

Asta Kazlauskienė

**PIRMINIO LIETUVIŲ KALBOS RITMO
DĖSNINGUMAI**

Monografija

Vytauto Didžiojo universitetas
2015

Svarstyta:

Vytauto Didžiojo universiteto Lietuvių kalbos katedroje 2014-12-09 (protokolo nr. 7-2).

Vytauto Didžiojo universiteto Humanitarinių mokslų fakulteto taryboje 2015-02-13 (protokolo nr. 1-1).

Recenzentai:

Prof. habil. dr. Antanas Pakerys (Lietuvos edukologijos universitetas)

Prof. dr. Genovaitė Kačiuškienė (Šiaulių universitetas, Matejaus Belo universitetas, Slovakija)

Leidinio rengimą finansavo Lietuvos mokslo taryba (sutarties Nr. LIT-5-4).

ISBN 978-609-467-082-4 (internetinis)

© VDU, 2015

© Asta Kazlauskienė, 2015

Turinys

Pratarmė	5
1. Įvadinės pastabos	8
2. Akustiniai lietuvių kalbos ritmiškumo požymiai.....	16
2.1. Akustinės kalbos ritmo analizės istorija ir metodologija.....	16
2.2. Kalbos segmentų akustinė trukmė.....	26
2.2.1. Skiemėnų trukmė	26
2.2.2. Žodžių trukmė	29
2.2.3. Tarpkirtinių intervalų ir pėdų trukmė.....	30
2.2.4. Sintagmų ir frazių trukmė	32
2.3. Akustiniai koreliatai	33
2.4. Apibendrinamosios skyriaus pastabos.....	44
3. Rašytinės kalbos ritmo dėsningumai	46
3.1. Tyrimo metodologija	46
3.2. Frazių ilgis.....	53
3.3. Rašytinės kalbos sintagmos dominantės.....	59
3.3.1. Sintagmų ilgis	59
3.3.2. Inicijų ir kadencijų dinamika	66
3.3.3. Tarpkirtiniai intervalai.....	75
3.4. Prozodinė žodžių struktūra.....	79
3.5. Skiemens centro kiekybė ir rašytinės kalbos ritmas.....	85
3.6. Apibendrinamosios skyriaus pastabos.....	86
4. Klitikai rišlioje kalboje	88
5. Ritmas metrinės fonologijos požiūriu.....	105
6. Išvados	123
Literatūra	126
The regularities of primary rhythm of the Lithuanian language (summary).....	132
Svarbesnių terminų žodynas	137
Priedai.....	141
1 priedas. Frazuotės ir šlijimo eksperimentų rezultatai	141
2 priedas. Tyrimui parengtos tekstinės anotacijos pavyzdys	143
3 priedas. Programos „Ritmika“ rezultatų pavyzdys.....	159
4 priedas. Įrankio „Ritmas“ rezultatų dokumento fragmentas.....	166
5 priedas. Įsiminimo eksperimento rezultatai.....	168
6 priedas. Skaitymo eksperimento rezultatai.....	170
7 priedas. Kirčio vieta ir psichoakustinis ritmiškumo vertinimas	170
8 priedas. Morfologinių samplaikų kirčiavimas.....	171
9 priedas. Klitiškai pavartoti žodžiai	177
10 priedas. Klitiškai pavartotų ir savarankiškų žodžių santykis su gretimo žodžio kirčiu.....	183

Pratarmė

Šios knygos link eita ne vienerius metus, vis pakeliui pabarstant gal kiek ir padrikų minčių. Pirmoji užuomina buvo tada, kai su šviesaus atminimo akademiku profesoriumi habilituotu daktaru Aleksu Girdeniu svarstėme mano būsimos disertacijos temas. Viena iš galimų temų buvo minima ir „Šalutiniai kirčiai vakarų aukštaičių kauniškių šnektose“. Nors pasirinktas tuomet gal kiek taikomuoju aspektu (kalbos norminimui ir lietuvių kalbos technologijų pagyvėjimo priešaušriui) aktualesnis balsių trukmės tyrimas, bet, rašant disertaciją, šalutiniai kirčiai vakarų aukštaičių kauniškių tarmėje aptikti tada, kai jų visai neieškota ir net nesitikėta rasti. Analizuojant medžiagą lietuviška docento daktaro Pijaus Kasparaičio sukurta garsų analizės programa „Kalbame“, atsitiktinai pastebėta, kad tos pačios kokybės balsiai antrajame prieškirtiniame ir pokirtiniame skiemenyje yra kiek ilgėlesni nei prieškirtiniai ar pokirtiniai balsiai, skiriasi ir jų amplitudės. Pirmieji pastebėjimai palaikyti atsitiktinumu, bet, vėliau segmentuojant ir kitų informantų įrašus, vėl pasikartojė ta pati tendencija, kuri paskatino atlikti papildomą eksperimentą ir jo rezultatus aprašyti disertacijoje.

Vėliau kalbos ritmas buvo tarsi laisvalaikio pomėgis, jis paliktas nuošalyje mokslinių interesų ir tik labai retai kada temestas epizodiškas žvilgsnis. Galbūt taip viskas ir būtų likę, jei ne jokiomis taisyklėmis nepaaiškinamos kirčiavimo klaidos, kurių vis pasitaikydavo net ir profesionalių diktorių įrašuose, rengtuose VDU garsynams. Atidesnė šių klaidų peržiūra liudijo, kad tai ne chaotiškas reiškinys, yra ir tam tikrų dėsningumų. Tačiau tam paaiškinti reikia peržengti žodžio ribas. Pasirodė, kad kai kada tolesnio žodžio prozodinė struktūra yra sviri paskata atitraukti kirtį ar bent jau susilpninti jo fonetinius požymius. Susidurta ir su dar viena kalbos įdomybe – klitikais, tais prozodiškai nestabiliais, semantiškai ne visada svarbiais, o kartais netgi parazitiniiais žodžiais, kuriuos redaktoriai mėgsta tiesiog išbraukti. Todėl pradėta plačiau domėtis teksto prozodija.

Vis dėlto didžiausias postūmis buvo internete rastas žymaus anglų fonetiko Peterio Roacho išsamus (net 54 puslapių) parengtas bibliografijos apie kalbos ritmą sąvadas: <http://www.personal.reading.ac.uk/~llsroach/timing.pdf>. Šis sąrašas dabar jau senstelėjęs (paskutinį kartą atnaujintas 2003 m.), bet jis puikiai rodo, kiek daug dėmesio kalbos ritmui yra skyrę pasaulio mokslininkai. O paskaitinėjęs kai kurias ten

paminėtas publikacijas, netrunki įsitikinti, kad kalbos ritmo analizė pasukusi kita kryptimi nei pavieniai žvalgomieji lietuvių kalbininkų (taip pat ir šios monografijos autorės) tyrimai.

Tad kai kuriems tyrimams tiesiog turi ateiti laikas. Jie beveik nebyliai bręsta, kol koks nors atsitiktinumas juos išjudina. Taip, matyt, atėjo laikas ir nuoseklesnei bei sistemingesnei lietuvių nepoetinės kalbos ritmiškumo analizei.

Ši knyga – pirmasis sistemingesnis bandymas įsiskverbti į nepoetinės lietuvių kalbos ritmiškumo prigimtį ir rasti jo apraiškų, jų lemiančių veiksnių. Todėl manau, kad nebus išvengta klaidų, nevykusių ar silpnai paremtų interpretacijų, kurių gal ir man pačiai ateityje, labiau įsigilinus ar atradus kitą metodiką, gali tekti išsižadėti. Vis dėlto lietuvių kalbos ritmo tyrimų labai stinga, todėl ir drįstu šią spragą bandyti užpildyti gal kiek diskusinėmis savo įžvalgomis.

Knygoje pateikiama nemažai foninių eksperimentų, kurie iš pirmo žvilgsnio menkai tesusiję su ritmu. Tikiuosi, skaitytojų jie neblaškys, atvirksčiai, taps pretekstu naujiems tyrimams, o man šie eksperimentai padėjo bent kiek sumažinti subjektyvumo lygį rengiant tiriamąją medžiagą ir vertinant kai kuriuos ritmo parametrus.

Esu labai dėkinga savo vyrui Tomui, padėjusiam sukurti pirmą automatizuotą kalbos ritmo duomenų išgavimo įrankį. Nuoširdus ačiū ir kolegai profesoriui daktarui Gailiui Raškiniui, pagelbėjusiam atlikti ne vieną ir ne tik ritmo tyrimą, be kurio pagalbos nebūčiau galėjusi naudotis duomenimis iš didelės apimties rašytinės kalbos tekstyno ir garsyno.

Už pagalbą rengiant kai kurias tiriamosios medžiagos dalis dėkoju kolegoms docentei daktarei Rūtai Kazlauskaitei ir docentei daktarei Jolantai Vaskelienei iš Šiaulių universiteto. Už patarimus vertinant kai kurių duomenų statistinį reikšmingumą dėkoju docentei daktarei Aušrai Saudargienei.

Noriu padėkoti kolegoms iš Vytauto Didžiojo universiteto Lietuvių kalbos katedros ir Stokholmo universiteto Baltų, suomių, vokiečių kalbų katedros, kantriai ir supratingai klausiusiems mano pasvarstymų apie lietuvių kalbos ritmiškumo požymius. Daugelis preliminarinių lietuvių kalbos ritmiškumo tyrimo rezultatų pristatyti tarptautiniuose baltų ir slavų kalbų akcentologijos seminaruose (IWoba). Dėkoju jų dalyviams, ypač akademikui profesoriui habilituotam daktarui Bonifacui Stundžiai, už palaikymą ir labai vertingas pastabas, patarimus.

Dėkui ir studentams, dėl kurių susidomėjimo šia tema gerą dešimtmetį negalėjau iš akių paleisti teksto prozodijos: Ingai Fokaitei, Ritai Rudzevičiūtei, Linai Matulytei, Monikai Žilytei, Vilmai Galminaitėi, Ingai Dzvankauskaitei, Aidai Savickaitei, Živilei Bikinienei, Gintarei Vaičaitytei, Agnei Pukevičiūtei. Dėkoju ir lituanistų bakalaurantų kursui, 2013 m. rudenį kantriai dalyvavusiam audiciniuose eksperimentuose.

Be kolegų patarimų ir taiklių pastabų, jų padrąsinimo, o kai kur pasergėjimo nuo galimų klystkelių ši knyga būtų gerokai menkesnė. Tad su nuoširdžia pagarba ir dėkingumu lenkiuosi prieš knygos recenzentus profesorių habilituotą daktarą Antaną Pakerį ir profesorę daktarę Genovaitę Kačiuškienę.

1. Įvadinės pastabos

Gamtoje procesai gali vykti tolydžiai, nepertraukiamai arba netolydžiai, su trūkais, diskrečiais. Lietuvių kalboje šiuos procesus netgi būtų galima įvardyti skirtingais daiktavardžiais: *vyksmas* taikliai apibūdina tolydų reiškinį, savaiminę eigą, raidą, o *veiksmas* – diskretaus reiškinio fragmentą, baigtinį veikimo tarpsnį. Rami upės vandens tėkmė yra tolydi, o sraunus upelio ar krioklio pūslai, lietaus lašų kritimas – diskretus reiškinys. Pastarajam procesui būdingas kartojimasis, kuris gali būti šiek tiek chaotiškas arba gana dėsningas. Proceso diskretumas, jo nutrūkstumumas ir atsinaujimas, tam tikrų reiškinų pasikartojimas vadintinas **ritmu**. Tačiau ar kiekvienas diskretus reiškinys yra ir ritmiškas? Tai, ko gero, svarbiausias klausimas, kurį reikia kelti pradedant analizuoti kalbos ritmiškumą. Kaip yra pastebėjusi V. Zaborskaitė (1982: 121), „čia svarbūs du dalykai: koks nors pastovus vienetas ir jo kartojimasis lygiais tarpais laike ar edvėje“. Reikia pripažinti, kad ritmišku stereotipiškai laikome tą, kuris kartojasi vienodais ar bent jau apylygiais intervalais. Ritmiškai plaka širdis, bet kartais jos ritmas sutrinka – medikai tai vadina aritmija. Ramus kvėpavimas yra ritmiškas (ir įkvėpimo – iškvėpimo intervalai, ir iškvėpimo oro kiekis yra apylygiai), bet susijaudinus, greitai bėgant kvėpavimas pasikeičia. Medikai ritmiškais linke vadinti tik tuos reiškinius, procesus, kurie kartojasi vienodais laiko tarpais. Fizikai visus besikartojančius reiškinius vadina ritmiškais (o šios dvi sritys – medicina ir fizika – neabejotinai susijusios su kalba). Tą patį tvirtintų ir muzikai – kažin ar būtų patrauklus muzikinis kūrinys, kuriame lygiais tarpais kartotųsi tie patys akordai ir pan. Taigi nuo atsakymo, ar kiekvienas diskretus reiškinys yra ritmiškas ir ką vadinti ritmiškumu, priklausys kalbos ritmo paieškų galimybės, rezultatai, o gal ir tokių ieškojimų prasmė.

Kalboje kartojasi garsai, skiemenys, žodžiai, frazės. Kalba iš principo negali būti tolydus reiškinys, nes žmogaus kalbėjimo galimybės tiesiogiai susijusios su fiziologiniais procesais: kvėpavimu (gana ribotą kiekį garsų galima išstarti vienu iškvėpimu), kalbos padargų paslankumu (sunku išstarti kelis gretimus sudėtingos, kompleksiškos artikuliacijos garsus). Taigi „kalba savo prigimtimi yra ritmiška.<...> Įvairiausiomis pauzėmis suskaidyta, visokiausiais akcentais ir balso moduliacijomis išmarginta kalba visuomet ritmiška“ (Girdzijauskas 1982: 135). Beveik tą patį rašo ir V. Zaborskaitė (1982: 121): „pauzės skaido intonaciją į prasminius (semantinius) ir

kartu į intonacinius vienetus. Šis intonacijos susiskaidymas atkarpomis bei tų atkarpų kartojimasis ir sudaro kalbos ritmą“.

Kalbotyroje sakytinės kalbos ritmo apibrėžimų galima rasti ne vieną. Taikliausias iš jų turbūt yra pateiktas D. Crystalo (Crystal 2003): ritmas yra terminas, vartojamas apibūdinant reguliary tam tikrų kalbos elementų pasikartojimą. Toks apibrėžimas apima visų (ne tik fonetinių) vienetų kaitaliojimąsi. Jis parankus ir kalbų tipologijos požiūriu, nes neįvardija konkrečių elementų ar požymių, dėl kurių kalbininkai vis dar ginčijasi.

Pasikartojantys elementai, kaip rašo D. Crystalas (Crystal 2003), gali būti aptariami ir analizuojami dviem lygmenimis: suvokimo ir akustiniu.

1. **Suvokimo požiūriu** tirtinas:

- kirtis (kirčiuotų ir nekirčiuotų skiemenų distribucija),
- skiemens ilgis (ilgųjų ir trumpųjų skiemenų kaitaliojimas),
- garsinių segmentų aukštis (aukštų ir žemų segmentų pasikartojimas).

2. **Akustiniu aspektu** kalbos ritmiškumas gali būti fiksuojamas kaip intensyvumo, trukmės ir pagrindinio tono (F0) kaitaliojimas.

Savaime suprantama, čia kalbama jau tik apie garsinių kalbos elementų ritmišką kartojimąsi. Jis gali būti reglamentuojamas labai griežtomis taisyklėmis, tai vadinamasis **metrinis** ritmas, būdingas eiliuotai kalbai (poezijai, dainoms). Prozai ir kitokiai neeiliuotai (ir šnekamajai) kalbai taip pat būdingas tam tikro lygio ritmiškumas, tačiau jį analizuoti gerokai sudėtingiau.

R. Koženiausienė (1999: 357) kalbos ritmiškumą apibūdina gana plačiai: „Tai tam tikras sakinių bangavimas, garsų, žodžių, frazių, posakių, sakinių išdėstymo būdas, kalbėjimo tempo, pauzių, aukšto ir žemo tono kartojimasis ir kaita“. Žodžiu, ritmiškumui priskiriami ir kalbos dinaminiai procesai, arba kalbos dinamika (segmentų trukmė, kalbėjimo tempas, intensyvumo kaita ir visa tai lemiantys veiksniai), ir tai, ką galima būtų labai plačiai pavadinti kalbos melodija (segmentų aukštumas ar žemumas, jį lemiantys sintaksiniai ir semantiniai veiksniai). Tai, ko gero, gana natūralus sprendimas, nes R. Koženiausienė rašo apie oratorinės kalbos ritmiškumą, kuriai keliami aukštesni reikalavimai nei kasdienei sakytinei kalbai. Oratorinė kalba iš dalies užima tarpinę padėtį tarp ritmo požiūriu griežtos metrinės (eiliuotos) ir gerokai laisvesnės nemetrinės kalbos. G. Dessonsas (2005: 81) rašo, kad „retorikos požiūris į

ritmą paremtas metru <...>. Ir būtent todėl, kad ji susijusi su metru, ritmo teorija vadovaujasi paradoksalia nuostata laikyti modeliu poeziją, kartu nuo jos laikantis per tam tikrą atstumą“. Taigi ritmas ir metras negali būti tapatinami, nors kai kada tik metrinė kalba laikoma ritmiška.

Reikia pripažinti, kad monografija rašyta turint išankstinę nuostatą, jog kalba yra ritmiškas reiškinys. Vienai jos formai (poezijai, oratorinei kalbai) būdingas griežtesnis ir dėl to labai akivaizdus ritmas, kitai (prozei, kasdienei sakytinei kalbai) – gana laisvas, per daug nesuvaržytas sąmoningo siekio, tačiau nulemtas konkrečios kalbos struktūros ir fiziologinių žmogaus galimybių. Pastarąją ritmo atmainą dėl jos prigimties būtų galima vadinti **pirminiu ritmu**. Jis yra ir metrinio ritmo pamatas. Abi ritmo atmainos gali būti mokslinių tyrimų – ritmikos – objektas. **Ritmika** tyrinėja diskretaus proceso „segmentacijos klausimus, t. y. nuolat atsinaujinančio, tęsiamą proceso dalių, atkarpų (vadinamųjų ritminių vienetų) ribas, jų konkrečius pavidalus, jų grupavimosi bei kaitaliojimosi dėsnius“ (Girdzijauskas 1979: 6).

Šioje monografijoje aprašomų tyrimų **tikslas** – nustatyti svarbiausius lietuvių kalbos pirminio ritmo dėsningumus. To siekiama ieškant ritmiškumo požymių sakytinės kalbos signale ir rašytiniame tekste, svarstant, kas padeda kurti kalbos ritmą.

Analizuojant ritmą, kaip ir bet kurį kitą kalbos reiškinį, neišvengiamai kyla kalbos elementų pasirinkimo ir įvardijimo bei jų ribų nustatymo (segmentavimo) problemų. **Garsas** (fonema) yra mažiausias kalbos segmentas. Vis dėlto būtų naivu tikėtis, kad lietuvių kalbos ritmiškumas priklauso tik nuo besikaitaliojančių apylygės trukmės ar skirtingo intensyvumo, aukščio, kokybės garsų. Tačiau garsų trukmė (kaip ir kitos akustinės ypatybės) gali kisti ir tuos pokyčius gali lemti vienokie ar kitokie ritmo dėsningumai. Todėl šiame darbe garsai analizuojami tik kaip sudėtinės didesnių vienetų dalys ir potencialūs tipologinės ritmo klasės rodikliai (žr. 2.3 poskyrį).

Svarbesnis nei garsas ritmo požiūriu yra **skiemuo** (garsų junginys, kurio privalomas dėmuo, bent jau lietuvių kalboje, yra balsis). Nors intuityviai nesunkiai galima pasakyti, kiek skiemenų sudaro žodį, tačiau tikslios ribos tarp jų ne visada aiškios. Dėl to egzistuoja įvairių skiemens ribų nustatymo teorijų, paremtų artikuliaciniu, akustiniu ar funkcinu pagrindu. Nelengva apsispręsti, kurią iš jų pasirinkti analizuojant ritmą.

Akustinei analizei būtų metodiška pasirinkti fonetinį skiemenį. Tačiau vis dar neišku, kur yra tokio skiemens riba, kada priebalsis priklauso skiemens pabaigai (ang.

coda), o kada pradžiai (ang. *onset*), pavyzdžiui, kaip skaidytinas žodis *anksti*: *an-kesti*, *ank-sti* ar *anks-ti*. Akustinės fonetikos specialistai vengia nagrinėti šį klausimą (netgi plg. Ladefoged 2011: 225–230). Fonologinio skiemens ribos nustatomos pagal gana lengvai apibrėžiamą metodiką (plačiau apie ją žr. Girdenis 2003: 132–140), todėl šiam tyrimui pasirinktas būtent toks skiemuo, nors 2.2 poskyryje pateikiama ir kitokio pobūdžio segmentų trukmės duomenų.

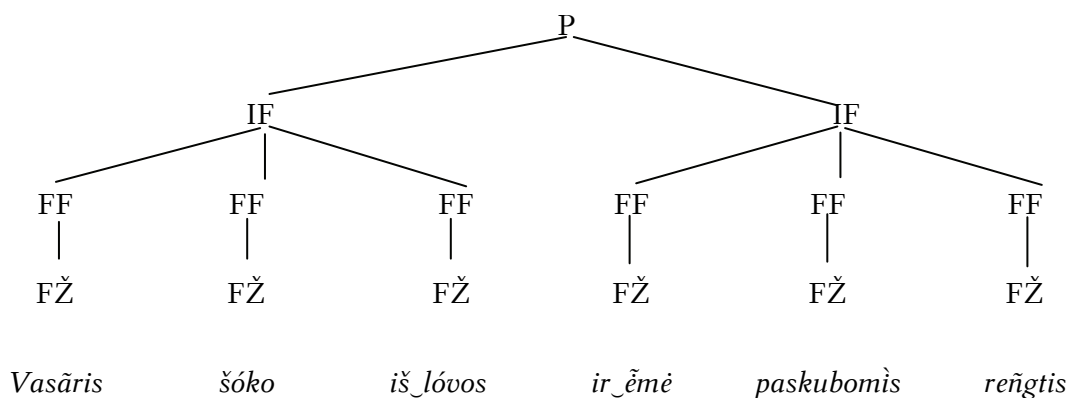
Neabejotinai vienas iš svarbiausių kalbos ritmo segmentų yra žodis. Šiuo atveju rūpi ne leksema, o **fonetinis (fonologinis) žodis**. Tai žodžių (tiksliau būtų sakyti *garsų, skiemenų*) junginys, vienijamas bendro pagrindinio kirčio, pavyzdžiui: *nuo jō, iš namū*. Toks junginys kai kurių mokslininkų dar vadinamas taktu. Pirmasis terminas (fonetinis, arba fonologinis, žodis) įprastesnis kalbininkams (būtent jis ir bus vartojamas šioje monografijoje), antrasis – taktas – literatūrologams. Vakarų lingvistai ta pačia reikšme vartoja ne tik *fonetinio žodžio* terminą, bet ir *kirčio grupės* terminą.

Ne visada lengva nustatyti, ar leksema yra prozodiškai savarankiškas (t. y. turintis kirtį) žodis, o gal tai klitikas (bekirtis žodis), kuris prišlyja prie gretimo žodžio ir kartu su juo sudaro fonetinį (fonologinį) žodį. Žodžių šlijimas visoje tiriamojoje medžiagoje žymėtas vadovaujantis garso įrašais. Žymint akcentinį šlijimą labiausiai kreiptas dėmesys į pauzes. Be to, kai kuriais atvejais klausyta, ar tariamas klitikas, „iškirptas“ iš analizuojamos atkarpos, vienas gali būti suprantamas, skamba kaip savarankiškas žodis (klitikus tariant visai neblogai girdėti, kad jie yra tik sudėtinė kito žodžio dalis). Reikia pasakyti, kad šis principas nėra visiškai patikimas, nes net ir savarankiškų žodžių kirtis ne visada adekvačiai suvokiamas, ypač kai tie žodžiai iškirpti iš frazės vidurio, kur jie eina po frazės kirtį turinčio žodžio arba kirčiuotas galinis žodžio skiemuo (Pakerys 1982: 109–111). Vis dėlto kitų objektyvių kriterijų, leidžiančių vienareikšmiškai atskirti klitikus, turbūt nėra.

Fonetinis žodis nėra vienintelis kalbos ritmiškumo tyrimo objektas. Fonetiniai žodžiai jungiasi ir sudaro didesnius vienetus – **sintagmas**. Tai fonetinis žodis ar jų junginys, susijęs labai glaudžiu prasminiu, dažnai ir gramatiniu požiūriu, o sakytinėje kalboje įrėminamas pauzėmis ar pagrindinio tono kaita. Sintagmų junginiai sudaro **frazes**, didesnius prasminius ir gramatinius elementus, vienijamus intonacijos. Pavyzdžiui, frazė *Vasāris šóko iš_lóvos ir_ėmė paskubomìs reñgtis* skaidytina bent jau į dvi sintagmas: pirmoji *Vasāris šóko iš_lóvos*, antroji *ir_ėmė paskubomìs reñgtis*. Savaiame

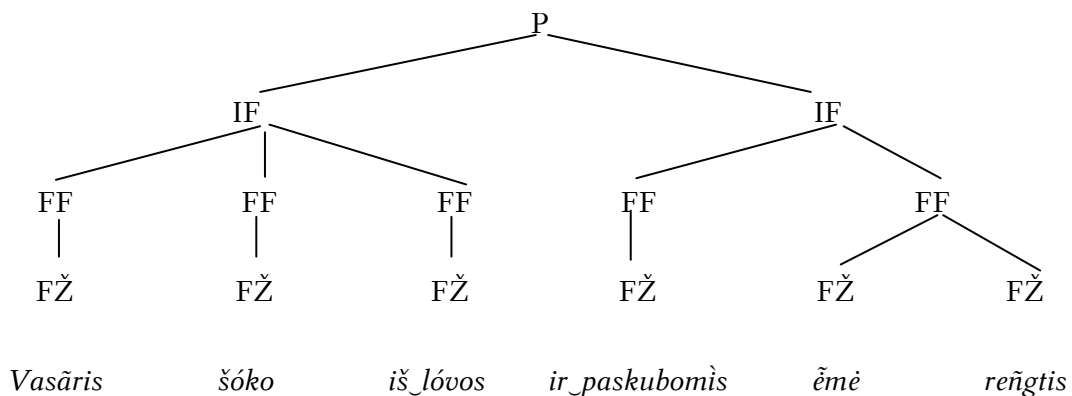
suprantama, frazė gali būti sudaryta iš vienos sintagmos ar tik vieno fonetinio žodžio, pavyzdžiui, *Eĩsim namõ* arba *Eĩsim*.

Lietuvių kalbotyroje įvairuoja ilgesnių sakininės kalbos elementų terminai. Potencialūs rašytinės kalbos sakinio ekvivalentai garsinėje kalboje vadinami ir *fraze*, ir *pasakymu*. Nėra nusistovėjusi ir užsienio kalbotyros terminija. Gana dažnai sintagma vadinama fraze. Ko gero, fonologiniu požiūriu vieną iš įdomesnių sistemų pasiūlė C. Gussenhovenas ir H. Jacobsas (2005: 217–228): pasakymas (P) → intonacinė frazė (IF) → fonologinė frazė (FF) → fonologinis žodis (FŽ). Schematiškai tokią struktūrą būtų galima pavaizduoti taip:

Intonacinės ir fonologinės frazės skiriamieji požymiai diskutiniai. Intonacinė frazė yra įreminama vienokių ar kitokių intonacijos pokyčių (pagrindinio tono pokyčio, pauzių). Fonologinė frazė, kaip teigia C. Gussenhovenas ir H. Jacobsas (2005: 224), labai susijusi su sintakse. Todėl ką tik pateiktame pavyzdyje fonologinės frazės greičiausiai sutampa su fonologiniais žodžiais (nors dėl *šõko iš_lõvos* skaidymo į dvi fonologines frazes galima ginčytis).

Kiek kitokia schema būtų šiek tiek modifikavus tą patį sakinį:

Deja, lietuvių kalbos frazavimo dalykai menkai analizuoti, tad kol kas sunku pasakyti, ar tikrai toks struktūrinis skaidymas gali būti taikomas aprašant ir lietuvių kalbos prozodinius segmentus. Dėl šios priežasties monografijoje, kaip jau minėta, didžiausiu intonaciniu ir prasminiu vienetu laikoma frazė (jos ekvivalentas rašytinėje kalboje – sakinys), o ji skaidoma į sintagmas, kurios sutampa su intonacine fraze. Skiriant sintagmas vadovautasi ir intonacinėmis, ir gramatinėmis bei semantinėmis dėmenų sąsajomis.

Atskirai aptartini **pėdos** ir **tarpkirtinio intervalo** terminai. Šioje knygoje *pėda* vadinama atkarpa nuo kirčiuoto skiemens centro imtinai iki kito kirčiuoto skiemens centro, *tarpkirtiniu intervalu* – atkarpa tarp kirčiuotų skiemenų centrų, pvz.: sakinyje *Bùvo lýgiai penktà valandà šáltu rudeñs rýto* skaidomas į pėdas: *B-ùvo l-ýgiai penkt-à valand-à š-áltu rud-eñs r-ýto*, tarpkirtinius intervalus: *Bù-vo l-ý-giai penkt-à- valand-à- šál-to rud-eñ-s r-ýto*. Pėdos terminas šiuolaikinėje fonologijoje ir metrinėje klasikinėje poezijoje, eilėdaroje ne visai sutampa. Bendras požymis tas, kad abiem atvejais tai yra tam tikras skiemenų grupavimas (plačiau apie pėdas žr. 5 skyriuje).

Kai kurių duomenų reikšmingumas monografijoje vertinamas remiantis matematinės statistikos kriterijais, gerai žinomais daugeliui lietuvių fonetikų. Šių kriterijų formulės randamos visuose statistikos vadovėliuose ir kalbininkų darbuose (pavyzdžiui, Pakerys 1982: 35–36, Vaitkevičius, Saudargienė 2006: 137–138). Akustinių koreliatų pasiskirstymo (2.3 poskyris) statistinis reikšmingumas vertintas Studento kriterijumi, rašytinės kalbos vienetų pasiskirstymas vertintas *chi-kvadratu* ir Kramerio V koeficientu (pastarieji kriterijai skaičiuoti naudojantis SPSS programa).

Ritmo tyrimuose ir šioje knygoje stengiamasi, kiek įmanoma, atskirti terminus *trukmė* ir *ilgis*, *ilgumas*. Pirmasis terminas vartojamas apibūdinant akustinę segmentų trukmę (kiekybę). Nagrinėjant pėdų ar tarpkirtinių intervalų, sintagmų, frazių sudėtį (skiemenų ar garsų kiekį) vartojami terminai *ilgis*, *ilgumas*.

Monografiją **sudaro keturi skyriai** (be įprastų įvado, išvadų, literatūros ir kt. pagalbinių skyrelių). Antrajame tiriamosios dalies skyriuje analizuojamos akustinės lietuvių kalbos ypatybės, galinčios atskleisti kalbos ritmiškumą. Pradedama nuo įvairių kalbos segmentų absoliučios trukmės duomenų lyginimo ir baigiama pasaulinėje kalbotyroje vis dar populiarių, nors ir susilaukusių nemažai kritikos akustinių ritmo koreliatų nustatymu. Jais remiantis siekiama išsiaiškinti, kuriai tipologinei ritmo klasei

yra artimesnė lietuvių kalba ir svarstoma, ar šie koreliatai gali atskleisti ritmo dėsningumus. Šiame skyriuje naudojami tik garsinės kalbos duomenys.

Trečiajame skyriuje aptariami nepoetinės rašytinės kalbos ritmo dėsningumai. Tikimasi, kad tokia analizė atskleis tai, kas iš tiesų būdinga pirminiam kalbos ritmui, kas nėra nulemta funkcinio ar individualaus rašytojo stiliaus, pasakojimo dinamikos. Šio tyrimo rezultatai turėtų parodyti, koks yra kirčio vaidmuo formuojant rašytinės lietuvių kalbos ritmą, kokio ilgio segmentai vyrauja. Čia pasitelkti rašytiniai tekstai, bet jie perskaityti profesionalių diktorių arba pačios autorės.

Klitikų vaidmeniui rišioje kalboje, jų prozodiniam savarankiškumui ir jų lemiantiems veiksniams skirtas ketvirtasis skyrius. Klitikų analizė neįtraukta į pirmuosius skyrius dėl labai paprastos priežasties – skiriasi analizuojama medžiaga, o svarbiausia – tai vienas problemiškesnių, daugiausiai dvejonų keliančių klausimų ir jo sprendimas reikalauja atskiro dėmesio.

Penktajame skyriuje trumpai aptariami metrinės fonologijos principai, svarstoma, ar įmanoma ir prasminga užsienio kalbininkų patirtį ir idėjas pritaikyti aprašant lietuvių kalbos ritmą.

Gali pasirodyti kiek neįprasta tai, kad įvade nepateikiamą ankstesnių darbų apžvalga ir metodologija. Kitų mokslininkų tyrimai referuojami, tiriamoji medžiaga, analizės principai pristatomi kiekvieno skyriaus pradžioje. Taip pasielgta sąmoningai. Pasauliniai kalbos ritmo (kaip ir visų kitų garsinės kalbos reiškinių) tyrimai vyksta dviem kryptimis: fonetinių ypatybių identifikavimas, gretinimas, analizavimas (fonetika) ir funkcinė analizė (fonologija). Pastebima labai ryški specializacija, retai kada šios kryptys viename darbe susilieja. Tuo ši monografija skiriasi nuo užsienio lingvistų darbų. Todėl manyta, kad skaitytojui gerokai parankiau parengiamuosius dalykus skaityti konkrečią užduotį nagrinėjančiame skyriuje, o ne įvade.

Neaptariama įvade ir tiriamoji medžiaga. Tai daroma kiekvieno skyriaus įvadinėje dalyje. Vėlgi priežastis ta pati – skiriasi tyrimų pobūdis, medžiagos apimtys, rengimo ir apdorojimo metodika.

Kalbos ritmo **tyrimai turi ne tik teorinę reikšmę**, kuri, žinoma, aktuali ir tipologiniu požiūriu. Jų rezultatai svarbūs ir taikomuoju aspektu. Pirmiausia kalbos technologijų (šiuo atveju kalbos sintezės) kūrėjams. Jeigu ritmas kalboje egzistuoja, reikia rasti akustinius jo požymius, kuriuos būtų galima programuoti ir algoritmus įtraukti į kalbos sintezės programas. Tikėtina, kad tada sintezatorius generuotų gerokai

natūralesnę kalbą. Apie tokias galimybes rašo ir T. Anbinderis savo disertacijoje (2010).

Kalbos ritmas įdomus ne tik lingvistams ir literatūrologams. Tuo buvo galima įsitikinti klausant pranešimų tarptautiniame seminare („Perspectives on Rhythm and Timing“), vykusiame 2012 m. Škotijoje (plačiau apie seminarą žr. <http://www.gla.ac.uk/schools/critical/research/fundedresearchprojects/rhythmsinscotland/>). Tai pirmasis specializuotas ritmikos tyrėjų seminaras, kuriame pranešimus skaitė nemažai žinomų pasaulio ritmologų: kalbininkų, neurologų, informatikų, muzikologų.

Pastaruoju metu didžiausias jų dėmesys skiriamas percepciniams tyrimams, siekiant išsiaiškinti, kaip ritmas yra suvokiamas. Šiuo požiūriu ritmas tyrinėjamas įvairiais aspektais.

- **Lingvistai** siekia ištirti, kaip kalbos ritmo išmoksta dvikalbiai, kaip kalbos ritmiškumą perima užsienio kalbos besimokantieji, kokie akustiniai požymiai turi įtakos ritmo suvokimui, ar galime atpažinti kalbas vien tik atsižvelgdami į jų ritmą, ar ritmas gali būti pakankamas prozodinis parametras, norint atskleisti ir išryškinti kalbos dialektinius skirtumus, ar individualios kalbėtojo ritmo ypatybės išlieka kalbant ir gimtąja, ir svetima kalba.
- **Neurobiologai** analizuoja, kaip ir kokie ritmo suvokimo procesai vyksta smegenyse, atmintyje; tokiems eksperimentams atlikti dažniausiai pasitelkiami funkcinio magnetinio rezonanso tyrimai (fiksuoja neuronų funkcionavimą smegenyse).
- **Muzikologai** bando nustatyti, kaip suvokiamas taktas, ritmas; kaip ritmą suvokia ne muzikantai, kokia sąsaja tarp muzikos ritmo ir judesių, kaip kalbos ritminė struktūra atsispindi dainose.
- **Klinikinės lingvistikos** specialistai aiškinasi, kaip suvokiamas ritmas, kai kalba yra sutrikusi, ar ritmo akustiniai parametrai gali padėti nustatyti kalbos sutrikimus ir jų rūšis.
- **Kalbos technologijų** specialistai nagrinėja, ar ritmas padeda identifikuoti kalbėtoją, koks santykis tarp sintezuotos ir natūralios kalbos ritmo, kaip tobulinti sintezuotos kalbos ritmiškumą.

Lietuvių kalbos ritmas nei vienu iš šių aspektų, deja, nėra analizuotas. Todėl ši monografija gali būti ne tik tokių tyrimų pradžia, bet ir paskata.

2. Akustiniai lietuvių kalbos ritmiškumo požymiai

2.1. Akustinės kalbos ritmo analizės istorija ir metodologija

Ankstesnių akustinių kalbos ritmo ypatybių tyrimo apžvalga. Pasaulio mokslininkai jau senokai domisi garsinės neeiluotos kalbos ritmiškumu ir bando nustatyti bei aprašyti jo apraiškas ir net klasifikuoti kalbas. Tačiau iki šiol didžiausias dėmesys sutelktas į trukmės parametrus, o intensyvumo ar pagrindinio tono kaitos dėsningumai dar tik pradedami analizuoti.

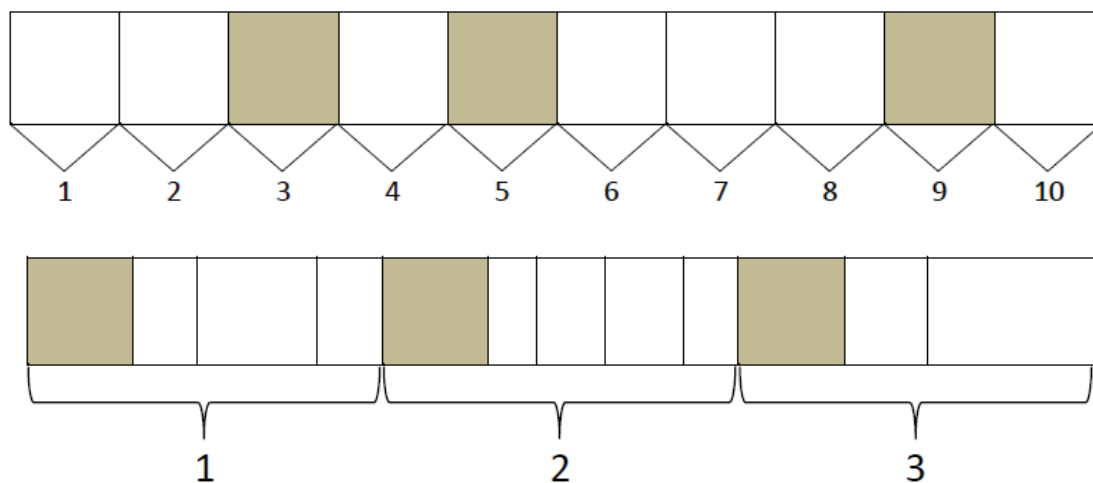
Jamesas Lloydas (James Lloyd 1940: 25) buvo pirmasis, kuris skyrė dvi kalbų grupes: a) anglų, arabų, persų kalboms būdingas Morzės kodo ritmas (ang. *Morse code rhythm*), b) prancūzų ir telugų kalboms – kulkosvaidžio ritmas (ang. *Machine-gun rhythm*).

K. L. Pikas (Pike 1945: 34–35), gretindamas anglų ir ispanų kalbas, pasiūlė terminus *kirtinio* (ang. *stress-timed*)¹ ir *skiemeninio* (ang. *syllable-timed*) ritmo kalbos. Anglų kalbą jis laikė kirtinio ritmo kalba, nes laiko intervalas tarp kirčiuotų skiemenų esąs panašus, o ispanų kalbą pavadino skiemeninio ritmo kalba, nes čia ritmiškumo pagrindas – skiemenų trukmė.

Kiek vėliau D. Abercrombie (1967: 97), teigdamas, kad kirtinio ritmo kalbose kirtis išsidėsto apylygiais intervalais, o skiemeninio ritmo kalbose panaši skiemenų trukmė, pasiūlė *izochronijos* terminą. Jo izochronijos idėją iliustruoja 1 paveiksle pateiktos schemos. Viršuje schematizuotas skiemeninis ritmas, čia skiemenų trukmė panaši, tarpkirtinių skiemenų kiekis nesvarbus. Taigi yra dešimt skiemenų, kurie sudaro dešimt ritmo vienetų. Apačioje pateikta kirtinio ritmo schema: kur trys kirčiai (kirčiuoti skiemenys) sudaro tris ritmo vienetus. Šiuo atveju skiemenų trukmė

¹ Dėl termino *kirtinio ritmo* (ang. *stress-timed*) kalbos labai ilgai svarstyta. Monografijos autorė, skaitydama pranešimą Profesoriaus Alekso Girdenio atminimo konferencijoje (Vilniaus universitete, 2012 m. spalio mėn.) ir pirmą kartą bandydama nustatyti lietuvių kalbos vietą pasaulio kalbų ritmo klasifikacijoje, šias kalbas (ang. *stress-timed*) vadino *toninio ritmo* kalbomis (plg. literatūrologų vartojamą terminą *toninė eilėdara*). Po dvejonų vis dėlto nuspręsta pasirinkti vertinį *kirtinio ritmo* kalbos. Tokį apsisprendimą lėmė tai, kad a) kalbotyroje terminai *tonai*, *toninės* ir *politonišės kalbos*, *monotoninis* ir *politoninis kirtis* vartojami apibūdinant skiemens (nebūtinai kirčiuoto) aukščio (ang. *pitch*) moduliaciją (pavyzdžiui, lietuvių kalbos priegaidės), b) akustinėje fonetikoje terminas *tonas* yra garso charakteristika, kurią lemia virpesių dažnis. Pasirinktas *kirtinio ritmo* terminas leidžia atsiriboti nuo akustinių kirčio ypatybių, nes *toniniu kirčiu* paprastai vadinamas kirtis, pagrįstas pagrindinio tono skirtumais, o ne tarimo stiprumu ar trukme. Vadinasi, kirtinio ritmo kalbose euritmijos reguliatorius yra kirtis, kurio akustiniai požymiai neaktualūs.

skirtinga, tarpkirtinių skiemenų kiekis taip pat nesvarbus, kalbos ritmiškumą kuria apylygiais intervalais išsidėstę kirčiuoti skiemenys.

1 p a v. **Skiemeninio ir kirtinio ritmo schemas**

Izochronijos idėja buvo ilgai populiari. XX a. septintajame ir aštuntajame dešimtmetyje romanų kalbas buvo bandoma priskirti skiemeninio ritmo kalbų grupei, o daugelį germanų ir slavų kalbų – kirtinio ritmo kalboms. Be to, prabilta apie trečiąją ritmo grupę – morinio ritmo kalbas, kuriose ritmo pagrindas yra mora (plg. Port, Dalby, O’Dell 1987). Tokiomis laikytos japonų ir tamilų kalbos. Deja, eksperimentiniai tyrimai garsinės kalbos elementų – nei tarpkirtinių intervalų ar pėdų, nei skiemenų – izochronijos nepatvirtino (plačiau apie septintojo ir aštuntojo dešimtmečio tyrimus žr. Lehiste 1977). Pavyzdžiui, P. Roachas (Roach 1982), eksperimentiškai tikrindamas D. Abercrombie izochronijos hipotezę, nustatė, jog kirtinių kalbų pėdų trukmė nepastovi, o skiemenų trukmės skirtumai abiejų tipų kalbose per maži, kad pagrįstų tipologinę kirtinio ir skiemeninio ritmo kalbų klasifikaciją. Jis išskėlė naują idėją, esą kirtinėms kalboms būdinga balsių redukcija ir sudėtingesnės priebalsių grupės.

Panašios nuomonės laikėsi ir R. Dauer (1983, 1987). Be to, ji buvo įsitikusi, kad visose kalbose ritmo pagrindas yra kirtis, o skirtumus tarp kalbų lemia kirčiuotų skiemenų ryškumas, išskirtinumas (tai jau psicholingvistinis požiūris): anglų kalboje kirčiuoti skiemenys labai pabrėžiami, prancūzų kalboje jie gerokai blankesni. Tai buvo bene pirmas bandymas ritmą atskirti nuo garsinės kalbos elementų akustinės trukmės,

netgi prabilta apie tai, kad ritmas ir kalbos skaidymas į laiko intervalus negali būti tapatinami (ang. *rhythming* ≠ *timing*).

Remdamiesi P. Roacho (Roach 1982) ir R. Dauer (1987) prielaida, kad ritmo skirtumus lemia fonologinė kalbų struktūra, F. Ramusas, M. Nespors ir J. Mehleris (Ramus, Nespors, Mehler 1999) pasiūlė skaičiuoti standartinį priebalsinių ir balsinių intervalų trukmės nuokrypį (atitinkamai ΔC ir ΔV) bei balsių trukmės procentą (%V)². Jie laikėsi nuostatos, kad būtent balsinių ir priebalsinių intervalų trukmė ir jų analizė turėtų atskleisti skiemeninio ir kirtinio ritmo kalbų skirtumus (žr. 1 lent.).

1 lentelė. **Statistinių kriterijų reikšmės ir jų interpretacija**

Statistiniai kriterijai	Skiemeninis ritmas		Kirtinis ritmas	
	Reikšmė	Interpretacija	Reikšmė	Interpretacija
ΔC	neaukštas	vyrauja nesudėtingos priebalsių samplaikos	aukštas	būdingos sudėtingos ir nesudėtingos priebalsių samplaikos
%V	artėja prie 50	apylygis balsinių ir priebalsinių intervalų kiekis	mažiau nei 50	priebalsinių intervalų daugiau
ΔV	neaukštas	apylygė balsių trukmė	aukštas	didelė balsių trukmės įvairovė

ΔC – priebalsinių intervalų trukmės standartinis nuokrypis. Didesnis standartinis nuokrypis rodo sudėtingesnę skiemens struktūrą. Tikėtasi, kad skiemeninio ritmo kalboms būdinga nesudėtinga skiemens struktūra (žemas ΔC), o kirtinio ritmo kalbose skiemens struktūra įvairuoja (aukštas ΔC).

%V – balsinių intervalų trukmės procentas. Šis parametras susijęs su ΔC . Kuo sudėtingesnę skiemens struktūrą (daugiau priebalsių), tuo mažiau balsių, atitinkamai mažesnis ir jų trukmės procentas. Skiemeninio ritmo kalbose, kurioms būdinga paprastesnė skiemens struktūra, %V turėtų būti aukštesnis.

ΔV – balsinių intervalų trukmės standartinis nuokrypis, nurodantis balsių redukcijos laipsnį nekirčiuotuose skiemenyse. Tikėtasi, kad kirtinio ritmo kalbose nekirčiuoti balsiai patiria stiprią kiekybės redukciją, todėl tokios kalbos turinčios aukštą ΔV . Tačiau autoriai neatsižvelgė į tai, kad kirtis kai kuriose kalbose (pavyzdžiui,

² Galima nustatyti ir priebalsių procentą, tačiau daugelyje darbų įprasta skaičiuoti balsinių intervalų trukmės procentą.

lietuvių) balsių kiekybės iš esmės nekeičia. Vis dėlto jie patys pripažino, kad šis parametras netoks reikšmingas kaip ΔC ar %V, kurie išties gana neblogai atskyrė jų tirtas kalbas į dvi grupes (kirtines anglų, olandų, lenkų; skiemenines prancūzų, italų, ispanų, katalonų ir morinę japonų).

E. Grabe ir E. L. Low (2002) pasiūlė kitokius statistinius parametrus – porinius variantiškumo arba kintamumo indeksus (ang. *Pairwise Variability Index (PVI)*):

- a) rPVI (ang. *raw PVI*) – suma trukmės skirtumų tarp gretimų intervalų, padalinta iš porų kiekių:

$$rPVI = \left[\sum_{k=1}^{m-1} |d_k - d_{k+1}| / (m - 1) \right],$$

kur m – intervalų kiekis, d_k yra k -ojo intervalo trukmė;

- b) nPVI (ang. *normalized PVI*) – tai normalizuotas rPVI, apskaičiuojamas intervalų trukmės skirtumų, padalintų iš porų trukmės vidurkių, kurie padalinti iš intervalų kiekio, sumą padauginant iš 100:

$$nPVI = 100 \times \left[\sum_{k=1}^{m-1} \left| \frac{d_k - d_{k+1}}{(d_k + d_{k+1})/2} \right| / (m - 1) \right]$$

Šių autorių nuomone (Grabe, Low 2002), priebalsiai menčiau reaguoja į tempo ir kitus pokyčius, todėl jiems taikytinas pirmasis indeksas (rPVI), o balsių trukmė jautresnė, tad skaičiuotinas jų nPVI. Tai iš principo tas pats garsų trukmės variantiškumo skaičiavimas, tik šiuo atveju E. Grabe ir E. L. Low dar pabrėžia kokybinius balsių pokyčius, kuriuos lemia ne tik tempas, bet ir kiekybinė nekirčiuotų balsių redukcija, būdinga kirtinio ritmo kalboms. Jų manymu, kirtinio ritmo kalboms bus būdingi abu aukšti PVI (varijuoja ir balsinių, ir priebalsinių intervalų trukmė), o skiemeninio ritmo kalboms, atvirkščiai, – abu PVI bus žemi. Deja, bandymas remiantis rPVI ir nPVI suklasifikuoti 18 kalbų į ritmo grupes nebuvo itin sėkmingas. Kaip ir skaičiuojant standartinę nuokrypį ir balsių procentą, prie kirtinio ritmo kalbų priskirtos anglų, vokiečių, olandų kalbos ir naujai tirta tajų kalba, skiemeninio ritmo kalboms – prancūzų, ispanų ir tamilų bei Singapūro anglų kalbos. Japonų kalba (morinio ritmo kalba) vėl atsiskyrė nuo visų. Tačiau dar devynios kalbos nepateko į jokią grupę – jos arba mišraus tipo, arba nekategoriškos. Vis dėlto būtina paminėti, kad E. Grabe ir E. L. Low tyrė tik po vieną kiekvienos kalbos informantą ir tai galėjo turėti įtakos rezultatams.

V. Dellwas ir P. Wagner (Dellwo, Wagner 2003), analizuodami anglų, vokiečių ir prancūzų kalbas, taip pat bandė atsižvelgti į kalbėjimo tempo įtaką standartinio priebalsių trukmės nuokrypio reikšmei (dar žr. Dellwo 2006, 2010). Jie standartinį priebalsių nuokrypį padaugino iš 100 ir padalino iš priebalsių trukmės vidurkio:

$$\text{varcoC} = \frac{\Delta C \times 100}{(\sum_{i=1}^{N_C} C_i) / N_C},$$

kur C_i yra i -tojo priebalsinio intervalo trukmė, N_C – priebalsinių intervalų kiekis.

V. Dellwo ir P. Wagner tyrimas parodė, kad ΔC ir varcoC (priebalsinių intervalų variacijos koeficientas) rezultatai nelabai skiriasi, nors kalbų klasterizacija pagal ritmiškumo požymius naudojant varcoC galbūt ir paprastesnė.

P. M. Bertinettas ir Ch. Bertini (Bertinetto, Bertini 2008) grįžo prie PVI ir jį kiek modifikavo, t. y. kiekvienas balsinis ar priebalsinis intervalas padalijamas į segmentus. Jų pasiūlytasis kontrolės ir kompensacijos indeksas (ang. *Control vs. Compensation Index* (CCI)) skaičiuoja tų segmentų kompresijos lygį, t. y. kiek ir kaip proporcingai jie gali būti trumpinami ar ilginami. Minėtas indeksas apskaičiuojamas pagal formulę:

$$CCI = \frac{100}{m-1} \sum_{k=1}^{m-1} \left| \frac{d_k}{n_k} - \frac{d_{k+1}}{n_{k+1}} \right|,$$

kur m – intervalų kiekis, d_k yra k -ojo (balsinio ar priebalsinio) intervalo trukmė, n – segmentų kiekis atitinkamame intervale.

Šie autoriai daro prielaidą, kad skiemeninio ritmo kalboms būdingas apylygis ir gana aukštas balsinių ir priebalsinių intervalų kontrolės ir kompensacijos indeksas, o kirtinio ritmo kalbose priebalsių trukmės pokyčiai mažesni nei balsių (jų CCI-C yra palyginti žemas). Tuo remdamiesi, jie kalbas skirstė į dvi grupes (kontroliuojančios ir kompensuojančios). Deja, ir šis kriterijus nėra visiškai patikimas tipologinės ritmo klasifikacijos pagrindas ar suteikiantis žinių apie kurios nors konkrečios kalbos ritmo dėsningumus. Be to, kompensacijos ir kontrolės indeksas gana naujas ir iki šiol dar nesulaukė didesnio mokslininkų susidomėjimo.

Visi aptartieji statistiniai parametrai susiję su garsinių segmentų trukme. Nors užsienio mokslininkų bandymai ritmą sieti tik su trukme vis labiau kritikuojami (Kohler 2008, 2009a, 2009b; Arvaniti 2009, 2012), tačiau šie kalbos ritmiškumo įverčiai vis dar populiarūs (Barry ir kt. 2003; Bond, Markus, Stockmal 2003; Mairano

2011 ir kt.). Deja, lietuvių kalba šiuo požiūriu dar menkai tirta. Pirmiausia minėtinas I. Lehistės straipsnis (1990), kuriame analizuojami lietuvių poezijos metrinės sandaros akustinės ypatybės (metrinių pėdų trukmė ir pagrindinio tono viršūnės vieta). Akustiniai lietuvių kalbos koreliatai nagrinėjami A. Kazlauskienės straipsnyje (2013), šiek tiek duomenų apie tipologinius lietuvių kalbos ritmo požymius galima rasti A. Pukevičiūtės, A. Kazlauskienės straipsnyje (2013), kur gretinant lietuvių ir kitų kalbų duomenis siekiama išsiaiškinti, ar klasterinė analizė paranki ieškant ritmo tipologinių panašumų, ar ja remiantis galima klasifikuoti iki šiol neanalizuotas kalbas.

Tiriamoji medžiaga ir jos rengimo metodika. Monografijoje aprašomo tyrimo medžiagos apimtis nėra didelė, bet tikrai pakankama dėsningumams nustatyti (kai kurie anksčiau minėti užsienio kalbininkai rėmėsi mažesnės apimties medžiaga).

Analizuota dvejojpo pobūžio medžiaga. Pirmiausia tirtos penkių profesionalių diktorių (trijų vyrų ir dviejų moterų) perskaitytos ištraukos iš klasikinių lietuvių ar verstų grožinių kūrinių (kiekvienas jų skaitė beveik po 10 min.). Šių diktorių kalbėjimo tempas³ gana panašus (DEK – 284 skiemenys per minutę, ROS – 290, PLA – 288, URB – 289), tik SIR skaitė gal kiek lėčiau – 277 skiemenys per minutę. Tiriamųjų atkarpų apimtis žr. 2 lentelėje.

2 lentelė. **Tiriamųjų skaitomos kalbos elementų pasiskirstymas**

Įrašas	Fonetiniai žodžiai	Sintagmos	Frazės
G. Deksnys (DEK)	1092	320	31
V. Širka (SIR)	904	305	24
A. Rosenas (ROS)	972	335	82
I. Plaušinaitytė (PLA)	1066	336	32
G. Urbonaitė (URB)	1035	314	85
Iš viso	5069	1610	254

Minėtų diktorių įrašai tyrimui atrinkti iš 60 val. VDU garsyno. Šį kartą pasirinkta tik skaitoma kalba (čia nėra pertrūkių, pakartojimų ir kitų spontaninės kalbos nesklaidumų) ir gerai intonuojamos skaitomos atkarpos.

Įrašai garsyne suskaidyti po 2 min.⁴, parengtos jų tekstinės anotacijos⁵. Rengiant jas labai svarbu tiksliai sužymėti frazių ir sintagmų ribas, kurių fonetiniai požymiai ne

³ Diktorių tempas skaičiuotas kartu su pauzėmis, t. y. išstartų skiemenų kiekis padalintas iš viso įrašo trukmės.

⁴ Tik 2 min. trukmės įrašus galima palyginti tiksliai automatiškai anotuoti. Plačiau apie šių ir kitų VDU garsyno įrašų anotavimą žr. Kazlauskienė, Raškinis 2013.

visada aiškūs ir lengvai nustatomi. Norint išsiaiškinti, kiek gali būti subjektyvus rišlaus teksto frazavimas, atliktas audicinis eksperimentas, kuriame dalyvavo 23 lituanistai bakalaurantai, išklausę fonetikos kursą, nemažai praktiškai transkribavę, tad išmanantys svarbiausius frazės ir sintagmos požymius. Studentams buvo pateiktas tekstas be skyrybos ženklų, didžiųjų raidžių, sukeltas į vieną pastraipą. Pirmiausia jie turėjo skaitydami tik pateiktą tekstą jį sufrazuoti, o vėliau, klausydami diktorius įrašo (to paties, kuris ir analizuojamas šioje knygoje, – DEK), – patikslinti frazių ir sintagmų ribas: a) jeigu studentų žymenys ir diktorius skaitymas sutapo, tada simboliai „//“ ir „/“ buvo paliekami; b) jeigu buvo pažymėta riba, bet įrašė to negirdėti, buvo žymima „(//)“, „(/)“; c) jeigu studentai nepažymėjo ribos, o diktorius skaitė taip, tarsi čia būtų frazių ar sintagmų sandūra, papildomai žymėta „[/]“, „[/]“.

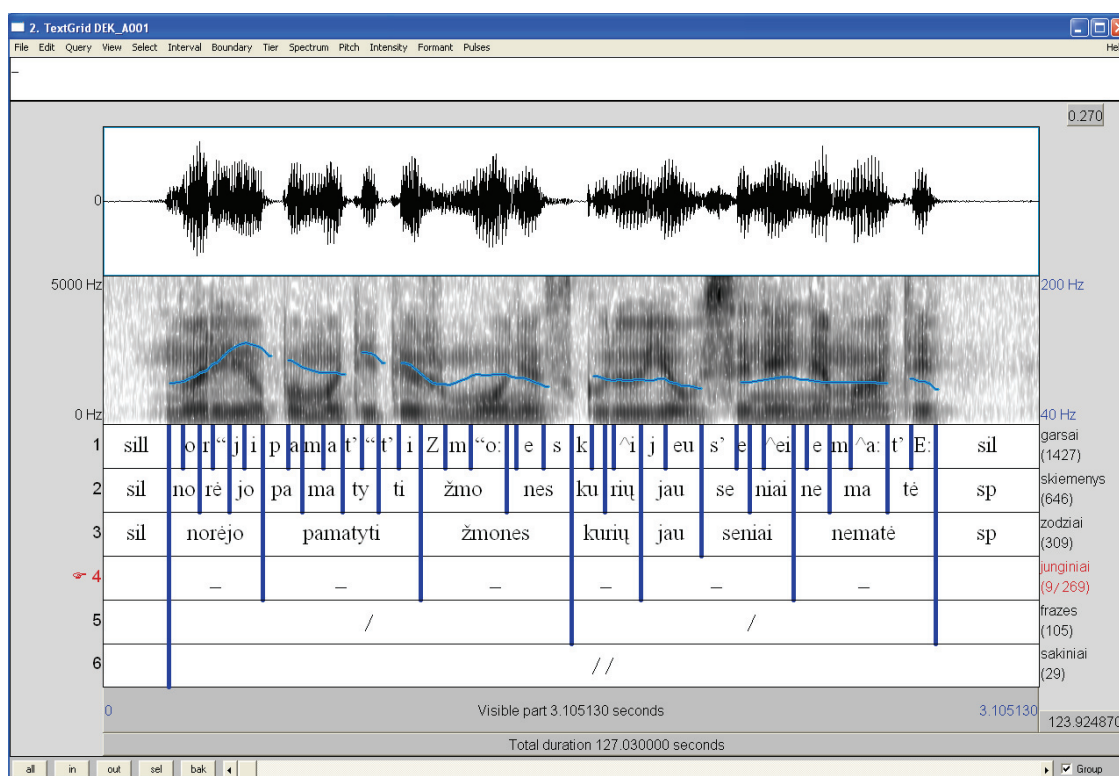
Eksperimento rezultatai rodo (žr. 1 priedą), kad net 26 (iš 37) frazių ar sintagmų ribos studentų ir šiam tyrimui parengtame variante sutapo (t. y. atitinkamo vieneto ribas žymėjo bent du trečdaliai studentų). Vadinasi, frazuojant skaitomą tekstą subjektyvumo išvengti neįmanoma, bet jis nėra toks didelis, kad tolesniais tyrimo rezultatais nebūtų galima pasitikėti.

Gerokai problemiškesnis ir subjektyvesnis yra prozodinis žodžių savarankiškumas. Studentai, turėję tame pačiame tekste pažymėti klitikus, prisipažino, kad tai sunkesnė užduotis. Vis dėlto ir šiuo atveju esama tam tikrų dėsningumų (žr. 1 priedą, šiame eksperimente dalyvavo 20 studentų). Tiriamojoje medžiagoje buvo pažymėta 30 klitikų, 21 iš jų kaip klitiką pažymėjo ir studentai. Taigi nustatant prozodinį žodžių savarankiškumą subjektyvumo laipsnis didesnis, tad ir paklaida gali būti gerokai didesnė. Dėl šios priežasties tyrimui parengtoje medžiagoje klitikai žymėti itin atsargiai, o dalį medžiagos peržiūrėjo dar dvi kalbininkės (doc. dr. R. Kazlauskaitė ir doc. dr. Jolanta Vaskelienė, kurios šioje medžiagoje žymėjo dar ir loginį kirtį bei temą ir remą).

Tiriamoji medžiaga anotuota automatiškai, vėliau segmentų ribos tikslintos rankomis. Analizuojant garsinių vienetų kiekybę, segmentavimas turi būti kuo tikslesnis. Todėl koreguojant ribas labai atidžiai žiūrėta į oscilogramoje braižomos amplitudės pokyčius ir klausyta segmento garsinio signalo (kai kada ir inversiškai).

⁵ *Tekstinėmis anotacijomis*, arba perrašomis, vadinamas *txt formatu parengtas tekstas, kuris naudojamas automatiškai anotuojant garsynus, t. y. susiejant garsą ir atitinkamą teksto fragmentą. Šios anotacijos automatiškai perkeliama į PRAAT tinklėlį, gardeles (ang. *TextGrid*). Tekstinių anotacijų pavyzdį žr. 2 priede.

Analizei paruoštą fragmentą žr. 2 paveiksle, kur tekstinių anotacijų tinkelyje (ang. *TextGrid*) galima matyti penkias skirtingo lygmens anotavimo eilutes: 1) garsai, 2) skiemenys, 3) lekšemos, 4) fonetiniai žodžiai, 5) sintagmos, 6) frazės⁶. VDU garsynuose anotuojama būtent šiais lygmenimis (frazių, sintagmų, fonetinių žodžių, skiemenų, garsų). Pirmajai tyrimo daliai buvo aktuali absoliuti įvairių segmentų trukmė, tam naudotas kompleksinis visų lygmenų PRAAT programos tinklelis (ang. *TextGrid*).

2 p a v. Analizei paruošto įrašo ir tekstinės anotacijos fragmentas

Antrąją tiriamosios medžiagos grupę sudaro daugelio fonetikų ir ritmologų darbuose naudojamas tekstas *Šiaurės vėjas ir Saulė* (jo versijas kitomis kalbomis galima rasti Tarptautinės fonetikų asociacijos tinklalapyje, interneto adresas: <https://www.langsci.ucl.ac.uk/ipa/>).

Vieną dieną Šiaurės vėjui ir Saulei besiginčijant, kuris iš jų stipresnis, pasirodė keliautojas, vilkintis apsiaustą. Tada jie susitarė, kad tas, kuris privers keliautoją nusivilkti apsiaustą, bus laikomas stipresniu.

Pirmiausia Šiaurys pūtė taip stipriai, kiek tik galėjo, bet kuo stipriau jis pūtė, tuo tvirčiau keliautojas apsigaubdavo apsiaustą; galiausiai Šiaurys pasidavė.

⁶ Šiuo metu intonuotame VDU garsyne pridėta daugiau anotavimo eilučių, bet atliekant ritmo tyrimą jomis dar nesinaudota.

Tada Saulė pradėjo kaitinti ir keliautojas tuoj pat nusivilko apsiaustą. Taip Šiaurys turėjo pripažinti, kad Saulė stipresnė už jį.

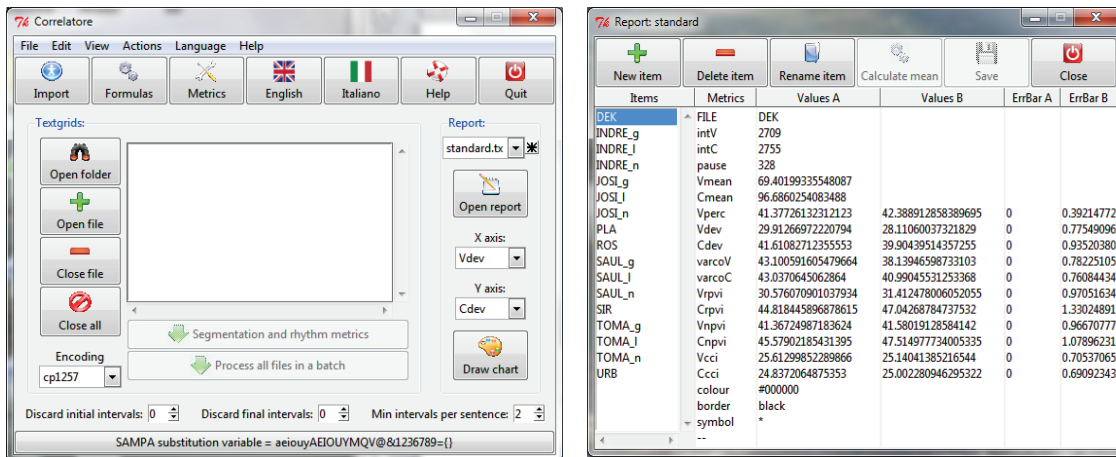
Šį tekstą įvairiu tempu perskaitė keturi profesionalūs aktoriai: J. Baliukevičius (JOSI), I. Patkauskaitė (INDRE), S. Čiučelis (SAUL) ir T. Rinkūnas (TOMA).

Antroji įrašų grupė rengta tam, kad lietuvių ir kitų kalbų duomenų gretinimas būtų, kiek įmanoma, metodiškesnis. Šios grupės duomenys naudojami analizuojant akustinius ritmo koreliatus.

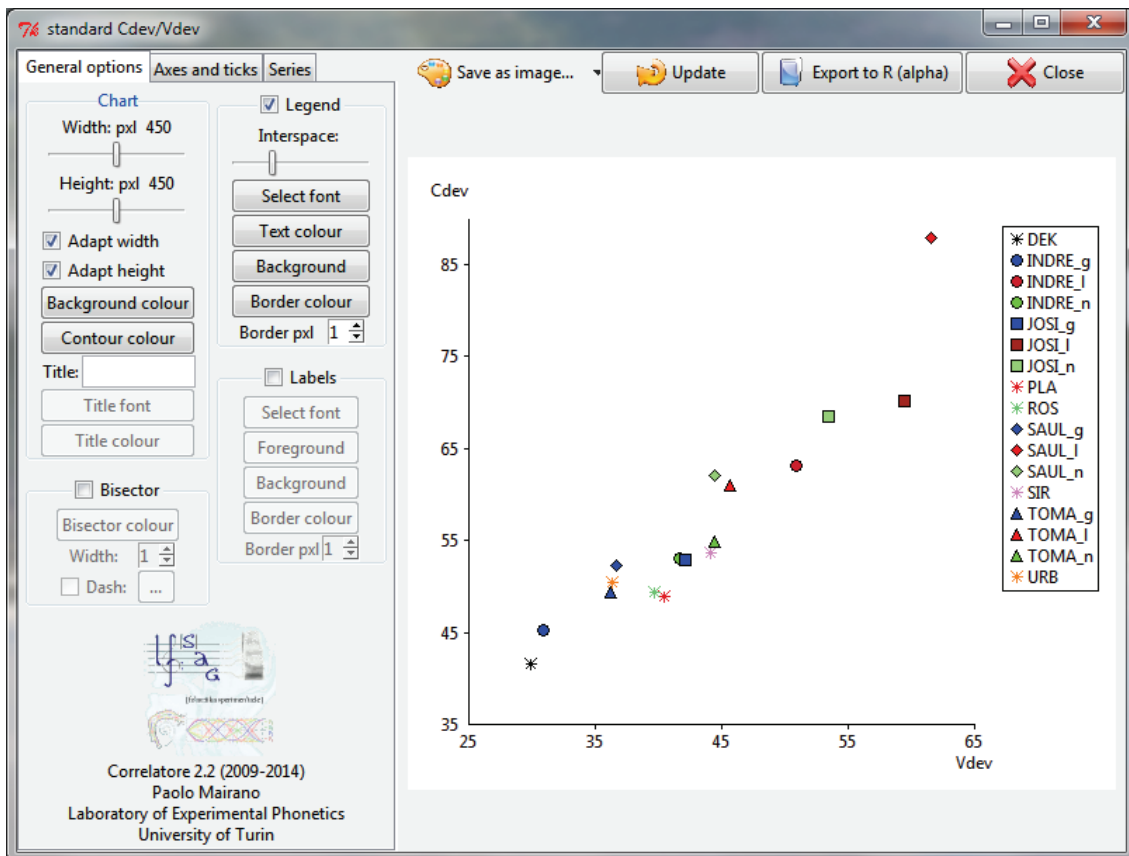
Empirinių duomenų išgavimas. Statistiniai parametrai skaičiuoti ir jų koreliatų grafikai braižyti naudojantis P. Mairano (2009) parengta internetine programa *Correlatore 2.2* (žr. 3–4 pav., prieiga internete: http://www.lfsag.unito.it/correlatore/index_en.html).

Programa apdoroja tik garsų lygmens tinklelį. Todėl iš kompleksinio tinklelio buvo ištraukta garsų eilutė (PRAAT komanda: *Extract one tier*), vėliau ilgesni to paties diktoriaus 2 min. tinkleliai sujungti į vieną (PRAAT komanda: *Concatenate*). Nors teoriškai programa *Correlatore 2.2* gali apdoroti ir SAMPA (ang. *Speech Assessment Methods Phonetic Alphabet*) koduotės tinklelius, tačiau, matyt, ji orientuota tik į didžiųjų kalbų SAMPA sistemas, nes lietuvių kalbos taip analizuoti nebuvo įmanoma. Programos *Correlatore* analizei balsiai pakeisti simboliu „v“, priebalsiai – „c“.

Lietuvių kalboje yra sudėtinių segmentų (dvibalsių, afrikatų, realioje kalboje pasitaiko nemažai ir geminatų). Dėl sutaptinių dvibalsių *ie*, *uo* ir afrikatų žymėjimo, rodos, dvejonių negali kilti – šie segmentai pažymėti kaip „v“ arba „c“. Problemiškesni yra sudėtiniai dvibalsiai ir geminatos. Ruošiantis apdoroti medžiagą buvo eksperimentuota, kaip pasikeičia statistinių rodiklių reikšmės, kai pažymimas vienas arba du sudėtinių dvibalsių ir geminatų segmentai. Pasirodo, jų žymėjimas neturi reikšmės rezultatams, nes skaičiuojamas intervalas, kuris pažymėtas kaip nedalomas vienetas PRAAT programoje anotuojant įrašus. VDU garsynuose sudėtiniai dvibalsiai neskaidomi, todėl neskaidyti jie ir šiam tyrimui. Fonologiniu požiūriu jie neabejotinai yra junginiai, tačiau akustiniame lygmenyje riba tarp dėmenų sunkiai nustatoma.

3 p a v. Programos *Correlatore 2.2* pagrindiniai langai: kairėje – paleidžiamasis, dešinėje – statistinių parametų suvestinė

4 p a v. Programos *Correlatore 2.2* braižomi grafikai

Būtina paminėti ir tai, kad visi ilgesnių segmentų (skiemenių, žodžių ir kt.) absoliučios trukmės duomenys nėra visiškai tikslūs. Priežastis ne tik subjektyvus šlijimas ar segmentavimas (sintagmų ir frazių ribų nustatymas), kurių neišvengiama jokiame fonetikos tyrime, bet ir kompleksinė sprogstamųjų priebalsių struktūra, t. y.

tylos momentas ir sproginimas. Jeigu žodis prasideda sprogstamuoju priebalsiu, pavyzdžiui, *takas*, *karas*, tokio žodžio pradžia beveik neįmanoma tiksliai nustatyti. Todėl šiais atvejais trukmė skaičiuota atmetus tylos momentą. Atitinkamai ir žodžio pradinio skiemens, sintagmos bei frazės trukmė yra kiek mažesnė, be sprogstamojo priebalsio tylos momento.

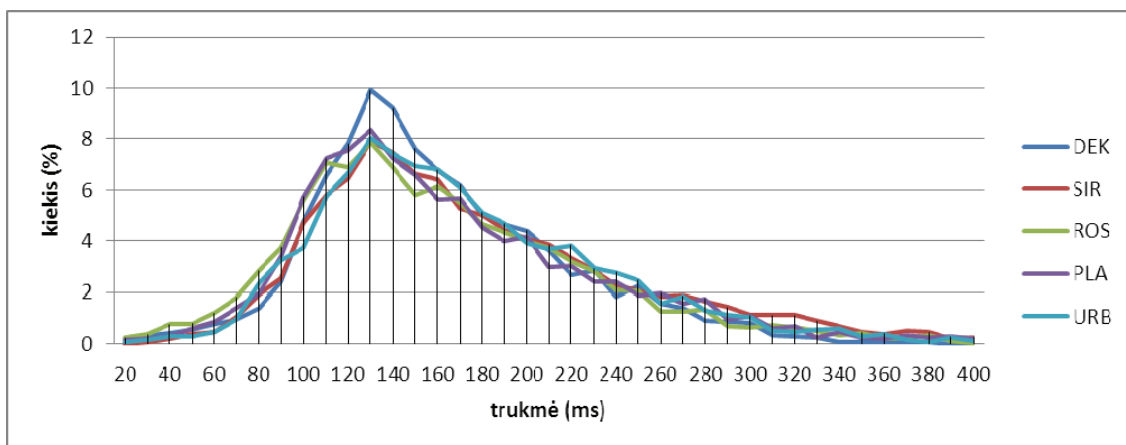
Kad išryškėtų akivaizdesnės tendencijos, trukmės duomenys 2.2.2–2.2.4 poskyriuose pateikiami intervalais. Kuo ilgesnis ir sudėtingesnis vienetas, tuo didesnis apvalinamas intervalas, pavyzdžiui, skiemenų ir atkarpų tarp balsių trukmė apvalinama iki 10 ms, žodžių ir tarpkirtinių intervalų trukmė – 100 ms, sintagmų – 250 ms, frazių – 500 ms intervalų. Pavyzdžiui, 104 ms intervalas priskirtas prie 0–100 grupės, 105 ms – prie grupės nuo 110 iki 200. Kai kurie išskirtinai ilgi vienetai atmesti (jų nedaug, kiekvienoje grupėje apie vieną procentą), nes, atidžiau perklausius įrašus ir peržiūrėjus PRAAT tinklelius, paaiškėjo, kad tai atsitiktiniai, nemotyvuoti nutęsimai. Toks duomenų apvalinimas ir pavienių atvejų atmetimas tikrai neturi jokios įtakos rezultatams, taip pasielgta ilgokai paeksperimentavus ir įsitikinus, kad bendros tendencijos išryškėja ir be šių duomenų.

2.2. Kalbos segmentų akustinė trukmė

2.2.1. Skiemenų trukmė

Kalbos segmentų trukmės dėsningumams išsiaiškinti pasirinkti tik ilgesnieji diktorių įrašai (DEK, SIR, ROS, PLA, URB), aktorių skaitomas tekstas *Šiaurės vėjas ir saulė* labai trumpas, todėl jis neanalizuojamas.

Akustinės fonologinių skiemenų trukmės rezultatai rodo, kad tokių skiemenų kiekybė tikrai nėra apylygė (žr. 5 pav.). Tam tikrų dėsningumų galima įžvelgti, tačiau jie, ko gero, tėra tik visuotiniai statistinį reiškinį pasiskirstymą liudijantys faktai. Nors SIR skaitymo tempas šiek tiek skiriasi, tačiau skiemenų distribucija pagal trukmę visais atvejais labai panaši: didžioji dalis (apie 91 proc.) skiemenų telpa į 200 ms intervalą (nuo 80 iki 280 ms). Labai trumpų skiemenų (iki 80 ms) yra tik apie 4 proc., nedaug pavartota ir labai ilgų skiemenų – apie 5 proc. Dažniausias yra 130 ms skiemuo (bendras skiemenų trukmės vidurkis kiek aukštesnis – 168 ms.).

5 p a v. **Skiemenų distribucija pagal trukmę**

Lietuvių kalbos skiemenys gali būti ilgieji ir trumpieji. Ši ypatybė nepriklauso nuo kirčio, nors jis šiek tiek pailgina kirčiuoto skiemens centrą. Ilgieji kirčiuoti skiemenys (t. y. centras ir periferija, arba balsis ar dvigarsis su priebalsiais) vidutiniškai 1,3 karto, trumpieji kirčiuoti 1,2 karto ilgesni už atitinkamus nekirčiuotus skiemenis (žr. 3 lent.). Jeigu lygintume tik skiemens centrą, kurie labiausiai reaguoja į kirtį ir kitus prozodinius reiškinius, trukmę, matytume, kad ilgųjų kirčiuotų skiemenų centrai (balsiai ir dvigarsiai, įskaitant ir mišriojo dvigarsio antrąjį dėmenį *l, m, n, r*) vidutiniškai yra 1,4 karto ilgesni už nekirčiuotų skiemenų centrus. Trumpųjų kirčiuotų skiemenų balsiai 1,2 karto ilgesni už nekirčiuotų skiemenų trumpuosius balsius.

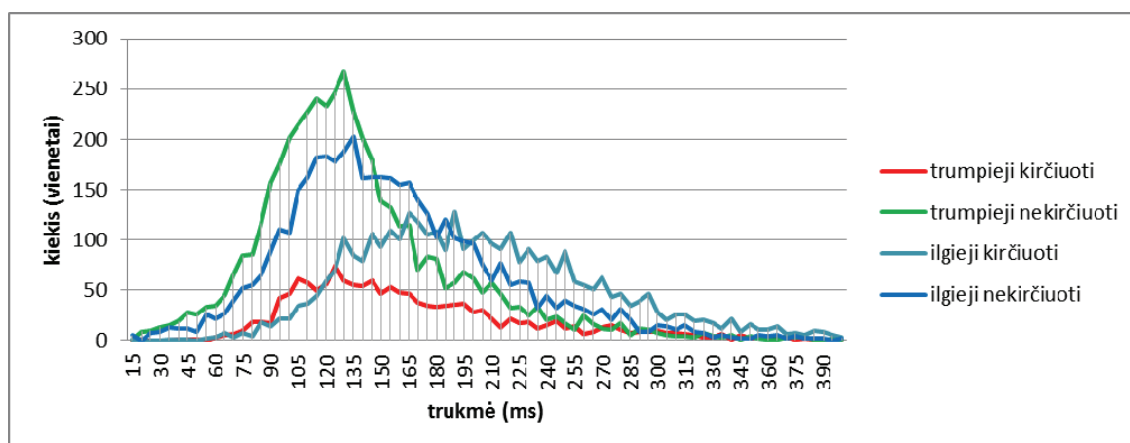
3 lentelė. **Skiemenų pasiskirstymas pagal trukmę**

Skiemenys	Kirčiuoti		Nekirčiuoti	
	Viso skiemens trukmė	Skiemens centro trukmė	Viso skiemens trukmė	Skiemens centro trukmė
Ilgieji (vidurkis, ms)	207	122	158	85
Kiekis (%)	24		32	
Trumpieji (vidurkis, ms)	169	70	138	56
Kiekis (%)	10		34	

Nelabai įvairuoja ir ilgųjų bei trumpųjų skiemenų trukmės skirtumai: ilgieji kirčiuoti skiemenys tiriamajoje medžiagoje yra vidutiniškai 1,2 karto ilgesni už trupuosius kirčiuotus skiemenis, nekirčiuoti ilgieji tik 1,1 karto ilgesni už

trumpuosius nekirčiuotus skiemenis. Tačiau ilgieji ir trumpieji skiemens centrai jau nemažai skiriasi: kirčiuoti ilgieji 1,7 karto ilgesni, nekirčiuoti – 1,5 karto ilgesni už atitinkamus trumpuosius (šie santykiai nepasikeičia ir atmetus mišriuosius dvigarsius). Tai leidžia manyti, kad priebalsių įtaka subalansuojant ilgųjų ir trumpųjų skiemenų trukmės santykius netokia jau maža, o apylygė skiemenų trukmė yra svarbiausias skiemeninio ritmo kalbų požymis. Vis dėlto atkreiptinas dėmesys į tai, kad buvo aptarti tos pačios pozicijos (kirčiuoti lyginti su nekirčiuotais, ilgieji su trumpaisiais) skiemenys ar jų centrai. Kalboje egzistuoja visos keturios kombinacijos ir jų trukmės santykiai yra tikrai nemaži: 1 : 1, 1 : 1,2 : 1,5 (trumpieji nekirčiuoti : ilgieji nekirčiuoti : trumpieji kirčiuoti : ilgieji kirčiuoti).

Atsižvelgiant į aptartas tendencijas, neturėtų stebinti ir tai, kad trumpųjų ir ilgųjų (kirčiuotų ir nekirčiuotų) skiemenų distribucija labai sumišusi (žr. 6 pav.).

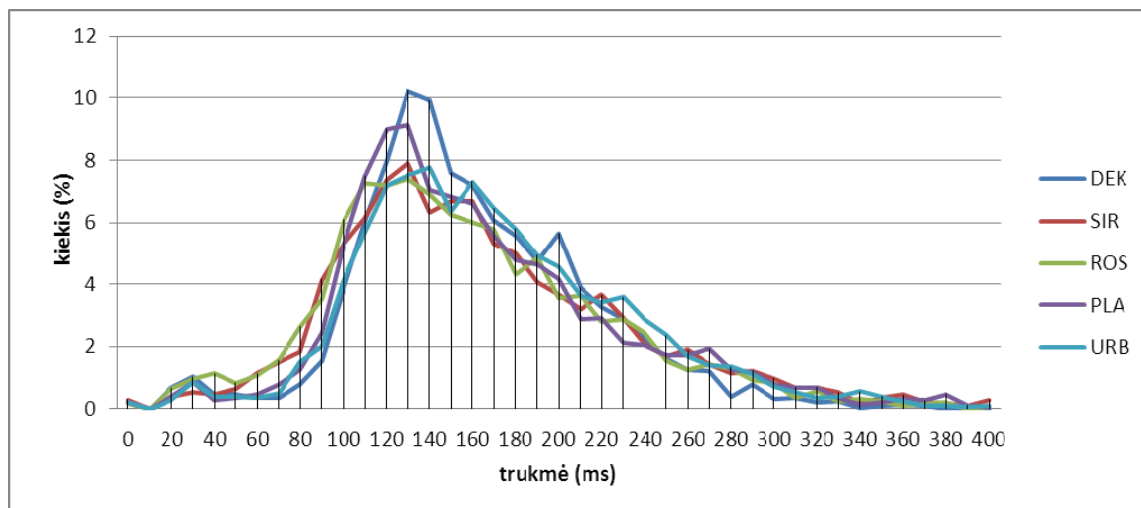

6 p a v. **Ilgųjų ir trumpųjų, kirčiuotų ir nekirčiuotų skiemenų distribucija pagal trukmę**

Fonologinio skiemens struktūros tyrimai (Girdenis, Karosienė 2010: 81–106, Kazlauskienė, Raškinis 2008) akivaizdžiai rodo, kad lietuvių kalboje vyrauja atvirieji skiemenys. Labai abejotina, ar toks skiemens modelis aktualus ir kalbos ritmo požiūriu. Galbūt naujas ritmo vienetas prasideda, o ne baigiasi aukščiausio sonorringumo (t. y. akustiniu ir audiciniu požiūriu ryškiausiu) garsu – balsiu (plg. klasikinio metro pėdą, kuri prasideda kirčiuotu skiemeniu).

Tokių atkarpų tyrimo rezultatai rodo (žr. 7 pav.), kad išlieka visiškai tokia pati tendencija, kaip ir analizuojant fonologinius skiemenis. Didžioji dalis (apie 91 proc.)

šių fragmentų telpa į 200 ms intervalą (vėlgi nuo 80 iki 280 ms), iki 80 ms yra tik apie 4 proc., ilgesnių nei 280 ms – 5 proc. Dažniausia taip pat 130 ms atkarpa.

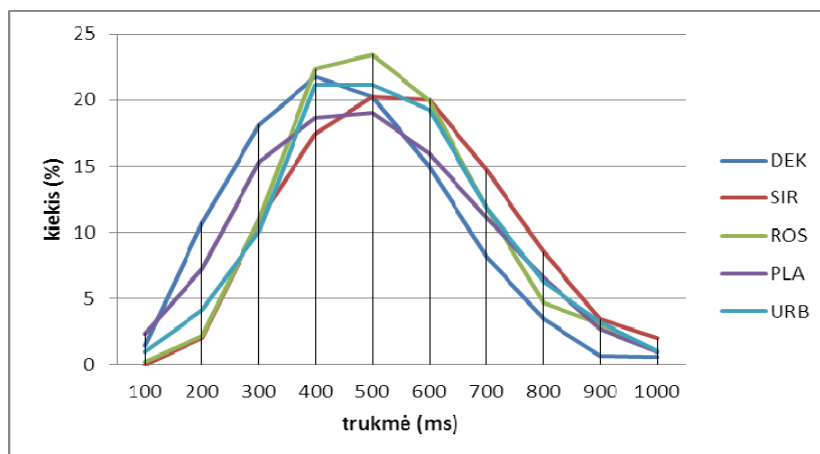
7 p a v. Atkarpų nuo balsio (imtinai) iki kito balsio trukmės pasiskirstymas

Nors analizuojama nedidelės apimties medžiaga, vis dėlto dėsningumai labai akivaizdūs: fonologinio skiemens ir fragmentų nuo balsio (imtinai) iki kito balsio trukmė labai daug įvairuoja. Vadinasi, absoliuti skiemens trukmė nėra lietuvių kalbos ritmo pagrindas.

2.2.2. Žodžių trukmė

Galima sakyti, kad ir fonetinių žodžių trukmė paklūsta tik statistiniams reiškinėjų pasiskirstymo dėsningumams, bet tikrai nerodo jokio trukmės izochroniškumo (žr. 8 pav.).

Fonetinių žodžių trukmės duomenys gali būti įdomūs ne tik ritmikos požiūriu. Šio tyrimo rezultatai rodo, kad skaitomoje kalboje beveik 85 proc. žodžių yra vidutinės trukmės (t. y. nuo 300 iki 700 ms), dažniausi yra 400–500 ms žodžiai.

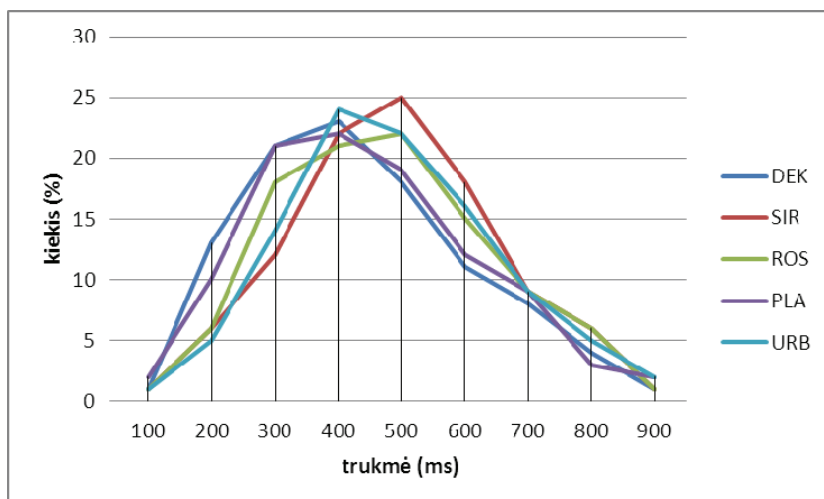
8 p a v. **Fonetinių žodžių distribucija pagal trukmę**

Kaip matyti 8 paveiksle, žodžio trukmė menkai priklauso nuo kalbėjimo tempo, nes lėčiau skaičiausio diktoriaus SIR kreivės viršūnė nedaug pasislinkusi į dešinę. Dažniausi žodžiai yra 401–500 ms intervale.

2.2.3. Tarpkirtinių intervalų ir pėdų trukmė

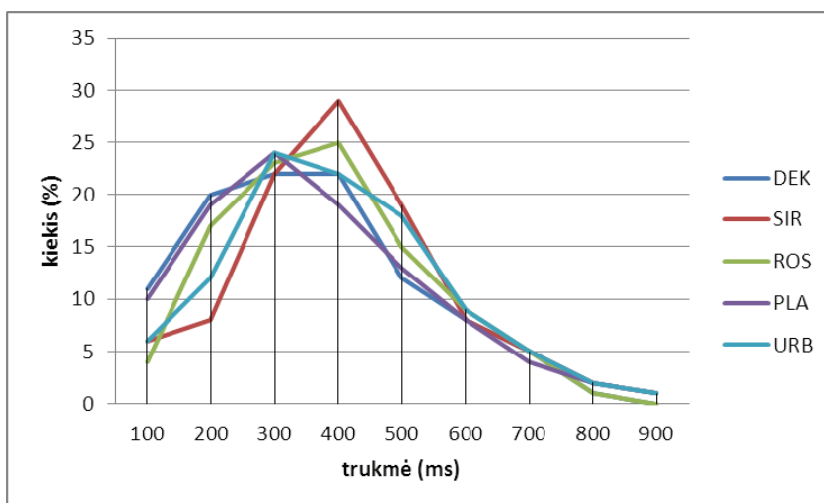
Izochronijos nerodo ir ilgesnių prozodinių vienetų akustinės trukmės pasiskirstymas. Šiam tyrimui buvo atlikti dvejoji skaičiavimai: a) su kirčiuotu skiemeniu (pėdos), b) be jo (tarpkirtiniai intervalai).

Ir pėdų, ir tarpkirtinių intervalų trukmė labai svyruoja (žr. 9–10 pav.). Tirtroje medžiagoje vyrauja pėdos nuo 210 ms iki 600 ms, jos sudaro 75 proc. Trumpesnių pėdų yra tik 9 proc., ilgesnių – 16 proc. Vis dėlto konkrečių diktorių įrašuose pėdų ir tarpkirtinių intervalų duomenys šiek tiek skiriasi.

9 p a v. **Pėdų distribucija pagal trukmę**

Visų diktorių net trys ketvirtadaliai tarpkirtinių intervalų telpa į beveik 400 ms laiko tarpą nuo 110 iki 500 ms (žr. 10 pav.). Būdingiausi yra intervalai nuo 210 ms iki 400 ms, jie daugeliu atvejų sudaro apie pusę visų tirtų įrašų.

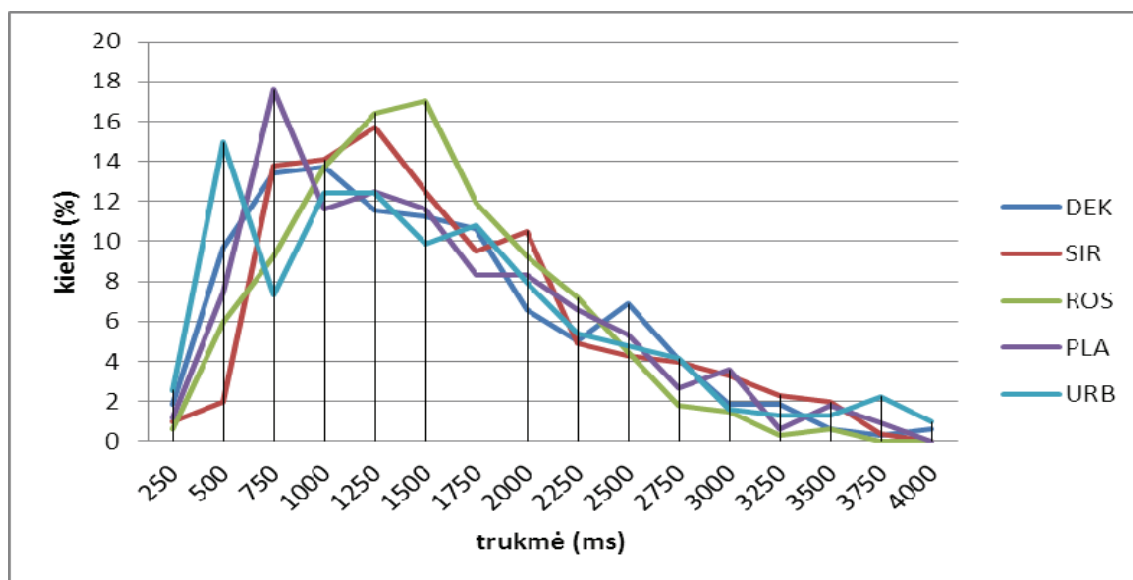
10 p a v. **Tarpkirtinių intervalų distribucija pagal trukmę**

Trumpai apibendrinant galima pasakyti, kad lietuvių skaitomoje kalboje pėdų akustinė trukmė nėra apylygė, o kirčiuoti skiemenys išsidėsto tikrai nevienodais laiko intervalais. Todėl galima spėti, kad pagrindinis kirtis nėra vienintelis lietuvių kalbos ritmiškumo pagrindas.

2.2.4. Sintagmų ir frazių trukmė

Didesni fonologiniai vienetai – sintagmos ir frazės – skaido rišlią kalbą į fragmentus, bet tų atkarpų trukmė skiriasi (žr. 11 ir 12 pav.). Vis dėlto galima pastebėti, kad vengiama labai trumpų ir labai ilgų sintagmų. Tai, matyt, lemia gana objektyvios priežastys. Pirmiausia trumpų sintagmų kiekį riboja žodžio trukmė, nes tik penktadalis žodžių yra trumpesni nei 300 ms. Kita vertus, ne tiek jau daug yra vienažodžių sintagmų.

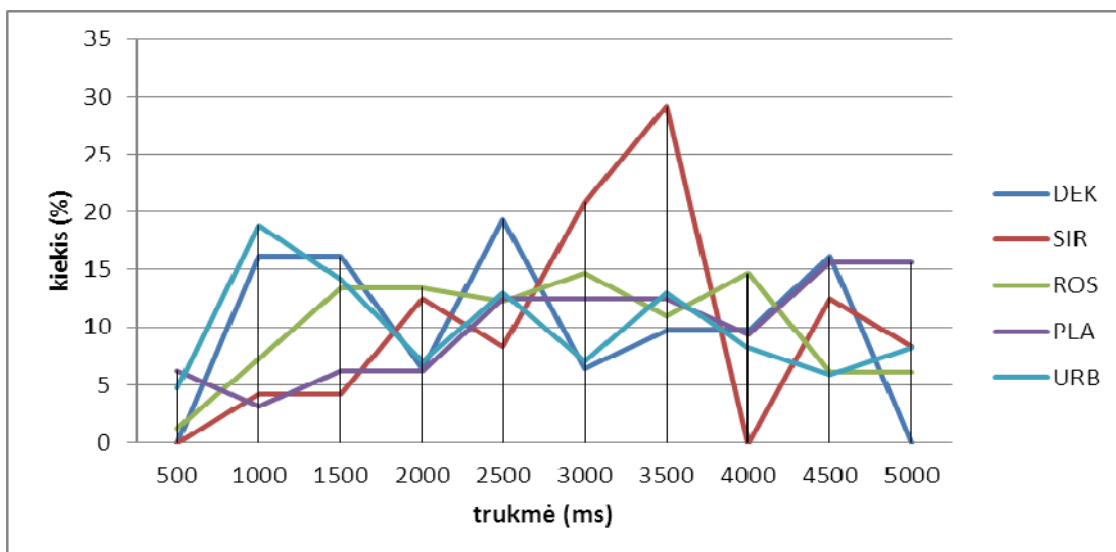
Didžioji dalis (apie 80 proc.) sintagmų sutelpa į 250–2000 ms intervalą. Tad galima manyti, kad tokios trukmės intervalas gana nesunkiai artikuliuojamas ir yra universalus, nepriklauso nuo skaitomo teksto pobūdžio, gal net ir nuo frazės trukmės.

11 p a v. **Sintagmų distribucija pagal trukmę**

Nėra daug ir trumpų (iki 500 ms) frazių. Visi tokie pavyzdžiai sudaryti iš vienažodžių sintagmų.

Ilgesnių frazių trukmė labai varijuoja. Ko gero, būtų galima manyti, kad tai jau nebe sakininės kalbos požymis, o tiesioginė rašytinės kalbos įtaka, nes tekstas buvo skaitomas, visi diktoriai profesionalūs ir gana neblogai stengėsi neskaidyti sakinių į skirtingas frazes, ar bent jau tas skaidymas tikrai nebuvo labai ryškus ir neperžengė sintagmų suvokimui būdingų požymių.

12 p a v. **Frazių distribucija pagal trukmę**

Žvelgiant į tyrimo duomenis (žr. 12 pav.), gali susidaryti įspūdis, kad frazės trukmė beribė. Teoriškai taip ir gali būti. Tarkim, ilgiausią 5 tūkstančių milisekundžių frazę sudaro 38 būdingiausios trukmės (130 ms) skiemenys, 10–12 būdingiausios trukmės (400–500 ms) žodžiai, 4–5 būdingiausios trukmės (1000–1250 ms) sintagmos.

2.3. Akustiniai koreliatai

Absoliutūs trukmės duomenys nerodo nei skiemenų, nei pėdų ar tarpkirtinių intervalų izochronijos. Todėl remiantis užsienio mokslininkų metodika, bandyta analizuoti ir lietuvių kalbos ritmo akustinius koreliatus, t. y. požymius, kurie signalizuotų fonologinės lietuvių kalbos sistemos polinkius vienai ar kitai – kirtinio, skiemeninio, o gal morinio – ritmo tipologinei klasei⁷. Rengiantis tyrimui buvo suformuluota pirminė hipotezė: lietuvių kalbos ritmo pagrindas – kirtis. Vadinasi, lietuvių kalba turėtų būti kirtinio ritmo kalba, ar bent jau turinti jo požymių, žinoma, nepamirštant abejonių, kad gal ir neegzistuoja grynosios kirtinio ir skiemeninio ritmo kalbos (Arvaniti 2009, 2012). Ši hipotezė paremta kitų lietuvių mokslininkų darbais

⁷ Galbūt veikia išankstinė nuostata, vis dėlto nesitikima, kad lietuvių kalba gali būti morinio ritmo. Todėl didesnis dėmesys skiriamas lietuvių kalbos ir prototipiškų kirtinio bei skiemeninio ritmo kalbų duomenims gretinti.

(Girdzijauskas 1979; Ramonaitė 1980; Sauka 1978; Stundžia 1991), kuriuose be didesnių svarstymų kirtis laikomas ritmo pamatu.

Šiam tyrimui pasirinkti tik svarbiausi akustiniai koreliatai: standartinis priebalsių nuokrypis (ΔC), balsinių intervalų trukmės procentas (%V), priebalsių variacijos koeficientas (varcoC), poriniai variantiškumo indeksai (priebalsių rPVI, balsių nPVI), kontrolės ir kompensacijos indeksai (balsių CCI-V, priebalsių CCI-C). Kiti koreliatai yra tiesiogiai susiję su minėtais, tad jų nustatyti ir analizuoti nėra prasmės.

Remiantis 2.1 poskyryje aptartais darbais, kirtinio ritmo kalboms turėtų būti būdingas didelis priebalsių kiekis (sudėtinga skiemens struktūra) ir aukštas balsių redukcijos laipsnis. Vadinasi, šios kalbos turi aukštą ΔC (ir ΔV) bei žemą %V. Tačiau rezultatai net ir tipiškų ritmo kalbų nėra vienareikšmiai, ypač %V, plg.:

- ΔC anglų kalba (kirtinio ritmo): 53,5 (Ramus et al. 1999), 56,7 (Grabe, Low 2002), 60 (Arvaniti 2012); ispanų kalba (skiemeninio ritmo): 47,4 (Ramus et al. 1999), 47,5 (Grabe, Low 2002), 46,6 (Arvaniti 2012);
- %V anglų kalba (kirtinio ritmo): 40,1 (Ramus et al. 1999), 41,1 (Grabe, Low 2002), 45,7 (Arvaniti 2012); ispanų kalba (skiemeninio ritmo): 43,8 (Ramus et al. 1999), 50,8 (Grabe, Low 2002), 49,5 (Arvaniti 2012).

Tiriamųjų lietuvių kalbos fragmentų duomenys rodo (žr. 4 lent), kad standartinis priebalsių trukmės nuokrypis (ΔC) svyruoja nuo 42 iki 88. Tai iš principo apima visą diapazoną, būdingą ir skiemeninėms, ir kirtinėms kalbos. Palyginkime tik aktorių įrašus su kitų kalbų duomenimis (tik toks lyginimas būtų metodiškas, nes skirtingomis kalbomis įrašyta *Šiaurės vėjas ir Saulė*). Iš 5 lentelės matyti, kad didžioji dalis kirtinio ritmo kalbų ir lietuvių kalbos įrašų išsidėsto viršutinėje lentelės dalyje (joms tikrai būdingi įvairios struktūros – paprasti ir sudėtingi – priebalsiniai intervalai), tik greitai tempu perskaityti tekstai patenka į skiemeninio ritmo kalbų būrį. Tai leidžia daryti dvi išvadas:

- lietuvių kalba artimesnė kirtinio ritmo kalboms,
- jai būdinga priebalsinių intervalų įvairovė (t. y. pavieniai priebalsiai ir sudėtingos jų samplaikos, nes šiaip jau visų priebalsių išžėsti neįmanoma, taigi kitaip įvairovės nebūtų).

4 l e n t e l ė. **Statistiniai ritmo rodikliai**⁸

Diktorius	Statistiniai rodikliai						
	ΔC	%V	VarcoC	rPVI-C	nPVI-V	CCI-V	CCI-C
INDRE_g	45	43	51	55	47	21	25
INDRE_l	63	44	55	75	53	35	36
INDRE_n	53	44	52	62	48	44	30
JOSI_g	53	45	54	64	56	25	33
JOSI_l	70	45	56	85	57	38	47
JOSI_n	69	45	56	82	53	34	46
SAUL_g	52	43	52	62	45	23	30
SAUL_l	88	44	63	101	55	41	58
SAUL_n	62	43	54	72	47	30	42
TOMA_g	49	45	55	60	53	27	31
TOMA_l	61	47	57	74	47	32	41
TOMA_n	55	45	54	68	50	30	37
DEK	42	41	43	45	42	26	27
SIR	54	45	55	55	48	37	35
ROS	49	43	52	53	49	32	32
URB	51	43	50	52	44	31	30
PLA	49	44	51	50	45	33	31

Balsinių segmentų trukmės procentas (%V) gerokai pastovesnis (nuo 41 iki 45), bet šis dydis svarus rodiklis tik atskiriant morinio ritmo kalbas, kurioms paprastai būdinga CV skiemens struktūra (apylygis balsių ir priebalsių kiekis). Pagal %V reikšmes lietuvių kalbos pavyzdžiai tikrai skiriasi nuo japonų kalbos, bet įvairuoja tarpusavyje (kaip ir prototipinių kirtinio ir skiemeninio ritmo kalbų). Vis dėlto jie išsidėsto arčiau kirtinio ritmo kalbų.

Lietuvių kalboje ir balsių, ir priebalsių trukmė priklauso nuo įvairių veiksnių: pozicijos žodyje, kirčio, priegaidės, intonacijos ir kt. Vis dėlto abejotina, ar balsių ir priebalsių trukmė proporcingai kintanti ypatybė. Jau buvo užsiminta, kad skirtingu tempu aktorių perskaitytų įrašų priebalsinių intervalų kiekybė labai svyruoja (didelis standartinis nuokrypis), bet tai, matyt, rodo, jog pailginami kai kurie priebalsiai. Balsiai, matyt, kiek kitaip reaguoja į tempo pokyčius, jie proporcingai pailginami ar patrupinami. Tokią prielaidą remia ir labai preliminari skirtingu tempu įrašytų tekstų balsių ir priebalsių trukmės analizė. Priebalsių trukmė mažiau reaguoja į tempą, jų trukmės santykiai tokie: 1 (greitai) : 1,1 (natūraliai) : 1,3 (lėtai). Balsių trukmė šiek tiek daugiau kinta: 1 (greitai) : 1,2 (natūraliai) : 1,5 (lėtai).

⁸ Greta lietuvių aktorių įrašų nurodyta, koku tempu jie perskaitė: „g“ – greitai, „l“ – lėtai, „n“ – natūraliu tempu.

5 lentelė. Lietuvių ir kitų kalbų kai kurių parametrų palyginimas⁹

Diktorius, kalba	ΔC	Diktorius, kalba	%V
SAUL_1	88	Kinų	51
JOSI_1	70	Portugalų*	49
JOSI_n	69	Prancūzų*	49
Vokiečių*	66	Suomių	48
Lenkų	66	Japonų*	48
INDRE_1	63	TOMA_1	47
SAUL_n	62	Graikų*	47
TOMA_1	61	Vokiečių*	46
Danų	61	Estų	46
Islandų	60	JOSI_1	45
Anglų*	59	JOSI_n	45
Čekų	58	Čekų	45
Turkų	58	Turkų	45
TOMA_n	55	TOMA_n	45
Arabų*	55	Arabų*	45
Rusų*	55	JOSI_g	45
Švedų	55	TOMA_g	45
Portugalų*	54	SAUL_1	44
Estų	54	INDRE_1	44
Italų	54	Švedų	44
INDRE_n	53	Italų	44
JOSI_g	53	INDRE_n	44
SAUL_g	52	SAUL_n	43
Ispanų*	52	SAUL_g	43
TOMA_g	49	Olandų*	43
Suomių	47	INDRE_g	43
Olandų*	46	Danų	42
INDRE_g	45	Ispanų*	42
Kinų	44	Rusų*	41
Prancūzų*	40	Islandų	40
Graikų*	37	Anglų*	40
Japonų*	31	Lenkų	36

⁹ Kitų kalbų duomenys paimti iš P. Mairano (2011). Raudonai pažymėtos kirtinio ritmo kalbos, mėlynai – skiemeninio, „*“ žymi kalbas, dėl kurių ritmo neabejojama. Japonų kalba yra morinio ritmo (ji pažymėta žaliai). Pateikti apibendrintus lietuvių kalbos duomenis (vidurkius) būtų nemetodiška, nes kitų kalbų duomenys remiasi tik vienu tos kalbos įrašu (tai ne vidurkiai).

6 l e n t e l ė. **Lietuvių ir kitų kalbų akustinių koreliatų statistinis vertinimas**

Akus- tinis kore- liatas	Kalbos	Im- tis	Vidur- kis	Standar- tinis nuo- krypis	Pasikliau- jamasis intervalas (95 %)	Studento kriterijus (apskaičiuotoji reikšmė ir kritinė reikšmė (0,95))
ΔC	Kirtinės	12	57,75	5,46	54,66÷60,84	Kirtinės – skiemeninės: 3,83 > 2,11 Kirtinės – lietuvių: 0,59 < 2,14 Skiemeninės – lietuvių: 2,94 > 2,26
	Skieme- ninės	7	46,86	6,84	41,79÷51,93	
	Lietuvių	4	59,75	7,27	52,62÷66,88	
%V	Kirtinės	12	43,00	3,44	41,05÷44,95	Kirtinės – skiemeninės: 2,36 > 2,11 Kirtinės – lietuvių: 0,70 < 2,14 Skiemeninės – lietuvių: 1,55 < 2,26
	Skieme- ninės	7	46,71	3,04	44,46÷48,97	
	Lietuvių	4	44,25	0,96	43,31÷45,19	
VarcoC	Kirtinės	12	51,42	4,40	48,93÷53,91	Kirtinės – skiemeninės: 1,78 < 2,11 Kirtinės – lietuvių: 1,13 < 2,14 Skiemeninės – lietuvių: 2,99 > 2,26
	Skieme- ninės	7	47,86	3,85	45,01÷50,71	
	Lietuvių	4	54,00	1,63	52,40÷55,60	
rPVI-C	Kirtinės	12	64,00	5,44	60,92÷67,08	Kirtinės – skiemeninės: 3,75 > 2,11 Kirtinės – lietuvių: 1,96 < 2,14 Skiemeninės – lietuvių: 3,71 > 2,26
	Skieme- ninės	7	52,86	7,49	47,31÷58,41	
	Lietuvių	4	71,00	8,41	62,76÷79,24	
nPVI-V	Kirtinės	12	50,67	8,30	45,97÷55,37	Kirtinės – skiemeninės: 1,36 < 2,11 Kirtinės – lietuvių: 0,27 < 2,14 Skiemeninės – lietuvių: 1,68 < 2,26
	Skieme- ninės	7	46,14	3,44	43,60÷48,69	
	Lietuvių	4	49,50	2,65	46,91÷52,09	

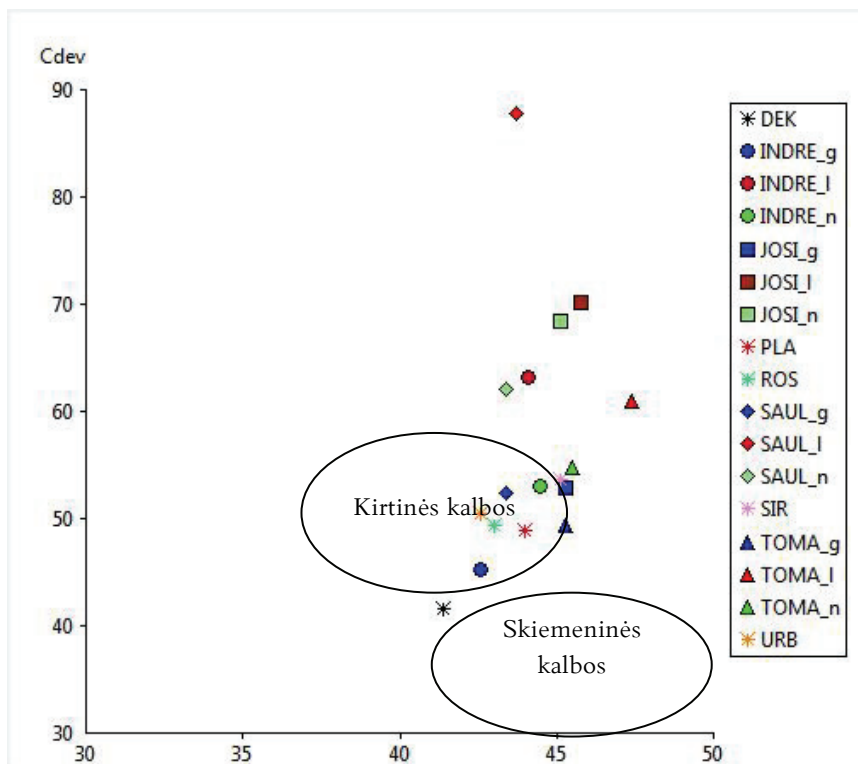
Statistinis dviejų svarbiausių akustinių koreliatų (ΔC ir $\%V$) vertinimas rodo, abiejų koreliatų skirtumas kirtinio ir skiemeninio ritmo kalbose yra statistiškai reikšmingas, nes jų pasikliaujamieji intervalai nepersidengia, Studento kriterijaus apskaičiuotosios reikšmės viršija kritines reikšmes (žr. 6 lent.). Tą patį galima matyti ir vertinant rPVI-C. Lietuvių kalbos ir kirtinių bei skiemeninių kalbų duomenis vertinti sunkiau, nes metodiškas būtų tik natūralaus tempo įrašų lyginimas, o tokių lietuvių kalbos įrašų buvo nedaug (tik keturi). Iš 6 lentelės matyti, kad ΔC skirtumas tarp lietuvių kalbos ir kirtinio ritmo kalbų yra statistiškai nereikšmingas (taigi skirtumo tarp šių kalbų nėra), tarp skiemeninio ritmo kalbų ir lietuvių kalbos ΔC skirtumas statistiškai reikšmingas. $\%V$ skirtumas kirtinio ir skiemeninio ritmo kalbose labai nedidelis, vis dėlto statistiškai reikšmingas. Lietuvių kalbos duomenys šiuo atveju užima tarpinę padėtį tarp abiejų ritmo grupių kalbų ir skirtumai statistiškai nereikšmingi.

Kiti akustiniai koreliatai nerodo akivaizdesnių lietuvių kalbos ir kirtinio bei skiemeninio ritmo kalbų skirtumų. Lietuvių kalbos įrašų priebalsių variacijos koeficientas varcoC (dar plg. anglų kalbos 55, ispanų – 50,2 (Arvaniti 2012: 366) visai priešingas nei pateikti Mairano 2012: 175, 198). Pagal šio koeficiento reikšmę sunku nustatyti ir lietuvių kalbos panašumą kuriai nors ritmo grupei.

Poriniai variantiškumo indeksai taip pat gana išsibarstę. Lietuvių kalba pagal rPVI (priebalsių trukmės variantiškumą) artimesnė ispanų kalbai (dar plg. anglų kalbos 68,9, ispanų – 53,7 (Arvaniti 2012: 366)), o pagal balsių nPVI netgi japonų kalbai (dar plg. anglų kalbos 59,9, ispanų – 49,1 (Arvaniti 2012: 366)). Tačiau nei vienas, nei kitas PVI nerodo panašumo tarp lietuvių ir anglų (kirtinio ritmo) kalbų.

Programa *Correlatore 2.2* braižo ir grafikus, kuriuose galima vaizdžiai matyti rezultatus. Tokie grafikai pateikti 13–16 paveiksluose.

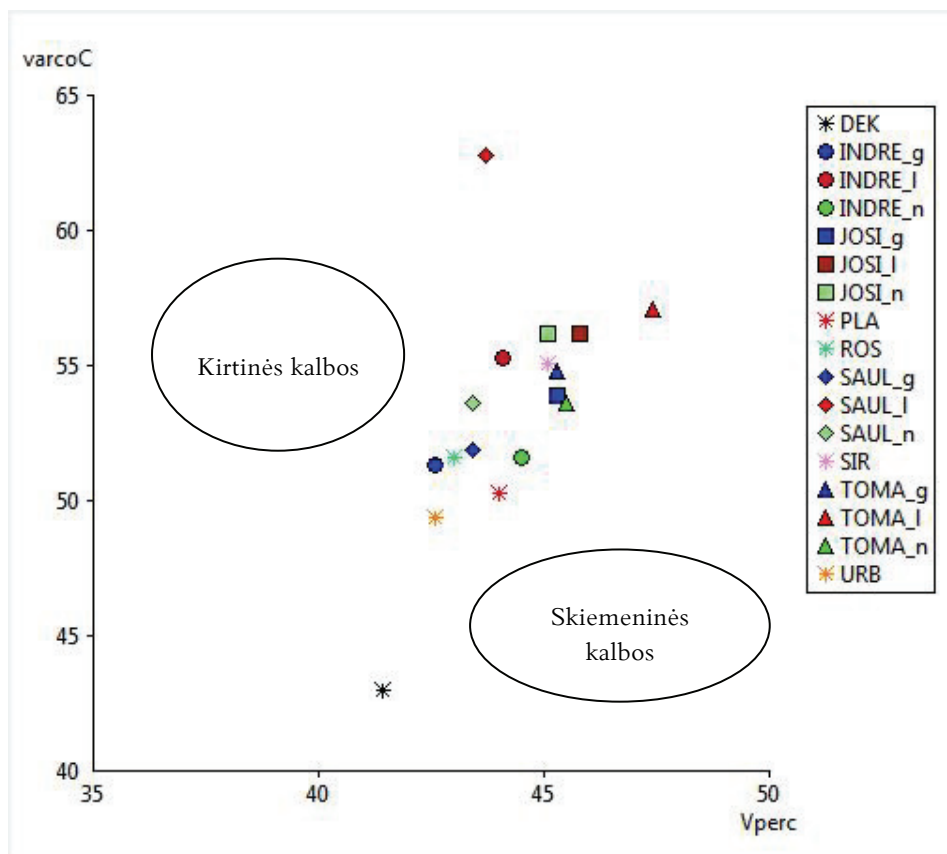
Kaip jau buvo minėta, manoma, kirtinio ritmo kalboms būdinga sudėtinga skiemens struktūra. Vadinasi, priebalsinių intervalų trukmės standartinis nuokrypis yra didelis (trukmė labai įvairuoja ir ji gali priklausyti nuo priebalsių kiekio intervale), o balsinių intervalų procentas nedidelis. Todėl šios kalbos 13 paveiksle pateiktame grafike turėtų išsidėstyti kairiau ir aukščiau.

13 pav. Tirtų pavyzdžių pasiskirstymas pagal ΔC ir $\%V$ ¹⁰

Skiemeninio ritmo kalbų parametrai priešingi: joms nebūdinga sudėtinga skiemens struktūra, taigi ΔC nėra aukštas ir atitinkamai balsinių intervalų trukmės procentas artėja prie 50. Skiemeninio ritmo kalbos turėtų išsidėstyti dešiniau ir kuo žemiau. Kaip matyti iš 13 paveikslėlio, lietuvių kalbos pavyzdžiai nesikoncentruoja kurioje nors vienoje vietoje, bet jie užima padėtį, artimesnę kirtinio ritmo kalboms.

¹⁰13–16 paveiksluose koreliatų pavadinimus ašyse pateikia pati programa. Jų reikšmės: Cdev – standartinis priebalsių trukmės nuokrypis (kituose darbuose ir šiame straipsnyje ΔC), Vperc – balsinių intervalų procentas ($\%V$), Vnpvi – normalizuotas balsinių intervalų porinio variacijos indeksas (nPVI-V), Crpvi – nenormalizuotas priebalsinių intervalų porinio variacijos indeksas (rPVI-C), Ccci – priebalsių kontrolės ir kompensacijos indeksas (CCI-C), Vcci – balsių kontrolės ir kompensacijos indeksas (CCI-V).

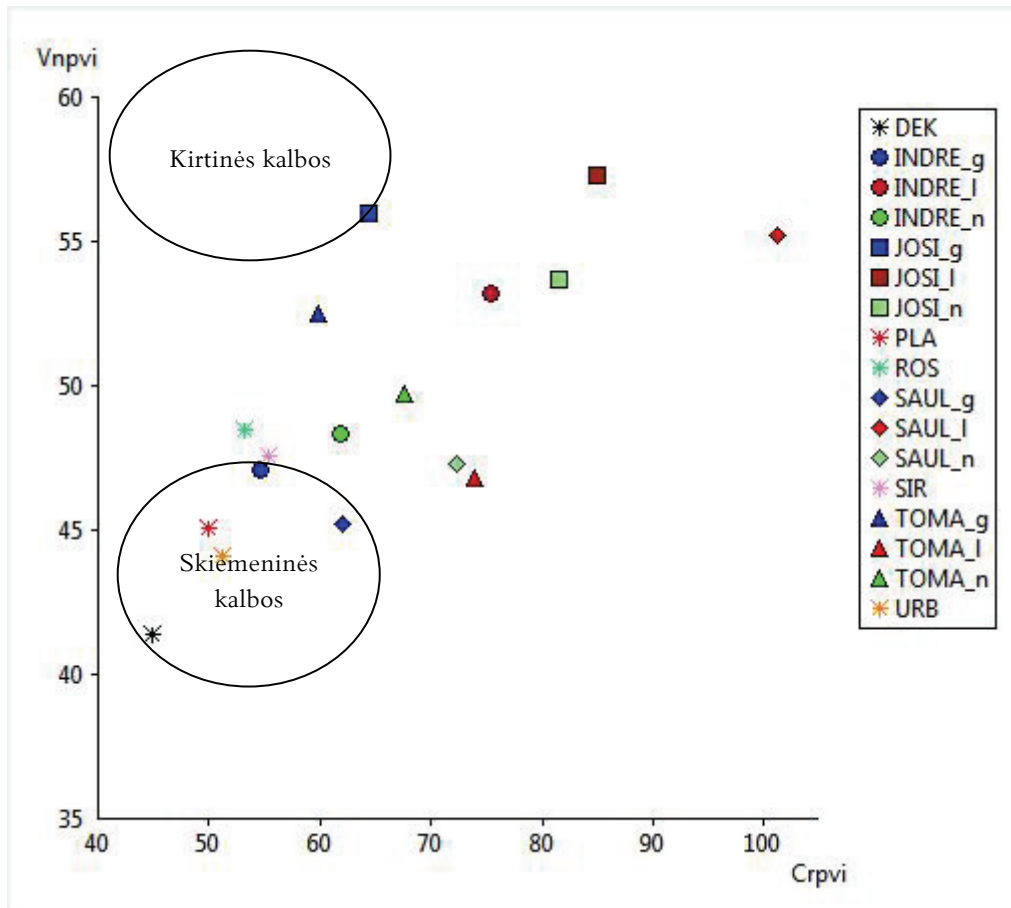

14 pav. Tirtų pavyzdžių pasiskirstymas pagal varcoC ir %V

Tie patys dėsniumai išlieka iš analizuojant varcoC. Jis, kaip jau buvo aptarta, naujos informacijos apie kalbos fonologinę sistemą nepateikia, tik neutralizuoja kalbėjimo tempo įtaką skaičiuojant priebalsinių intervalų trukmės standartinę nuokrypį. Tai labai gerai matyti, tariant skirtingu tempu to paties diktorius įrašytus tuos pačius tekstus. 14 paveiksle matyti, kad lietuvių kalbos pavydžiai užima tarpinę padėtį tarp kirtinio ir skiemeninio ritmo kalbų. Net jeigu dalintume grafiką įstrižai į dvi dalis nuo x ir y ašių sankirtos, lietuvių kalbos pavydžiai patektų į abi dalis. Tai leidžia spėti, kad lietuvių kalba turi abiem grupėms būdingų ypatybių: priebalsinių intervalų trukmės variantiškumas didesnis nei skiemeninio ritmo, bet mažesnis nei kirtinio ritmo kalbų, skiemens struktūra sudėtingesnė nei skiemeninio ritmo, bet paprastesnė nei kirtinio ritmo kalbų.

Kiek kitokia kirtinio ritmo kalbų padėtis turi būti braižant grafikus pagal abu PVI (žr. 15 pav.). Manoma, kad joms būdingas ir balsinių, ir priebalsinių intervalų variantiškumas (aukšti PVI). Taigi šios kalbos išsidėstytų dešiniajame viršutiniame grafiko kampe. Skiemeninio ritmo kalbos negali turėti didelės balsinių intervalų

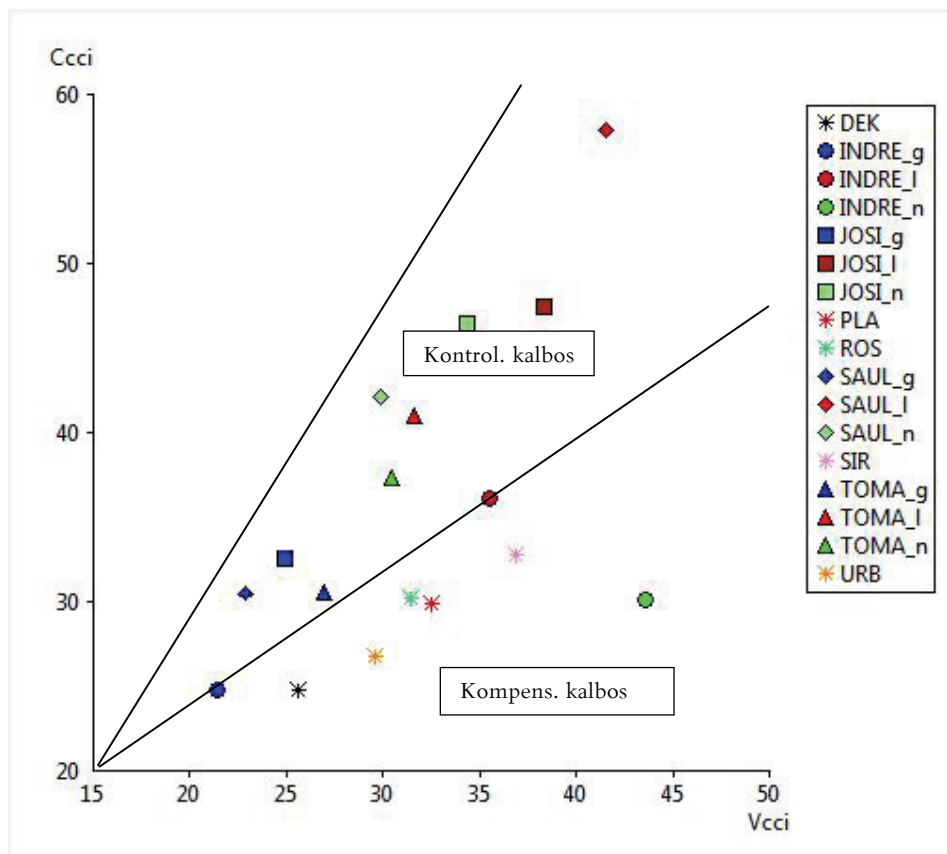
trukmės įvairovės, o ir priebalsinių intervalų trukmė turėtų mažai kisti – jos koncentruotųsi netoli x ašies. Lietuvių kalbos pavyzdžiai vėl nesišlieja nei prie kirtinio, nei prie skiemeninio ritmo kalbų, o užima tarpinę padėtį, nors kai kurie iš jų patenka į hipotetinį skiemeninių kalbų arealą.

15 pav. Tirtų pavyzdžių pasiskirstymas pagal rPVI-C ir nPVI-V

Iš pirmo žvilgsnio visiškai netikėti kontrolės ir kompensacijos indeksų rezultatai. Bertineto ir Bertini (2008) nuomone, kontroliuojančios trukmę kalbos (tokiomis jų laikytos skiemeninio ritmo kalbos) turi išsidėstyti vidurinėje grafiko dalyje (jų abu CCI apylygiai ir gana aukšti). Kaip matyti iš 16 paveikslo, beveik visi aktorių įrašyti lietuvių kalbos pavyzdžiai patenka būtent į šią sritį (beveik vienodai svyruoja ir balsinių, ir priebalsinių intervalų trukmė). Kompensuojančios (kirtinio ritmo) kalbos išsidėstytų trikampyje arčiau x ašies, joms būdingas gana žemas CCI-C (priebalsiai menkliau reaguoja į įvairius pokyčius, susijusius su pozicija, tempu ir kt.) ir palyginti aukštas CCI-V. Į šią grupę patenka ilgieji diktorių rašyti tekstai (DEK, PLA, ROS, SIR, URB).

Lietuvių kalbos CCI rezultatai netikėti ne dėl pačių indeksų reikšmių ir požymių, kuriuos jie reprezentuoja, bet dėl interpretacijos – lietuvių kalba patenka į tą pačią grupę su skiemeninio ritmo kalbomis.

16 pav. Tirtų pavyzdžių pasiskirstymas pagal CCI-C ir CCI-V

Apskaičiuotieji statistiniai dydžiai ir jų projekcija dviašiuose grafikuose yra įprasti dabartiniuose ritmologų darbuose. Tačiau toks gautų duomenų apibendrinimas ir bandymas rasti tipologinių ritmo klasių skirtumų nesėkmingas. Todėl buvo pabandyta pasinaudoti kita statistine duomenų grupavimo metodika – klasterine analize (plačiau apie šį tyrimą Pukevičiūtė, Kazlauskienė 2013). Statistikoje šis metodas naudojamas norint nustatyti objektų ar reiškinių panašumą ir juos suskirstyti į klasterius (t. y. panašių objektų grupes). Klasterinės analizės tikslas – sugrupuoti tiriamuosius dydžius taip, kad skirtumai klasterio viduje būtų kuo mažesni, o tarp klasterių – kuo didesni. Objektai perskirstomi tol, kol panašumai klasterio viduje tampa gerokai didesni už panašumus tarp klasterių (Vaitkevičius, Saudargienė 2006).

Lietuvių kalbos ir kitų kalbų duomenys suvesti į SPSS programą (apie ją plačiau žr. <http://www.insol.lt/statistics/>, Vaitkevičius, Saudargienė 2006) ir atlikta jų dviejų

žingsnių klasterinė analizė. Pasirinkta dviejų žingsnių klasterinė analizė, nes kalbas bandoma suskirstyti į dvi ritmo grupes – kirtinio ir skiemeninio.

Šiam eksperimentui naudoti tik *Šiaurės vėjas ir saulė* įrašai. Klasterinei analizei, kaip ir gretinimui, pateiktam 4 lentelėje, kitų kalbų duomenys imti iš P. Mairano (2011), kur buvo analizuojami to paties teksto įrašai tomis kalbomis.

Analizės rezultatai taip pat nevienareikšmiai (žr. 7–9 lent.). Visais atvejais skiemeninio ritmo kalbos patenka į vieną klasterį. Kirtinio ritmo kalbos pasidalina, netgi prototipinės kalbos (pavyzdžiui, vokiečių, anglų, rusų, olandų, arabų) patenka į skirtingus klasterius. Lietuvių kalbos pavyzdžiai patenka į tą patį klasterį, išskyrus lėtai perskaitytus tekstus ir vieną natūraliu tempu perskaitytą tekstą (JOSI_n).

7 lentelė. Klasterinės analizės rezultatai pagal balsių ir priebalsių intervalų standartinį nuokrypį ir balsinių intervalų procentą¹¹

Klasterio numeris	Statistiniai rodikliai			Ritmo grupės ir kalbos	
	% V	ΔV	ΔC	Kirtinis ritmas	Skiemeninis ritmas
1	46	54	66	vokiečių, portugalų, čekų, INDRE_1, JOSI_1, JOSI_n, SAUL_1, TOMA_1	
2	44	39	52	arabų, anglų, rusų, olandų, islandų, turkų, danų, lenkų, švedų, INDRE_g, INDRE_n, JOSI_g, SAUL_g, SAUL_n, TOMA_g, TOMA_n	ispanų, prancūzų, graikų, italų, kinų, suomių, estų

8 lentelė. Klasterinės analizės rezultatai pagal variacijos koeficientus

Klasterio numeris	Statistiniai rodikliai		Ritmo grupės ir kalbos	
	$\text{varco}\Delta V$	$\text{varco}\Delta C$	Kirtinis ritmas	Skiemeninis ritmas
1	47	50	rusų, portugalų, islandų, turkų, danų, čekų, lenkų, švedų, INDRE_g, INDRE_n, JOSI_g, SAUL_g, SAUL_n, TOMA_g, TOMA_n, TOMA_1	ispanų, prancūzų, graikų, estų, italų, kinų, suomių
2	57	56	anglų, olandų, vokiečių, arabų, INDRE_1, JOSI_1, JOSI_n, SAUL_1	

¹¹ 7–9 lentelėse kalbos, dėl kurių ritmo mokslininkai nesiginčija, paryškintos.

9 lentelė. Klasterinės analizės rezultatai pagal porinius variantiškumo indeksus

Klasterio numeris	Statistiniai rodikliai		Ritmo grupės ir kalbos	
	nPVI	rPVI	Kirtinis ritmas	Skiemeninis ritmas
1	46	61	rusų, arabų, islandų, turkų, danų, čekų, lenkų, švedų, INDRE_g, INDRE_n, SAUL_1, TOMA_n, TOMA_1	Ispanų, prancūzų, graikų, estų, italų, kinų, suomių
2	57	71	anglų, olandų, vokiečių, portugalų, INDRE_1, JOSI_g, JOSI_1, JOSI_n, SAUL_g, SAUL_n, TOMA_g	

Todėl galima daryti išvadą, klasterinė analizė vargu ar gali padėti atskirti kirtinio ritmo kalbas nuo skiemeninio ritmo kalbų.

Apibendrinant galima pasakyti, kad beveik visų akustinių koreliatų statistinės reikšmės rodo skirtumą tarp lietuvių (anglų, ispanų) ir japonų kalbų. Tačiau atsižvelgiant į šiuos parametrus negalima vienareikšmiškai pasakyti, kad lietuvių kalba yra kirtinio ritmo, ji greičiausiai tik artimesnė šiai ritmo klasei. Kita vertus, lyginant lietuvių kalbos tiriamųjų fragmentų rodiklius tarpusavyje, matyti, kad akustiniai koreliatai kontraversiški, visų tirtų pavyzdžių duomenys išsibarstę plačiame diapazone. Tą patį liudija ir kitų kalbų tipologiniai tyrimai (plg. Mairano 2011; Arvaniti 2012). Ko gero, teisūs autoriai (pavyzdžiui, jau minėti Kohler 2009a, 2009b; Arvaniti 2009, 2012), kritikuojantys primygtinius bandymus kalbas suskirstyti į tris ritmo grupes.

2.4. Apibendrinamosios skyriaus pastabos

Atliktas įvairių segmentų trukmės ir akustinių koreliatų tyrimas rodo, kad lietuvių skaitomoje kalboje skiemenų, pėdų bei tarpkirtinių intervalų trukmė gana nemažai įvairuoja. Tad šių vienetų izochronijos idėjos nepatvirtina ir lietuvių kalbos duomenys. Kita vertus, fonologinių vienetų trukmės tyrimas paremtas principu: nuo suvokimo prie objektyvaus ypatybių fiksavimo. Pirmiausia buvo nustatyti tiriamieji vienetai: žodžių šlijimas, frazavimas žymėtas rankomis, nors remtasi oscilogramos piešiniu, gramatine struktūra, semantika, bet nemažai lėmė ir klausa, kuri neabejotinai

yra subjektyvus dalykas. Vėliau skaičiuota šių subjektyviai identifikuotų vienetų trukmė. Visa ta galėjo iškreipti realią padėtį. Deja, kitos galimybės dar nėra, nes eksperimentiniai bandymai kaip nors automatiškai užčiuopti kalbos izochoniško ritmiškumo užuominas kol kas nesėkmingi.

Akustinių koreliatų, susijusių su trukme, analizės rezultatai gana prieštaringi ir jais remiantis lietuvių kalbos negalima vienareikšmiškai priskirti prie kurios nors ritmo grupės. Galima sakyti, kad tirtieji lietuvių kalbos pavyzdžiai užima iš dalies tarpinę padėtį tarp kirtinio ir skiemeninio ritmo kalbų hipotetinių rodiklių, nors yra artimesni kirtinio ritmo kalboms. Jie neabejotinai skiriasi nuo japonų (morinio ritmo) kalbos. Įvairiapusė dabar naudojamų ritmo koreliatų analizė leidžia manyti, kad galbūt nėra grynųjų kirtinio ar skiemeninio ritmo kalbų. Todėl reikėtų kalbėti tik apie šių reiškinių – kirčio ir skiemens – svarbą formuojant kalbos ritmą.

Be abejo, kalbos ritmiškumas susijęs su laiku, išskirtiniai (psichoakustiniu požiūriu ryškesni) garsinės kalbos elementai pasikartoja tam tikrais laiko intervalais. Tačiau trukmė ar akustiniai koreliatai, orientuoti į segmentų trukmę, neturėtų būti vienintelis kalbos ritmo tyrimo objektas. Galbūt nemažai informacijos apie lietuvių ir kitų kalbų ritmiškumą pateiktų išsami pagrindinio tono, intensyvumo ir jų kaitos analizė. Tačiau tą padaryti būtų galima tik labai gerai ištyrus frazavimo ypatumus ir radus patikimus pagrindinio tono ir intensyvumo išgavimo metodus (galbūt net automatinius įrankius).

3. Rašytinės kalbos ritmo dėsningumai

3.1. Tyrimo metodologija

Rašytinės ir sakytinės nepoetinės kalbos ritmo specifiškumas. Kalbos reiškimosi formos – rašytinė ir sakytinė, ypač spontaniška, – turi nemažai skirtubių: žodingumas, gramatinių formų vartoseną, paties teksto ar pasakymo struktūrą. Rašytinė kalba pirmiausia yra gerai apgalvota, nušlifauta ar bent jau formaliai suredaguota kalba. Čia paprastai vengiama to, kas neatlieka aiškios – komunikacinės ar meninės, estetinės – funkcijos (tarnybinių žodžių, pakartojimų, pasitikslinimų, pertrūkių ir kt.). Sakytinė kalba kuriama čia ir dabar, jai įtakos turi, ją lydi gerokai daugiau ir įvairesnių momentinių lingvistinių ir ekstralingvistinių bei paralingvistinių veiksnių¹², vieni iš jų yra pertekliniai, kiti, atvirkščiai, – padeda geriau atlikti numatytas funkcijas. Todėl galima tikėtis, kad rašytinės kalbos ritmiškumą sudaro pirminiai ir antriniai dalykai. Pirminis ritmas nėra sąmoningai kuriamas, jis būdingas abiem kalbos raiškos formoms, galbūt persismelkia iš sakytinės kalbos ir į rašytinę, jį lemia pati kalbos fonetinė (fonologinė) ir gramatinė struktūra. Antrinis ritmas – greičiausiai sąmoningai kuriamas, kad tekstas būtų sklandus ir maloniai skaitomas arba siekiant kitų tikslų – atkreipti dėmesį, šokiruoti, sulėtinti ar pagreitinti pasakojimą, suteikti veiksmo ar minčių intensyvumo pojūtį.

Užsienio mokslininkai yra pastebėję, kad ritmas gali padėti įsisąmoninti, suvokti ne tik sakytinę kalbą, bet turi įtakos ir sklandžiam skaitymui. Manoma, kad skaitytojas implicitiškai taiko ritmo modelius, kurie atitinka sakinio struktūrą. H. Kreiner (2012) yra įrodžiusi, kad sklandus skaitymas sutrinka, jei suardomas atitikimas tarp sakinio struktūros ir prozodinio ritmiškumo. Tyrimui buvo parinkti semantiškai ir sintaksiškai suderinti ir nesuderinti sakiniai, kurie turėjo būti perskaityti natūraliai ir monotoniškai. Skaitant juos įrašyti tyrime dalyvavusių informantų akių judesiai. Rezultatai parodė, kad ilgiau buvo skaitomi tie sakiniai (ilgiau buvo užlaikomas žvilgsnis), kur pažeidžiamas morfosintaksinis suderinamumas, nepaisoma semantikos, o monotoniškas tempas dar labiau ardo skaitymo vientisumą. Todėl norint, kad rašytinė kalba būtų

¹² Lietuvių kalbotyroje neretai terminai *ekstralingvistiniai* ir *paralingvistiniai veiksniai* vartojami sinonimiškai, pramaišiu. *Ekstralingvistiniais* šioje knygoje laikomi etiniai, geografiniai, socialiniai veiksniai, *paralingvistiniais* – gestai, mimika. Gal kiek senstelėjusi kai kuriais kitais aspektais, bet puikiai atskleidžianti paralingvistikos sistemą ir jų santykius su kitais nesegmentiniais reiškiniais schema yra pateikta D. Crystallo (1976: 131).

sklandžiai skaitoma, jos autorius turi paisyti ne tik gramatikos ir semantikos, bet ir teksto prozodijos dėsnių.

Šios tyrimo dalies tikslas – nustatyti, kas sudaro pirminį rašytinės kalbos ritmą, kokie ritmo dėsningumai nepriklauso nuo stiliaus ar autoriaus individualių intencijų. Tikėtina, kad jie bendri ir rašytinei, ir sakytinei kalbai.

Trumpa ankstesnių lietuvių kalbos tyrimų apžvalga. Lietuvių mokslininkai jau yra analizavę nemetrinės rašytinės kalbos ritmiškumą. Išsamiausiai nagrinėtas Juozo Baltušio „Parduotų vasarų“ ritmas (Ramonaitė 1980; 2006; 2010), šiek tiek statistinių duomenų apie lietuvių prozos ritmą galima rasti J. Girdzijausko (1966; 1979) ir L. Saukos (1978) poezijos ir liaudies dainų eilėdarai skirtuose darbuose. Keli pirminio prozos ritmo aspektai aptarti B. Stundžios (1991), A. Kazlauskienės ir I. Fokaitės (2005) straipsniuose. Su kalbos ritmiškumu iš dalies siejasi straipsniai apie akcentinį šlijimą (Mauricaitė 1985; 1986; 1987; Balčiūnaitė, Pakerys 2006; Anbinderis, Kasparaitis 2007).

Tiriamoji medžiaga. Empiriniai duomenys rašytinės kalbos ritmo dėsningumų analizei imti iš *Morfotaktikos ir fonotaktikos duomenų bazės* (toliau – MFDB), kurios pagrindu parengtas *Lietuvių kalbos tarties žodynas* (Kazlauskienė, Raškinis 2013), *Lietuvių kalbos morfemikos žodynai* (Rimkutė, Kazlauskienė, Raškinis 2012) ir *Lietuvių kalbos morfemikos duomenų bazė* (Rimkutė, Kazlauskienė, Raškinis, Markiewicz 2013). Iš MFDB imti ne visi tekstai. Atsisakyta spontaninei kalbos, nes tai ne rašytinė kalba, be to, čia labai daug pertrūkių, pakartojimų, pasitaisymų, pauzių užpildų ir kitų šiai kalbos atmainai būdingų požymių, sunkinančių frazės, kirčio distribucijos ar žodžio prozodinės struktūros analizę. Dėl labai šabloniškos kalbos netiriami ir administracinės kalbos pavyzdžiai.

Tokios didelės apimties masyvas pasirinktas tam, kad būtų galima daryti išvadas apie svarbiausius pirminio lietuvių kalbos ritmo dėsningumus, kurie nepriklauso nuo rašančiojo intencijos, jo individualaus stiliaus ypatumų.

Mokslinio stiliaus tekstų atkarpos parinktos iš socialinių, humanitarinių ir fizinių mokslų darbų: D. Crystalo „Kalbos mirtis“ (2005), A. Ivaškevičienės „Pramonės įmonių vadyba“ (1996), A. Kanapicko „Molekulinė fizika“ (2004), B. Masionienės „Baltijos tautos“ (1996), R. Miliūnaitės „Lietuvių kalbos gramatikos norminimo pagrindai“ (2003), A. Paškaus „Dievai, dvasios ir žmonės Naujajame amžiuje“ (1993), J. D. Peterso „Kalbėjimas vėjams: komunikacijos idėjos istorija“ (2004), L. Simanausko „Informacinių sistemų analizė“ (1997), A. Skirkevičiaus „STATISTICA. Pirmieji žingsniai“ (2005), A. Suslavičiaus „Socialinė psichologija“ (1999), R. Tarvydo „Gravitacinio šlaito uolienu slinkimo gamtinės sąlygos ir dinamika“ (1995). Mokslinio stiliaus tekstuose gausu įvairių sutrumpinimų, datų, skaitmenų. Jie, jei tik buvo įmanoma (t. y. pavartoti ne formulėse), perrašyti žodžiais.

Publicistinio stiliaus tekstų atkarpos parinktos iš periodinių leidinių: „Kauno diena“, „Lietuvos rytas“, „Mažylis“, „Mokslas ir technika“, „Mūsų gamta“, „Sveikata“, „Tėviškės žinios“, „Žemės ūkis“. Ir mokslo darbai, ir periodiniai leidiniai pasirinkti tokie, kad būtų kuo didesnė teminė įvairovė (moksliniai straipsniai iš periodinių leidinių nebuvo įtraukti).

Grožinio stiliaus tekstų panašios apimties atkarpos parinktos iš lietuvių autorių kūrinių: Alės Rūtos „Vargingos Tėvynės vaikai“ (2000), A. Andriuškevičiaus, G. Beresnevičiaus, S. Gedos, S. Parulskio, G. Radvilavičiūtės „Siužetą siūlau nušauti“ (2002), J. Apučio „Skrudėlynas Prūsijoje“ (1989), S. Babono „Trys sugrįžimai namo“ (1995), V. Dautarto „Senojo gluosnio pasaka“ (1987), J. Erlicko „History of Lithuania“ (2000), V. Girdzijausko „Palūkėk, mirtie“ (2000), L. Gutausko „Laiškai iš Viešvilės“ (2001), J. Kralikausko „Titnago ugnis“ (1993), R. Lankausko „Nė vienas nebuvo pagailėtas“ (1990), R. Marčėno „Išdraskytų lizdų gandrai“ (1991), V. Mykolaičio-Putino „Altorių šešėly“ (1983), B. Pečiokaitės-Adomėnienės „Penktas: nežudyk“ (1994), V. Zaikausko „Pėdsakai baigiasi rojuje“ (2000), J. Žilinsko „Genomas 3000“ (2004).

Šiame monografijos skyriuje plačiai aptariami ir ankstesni tyrimai (Kazlauskienė, Fokaitė 2005; Kazlauskienė 2005), kuriems medžiaga rinkta iš vakarų aukštaičių kauniškių rašytojų prozos kūrinių: S. Nėries atsiminimų-dienoraščio „Šešėliuotas mano kelias“ (870 sakiniai), P. Orintaitės „Daubiškės inteligentų“ (975 sakiniai), A. Vaičiulaičio „Valentinos“ (1141 sakiny), V. Ramono „Kryžių“ (1341 sakiny) ir V. Mykolaičio-Putino „Altorių šešėly“ (781 sakiny). Daugeliu atvejų ši medžiaga pasirodė netgi vertingesnė nei naujoji iš MFDB.

Medžiagos rengimas pirminei analizei. Tyrimui naudoti tekstai MFDB jau buvo sukirčiuoti¹³, tačiau ritmo požiūriu ne visos leksemos yra vienodai svarbios, kai kurie žodžiai, ypač nekaitomi vienskiemeniai, tekste ar kalbos sraute netenka prozodinio savarankiškumo, jie neturi kirčio ir šliejasi prie kitų žodžių. Todėl medžiaga garsiai perskaityta ir potencialūs klitikai – žodžiai, galintys netekti pagrindinio kirčio – prišlieti prie savarankiškų žodžių¹⁴ (plačiau apie žodžių prozodinio savarankiškumo ir klitikų problemas skaityti 4 poskyryje).

Fonetinis žodis nėra vienintelis ir tikrai ne pagrindinis rašytinės kalbos ritmiškumo tyrimo objektas. Fonetiniai žodžiai jungiasi ir sudaro didesnius vienetus – sintagmas, o jų junginiai sudaro frazes. Teksto ar garsinės kalbos skaidymas ritminėmis atkarpomis – fonetiniais žodžiais, sintagmomis, frazėmis – nėra lengvas (apie tai jau rašyta ir 2.1 poskyryje).

Rašytinę kalbą šiek tiek paprasčiau skaidyti, nes čia frazės ribos dažniausiai sutampa su sakinio ribomis, paprastai turinčiomis sutartinius žymenis. Tačiau to

¹³ Medžiaga buvo automatiškai kirčiuota ir rankomis taisytos pasitaikiusios klaidos. Šis darbas atliktas vykdant projektą „Foneminė lietuvių kalbos žodžių ir morfemų struktūra: jų tipai, distribucija, morfemų sankloda“ (tyrimą finansavo Lietuvos mokslo taryba, sutarties Nr. MIP-106/2011).

¹⁴ Visi į MFDB įtraukti grožiniai kūriniai yra įgarsinti profesionalių diktorių (šie įrašai naudojami ir kalbos technologijų produktams kurti). Todėl jų perskaityti jau nebereikėjo. Remiantis originaliu diktorių skaitymu, buvo sužymėtas šlijimas ir frazuotė.

absolūtinti tikrai negalima, nes moksliniame ar administraciniame tekste yra nemažai situacijų, kai frazės ribos nelabai aiškios, nors sakinio ribos formaliai yra pažymėtos, pavyzdžiui, fragmente iš tiriamosios medžiagos (MOK¹⁵):

Šiame šlaito uolienu ir jų masyvų deformacijos procese svarbų vaidmenį vaidina:

- *uolienu svoris, kurio trauka nukreipta į šlaito papėdę,*
- *žemiau slūgsančių uolienu slegiamoji jėga, kurią sudaro aukščiau gelmėjančių mineralinių darinių svoris,*
- *staigūs ir žymūs šlaito viršuje, gilumoje ir apačioje esančių uolienu vidinio įtempimo gradientų pokyčiai,*
- *geologiniai procesai, silpninantys fizikines ir mechanines šlaito uolienu savybes,*
- *šlaito aukštis ir jo paviršiaus morfologija,*
- *šlaito geologinė sandara ir jo erdvinė padėtis vietovės geotektoninėje struktūroje,*
- *paviršinio ir požeminio vandens veikla,*
- *Žemės plutos drebinimai, kiti veiksniai (klimatas, technogeniniai procesai, augalija ir kita).*

Pateiktas fragmentas ir panašūs atvejai, kur išvardijamos atkarpos gramatiniu požiūriu yra vienu sakinių dalys, šiame tyrime laikomi viena fraze. Taigi vadovaujamosi ir gana formaliu rašytinės kalbos sakinio pabaigos ženklu.

Jeigu frazuojamas fragmentas gali būti laikomas sudėtinio sakinio dėmeniu, tada formalių skyrybos ženklų nepaisoma ir rašomas frazės riboženklis. Pavyzdžiui, *Paprastai / įvairių rūšių energijos poreikis / išreiškiamas šia formule: / [formulė], // kur E_b / bendras energijos poreikis <...>* (MOK).

Kitų segmentų – fonetinių žodžių, sintagmų – ribos dar sunkiau identifikuojamos. Kyla klausimas, kas turi būti prioritetas: reikšmė, skyrybos ženklai ar skaitant daromos pauzės, pagrindinio tono kaita (o gal pastariesiems kriterijams įtakos turi tie patys skyrybos ženklai). Ir žodžių šlijimas, ir frazavimas sakytinėje kalboje labai priklauso nuo tempo ir kitų lingvistinių bei nelingvistinių veiksnių. Rengiant mokslinius ir publicistikos tekstus analizei, laikytasi nuostatos, kad jie bus skaitomi negreitai, gana ryškiai artikuliuojant garsus, šliejant tik labai akivaizdžius klitikus (t. y. gramatiniu požiūriu nesavarankiškus žodžius). Tokią nuostatą parėmė ir šiame tyrime naudoti profesionalių diktorių įgarsinti grožiniai kūriniai, kur šlijimą buvo galima tikrinti ir garsų analizės programomis, atkreipiant dėmesį į pauzes ir priebalsių asimiliaciją žodžių sandūroje. Profesionalių diktorių įrašai, kaip jau ne kartą minėta, perklausyti dar dviejų kalbininkų.

¹⁵ Pavyzdžiai iš analizuotų MFDB darbų pateikiami nurodant tik jų priklausomybę funkcinio stiliaus grupei: moksliniai tekstai žymimi santrumpa MOK, grožiniai kūriniai – GRO, publicistiniai – PUB. Taip elgiamasi dėl to, kad duomenų išgavimo programai buvo parengti ištisi tekstų masyvai, be autorystės ar kūrinio nuorodų.

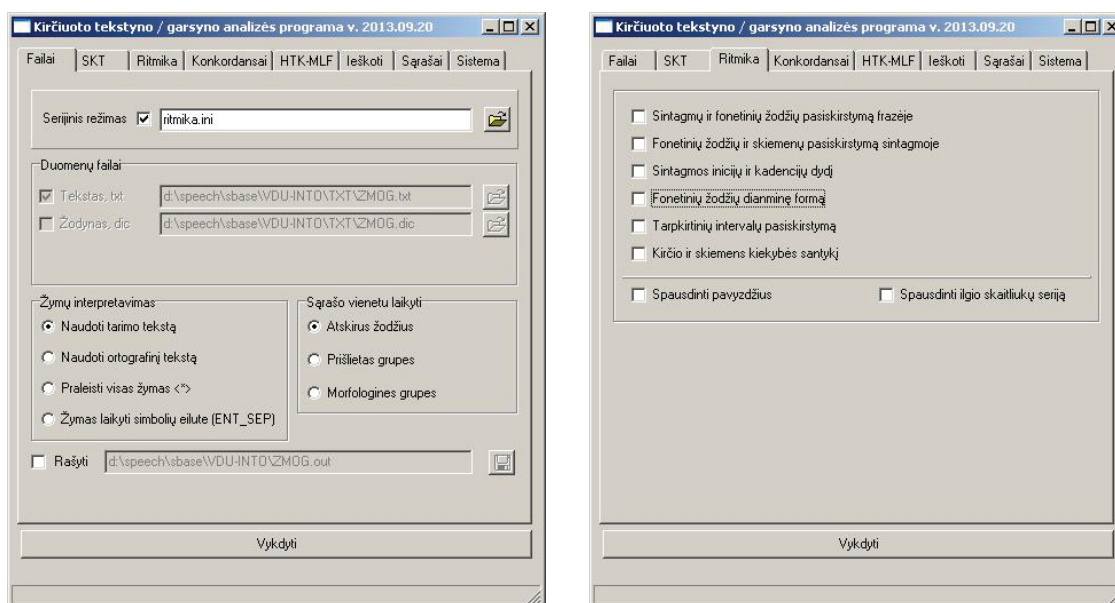
Svarbiausias sintagmų skyrimo kriterijus buvo semantika. Daugeliu atveju orientuotasi į sakinio struktūrą ir žodžių junginių reikšmę. Tačiau subjektyvumo tikrai neišvengta, vis dėlto visus tekstus frazavo tas pats žmogus, tad tikėtina, kad net ir klaidingos nuostatos visur panašios, tad tekstus galima tarpusavyje gretinti ir nustatyti bendrąsias tendencijas.

Tyrimo medžiaga rengta kompiuteriui apdoroti, todėl vartojami kiek kitokie, nei įprasta, kirčio ženklai ir specialūs pagalbiniai simboliai:

- „/“ žymi frazės pabaigą, „/“ – sintagmos pabaigą,
- „_“ – žodžių šlijimą,
- „9“ – dešininį kirčio ženklą, „4“ – kairinį kirčio ženklą, „3“ – riestinį kirčio ženklą.

Parengto tyrimui fragmento iš V. Mykolaičio-Putino „Altorių šešėly“ pavyzdį žr. 2 priede, ten pakomentuoti ir kiti sutartiniai žymenys.

Empirinių duomenų išgavimas. Pirminiems rezultatams išgauti buvo parengta kompiuterinė programa „Ritmika“. Jo kūrėjas prof. dr. G. Raškinis. Šios programos pirmajame lange pasirenkamas analizuosimas dokumentas, nurodomas rezultatų išvedimo katalogas, antrajame lange pažymimi vienetai, kurių duomenis norima išgauti iš tiriamojo dokumento (žr. 17 pav.). Programa apdoroja tik *.txt dokumentus. Rezultatų išvedimo pavyzdį žr. 18 paveiksle ir 3 priede.

17 pav. Programos „Ritmika“ pagrindiniai langai: dešinėje pradinis, kairėje – antrasis langas

```

rez - Notepad
File Edit Format View Help
# Sakinių kiekis = 12
# Ritminių frazių pasiskirstymas sakinyje

0-frazių sakinių 0 0.00%
1-frazių sakinių 0 0.00%
2-frazių sakinių 3 25.00%
3-frazių sakinių 4 33.33%
4-frazių sakinių 1 8.33%
5-frazių sakinių 2 16.67%
6-frazių sakinių 0 0.00%
7-frazių sakinių 0 0.00%
8-frazių sakinių 1 8.33%
9-frazių sakinių 1 8.33%

2-frazių sakiniai (3)
bu4vo ly9giai penkta4 valanda4 / ša9lto ruden3s ry9to
a3k / juk_tai3 semina3rija
Vasa3ris šo9ko iš_lo9vos / ir_ė3mė paskubomi4s ren3gtis

3-frazių sakiniai (4)
devyni4 kieti4 / plieni4niai skam3balo smū3giai / pažā3dino Liu4dā vasa3rij iš_
krū9ptelėjęs jis_atme9rkė aki4s / ir_valandė3lę negalė9jo susivo9kti / kame4 e
šiau3ras / be4t nuostabiai3 i4lgas kambary3s / ske9ndėjo da9r šešė9liuose
staiga4 jis_atsi4minė / kad_šian3dien / ir_diena4 nepaprasta4

4-frazių sakiniai (1)
pro_la9ngā srove3no / šēma4 / ūkano9ta / pri9ėšsaulėtekio šviesa4

5-frazių sakiniai (2)
tai_ju3 naujo3kų pirmame3čių / septynio9liktas kambary3s / vadi4namas labiri4r
šian3dien štai3 jie_bai3gia / i4lgas / penkių3 dienų3 / rekole4kcijas / ir_p14

8-frazių sakiniai (1)
tačiau_Liu4do kaimy9nai / taip_pa4t kaip_ir_jisai3 / pažā3dinti negailesti4ngc

9-frazių sakiniai (1)

```

18 pav. Programos „Ritmika“ rezultatų išvedimo dokumento pavyzdys

Frazės ilgį programa matuoja sintagmų kiekiu joje, t. y. skaičiuojama, kiek pavartota viengubų pasvirųjų brūkšnių („/“) tarp dviejų dvigubų pasvirųjų brūkšnių („//“) ir pridamas 1. Pavyzdžiui, V. Mykolaičio-Putino frazė iš „Altorių šešėly“ *devyni kieti / plieniniai skaumbalo smūgiai / pažādino Liudā Vasārį iš_miego* // sudaryta iš trijų sintagmų (2 „/“+1=3).

Sintagmos ilgis matuojamas fonetiniais žodžiais, t. y. skaičiuojama, kiek pavartota kirčiuotų skiemenų tarp viengubų ar dvigubų pasvirųjų brūkšnių. Pavyzdžiui, frazės *devyni kieti / plieniniai skaumbalo smūgiai / pažādino Liudā Vasārį iš_miego* // sintagmų struktūra yra tokia: 2/3/4//.

Inicija ir **kadencija** vertinama pagal nekirčiuotų skiemenų kiekį iki pirmojo sintagmos kirčio arba nuo paskutinio kirčio iki sintagmos pabaigos. Pavyzdžiui, sintagmos *devyni kieti* iniciją sudaro du nekirčiuoti skiemenys ir kirčiuotas skiemuo, kadenciją – kirčiuotas skiemuo, sintagmų *plieniniai skaumbalo smūgiai* ir *pažādino Liudā Vasārį iš_miego* inicijos – vienas nekirčiuotas ir kirčiuotas skiemuo, kadencijos, atvirksčiai, – kirčiuotas ir nekirčiuotas skiemuo.

Tarpkirtinių intervalų ilgis nustatomas skaičiuojant skiemenis tarp dviejų pagrindinių kirčių vienos sintagmos ribose. Pavyzdžiui, frazėje *devyni kieti / plieniniai skambalo smūgiai / pažadino Liudą Vasarį iš_miego* // yra šeši tarpkirtiniai intervalai: *devyni kieti, plieniniai skambalo* (vienskiemeniai), *skambalo smūgiai, pažadino Liudą, Liudą Vasarį, Vasarį iš_miego* (dviskiemeniai).

Analizuojant **prozodinę žodžių struktūrą** skaičiuojama kirčio vieta ir priešskirtiniai bei pokirtiniai skiemenys. Pavyzdžiui, anksčiau minėtoje frazėje pavartoti žodžiai: a) su dviem priešskirtiniais skiemenimis ir galiniu kirčiuotu skiemeniu – *devyni*, b) su vienu priešskirtiniu skiemeniu ir kirčiuota galūne – *kieti*, c) su vienu priešskirtiniu ir pokirtiniu skiemeniu – *plieniniai, iš_miego, Vasarį*, d) su dviem pokirtiniais skiemenimis – *skambalo*, e) su vienu pokirtiniu skiemeniu – *smūgiai, Liudą*, f) su vienu priešskirtiniu ir dviem pokirtiniais skiemenimis – *pažadino*.

Analizuojamos medžiagos segmentų proporcijos pateiktos 10 lentelėje.

10 lentelė. **Tiriamųjų rašytinės kalbos ritmo elementų pasiskirstymas**

Tekstų grupė (stilius)	Fonetiniai žodžiai	Sintagmos	Frazės
Publicistinis	112764	20703	7876
Grožinis	83439	27876	11410
Mokslinis	110127	25939	7805
Iš viso	306330	74518	27091

Ankstesnių tyrimų (Kazlauskienė, Fokaitė 2005; Kazlauskienė 2005) medžiaga apdorota kitu įrankiu („Ritmas“, kurio idėją įgyvendino T. Kazlauskas), bet empirinių duomenų skaičiavimo metodika ta pati. Šiam įrankiui buvo pateikiamas įprastais kirčio ženklais sukirčiuotas ir sufrazuotas tekstas (*Microsoft Word* formatu), kuris buvo paverčiamas kirčiuotų ir nekirčiuotų skiemenų simboliais, o vėliau buvo grupuojama ir skaičiuojamas frazių, sintagmų ir kitų ritminių elementų pavartojimo kiekis (išvedamų duomenų dokumento fragmentą žr. 4 priede).

Sutartiniai simboliai. Kai kurie šioje knygoje vartojami simboliai nesutampa su ankstesniuose lietuvių mokslininkų darbuose vartotais. Taip elgiamasi ne tik dėl to, kad jie parankesni programuoti, bet ir todėl, kad lingvistiniu požiūriu jie geriau atspindi kirčio – kaip žodžio prozodinės viršūnės – ir nekirčiuotų skiemenų santykius. Be to, toks žymėjimas nesuponuoja prielaidos, kad kirčiuoti skiemenys ilgesni, o nekirčiuoti trumpesni (kalbotyroje būtent brūkšnys vartojamas ilgiesiems skiemenims žymėti, o lankelis – trumpiesiems). Todėl kirčiuotas skiemuo monografijoje žymimas

„O“, nekirčiuotas skiemuo – „o“, pavyzdžiui, žodis *paskubomìs* sutartiniais simboliais bus pažymėtas oooO.

Rašytinės kalbos ritmiškumo požymiai analizuojami pakopomis:

- frazių (F) ilgis lygus sintagmų (S) sumai: $F=S_1+S_2+S_3+\dots+S_x$,
 - sintagmų ilgis matuojamas fonetiniais žodžiais (\check{Z}) ir skiemenimis (Sk):
 $S=\check{Z}_1+\check{Z}_2+\check{Z}_3+\dots+\check{Z}_x$ ir $S=Sk_1+Sk_2+Sk_3+\dots+Sk_x$, sintagmų dinamika – kirčiuotų (O) ir nekirčiuotų (o) skiemenų distribucija: oO, ooO...,
 - fonetiniai žodžiai analizuojami pagal skiemenų skaičių ($\check{Z}=Sk_1+Sk_2+Sk_3+\dots+Sk_x$) ir kirčio vietą (oO, ooO...).

3.2. Frazių ilgis

Frazės (sakinio) ilgis¹⁶ – labai svarbus teksto autoriaus individualaus stiliaus požymis ir galbūt gana dažnai susijęs su turiniu. Ko gero, kiek neįprasta būtų skaityti intensyvaus veiksmo kūrinį, parašytą labai ilgais sudėtiniais prijungiamaisiais sakiniais su keliomis išplėstinėmis aplinkybėmis ir išplėstiniais pažyminiais, arba gilesnius filosofinius svarstymus, reiškiamus trinariais vientisiniais sakiniais. Vis dėlto pirmiausia frazės ilgis – sąmoningas ar intuityvus rašančiojo pasirinkimas.

Ankstesni prozos tyrimai (Kazlauskienė, Fokaitė 2005)¹⁷ rodo (žr. 11 lent., kurioje dažniausios frazės yra paryškintos), kad analizuotuose rašytojų, kilusių iš vakarų aukštaičių kauniškių ploto, tekstuose vyrauja dviejų ir trijų sintagmų frazės. Trumpesnės frazės paprastai skamba ekspresyviau, energingiau, o ilgesnės frazės sukuria monotoniškumo, mąslumo įspūdį. Trumpos frazės intonaciniu, tempo požiūriu gerokai įvairesnės, daugiau loginio kirčio žaismės galimybių, akcentiniai ir semantiniai centrai gali būti labiau pabrėžiami. Ilgos frazės natūraliai, fiziologiškai praranda galimybę varijuoti visa intonacijos gama, jos netenka „ritminio raiškumo: toninės viršūnės tarsi nusiglundina, intonacija švelnėja, nelieka smarkaus tono kritimo“ (Ramonaitė 1980: 53).

Iš kitų to tyrimo autorių išsiskiria V. Mykolaičio-Putino frazė – ilga ir masyvi, bet labai lengvai skaidoma į sintagmas (gerokai lengviau nei kai kurių šiuolaikinių

¹⁶ A. Bitinienė (1997) labai išsamiai yra analizavusi sakinio ilgį žodžiais. Dėl skirtingos metodikos jos ir šio tyrimo rezultatų negalima lyginti.

¹⁷ Minėtame straipsnyje vartota kiti terminai: *frazė* vadinta *sakiniu*, o *sintagma* – *fraze*.

autorių net ir trumpesnės frazės), pavyzdžiui, *Dár_tik pōrq saváičių / teisbūvęs šituose mūruose / jìs_jau suspėjo prisitáikyti / prieš seminárijos gyvenimo tēmpo / ir_tápti vienu rateliū / tō didžiūlio mechanizmo / kuř vòsq gyvenimq skirsto / laikrodžio rodýklė / ir_kíetas / negailestingas skaĩbalo gaĩsas // arba Jìs dabaĩ jùto / pāčiq gaĩmtq / pāčiq jōs vòsumq / besirėĩškiančiq iĩ miškaĩs / iĩ ežeraĩs / iĩ kalvomìs / iĩ sáulės spindūlais / iĩ žiogėlių čirškėjimu / iĩ paukštėlių čiùlbesiu / iĩ visokeriópų kitų reiškinių gausumū //*¹⁸. Apskritai reikia pasakyti, kad V. Mykolaičiui-Putinui būdingas gana apylygis skirtingo ilgio frazių pasiskirstymas. Turbūt tas pat pasakytina ir apie V. Mykolaičio-Putino poeziją, nors čia ji neanalizuojama, remiamasi tik subjektyviais pastebėjimais.

11 lentelė. **Frazių pasiskirstymas (%) rašytojų, kilusių iš vakarų aukštaičių kauniškių ploto, kūrinuose** (duomenys iš Kazlauskienė, Fokaitė 2005: 36)

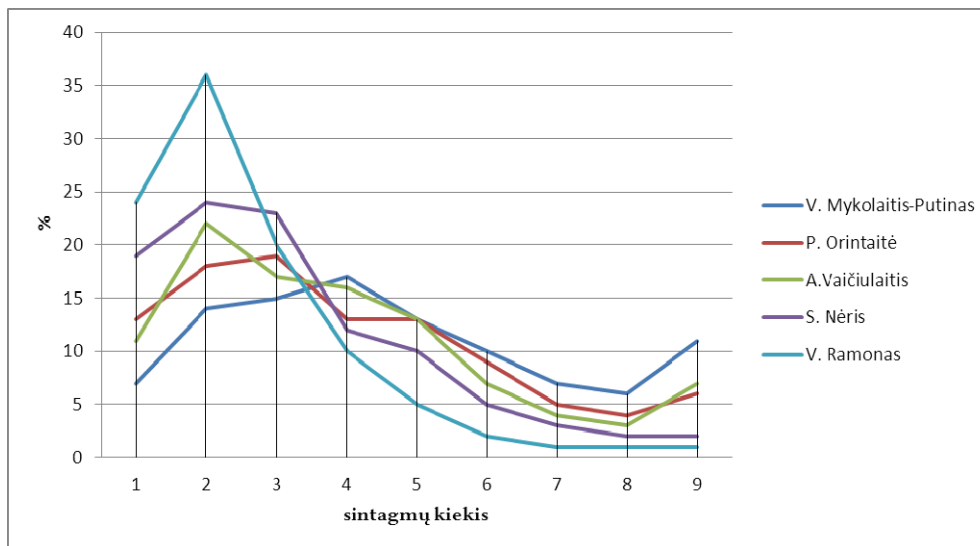
Autorius	Sintagmų kiekis								
	1	2	3	4	5	6	7	8	9 ir daugiau
V. Mykolaitis-Putinas	7	14	15	17	13	10	7	6	11
P. Orintaite	13	18	19	13	13	9	5	4	6
A. Vaičiulaitis	11	22	17	16	13	7	4	3	7
S. Nėris	19	24	23	12	10	5	3	2	2
V. Ramonas	24	36	20	10	5	2	1	1	1
Bendras vidurkis	15	23	19	14	11	7	4	3	4

P. Orintaitei ir A. Vaičiulaičiui taip pat būdinga gana nemaža frazių ilgio įvairovė. Tai vaizdžiai matyti iš 19 paveiksle pateikto grafiko, kur šių autorių frazių pasiskirstymo kreivės per visą skalę leidžiasi gana tolygiai. P. Orintaitei dėmesys detalėms suteikia frazei ramaus bangavimo išpūdį, pavyzdžiui, *Žiemōs žvarbūmo nugarūztos / nutrupėjusiais dažais / naujaĩs plyšiaĩs išgvėrusios / tvōros / rōdos / taip_ir láukia / kad_jàs greičiausiai aplópytų / iĩ apdažýtų / kàd nučiùrusį žiemōs paveldėjimq / pakeĩstų pavāsarišku / kad_vėl galėtų vòsq vāsarq / praeĩviam̃s šviēsti / iĩ didžiúotis / lýg apýsenė móteris / su_sezōniniu pāpuošalu //*.

A. Vaičiulaičio frazių kiekybiniai rodikliai labai artimi P. Orintaitei, tačiau jų kuriama pasakojimo dinamika labai skiriasi, pavyzdžiui, *Gatvė basà mergà / su_rýkšte raĩkoje / ir_žemę rėmiančiu sijonū / vārėsi dū paršū / kuriē iš_pradžiū lapsėjo priēšais / ō paskuĩ žvógaudami / sprúdo viēnas kairėj / o_kitas dešinėj / ĩ dilgėlėtus grioviūs //*. A. Vaičiulaičio frazė neabejotinai perskaitytume daug greičiau nei anksčiau pateiktąsias

¹⁸ Skyrybos ženklai pavyzdžiuose nepateikiami. Rašomi šiuo atveju reikšmingesni sintagmų ir frazių ribų simboliai.

P. Orintaitės ar V. Mykolaičio-Putino. Visa tai kuo akivaizdžiausiai liudija, kad frazių ilgis gali būti tik labai formalus naratyvo tempo ir kalbos ritmo rodiklis. Gilesnė analizė atskleistų semantikos ir gramatikos įtaką, tačiau tai nėra šio tyrimo objektas.

19 pav. **Frazių pasiskirstymas rašytojų, kilusių iš vakarų aukštaičių kauniškių ploto, kūrinuose** (duomenys iš Kazlauskienė, Fokaitė 2005: 36)

S. Nėries dienoraščio frazė trumpa ir judri (kaip ir jos poezijos), todėl kalbos melodijų kaita gali būti įvairesnė, sodresnis akcentų išsidėstymas, skirtingos tempo moduliacijos, frazė suprantamesnė, lengviau raiškiai skaitoma ir geriau įsiminama, pavyzdžiui, *Plaūkia padánge pilkì debesėliai // Taĩp gražù / taĩp liñksma apliñkui // Màno síeloj tamsù / nykù //*.

V. Ramonui, galima sakyti, visai nebūdingos ilgos frazės, vienos – dviejų sintagmų frazės sudaro net du trečdalius. Taigi jo frazės gerokai trumpesnės net už S. Nėries. Tą gerai iliustruoja ir 11 lentelė, ir 19 paveikslas (čia matyti staigus kreivės kritimas ties trumpomis frazėmis, kurios vyrauja).

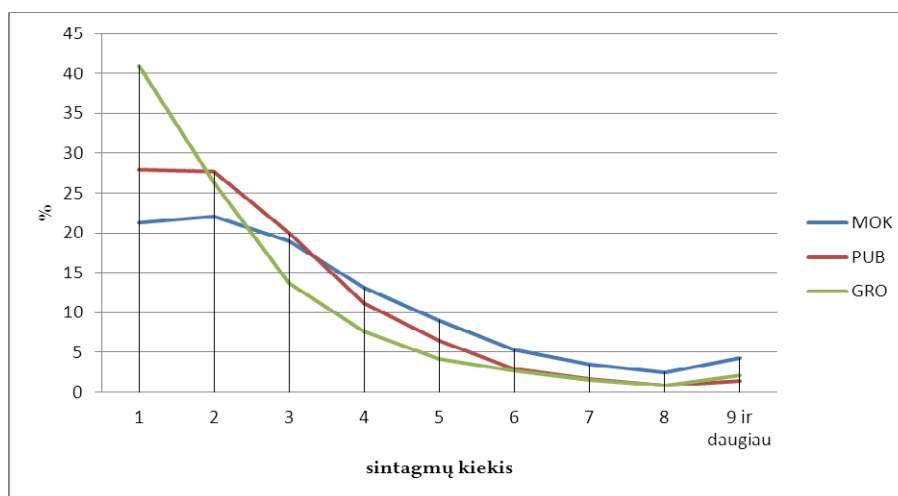
Grožinio teksto skaidymas frazėmis yra gana subjektyvus dalykas, o frazių kiekybinė analizė ir rezultatų siejimas su turiniu gali būti apgaulingas. Pavyzdžiui, fragmentas iš V. Ramono „Kryžių“: *Pētrui atródė / kàd krūtìnėj lýg pražýdo kažin_kàs // Šiltas ĩr saldùs // Ĩr gražùs / kaip_tòs gēlēs ãnt bálto altōriaus // Pō mišiũ jìs klaūsėsi pamókslo / bēt kùnigo žōdžiũ bevėik negirdėjo // Kùnigas jām trùkdė džiaūgtis tuō / iki_šiōl nepatirtu jausmù // Tuō / kàs taĩp pražýdo / kaip_tòs gēlēs ãnt altōriaus // Pražýdo / ĩr jìs / nebè jìs //*. V. Ramono pasirinktas skaidymas sakiniiais tikrai nėra vienintelis variantas, kitas autorius kai ką galbūt jungtų į vieną sakinį, pavyzdžiui,

Pētrui atródē / kàd krūtīnēj lȳg pražȳdo kažin_kàs / šĩltas iř saldũs / iř gražũs / kaip_tõs gēlēs aĩt bálto altõriaus //. Tačiau ir viens, ir kitas variants raiřkiai skaitant tekstà greičiausiai būtȳ labai panařiai intonuojamas. Taigi rařytinēs kalbos frazavimas remiantis tik punktuacijos ženklais labai diskutuotinas. Kita vertus, sakinio galo skyrybos ženklai įrēmina tekstà ir galbūt reguliuoja skaitymo ir suvokimo tempà, o řito autorius gali ir sąmoningai siekti, nes skaitytojas (net ir įgudęs) sąmoningai akimis bēga iki ženklo, žyminčio sakinio pabaigà.

Vėlesnio tyrimo, kuriame jau nebesiorientuota į konkrečius autorius, o susitelkta į panařaus funkcinio stiliaus darbȳ grupę, duomenys rodo, kad beveik trys ketvirtadaliai fraziȳ sudarytos iš vienos – trijų sintagmȳ (žr. 12 lent. ir 20 pav.). Išankstinė nuostata, kad mokslinio stiliaus tekstai rařomi ilgomis ir sudėtingomis frazėmis, galima sakyti, tik iš dalies pasitvirtino. Moksliniuose tekstuose rasta daugiau ilgesniȳ fraziȳ nei kituose (20 paveiksle jų kreivė leidžiasi gana palengva). Vienasintagmiȳ ir dvisintagmiȳ fraziȳ procentas řiuose tekstuose mažesnis už bendrà vidurkį, o ilgesniȳ fraziȳ vidurkis virřija jį, bet tai nėra labai dideli skirtumai.

12 lentelė. **Fraziȳ pasiskirstymas (%) įvairaus stiliaus tekstuose**

Tekstȳ grupė (stilius)	Sintagmȳ kiekis								
	1	2	3	4	5	6	7	8	9 ir daugiau
Mokslinis	21	22	19	13	9	5	4	3	4
Grožinis	41	26	14	8	4	3	2	1	1
Publicistinis	28	28	20	11	6	3	2	1	1
Bendras vidurkis	30	25	18	11	6	4	3	2	2

20 pav. **Fraziȳ pasiskirstymas įvairaus stiliaus tekstuose**

Statistinė analizė rodo, kad frazių pasiskirstymo procentai mokslinio, grožinio ir publicistinio stiliaus tekstuose statistiškai reikšmingai skiriasi ($\chi(12)=1566,4$, $p<0,001$), vis dėlto ryšys tarp stiliaus ir frazių pasiskirstymo silpnas (Kramerio V koeficientas lygus 0,24 ($p<0,001$)¹⁹).

Tikėtasi, kad publicistiniai tekstai pagal šį kiekybinį rodiklį užims tarpinę padėtį tarp grožinių ir mokslinių, nes jiems būdingas ir nuoseklus informacijos dėstymas, ir poveikio siekimas įvairiomis kalbos priemonėmis. Tačiau taip nėra. Didesni skirtumai tarp publicistinio ir kitų stilijų išryškėja tik pačių trumpiausių frazių lygyje: grožiniuose kūriniuose jų gerokai daugiau nei publicistikos tekstuose. Pastebėtina ir tai, kad grožiniuose tekstuose labai daug ne tik vienasintagmių frazių, bet šios frazės gana dažnai yra vienažodės. Tokią jų gausą lemia ir dialogai, kurie nebuvo eliminuoti iš tyrimo, pavyzdžiui, *Jōnai / Bėnai / Petrūtė! // atsirañda žmogus / kuris juos pažįsta // Vėlnias jūs / tókiu laikù užnešė?! // Stāsius?.. // Ahā... // Gulėkit // Nė iš_viėtos // Paláukit / kól aprim̃s // Nė iš_viėtos!.. // iš_burnōs jám tỳkšta pùtos / ākys išviřtusios. // Eĩ vyrùčiai / ař per_liėptą kas_nōrs nubėgo? // Nubėgo // Daũg nubėgo / Stāsiau / atsigāvusi / pĩrmą sỳkį šiņnakt / žmóniškaĩ prabýla Petrūtė // Stāsius jaũ anapus tilto // Stāsius... // Stāsiaus tėvas iškiřto eglės // (GRO). Dar kartą peržiūrėjęs šią medžiagą, matyti, kad, atsisakius dialogų, vienažodžių sintagmų sumažėtų beveik ketvirtadaliu ir jų santykinis kiekis būtų panašus kaip ir publicistikos. Tačiau vienažodžių sintagmų būtų vis tiek daugiau nei anksčiau aptartų rašytojų kūriniuose. Tokį skirtumą lėmė tai, kad MFDB grožiniai kūriniai įgarsinti ir frazuojant juos remtasi diktorių tarimu. Žinoma, subjektyvumo neįmanoma išvengti frazuojant ir rašytinę, ir sakytinę skaitomą bei spontanišką kalbą.*

Reikėtų aptarti dar vieną dalyką, susijusį su frazės (sakinio) ilgiu – tai teksto sklandus skaitomumas ir galimybės jį įsiminti. Intuityviai suprantama, kad net ir tame tekste, kuris rašomas skaityti ne balsu, frazių ilgis turėtų būti pagrįstas. Tą lemia žmogaus gebėjimas priimti ir apdoroti informaciją, kuris ne beribis. A. Bitinienė, remdamasi A. Leontjevo eksperimentiniais tyrimais, teigia (1997: 9), kad žmogaus trumpalaikėje atmintyje gali išlikti apie 10,5 rišlaus sakinio teksto žodžių. Nėra lietuvių kalbos tyrimų, kuriais būtų nustatyta, kokio ilgio frazės geriausiai įsimenamos. Vis dėlto labai rūpėjo bent preliminariai pasižiūrėti, kokio ilgio frazė lengviausiai

¹⁹ Kramerio V koeficientas rodo, koks yra ryšys tarp analizuojamų parametrų. Koeficientas kinta nuo 0 iki 1, kuo didesnis koeficientas, tuo analizuojamasis ryšys stipresnis.

įsimenama. Su studentais atliktas eksperimentas: jie klausė natūraliu tempu, aiškiai, bet be išskirtinių loginių kirčių skaitomų B. Radzevičiaus sakinių (žr. 5 priedą). Po kiekvieno sakinio buvo daroma pauzė, kad studentai galėtų atsipalaiduoti ir vėl susikaupti. Rezultatai rodo, kad:

- Šešių–aštuonių fonologinių žodžių sakiniai (vidutiniškai nuo dviejų tūkstančių iki trijų tūkstančių milisekundžių akustinės trukmės) atsimenami beveik be klaidų, nepraleidžiamas nė vienas žodis, žodžiai nekeičiami sinonimu ar panašios reikšmės žodžiu ir nesukeičiami vietomis.
- Devynių–dvylikos fonologinių žodžių sakinius (nuo trijų tūkstančių iki keturių tūkstančių milisekundžių) puikiai prisiminė du trečdaliai eksperimente dalyvavusių studentų, pasitaikė tik po vieną apsirikimą: praleistas vienas kitas žodis arba du žodžiai sukeisti vietomis.
- Trylikos–šešiolikos fonologinių žodžių sakinius (nuo keturių tūkstančių iki penkių su puse tūkstančių milisekundžių) tiksliai pakartoja tik pavieniai studentai, čia jau pasitaiko nuo dviejų iki septynių praleistų ar sinonimais pakeistų žodžių, praleidžiami žodžių junginiai, nors pagrindinė mintis išlaikoma.
- Ilgesnius nei šešiolikos fonologinių žodžių sakinius prisimena jau tik pavieniai studentai, bet jų tiksliai atkartoti negali.

Kitas eksperimentas atliktas siekiant išsiaiškinti, kokio ilgio lietuvių kalbos fragmentą galima perskaityti vienu atsikvėpimu, t. y. kokio ilgio frazė gali derėti su fiziologiniu ritmu. Dvylika studentų turėjo tris kartus garsiai skaityti B. Radzevičiaus sakinį iš 194 skiemenų (86 leksemų, žr. 6 priedą). Be abejo, galimybė išarti vienokį ar kitokį žodžių kiekį susijusi su kalbėjimo tempu – greitakalbiai ištars daugiau, lėtakalbiai mažiau. Tendencijos tokios: lėčiau kalbantieji labai stengdamiesi gebėjo perskaityti iki 81 skiemens (34 leksemos), greitakalbiai perskaitė ir iki 144 skiemenų (94 leksemos). Tačiau ir vieni, ir kiti skaitymo pabaigoje jau skubėjo ir artikuliacija gerokai prastėjo. Patys studentai pripažino, kad lengviausia skaityti skaidant sakinį į atkarpas po 4–5 žodžius.

Žinoma, tai labai paviršutiniški eksperimentai. Tačiau ir jų pakanka, kad įsitikintume, jog tekstai, kuriuos reikės įsiminti ar balsu skaityti, neturėtų būti rašomi

ilgais sakiniiais, nes frazės ilgį riboja žmogaus atminties apimtys ir fiziologinės kalbėjimo galimybės.

Apibendrinant pasakytina, kad lietuvių kalbos frazių ilgis gali labai įvairuoti, jo beveik neriboją fiziologinės žmogaus galimybės (oro įkvėpti galima sintagmų sandūroje). Vis dėlto rašytinėje kalboje vyrauja 1–4 sintagmų frazės. Bendroji tendencija nedaug priklauso nuo funkcinio stiliaus, nors gali būti individualus rašančiojo ypatumas, ypač grožinėje literatūroje. Analizuojant grožinio teksto frazių ilgį galima daryti išvadas ir apie sąlygas, kuriamas pasakojimo tempui, turinio dinamikai atskleisti. Visa tai leidžia manyti, kad frazės ilgis nėra pirminio kalbos ritmo elementas. Frazių ilgis ir jo kaita – ilgų frazių atsiradimas trumpų kontekste ir atvirkščiai – kuria ritmiškumo ar ritmo lūžio pojūtį, nes „prozos ritmas – tai nenutrūkstamas keitimasis – keitimasis ilgėjimo ir trumpėjimo, greitėjimo ir lėtėjimo, įtampos ir atoslūgio“ (Pikčilingis 1971: 259).

3.3. Rašytinės kalbos sintagmos dominantės

3.3.1. Sintagmų ilgis

Nemetrinėje kalboje nėra aiškių sintagmos ilgio ar struktūros taisyklių (skirtingai nei eilučių poezijoje). Prozininkas gali nuolat keisti ir frazės, ir sintagmos ilgį, pobūdį. Vis dėlto tikėtasi, kad sintagma yra reikšmingesnis ir pastovesnis kalbos ritmiškumo rodiklis nei frazė, ji galbūt mažiau veikiama turinio ar individualiaus rašančiojo pasirinkimo. Viena vertus, gramatinis ir prasminis ryšys tarp žodžių, priklausančių vienai sintagmai, yra daug glaudesnis nei tarp kitų frazės žodžių. Kita vertus, sintagmą įrėmina ilgesnės pauzės nei tarp žodžių arba vientisas pagrindinio tono dažnio lankas, o šie aspektai pirminio kalbos ritmiškumo požiūriu labai svarbūs. Pagaliau būtinos fiziologinės pauzės (įkvėpti oro), kurios neabejotinai skaido frazę į mažesnes atkarpas ir pageidautina, kad tos atkarpos būtų perskaitytos natūraliai, be lingvistiniu aspektu nemotyvuotų pertrūkių.

Rašytojų, kilusių iš vakarų aukštaičių kauniškių, kūrinuose dominuoja dviejų ir trijų žodžių sintagmos, kurios kartu sudaro beveik du trečdalius visų sintagmų ir šie duomenys labai panašūs visų autorių tekstuose (žr. 13 lent.). Kadangi šiame skyriuje remiamasi tik pagrindiniu kirčiu, o bendrinėje kalboje žodis turi vieną pagrindinį kirtį

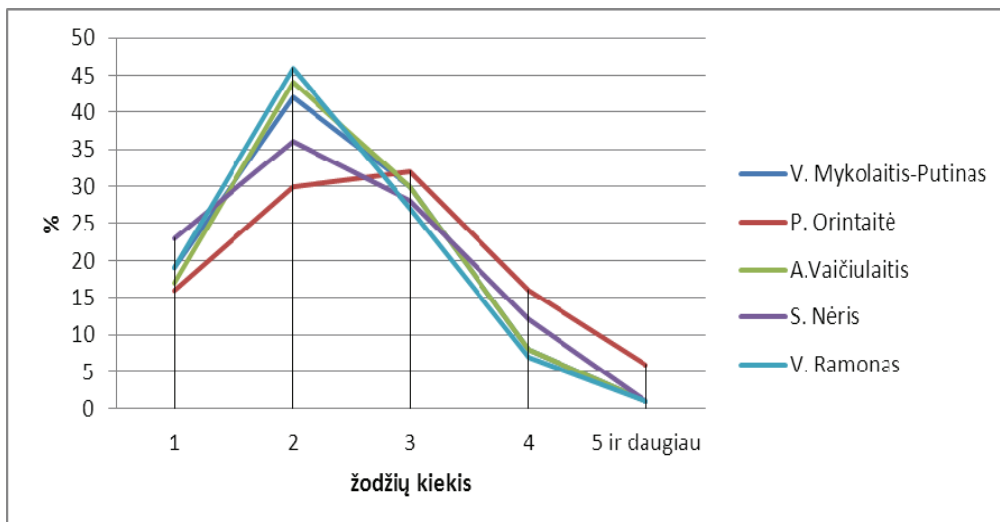
(akcentinę viršūnę), tad galima sakyti, kad tirtuose tekstuose vyrauja dvikirtės – trikirtės (dviejų – trijų prozodinių viršūnių) sintagmos.

Vienažodžių sintagmų taip pat nevengiama ir vartojama beveik dvigubai daugiau nei keturžodžių, o penkių žodžių sintagmos jau retenybė. Šiuose tekstuose frazių ilgio įvairovė gerokai didesnė nei sintagmų. Tai gerai matyti iš 20 ir 21 paveiksle pateiktų grafikų, kur frazių grafike kreivės labiau išsibarsčiusios nei sintagmų. Vadinas, frazės (ir sakinio) ilgis ištis gana laisvas ir gali būti individualaus stiliaus ypatybė, o sintagmas riboja gramatinė kalbos struktūra ir fiziologinės žmogaus galimybės.

Vargu ar tokiems rezultatams galėjo turėti įtakos tai, kad frazės ilgio ribos jau buvo nulemtos paties autoriaus, o sintagmų ribos nustatytos vieno, to paties tyrėjo, galbūt turinčio išankstinę nuostatą. Lyginant gautus rezultatus su V. Ramonaitės (1980: 38–65) ir B. Stundžios (1991: 87–88) atliktais tyrimais, išryškėja tos pačios tendencijos. Vadinas, galima sakyti, kad sintagmos ilgis yra gana pastovus dydis. Todėl visiškai trumpos, vienažodės sintagmos išsiskiria, o sakytinėje kalboje gali būti ištariamoms lėčiau, žodžių akcentinės viršūnės jose labiau pabrėžiamos. Ilgos sintagmos reikalauja greitesnio kalbos tempo, bet jų ilgis ribojamas natūralių fiziologinių procesų.

13 lentelė. **Sintagmų pasiskirstymas (%) rašytojų, kilusių iš vakarų aukštaičių kauniškių, kūrinuose** (duomenys iš Kazlauskienė, Fokaitė 2005: 36)

Autorius	Fonetinių žodžių kiekis				
	1	2	3	4	5 ir daugiau
V. Mykolaitis-Putinas	19	42	30	8	1
P. Orintaitė	16	30	32	16	6
A.Vaičiulaitis	17	44	30	8	1
S. Nėris	23	36	28	12	1
V. Ramonas	19	46	27	7	1
Bendras vidurkis	19	40	29	11	2

21 pav. Sintagmų pasiskirstymas rašytojų, kilusių iš vakarų aukštaičių kauniškių ploto, kūrinuose (duomenys iš Kazlauskienė, Fokaitė 2005: 36)

S. Nėries tekste vienažodžių sintagmų procentas didžiausias. Taigi S. Nėries ne tik frazė trumpiausia, bet ir sintagmos neilgos. Pavyzdžiui, viena iš ilgiausių S. Nėries frazių skaidytina į nemažai gana trumpų sintagmų: *Todėl mán ir_liūdna / todėl ir_gaiļa / nes_žinaũ / nors_píevų gėlės nuovys / sudžiũs / mēdžiũ lapėliai nukrĩs / paukštėliai paliaũs giedoję / síelą linksmĩnę / pavāsariui atėjus / saulýtei nusijuókus / gamtà vėl pabũs / gĩrios sužaliuõs / lañkos sužydės / paukštėliai láisvės hĩmna vėl giedõs / tik mào gyvėnimo pavasarėlis nesugrĩš / nuvýtusios gėlės nesužydės / neprižádins jũ neĩ saulýtės šýpsena / neĩ meilĩ paukštėliũ dainà / tik ant_liũdno / aplėisto mào pavāsario kãpo / rudeñs vėjas gaiļiai sustaũgs / iròniškai nusikvatõs / tik síela sopulĩngai suvaitõs //*. Iš 23 sintagmų bent devynios yra vienažodės ar dvižodės, šešios trižodės, o į frazės pabaigą tarp jų įsiterpia kelios ilgesnės sintagmos: 3 / 2 / 1 / 3 / 1 / 3 / 3 / 2 / 2 / 2 / 3 / 2 / 2 / 5 / 4 / 3 / 5 / 4 / 1 / 4 / 4 / 2 / 4 //. Kaitaliojant ilgas ir trumpas sintagmas toje pačioje frazėje, galima išgauti labai įdomių pasakojimo tempo derinių.

P. Orintaitės proza iš kitų autorių išsiskiria didesniu ilgų sintagmų kiekiu. Tai, matyt, susiję su jau minėtais autorės rašymo ypatumais, jos sugebėjimu smulkiai aprašyti daiktus bei reiškinius. Tačiau analizuotose atkarpose kelios ilgos sintagmos retai pasitaiko greta, jos dažniau įsiterpia tarp statistinių dvižodžių – trižodžių sintagmų. Pavyzdžiui, *Ankstýbo pavāsario gaivũs kvãpas / skliñda iš_bãlomis virstančio sniego / ir_lytĩngi dēbesys / vĩską šlãksto / bučiúoja naujõs gyvóbės alsãvimu //* *Nuo_pastógiũ vařva / teškėna lašaĩ / smũlksdamĩ / ar_skañbiai baksnõdami / ir_ĩkyriaĩ ařdo / jau_ir_taiř suėižėjusius / apýseniũ trobesiũ pãmatus //* *Druñstas*

vanduõ / kai_kuř čiuarliù pliaũškia / į_sqšlavomis pritižusius grioveliùs / gargaliuõdamas veřžiasi pro_tilteliùs / ir_vìs kažkuř skùba / lýg kažkq vēja be_pérstojimo //. Schematizuota sintagmų eilutė būtų tokia: 4 / 4 / 2 / 2 / 4 // 2 / 2 / 2 / 2 / 2 / 3 // 2 / 3 / 3 / 3 / 3 / 4 //. Kitas pavyzdys: *Õ atskiraĩ kuriq nužiurėješ / jìs taĩp móka smaĩliai į_akìs pažveĩgti / kàd ne_vienõs balzàkinės moteriškàitės veidėlis / aguõnom nuraũsta / ir širdỹ mergỹstės diēnos / taĩtum atgỹja iš_naũjo žydėti //Keĩsta / bet_ir_výrai jĩ mēgsta / jìs juõs pavaduõja pačiù reikalingiãusiu laikù //*, kurio schema yra tokia 4 / 6 / 5 / 2 / 4 / 4// 1 / 3 / 6 //.

Pasak V. Ramonaitės (2006: 314), „trijų kirčių ir didesnės atkarpos „epiškesnės“, laisviau tekančios, labiau derančios plačių mostų piešiniui, ramesniam aprašymui, pakilesnei ar mažesnei minčiai“. Ar tokia nuotaika kuriama ir pateiktuose P. Orintaitės pavyzdžiuose? Vienareikšmiškai sunku atsakyti. Sintagmos ilgis, matyt, gali būti ne tik kalbos ritmiškumo, bet ir pasakojimo tempo kūrimo priemonė. Vis dėlto interpretuojant sintagmų ar frazių ilgio ir naratyvo dinamikos sąsają visada yra pavojus per daug laisvai tą daryti. Ko gero, sintagmos ilgis ir kiti šiame skyriuje analizuojami parametrai yra tik pamatiniai kalbos ritminės sąrangos rodikliai, o veiksmo, vaizdo ar pasakojimo intensyvumas kuriamas semantinėmis ir gramatinėmis kalbos išgalėmis.

Tokią prielaidą remia ir V. Mykolaičio-Putino teksto analizė. Kaip matėme, V. Mykolaičiui-Putinui būdingos ilgos frazės, tačiau sintagmos niekuo nesiskiria nuo kitų autorių, vyrauja dviejų – trijų žodžių sintagmos, pavyzdžiui, *Liùdas dár tebekovójo / sù paskutiniù nutráukto miēgo aĩtplūdžiu / bet_jõ artimiãusias kaimýnas / Jõnas Variõkas / kurìs paprastai pamèsdavo lóvq / víenas iš_paskutiniũjũ / jaũ buvo pakilęs / ir praeĩdamas / negailestĩngai nuplėšė / nuo_jõ aĩtklodę // Vasãris šóko iš_lóvos / ir_ēmė paskubomìs reĩgtis // Liùdas Vasãris / vos_pórq saváiciũ teisbùvęs seminãrijoj / viso tõ režimo dár nepatýrė / bet_per_tq laikq / jaũ visái priprãto / prie_skaĩbalõ balso / ir išgirdęs jĩ / kildavo / ir_plaũkdavo su_visà srovė / išsilėjusių į_koridoriũ kliėrikũ / teĩ / kuř tas_balsas šaũkdavo //*. Pateiktame pavyzdyje iš 24 sintagmų net 17 sudarytos iš dviejų ar trijų žodžių: 3 / 5 / 3 / 2 / 4 / 2 / 3 / 2 / 2 / 2 // 3 / 3 // 2 / 4 / 5 / 2 / 3 / 2 / 3 / 1 / 3 / 3 / 1 / 3//. Sintagmų ilgis panašus kuriant ir gana judrų veiksmą (*Vasãris šóko iš_lóvos / ir_ēmė paskubomìs reĩgtis //*), ir neskubrų pasakojimą.

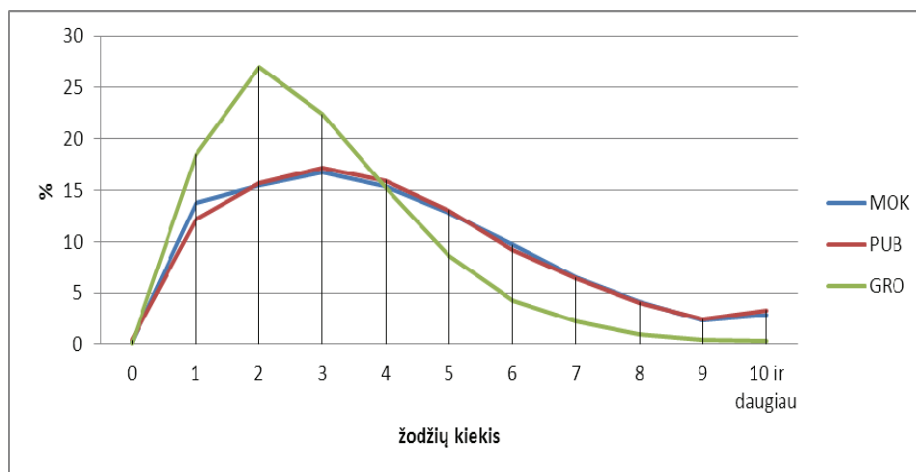
Atlikus skirtingo stiliaus tekstų analizę, galima daryti išvadą, kad mokslinio ir publicistinio teksto sintagmų ilgio įvairovė didesnė nei grožinių kūrinijų (žr. 14 lent. ir

22 pav.). Mokslinio ir publicistinio stiliaus tekstų sintagmų pasiskirstymas visiškai vienodas, čia mažiau vienažodžių sintagmų, bet yra ir gana ilgų sintagmų, pavyzdžiui, *šiamė skýriuje apibūdinama vadýbos raidà* (5 žodžiai), *taĩ dárbo aplinkõs pritáikymas priẽ žmogaũs* (6 žodžiai), *jéigu jõs vartótojai aktyviaĩ dalyváuja švietimo sistèmoje* (7 žodžiai), *tačiaũ fizikinè chèminių elemeñtų išdéstymo periòdinèje Mendelèjevo lentèlèje* (8 žodžiai), *bùvo šimtmečio fízikos mókslo laimèjimų táikymo tèchnikos srityjè viršúnè* (9 žodžiai). Tikrai galima justti, kad kai kurias šias ar panašias sintagmas neįmanoma natūraliai, vienu iškvėpimu, be pauzių perskaityti, jos akivaizdžiai peržengia natūralaus kvėpavimo ribas. Tačiau visiškai neaišku, kur jas būtų galima perskirti, kaip suskaidyti į dvi. Vadinasi, jos sunkiai ištariamoms, pauzės neišvengiamos, nors prasminiu ir gramatiniu požiūriu tai, rodos, nedalomas vienetas. Sintagmas šiuose tekstuose ilgina sudėtinių terminų gausa (ypač moksliniame) ir labai grioždiškos konstrukcijos, nors visi tekstai redaguoti. Taigi belieka pritarti J. Girdzijauskui (1979: 161–162), teigusiam, kad frazė, sintagma „dažnai nėra adekvatus semantinis-intonacinis vienetas, jos susidarymą paprastai lemia tai semantinė, tai fiziologinė-artikuliacinė pusė, ir tik retai kada vienodai abi. Arba ji lieka semantiniu atžvilgiu atvira, neišbaigta, reikalaujanti pratęsimo (kai pauzė lemia intonacinis dėsnis), arba neišnaudojamos ar pernelyg išsekvojamos jos tarimo fiziologinės galimybės (kai pauzė lemia semantinis dėsnis)“.

Sintagmų pasiskirstymo pagal ilgį, skaičiuojamą fonetiniais žodžiais, procentai mokslinio, grožinio ir publicistinio stiliaus tekstuose statistiškai reikšmingai skiriasi ($\chi(18)=5030,2$; $p<0,001$), tačiau ryšys tarp stiliaus ir sintagmų ilgio yra silpnas (Kramerio V koeficientas lygus 0,26 ($p<0,001$)).

14 lentelė. **Sintagmų pasiskirstymas (%) įvairaus stiliaus tekstuose**

Tekstų grupė (stilius)	Fonetinių žodžių kiekis									
	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10 ir daugiau
Mokslinis	14	15	17	15	13	10	6	4	2	3
Grožinis	18	27	22	15	9	4	2	1	0	0
Publicistinis	12	16	17	16	13	9	6	4	2	3
Bendras vidurkis	15	19	19	15	12	8	5	3	1	2

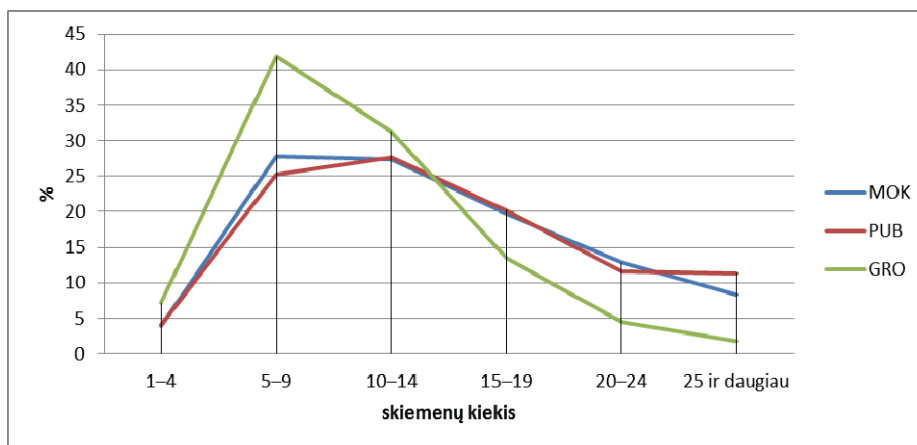
22 pav. **Sintagmų pasiskirstymas įvairaus stiliaus tekstuose**

MFDB duomenys ir V. Ramonaitės (2006: 313) tyrimo rezultatai skiriasi (išskyrus grožinių kūrinų duomenis). Rašytojų, kilusių iš vakarų aukštaičių, tekstų ritminių frazių duomenys panašesni į V. Ramonaitės. Ko gero, priežastis yra ilgesni ir sunkiau segmentuojami mokslinio ir publicistinio stiliaus sakiniai.

V. Ramonaitė nagrinėdama J. Baltušio „Parduotų vasarų“ ritmą kreipė dėmesį ir į sintagmų ilgį skiemenimis (2006: 309–310). Skaičiuotas šis rodiklis ir tekstuose iš MFDB. Rezultatai rodo, kad vyrauja 5–14 skiemenų sintagmos (žr. 15 lent. ir 23 pav.). Savaimė suprantama, dėsningumai išlieka tie patys: mokslinio ir publicistinio stiliaus sintagmos labai panašios ir kiek ilgesnės už grožinių kūrinų sintagmas. Sintagmų pasiskirstymo pagal ilgį, skaičiuojamą skiemenimis, procentai skirtingo stiliaus tekstuose taip pat statistiškai reikšmingai skiriasi ($\chi(12)=5061,0$; $p<0,001$), bet ryšys tarp stiliaus ir sintagmų ilgio vėlgi silpnas (Kramerio V koeficientas lygus 0,26 ($p<0,001$)).

15 lentelė. **Sintagmų pasiskirstymas (%) pagal skiemenų kiekį**

Tekstų grupė (stilius)	Skiemenų kiekis					
	1–4	5–9	10–14	15–19	20–24	25 ir daugiau
Mokslinis	4	28	27	20	13	8
Grožinis	7	42	31	13	5	2
Publicistinis	4	25	28	20	12	11
Bendras vidurkis	5	32	29	18	9	9

23 pav. Sintagmų pasiskirstymas pagal skiemėnų kiekį

Šio tyrimo duomenys nesutampa su V. Ramonaitės rezultatais (2006: 309–310), kur 5–9 skiemėnų sintagmos sudaro beveik du trečdalius. Tokius skirtumus galėjo lemti funkciniai stiliaus ypatumai, individualus rašančiojo stilius ir frazuotė.

Įvairių tekstų frazavimo patirtis ir sintagmų ilgio analizė leidžia daryti išvadą, kad sintagmos gali būti vienas iš kalbos skaidymo tam tikrai intervalais (ang. *timing*) būdų. Taigi jas būtų galima laikyti didžiausiais pirminio ritmo elementais. Tačiau tik grožiniuose kūriniuose sintagmos yra visaverčiai kalbos ritmiškumo vienetai turinio ir reprodukavimo balsu požiūriu. Frazuojant grožinį tekstą galima remtis visais trimis svarbiausiais kriterijais: gramatine struktūra, semantika ir skaitomumu (fiziologinėmis galimybėmis perskaityti fragmentą be pauzių). To negalima pasakyti apie mokslinius ir net publicistinius tekstus. Moksliniame ir net dažname publicistiniame tekste labai sunkiai nustatomos sintagmų ribos, ties kiekviena ilgesne frazės atkarpa reikia gerokai pasvarstyti, o susegmentuoti fragmentai vis tiek atrodo dirbtiniai. Vadinasi, daugelis grožinių kūrinių autorių intuityviai orientuojasi į tekstą, kuris gali būti lengvai skaidomas ir skaitomas. Tokių tekstų kalba atlieka estetinę funkciją. Tad visai nenuostabu, kad čia akivaizdus dar Cicerono (jis kalbėjo apie oratorinę nepoetinę kalbą) suformuluotas raginimas sutvarkyti sakinį taip, „kad jis nepriklausytų nei nuo kvėpavimo, nei nuo teiginių logikos, o diskurso „stabtelėjimo taškus“ tuomet „lemtų ne kvėpavimas, uždusimas ar skyrybos ženklai, bet metras, kurio reikėtų laikytis žodžiuose ir mintyse“ (cituojama iš Dessons 2006: 81).

Moksliniai ir publicistiniai tekstai dažniausiai atlieka informacijos perdavimo funkciją (publicistiniai kartais ir apeliatyvinę funkciją), jie retai kada skirti skaityti balsu (bent jau ne tie, kurie buvo analizuojami šiame tyrime). Turbūt ir dėl šios

priežasties jų sintagmos ilgesnės. Akys aprėpti, o smegenys suprasti informaciją gali gerokai greičiau ir daug ilgesniais teksto fragmentais, nei kalbos padargai pajėgūs tą patį tekstą išstarti (artikuluoti).

3.3.2. Inicijų ir kadencijų dinamika

Sintagma ritmiškumo požiūriu nevienalytė, ją sudaro:

- **inicija** – atkarpa nuo sintagmos pradžios iki pirmo kirčiuoto skiemens;
- **korpusas** – pagrindinė dalis, t. y. nuo pirmojo iki paskutiniojo kirčiuoto sintagmos skiemens;
- **kadencija** – atkarpa nuo sintagmos paskutinio kirčiuoto skiemens iki jos pabaigos.

Nuo inicijos rūšies priklausys, ar sintagma prasidės energingai (vyriškoji inicija), ar ritminis bangavimas bus lėtas, įsisiūbuos palengva. Kadencija lems sintagmos pabaigos pobūdį, o korpusas arba tarpkirtinių intervalų ilgis – kirčiuotų skiemenų arba akcentinių viršūnių pasiskirstymą.

Sintagma gali prasidėti ir baigtis kirčiuotu skiemeniu arba vienu ar daugiau nekirčiuotų skiemenų. Pagal tai jos skirstomos į vyriškąsias, moteriškąsias inicijas ir kadencijas, anapestinę iniciją ir daktilinę kadenciją (žr. 16 lent.). Ilgesnę nekirčiuotų skiemenų grandinę turinčios inicijos ir kadencijos lietuvių literatūroje nevienodai vadinamos. Remdamiesi J. Girdzijausku (1982: 139), keturskiemenes kadencijas (galbūt ir inicijas) galėtume vadinti hiperdaktilinėmis, o penkiaskiemenes kadencijas – pentatoninėmis. V. Ramonaitė (2006: 318) ir B. Stundžia (1991: 90) keturskiemenes kadencijas ir inicijas vadina peoninėmis, o penkiaskiemenes – hiperpeoninėmis.

16 lentelė. Inicijų ir kadencijų klasifikacija

Rūšies pavadinimas	Inicijos		Kadencijos	
		Pavyzdžiai		Pavyzdžiai
vyriškoji	O	<i>dìrb-ti Lìetuvai</i>	O	<i>kàd manè ma-tėĩ</i>
moteriškoji	oO	<i>pra-ẽ-jo žiemà</i>	Oo	<i>tavęs ne-mã-tė</i>
anapestinė inicija / daktilinė kadencija	ooO	<i>ne-se-niaĩ buvaĩ skaĩtęs</i>	Ooo	<i>ir lyg susi-gės-da-vo</i>
peoninė arba hiperdaktilinė	oooO	<i>pa-si-nau-dó-damas próga</i>	Oooo	<i>jis mán link-te-lė-jo</i>
hiperpeoninė arba pentatoninė	ooooO	<i>ne-pa-si-da-rỹs gerėsnis</i>	Ooooo	<i>išėjo giñ-čy-da-mie-si</i>

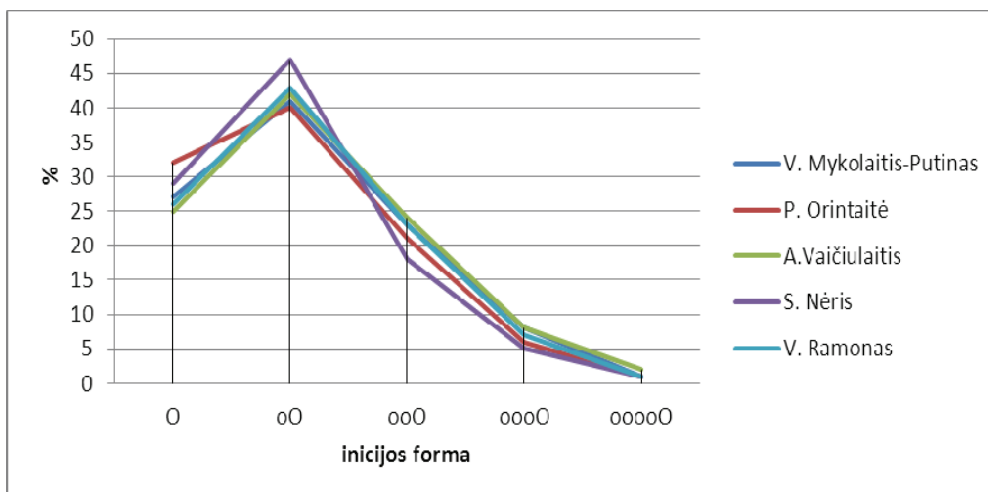
Teoriškai lietuvių kalboje sintagmos gali prasidėti arba baigtis ir penkiais ar net šešiais nekirčiuotais skiemenimis, pvz.: su-si-kom-pro-mi-tā-vusių valdinių (oooooO), o -ne-be-su-si-grq-žin-simos sumōs (ooooooO), kasdiēn pā-sa-ko-da-vo-me (Oooooo), pēr-pa-sa-ko-da-vo-me (Ooooooo). Todėl apibendrinta teorinės inicijos schema galėtų būti: o₀₋₆O. Kadencija yra veidrodinis inicijos atspindys: Oo₀₋₆. Taigi visą sintagmą teoriškai galima būtų aprašyti tokia formule: o₀₋₆O–Oo₀₋₆. Čia brūkšnis tarp inicijos ir kadencijos žymi korpusą, kurio struktūra įvairi, o, remiantis ankstesniame skyriuje aprašytais rezultatais, galima sakyti, kad čia dažniausiai išsidėsto nuo trijų iki devyniolikos skiemenų.

Ankstesni grožinės literatūros tyrimai (Kazlauskienė, Fokaitė 2005: 37–38) rodo, kad rašytojų, kilusių iš vakarų aukštaičių kauniškių ploto, kūrinuose šiek tiek mažiau nei pusė visų sintagmų prasideda ir tikrai pusė jų baigiasi vienu nekirčiuotu skiemeniu, o kas trečia sintagma pradeda ar baigiama kirčiuotu skiemeniu (žr. 17 lent. ir 24–25 pav.). Ilgesnę nekirčiuotų skiemenų grandinę turinčios inicijos ir kadencijos retos. Tokie patys rezultatai gauti ir V. Ramonaitės (2006: 318).

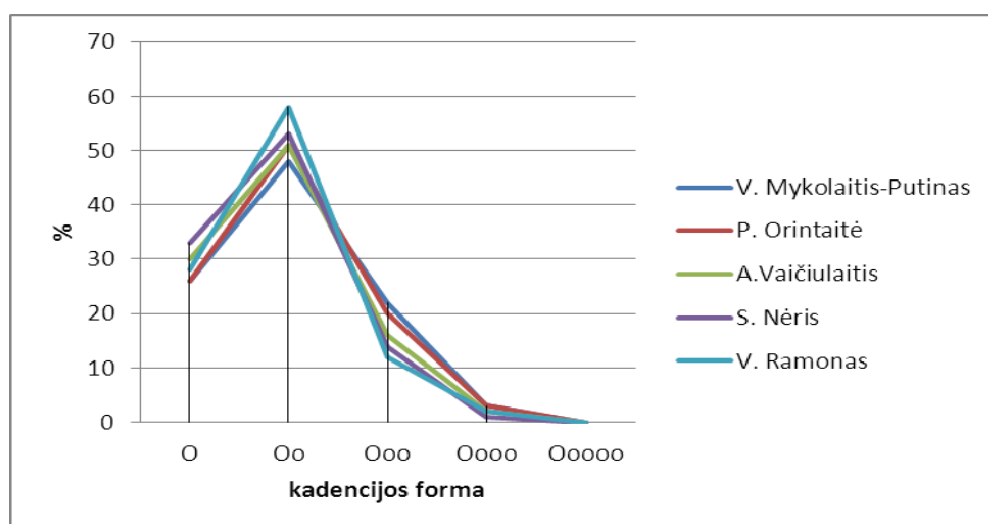
Anot V. Ramonaitės (2006: 320), „žymi lėtai kylančių pradžių ir tokių pat kadencijų persvara švelnina ritminių bangų pakraščius ir yra malonaus skambėjimo, euritmiško bangavimo pagrindas“.

17 lentelė. **Inicijų ir kadencijų pasiskirstymas (%) rašytojų, kilusių iš vakarų aukštaičių kauniškių, kūrinuose** (duomenys iš Kazlauskienė, Fokaitė 2005: 37)

Autorius	Inicijų pasiskirstymas					Kadencijų pasiskirstymas				
	O	oO	ooO	oooO	ooooO	O	Oo	Ooo	Oooo	Ooooo
V. Mykolaitis-Putinas	27	41	23	8	1	26	48	22	3	0
P. Orintaitė	32	40	21	6	1	26	51	20	3	0
A.Vaičiulaitis	25	42	24	8	2	30	51	16	2	0
S. Nėris	29	47	18	5	1	33	53	14	1	0
V. Ramonas	26	43	23	7	1	28	58	12	2	0
Bendras vidurkis	28	43	22	7	1	29	52	17	2	0

24 pav. **Inicijų pasiskirstymas rašytojų, kilusių iš vakarų aukštaičių kauniškių, kūrinuose** (duomenys iš Kazlauskienė, Fokaitė 2005: 37)

25 pav. **Kadencijų pasiskirstymas rašytojų, kilusių iš vakarų aukštaičių kauniškių, kūrinuose** (duomenys iš Kazlauskienė, Fokaitė 2005: 37)

Kaip matyti iš tyrimo rezultatų, tai gana universalios lietuvių kalbos ypatybės, dėsningumai tie patys, todėl individualių rašytojų polinkių pastebėti sunku. Turbūt būtų klaidinga manyti, kad inicijos ar kadencijos gali būti kažkaip sąmoningai formuojamos tam tikriems ritmiškumo ar pasakojimo dinamikos niuansams atskleisti. Žinoma, laisva lietuvių kalbos žodžio tvarka tą leistų daryti. Tačiau kažin ar būtų įmanoma ir prasminga ieškoti kitokių inicijos ir kadencijos formų, pavyzdžiui, anksčiau aptartai S. Nėries ištraukai: *Todėl mán ir_liūdna / todėl ir_gaĩla / nes_žinaũ / nors_pĩevų gėlės nuvõs / sudžiũs / mėdžių lapėliai nukrĩs / paukštėliai paliaũs giedõjė / sielą linksmĩnę / pavāsariui atėjus / saulýtei nusijuõkus / gamtà vėl pabũs / gĩrios sužaliuõs / laĩkos sužydės / paukštėliai láisvės hĩmną vėl giedõs / tik mào gývėnimo*

pavasarielis nesugrįš / nuvýtusios gėlės nesužydės / neprižãdins jũ nei saulýtės šỹpsena / nei meilì paukštèliũ dainà / tik ant liũdno / apléisto màno pavãsario kãpo / rudeñs véjas gailiai sustaũs / iròniškai nusikvatòs / tik síela sopulìngai suvaitòs //.

Šios ištraukos inicijų ir kadencijų struktūrinė schema būtų tokia:

oO—Oo/oO—Oo/ooO/oO—O/oO/O—O/oO—Oo/O—Ooo/oO—Oo/oO—o/
oO—O/O—O/O—O/oO—/(O/oO)—O/oO—O/ooO—Ooo/O—O/O—o/oO—
Oo/oO—O/oO—O/(O/oO)—O//

Iš 23 sintagmų net 13 turi moteriškąsias, 6 vyriškąsias, 2 anapestinės inicijas. Taigi akivaizdžiai vyrauja moteriškosios inicijos. Nekirčiuotu skiemeniu pradedamas ir baigiamas sintagmas balsu skaityti lengviau, tačiau vargu ar sintagmų pradžia ir pabaiga kuria šio fragmento kalbos ritmiškumą, kuris neabejotinas. Atidžiau peržvelgę šios ištraukos kadencijas, pamatytume nemažai sąskambių, t. y. rimo užuomazgų ar net visai taisyklingų rimų, pvz.: *giedoję – linksminę, atėjus – nusijuokus, nusikvatòs – suvaitòs*. Galbūt šie sąskambiai ir sustiprina ritmiškumo įspūdį, nors svarbiausias čia turbūt yra aukštesnio lygmens vienetų kartojimasis (tų pačių kalbos dalių, sakinio struktūrinių vienetų).

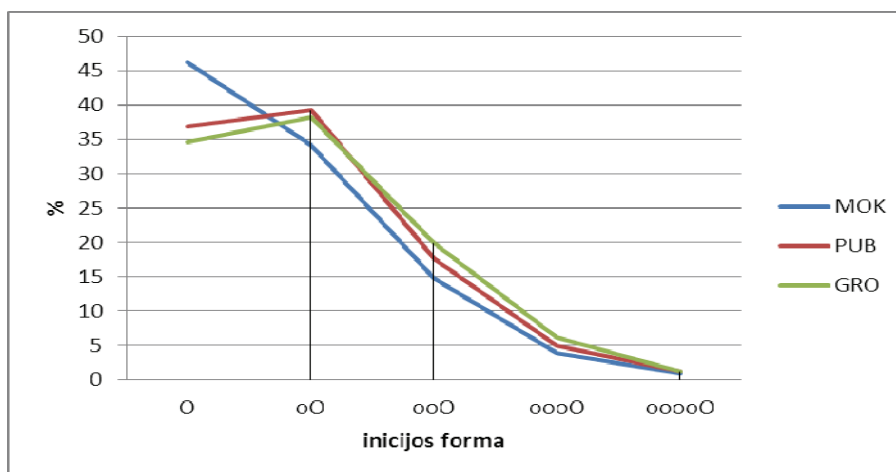
Tiriant inicijų pasiskirstymą įvairaus stiliaus tekstuose, nustatyta, kad grožiniame ir publicistiniame tekste vyriškosios ir moteriškosios inicijos pasiskirsto apylygiai, beveik po trečdalį (žr. 18 lent. ir 26–27 pav.). Moksliniame tekste vyriškosios inicijos gerokai dažnesnės. Nors inicijų pasiskirstymo procentai skirtingo stiliaus tekstuose statistiškai reikšmingai skiriasi ($\chi(10)=959,5$; $p<0,001$), bet taip yra dėl labai didelės imties, kai ir nedidelis skirtumas tampa reikšmingas. Kramerio V koeficientas lygus 0,08 ($p<0,001$), todėl galima teigti, kad ryšys tarp stiliaus ir inicijų pasiskirstymo labai silpnas.

Inicijų duomenys MFDB skiriasi nuo vakarų aukštaičių kauniškių rašytojų tekstų ir V. Ramonaitės tyrimų (2006: 318). MFDB yra daugiau vyriškųjų inicijų ir daktilinių kadencijų.

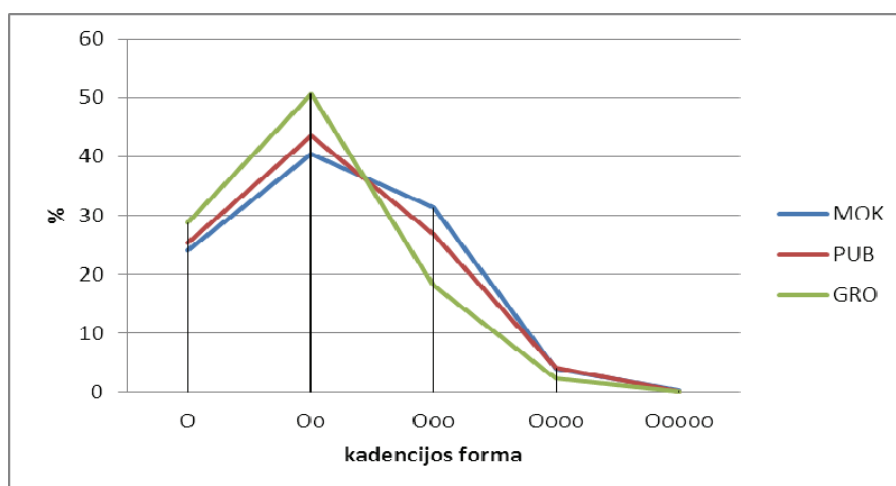
Statistiškai reikšmingai skiriasi ir kadencijos tirtuose MFDB tekstuose ($\chi(12)=1574,2$; $p<0,001$), bet ryšys tarp stiliaus ir kadencijų struktūros ir šiuo atveju (Kramerio V koeficientas– 0,145 ($p<0,001$)).

18 lentelė. Inicijų ir kadencijų pasiskirstymas įvairaus stiliaus tekstuose (%)

	MOK	PUB	GRO	Bendras vidurkis
Inicijos				
Vyriškoji (O)	46	37	35	39
Moteriškoji (oO)	34	39	38	37
Anapestinė (ooO)	15	18	20	18
Peoninė (oooO)	4	5	6	5
Hiperpeoninė (ooooO)	1	1	1	1
Kadencijos				
Vyriškoji (O)	24	25	29	26
Moteriškoji (Oo)	40	44	51	45
Daktilinė (Ooo)	31	27	18	25
Peoninė (Oooo)	4	4	2	3
Hiperpeoninė (Ooooo)	0	0	0	0

26 pav. Inicijų pasiskirstymas įvairaus stiliaus tekstuose

27 pav. Kadencijų pasiskirstymas įvairaus stiliaus tekstuose

Galima įvairiai interpretuoti inicijų ir kadencijų formos įtaką teksto kalbos ritmui, suvokimui, skambėjimui. Visgi vienas dalykas nenuginčijamas. Kirčiuotas skiemuo psichoakustiniu požiūriu yra garsinės kalbos viršūnė, todėl juo pradedamos ir baigiamos sintagmos reikalauja didesnės energijos ten, kur įprastesnis būtų įsibėgėjimas ar nuolydis. Tokioms sintagmoms nebūdingas tolygus kilimas ar leidimasis, kurie sukurtų nuoseklų, gana ritmišką bangavimą, čia atsiranda stabtelėjimas ir ryškus intensyvumo ar pagrindinio tono dažnio šuolis. Tai kartu sustiprina, pajvairina dažną ritmingumo pojūtį, kurį kuria inicijos, prasidedančios nekirčiuotais skiemenimis. Tačiau būtų per drąsu tvirtinti, kad inicijų ar kadencijų (netgi pavienių žodžių) ritminė sąranga turi įtakos kuriant tam tikrą nuotaiką, emocijas. Tuo buvo galima įsitikinti atlikus nedidelį eksperimentą su studentais. Jie klausė reikšminių ir dirbtinių atkarpų (*álkanas buvaũ, išálkės buvaũ, DA-da-da, da-DA-da* ir pan.) ir turėjo nurodyti, kaip skamba fragmentai: neutraliai, maloniai, piktai ir kt. Apibendrinus rezultatus matyti, kad atsakymai išsibarsto. Vieni tą patį fragmentą vertino kaip švelniai skambantį, kiti – griežtai. Nuomonės mažiau skyrėsi tik vertinant *da-da-DA-da* ir *da-da-DA-da-da* (pabrėžtas trečiasis skiemuo *DA*). Pusė studentų juos laikė monotoniškais (išsamiau žr. 7 priedą).

Sakytinėje kalboje išryškėjantys inicijų skirtumai neatsispindės rašytinėje kalboje, tad gali ir praslysti pro skaitančiųjų akis. Todėl vargu ar pastebėsime labai akivaizdžių kalbos ritmiškumo skirtumų skaitydami įvairių rašytinių tekstų vyriškąsias (a) ir moteriškąsias (b) inicijas (ypač turint galvoje, kad sintagmų ribų nustatymas moksliniame ir publictiniame tekste ne visada buvo lengvas ir vienareikšmiškai išsprendžiamas uždavinys):

- a) *Iuõ rėmiantis / reñgiamas eskizinis projèktas //, Ýpaç gausiõ nũoõliauõ / aptiñkama Kaukãzo / iř Vidurinės Ázijos ùpiõ slėniuose // (MOK), Gýdytojai pàtaria / bũti atidiems susiřgus //, Tuĩrtui saugoti / trũksta lėõõ // (PUB), Stãto ant rogũciõ kibirã / ùõmeta ryõkiaspaõõ skũdurã //, Šaũs ð mãõõ / vis krũpõciojanõõ ugnėõ // (GRO).*
- b) *Taõiaũ atsãkymai gãli bũti labai ðvairũs / iř gãli bũti nepatogũmũ / juõs apdorõjant // Naujõms idėjomõ iř sprendimams generũoti / gãli bũti naudõjamas / smegenũ atãkos metodas // (MOK), Nebũkite kategorĩski / bei reĩklũs mylimãm ãsmeniui //, Dėl tõ ligõniai ir mirõsta // (PUB), Auksĩnė õvėlė ãpsuka rãtã / priplaũkia arõiaũ // (GRO).*

Anapestinės (a) inicijos sudaro beveik penktadalį visų analizuotų rašytinės kalbos inicijų. Sintagmos, prasidedančios trimis (b) ar keturiais (c) prieškirtiniais skiemenimis, retos visuose tekstuose (jos sudaro nuo 5 iki 7 proc.). Kiekvieną iš šių sintagmų skaitant balsu, gana gerai galima jausti šalutinį kirtį, pvz.:

- a) *Galimì ir šių metodų deriniai // Formuluojami pagrindiniai sistemos kūrimo tikslai // Informacijos srauto aprašo turinys ir pavyzdys / pateikti lentelėje // (MOK), Pakovokite už savo idėjų įgyvendinimą // Pastaruosius dvejus metus / šaliės draudimo rinkà áuga / oš po kelis procentus //, Iš pradžių / premjeras kaltinimus pavadino / nesámone ir fantástika // (PUB), Vienoje vietoje / dangus kriúta oš ne lígi žemės //, Kaspariúko tėvas žvilgtelėjo į alaùs butelį / dár daugiau nei pùsė // (GRO).*
- b) *Kiekvienamè etapè idiegiamas naujas / surinkimo vienetas //, Kai kuriosè duomenų srautų schèmose / lòginiams ryšiáms tarp_srautų pavaizduoti / [...] (MOK), Lietuvoje kiaulienos káina / búvo gerokai smúkusi //, Dideliámè dubenyje sumaišykite dvi stiklinès miltų // (PUB), [...] lyg Diėvo akis nušvietè / įkalnėje sustabdýtą / įsibėgėjusią sodybą //, Mán_tai kažin kodėl nepatiko / bet_kodėl / nesugalvójau (GRO).*
- c) *Specialioje geològineje literatūroje / núošliaužų slinkimo greičiui įvèrtinti / gausù įvairiù metodų ir rekomendácių //, Horizontaliòs kryptiès įtrūkiai ir plyšiai / mažiaù pažeidžia uolienų pasipriėšinimà slinkimui / [...] (MOK), Temperatūrà búna neaukštà / arbà normali //, Oficialioje riñkoje jò sėniai nebèrà // (PUB), Tikrų gizėlių / Jónas Kazimieras gál niekadà ir neturėjo / tik_káro atbloktų gimináčių / ar_šiaip kokių péréjùnų / atsitiktinai užklýdusią į_mūsų kraštus (GRO).*

Moksliniuose ir publicistiniuose tekstuose pasitaikè kelios sintagmos, prasidedančios penkais (a) ar šešiais (b) nekirčiuotais skiemenimis. Čia dažniausiai pavartoti tarptautiniai žodžiai, kai kurie iš jų aiškūs dūriniai, neabejotinai turintys šalutinį kirtį:

- a) *Individualistinis prádas išskiria liuteronybę / iš_kitų krikščioniškų konfesijų //, Racionalizuoti / anaipól nerėiskia / elgtis protingai //, [...] susiorientávus ir priėmus sprendimùs / greitai pateikti atsákyms // (MOK), Oficialiuosè pókalbiuose / svėčias niėko naujo neišgirdo //, O_temperatūrà antrádienį kai_kuř nukrito / iki vieno láipsnių šalčio // (PUB).*
- b) *Ką jis pérémè iš_seniųjų / ikiindoeuropiečiškųjų / Euròpos dievų ir_deivų //, Elektrofiziològinę réikšmę / ši sávoka įgijo / tik 1930 m. // (MOK), Hidrometeorològijos tarnýbos / hidrològijos prognozùų skýriaus viršininkè / R. Barkėvičienė informávo Tėviškės žiniás / [...] (PUB).*

Analizuojant tiriamąją medžiagà, pastebėta, kad kuo ilgesnė nekirčiuotų skiemenų grandinè sintagmos pradžioje, tuo dažniau čia galima rasti ir klitikų²⁰, o jų šlijimas tikrai yra fakultatyvus. Taigi atmetus tuos neretus atvejus su proklize, dėl kurių galima ginčytis, liktų gerokai mažiau inicijų su nekirčiuotais skiemenimis. Jau nekalbant apie tai, kad tokios ilgos nekirčiuotų skiemenų grandinès gali būti nutraukiamos šalutinių ritminių kirčių (apie juos žr. 5 skyrių).

Jokių išskirtinių individualiù rašytojų ar stiliaus ypatybiù analizuojant kadencijas nepastebėta, nes tai, matyt, bendrieji lietuvių kalbos akcentinès sistemos dėsningumai. Kaip rodo ankstesni tyrimai (Karosienė, Girdenis 1990: 39–48), kadencijų tipų dažnumas sutampa su akcentinių žodžio tipų dažnumu. Sintagma

²⁰ G. Vaičaitytė (2008: 74) magistro darbe yra nustačiusi, kad „moksliniuose tekstuose klitikai sudaro beveik dešimtadalį (9 proc.) visų frazių pradžių. Publicistikos tekstuose šlijimas dažnesnis – beveik pentadalis (18 proc.) frazių pradedamos prišlijusiu klitiku“. Tokio skirtumo priežastis, matyt, yra įvairiù tarnybinių kalbos dalių vengimas mokslo kalboje. Apie proklizę jambinio ir amfibrachinio tipo žodžiuose rašė ir L. Sauka (1978: 234).

dažniausiai baigiama vienu nekirčiuotu skiemeniu. Moteriškoji kadencija tiriamuosiuose tekstuose sudaro šiek tiek mažiau nei pusę (45 proc.) visų kadencijų (tokia yra ir vyraujanti kirčio pozicija, žr. 3.4 poskyrį), pvz.: *Soyrúoja ant_siúlo pakabìntas / soyruòklès pasvarèlis //*, *Pirmiausia atvèrkime mòdulių pasirinkimo lángq //* (MOK), *Vienq jū pažinójau //*, *Buvaū nùvestas į_koncentrācijas stovŷklq //*, *Núosprendį turétų paskélbti kóvq //* (PUB), *Tokiè laikaĩ atèjo / nèrà kám išgĩrsti //* (GRO).

Anapestinės kadencijos (a) beveik perpus retesnės. Panašus kiekis yra ir vyriškųjų kadencijų (b). Vėlgi skaitant pavyzdžius, galima įsitikinti, kad tai tikrai nėra kažkoks sąmoningas rašančiojo siekimas suteikti ritminių sąšvelnių sintagmos pabaigai, nes žodžių tvarkos keisti ar kitų žodžių pasirinkti beveik negalima:

- a) *Gamtoje egzistuoja įvairialypė kúnų sáveika //*, *Víenu iš_vértinimo būdų / gálima laikýti ir_táisymus //* (MOK), *Jiè kažkuĩ paskambino / ir_tàrèsi //*, *Namùs_jau turi seniūno giminés //*, *Mažų vaikų tėvùs àpémè pánika //* (PUB), *Màno pónai / pažiūrèkit / kaip_čia įrengta //* (GRO).
- b) *Akivaizdžiausiai pastebimà yra gravitācijas jégà //*, [...] / *molèkulèse ir kietuòsiuose kúnuose / atsiranda atòmų virpesiaĩ //* (MOK), *Kàro audrà šioje vietòveje / buvo itin žiaurì //*, *Màno klieñtas / yra garsùs kalinŷs //* (PUB), [...] / *atliko tik_tuos apdailòs dárbus / kurių nenorèjo patikèti nièkam kitám //* (GRO).

Peoninės, hiperpeoninės kadencijos retos. Jos kartu sudaro tik 3 proc.

- a) *Tačiaũ su_atòmais / kasdienìnèje aplinkoje nesusiðuriame //*, [...] / *elektrònų debesèliai pèrsikloja / [...]* (MOK), *Bútina jòs sáugotis visomìs išgalémis //*, [...] / *nusprèndè sudaryti paslaugòs sùtartis su_ímonémis //* (PUB), [...] / *vèl sušvòkščia biologijos mókytoja //* (GRO).
- b) [...] / *įvèrtinant núostolius línijos pèrderinimui / [...], [...]* / *jamè reikia indukúoti krūvio pèrsiskirstymq //* (MOK), [...] / *tvirtino mètų futbolininkas //*, *Dúonos ráugas buvo laikomas dúonkubilyje / [...]* (PUB), [...] / *sugriuvo ir_pùsberniai / stumdydamiesi / nedręsiai į_būgno tákqt traukdami* (GRO).
- c) [...] / *ýpaè jò mirties pèrpasakojimas / [...], [...]* / *tàpo geriausiu èmpionàto kamuolių pèrdavinètoju / [...], [...]* / *atsiskleidžiantis mèniniuose pàsakojimuose / [...]* (PUB), *O_juk_jis / Algirdas / yra sènas pèrsekiojamasis //* (GRO).

Panašius rezultatus gavo ir kiti tyrėjai. V. Ramonaitės (2010: 140–142), J. Girdzijausko (1979: 160–161), B. Stundžios (1991: 90) nagrinėtuose kūriniuose taip pat vyrauja moteriškosios inicijos (nuo 40 iki 44 proc.) ir kadencijos (nuo 48 iki 56 proc.). Todėl galima daryti išvadą, kad inicijų ir kadencijų struktūra yra fonetinių kalbos ypatybių išraiška, o ne individualių pastangų kurti ritmiškumą rezultatas.

Kad tai bendra lietuvių kalbos ypatybė, rodo ir sakininės spontaniškos kalbos bei grožinės literatūros frazės sandaros dėsningumų tyrimas (Kazlauskienė 2005: 153–155), kur nustatyta, kad inicijų ir kadencijų pasiskirstymas panašus ir šnekamojoje kalboje.

Išvadą, kad sintagmų pradžios ir pabaigos forma nėra individualiausias rašytojo stiliaus žymeklis, o pačios kalbos polinkių rodiklis, remia inicijų, kadencijų ir kirčio vietos pasiskirstymo žodžiuose panašumas (žr. 19 lent., plačiau 3.4 poskyryje). Pavyzdžiui, vyriškųjų, daktilinių ir moteriškųjų kadencijų santykis yra atitinkamai 1 : 1 : 1,8. Žodžių, kirčiuotų trečiajame nuo galo, priešpaskutiniame ir paskutiniame skiemenyje, santykis yra atitinkamai: 1 : 1,1 : 1,9. Dar panašesni inicijų ir žodžių, kirtį turinčių antrajame ir tolesniuose skiemenyse, santykiai (išskyrus vyriškąsias inicijas ir vienskiemenius žodžius, kurie atmesti).

19 lentelė. **Inicijų, kadencijų ir kirčio vietos pasiskirstymas įvairaus stiliaus tekstuose (%)**²¹

Modelis	MOK		PUB		GRO		Bendras vidurkis	
	Žo- džiai	Ini- cijos	Žo- džiai	Ini- cijos	Žo- džiai	Ini- cijos	Žodžiai	Inicijos
O	-		-		-		-	
Oo _x	27	46	29	37	27	35	27	39
oOo _x	36	34	37	39	39	38	37	37
ooOo _x	17	15	18	18	20	20	18	18
oooOo _x	4	4	5	5	5	6	5	5
ooooOo _x	1	1	1	1	1	1	1	1
	Žo- džiai	Ini- cijos	Žo- džiai	Ini- cijos	Žo- džiai	Ini- cijos	Žodžiai	Inicijos
O	-		-		-		-	
o _x O	22	24	24	25	26	29	24	26
o _x Oo	35	40	42	44	47	51	41	45
o _x Ooo	25	31	23	27	17	18	22	25
o _x Oooo	3	4	3	4	2	2	3	3
o _x Ooooo	0	0	0	0	0	0	0	0

Visi šio ir ankstesnių tyrimų duomenys leidžia teigti, kad rašytinių nemetrinių tekstų ir spontaniškos kalbos inicijos bei kadencijos retai kada sąmoningai formuojamos. Jos paklūsta bendriesiems sintagmų pradžios ir pabaigos ritminiams dėsningumams, iš principo sutampantiems su būdingu lietuvių kalbos žodžių akcentiniu kontūru.

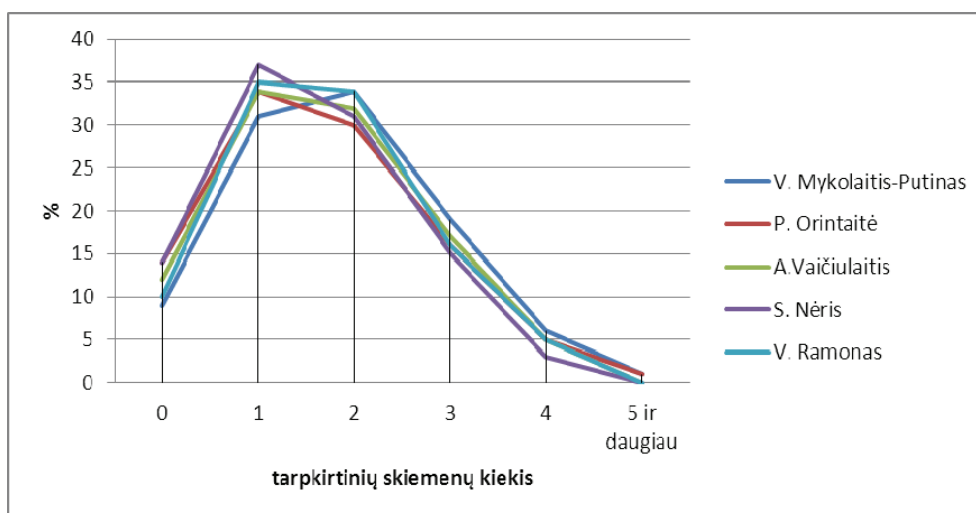
²¹ Lentelėje simboliu „o_x“ žymimi nekirčiuoti skiemenys, kurių kiekis šiuo atveju neaktualus. Vienskiemeniai žodžiai, pateikiant kirčio vietos pasiskirstymo duomenis žodžiuose, atmesti, todėl ties jais lentelėje rašomas brūkšnyš.

3.3.3. Tarpkirtiniai intervalai

Jeigu laikysimės nuostatos, kad kirtis yra svarbiausias kalbos ritmo generatorius, tada vienas iš požymių, apibūdinančių frazės, sintagmos ritminę struktūrą, bus tarpkirtiniai intervalai. Ir tai, ko gero, pats svarbiausias pirminio kalbos ritmiškumo rodiklis. Todėl vargu ar tarpkirtinių intervalų ilgis gali rodyti stiliaus individualumą ar sąmoningai kuriamą prozos ritmiškumą, nes visų autorių, kilusių iš vakarų aukštaičių kauniškių, duomenys, kaip ir inicijų bei kadencijų forma, labai panašūs. Tiriamuosiuose tekstuose (matyt, ir lietuvių kalboje apskritai) dažniausiai vartojami vienskiemeniai ir dviskiemeniai tarpkirtiniai intervalai (žr. 20 lent. ir 28 pav.). Jie kartu sudaro du trečdalius visų intervalų. Nemažą nulinio intervalų procentą tikriausiai lėmė tai, kad, žinant šlijimo fakultatyvumą, vengta šlieti žodžius, dėl kurių savarankiškumo abejojama.

20 lentelė. **Tarpkirtiniai intervalai (%) rašytojų, kilusių iš vakarų aukštaičių kauniškių, kūrinuose** (duomenys iš Kazlauskienė, Fokaitė 2005: 37)

Autorius	Intervalų dydis skiemenimis					
	0	1	2	3	4	5 ir daugiau
V. Mykolaitis-Putinas	9	31	34	19	6	1
P. Orinitė	14	34	30	16	5	1
A. Vaičiulaitis	12	34	32	17	5	0
S. Nėris	14	37	31	15	3	0
V. Ramonas	10	35	34	16	5	0
Bendras vidurkis	12	34	32	17	5	0

28 pav. **Tarpkirtinių intervalų pasiskirstymas rašytojų, kilusių iš vakarų aukštaičių kauniškių, kūrinuose** (duomenys iš Kazlauskienė, Fokaitė 2005: 37)

Panagrīnēkime vienā iš analizuotų S. Nėries ištraukų: *Todėl mán ir_liūdna / todėl ir_gaīla / nes_žinaū / nors_píevų gēlēs nuvōys / sudžiūs / mēdžiu lapēliai nukrīs / paukštēliai paliaūs giedōjē / síelę linksminę / pavāsariui atējus / saulýtei nusijuōkus / gamtà vėl pabūs / gīrios sužaliuōs / lañkos sužydēs / paukštēliai láisvēs hīmną vėl giedōs / tik mào gývėnimo pavasarēlis nesugrīš / nuvýtusios gēlēs nesužydēs / neprižādins jū neī saulýtēs šýpsena / neī meilī paukštēliū dainà / tik ant_liūdno / apléisto mào pavāsario kāpo / rudeñs véjas gaīliai sustaūgs / irōniškai nusikvatōs / tik síela sopulingai suvaitōs //.*

Tarpkirtinių intervalų struktūrinė schema būtų tokia (laužtiniuose skliaustuose pažymėti tarpkirtiniai skiemenys):

oO[-]O[o]Oo/oO[o]Oo/ooO/oO[o]O[oo]O/oO/O[oo]O[oo]O/oO[oo]O[o]
 Oo/O[o]Ooo/oO[o_{oo}]Oo/oO[o_{oo}]Oo/oO[-]O[o]O/O[o_{oo}]O/O[o_{oo}]O/
 oO[o]O[o]O[o]O[o]O/(O/oO)[oo]O[o_{oo}o_{oo}]O[o_{oo}]O/oO[oo]O[oo_{oo}]O/ooO
 [o]O[-]O[o]O[o]Ooo/O[o]O[o]O[oo]O/O[o]Oo/oO[o]O[oo]O[oo]Oo/oO
 [-]O[o]O[oo]O/oO[o_{oo}o_{oo}]O/(O/oO)[o_{oo}]O[o_{oo}]O//.

Čia vyrauja vieno – trijų skiemenų tarpkirtiniai intervalai (iš 35 intervalų net 14 vienskiemenių, 10 dviskiemenių ir 7 triskiemeniai, jų santykiai atitinkamai tokie: 2 : 1,4 : 1). Jeigu atsižvelgtume į tai, kad ilgą nekirčiuotų skiemenų grandinę gali nutraukti šalutiniai ritminiai kirčiai (jie struktūrinėje schemoje pabraukti), tai vienskiemenių intervalų būtų net 35, o dviskiemenių – 8. Nuliniai intervalai (kirčio sangrūdos) tik trys ir jie atsirado dėl vienskiemenių žodžių, kurių savarankiškumas fakultatyvus.

Nors tarpkirtinių intervalų pasiskirstymo tendencijos panašios visuose analizuotuose tekstuose, tačiau konkretūs fragmentai kartais nemažai skiriasi. Pavyzdžiui, ne tokia poetiška P. Orintaitės ištrauka *Žiemōs žvarbūmo nugarūžtos / nutrupėjusiais dažais / naujaīs plyšiaīs išgvėrusios / tvōros / rōdos / taip iř láukia / kad_jās greičiausiai aplópytų / iř apdažýtų / kàd nučiūrusį žiemōs paveldėjimą / pakeistų pavāsarišku / kad_vēl galētų vīsq vāsarą / praeīviam siviēsti / iř didžiūotis / lýg apýsene móteris / su_sezōniniu pāpuošalu //.*

Struktūrinė schema:

oO[o]O[oo]Oo/ooO[o_{oo}]O/oO[o]O[o]Ooo/Oo/Oo/O[o]Oo/oO[o]O[oo]Ooo/
 O[oo]Oo/O[o]O[o_{oo}]O[oo]Ooo/oO[oo]Oooo/oO[o]O[o]O[o]Ooo/oO[o]Oo/
 O[o]Oo/O[o]O[oo]Ooo/ooO[oo]Oooo//.

Čia vienskiemenių intervalų yra 12 (neįskaitant tų, kurie atsirastų dėl šalutinių ritminių kirčių), dviskiemenių – 7, triskiemenių – 2. Jų santykiai: 6 : 3 : 1. Taigi vienskiemenių ir dviskiemenių intervalų čia daugiau nei S. Nėries ištraukoje. Jeigu šalutiniai ritminiai kirčiai panaikintų triskiemenius intervalus, tada vienskiemenių intervalų būtų 2,3 karto daugiau nei dviskiemenių. Vadinasi, P. Orintaitės ištraukoje dviskiemenių intervalų gerokai daugiau nei S. Nėries ištraukoje.

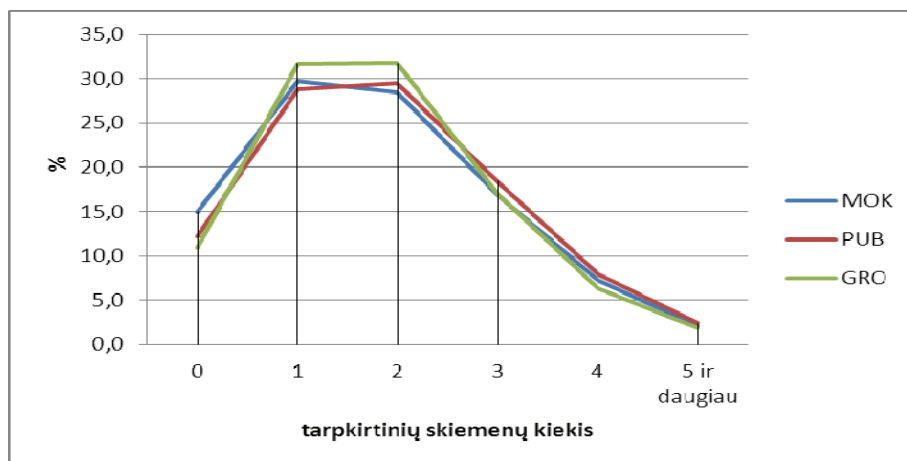
Šio tyrimo ir J. Girdzijausko (1979) atlikto lietuvių prozos tyrimo rezultatai šiek tiek skiriasi. J. Girdzijausko (1979: 161) duomenimis, lietuvių grožinėje prozoje dažniausias dviskiemenis (33,7 proc.), vienskiemenis (27,6 proc.) ir triskiemenis (21,5 proc.) intervalas, keturskiemenis sudaro 8 proc., nulinis – 6,9 proc. tarpkirtinių intervalų. Tokių skirtumų galėjo atsirasti dėl dviejų priežasčių: dėl skirtingo klitikų traktavimo ir sintagmų ribų nustatymo.

Skirtingo stiliaus tekstai atskleidžia tą patį dėsningumą: beveik po trečdalį yra vienskiemenių ir dviskiemenių tarpkirtinių intervalų²², kiek daugiau nei dešimtadalis nulinių ir vidutiniškai 17 proc. triskiemenių intervalų, ilgesnės nekirčiuotų skiemenų grandinės retos, bet, skirtingai nei anksčiau aptartų rašytojų tekstuose, jų pasitaiko dažniau (žr. 21 lent. ir 29 pav.). Tarpkirtinių intervalų pasiskirstymas statistiškai reikšmingas ($\chi(10)=1109$, $p<0,001$), bet drąsiai galima teigti, kad ryšys tarp stiliaus ir tarpkirtinių intervalų labai silpnas (Kramerio V koeficientas – 0,07 ($p<0,001$)).

21 lentelė. **Tarpkirtinių intervalų pasiskirstymas (%) įvairaus stiliaus tekstuose**

Tekstų grupė (stilius)	Intervalų dydis skiemenimis					
	0	1	2	3	4	5 ir daugiau
Mokslinis	15	30	28	17	7	3
Grožinis	12	29	30	18	8	3
Publicistinis	11	32	32	17	6	2
Bendras vidurkis	13	30	30	17	7	3

²² Kaip rodo populiarių jaunimo dainų eilėdaros tyrimas (Kazlauskienė 2009: 48–49), eiliuotame tekste vienskiemenių ir dviskiemenių tarpkirtinių intervalų procentas didesnis (vienskiemeniai – 48 proc., dviskiemeniai – 37 proc. Tačiau dabar, žvelgdama iš metrinės fonologijos pozicijų, žr. 6 skyrių, jau nedrįsčiau teigti, kad „yra labai ryškus polinkis į chorėjo ritmą“, nes reikėtų kiek išsamesnės analizės – gal čia jambo pavyzdžiai (ypač tie atvejai, kai yra vyriškoji eilutės pabaiga).

29 pav. Tarpkirtinių intervalų pasiskirstymas įvairaus stiliaus tekstuose

Nors apibendrintos kiekybinės tendencijos panašios, tačiau moksliniai tekstai atrodo ne tokie ritmiški. Pavyzdžiui, ištrauka iš A. Kanapicko „Molekulinės fizikos“: *Beveik kiekvieną svyravimo procesą / apytiksliai galima laikyti paprastu harmoniniu judėjimu / jei jė svyravimų amplitudė pakenkamai mažà // Dėl tō visų žvestus fizikinius dydžius / galima pritaikyti ir kitoms atvejams / pavyzdžiui / matemātinei svyruōklei // Matemātine svyruōklė / tai svyruōklė / sudaryta iš taškines māsės / pakabintos ant besvōrio ir netampraūs siūlo.//*

Jos struktūrinė schema tokia:

oO[o]O[oo]O[ooo]Oo/oO[oo]O[ooo]O[o]O[ooo]O[ooo]Ooo/O[-]O[o]O[oooo]
 O[oo]O[ooo]O//oO[o]O[-]O[oooo]O[o]O/O[ooo]O[oo]O[o]O[-]Ooo/Ooo/
 ooO[ooo]Oo//ooO[ooo]Oo/O[o]Oo/ooO[ooo]O[o]Oo/ooO[ooo]O[o]O[oo]O
 [-]Oo//.

Čia vienskiemenių intervalų – 9 (įskaičiuojant šalutiniais kirčiais naikinamus – 32), dviskiemenių – 5, yra net 4 kirčio sangrūdos (nuliniai intervalai).

Tarpkirtinių intervalų kiekybinis pasiskirstymas labai susijęs su žodžio struktūra (žr. 3.4 poskyrį). MFDB patys dažniausi (66 proc.) prozodiniai žodžio modeliai yra: Oo, oOo, oO, O, Ooo (surašyti mažėjančio dažnumo tvarka). Vadinasi, ilgesni nei trys skiemenys tarpkirtiniai intervalai savaime negali būti dažni.

V. Ramonaitė (2006: 322) teigia, kad „trumpesnių intervalų dažniau pasirodo griežtesnio turinio, kompresyvesnės sintaksės sakiniuose, kur ritmas tarsi atitinka pačios tikrovės judėjimo pobūdį. <...> Tiksliai ar sąlyginė kirčių ir intervalų išsidėstymo simetrija tokia dažna ir funkcionali kūrinio kalboje, kad pretenduoja į stilistinį ritmo požymį“. Tačiau tokios išvados, remiantis šio tyrimo duomenimis, padaryti negalima,

nes tarpkirtiniai intervalai visų rašytojų ir tekstų iš MFDB yra labai panašūs. Tad jie greičiausiai rodo bendrą lietuvių kalbos pirminio ritmo dėsningumą, o ne individualių rašytojų siekį tokiomis priemonėmis kurti pasakojimo pobūdį. Vis dėlto kai kuriose, ypač neilgose, dialogų frazėse trumpi tarpkirtiniai intervalai gali padėti kurti griežtesnį turinį ir „kapotą“ ritminį kontūrą. Tokių intervalų dialoguose atsiranda stengiantis imituoti šnekamąją kalbą, kuriai būdingas kai kurių žodžio formų trumpinimas ir taip trumpėja tarpkirtiniai intervalai.

3.4. Prozodinė žodžių struktūra

J. Girdzijauskas (1982: 135) žodį laiko elementariausiu kalbos ritminiu vienetu. Jis teigia, kad „perėjimą nuo vieno žodžio prie kito suvokiame kaip kalbos ritminio vieneto pasikeitimą, žodžių kaitaliojimąsi – kaip ritmo vienetų kaitaliojimąsi. Tarpžodinės pauzės fiksuoja ritmo vienetų ribas. Tą elementarų kalbos ritmiškumą paryškina ir sustiprina didesnių prasminių kalbos atkarpų – sintagmų, frazių, sakinių, periodų – kaitaliojimas“.

Jei laikysimės nuomonės, kad lietuvių kalbos ritmo pamatas – kirtis, tai kalbos ritmiškumui bus reikšminga fonetinių žodžių prozodinė struktūra – kirčiuotų ir nekirčiuotų skiemenų išsidėstymas. Kaip buvo trumpai užsiminta 3.3.2 ir 3.3.3 poskyriuose, žodžių prozodiniai modeliai turi įtakos sintagmų pradžios ir pabaigos bei tarpkirtinių intervalų kontūrai.

Prozodinės žodžių struktūros modelių gali būti nemažai (pavyzdžiui, penkių skiemenų žodžiai gali būti penkių struktūrinių modelių ir t. t.), bet svarbiausi yra jambas, chorėjas, anapestas, daktilis ir amfibrachis (žr. 22 lent.).

22 lentelė. Žodžio prozodinių modelių klasifikacija

Rūšies pavadinimas	Struktūrinis modelis	Pavyzdžiai	
Dviskiemenis	jambas	oO	<i>ei-nù</i>
	chorėjas	Oo	<i>eĩ-na</i>
Triskiemenis	amfibrachis	oOo	<i>nu-ė-jo</i>
	anapestas	ooO	<i>nu-ei-nù</i>
	daktilis	Ooo	<i>pér-ė-jo</i>

Kadangi žodžiai gali būti daugiau nei trijų skiemenų, iš šių pagrindinių struktūrinių modelių susiformuoja mišrios formos, kurias apibūdinant dėmesys

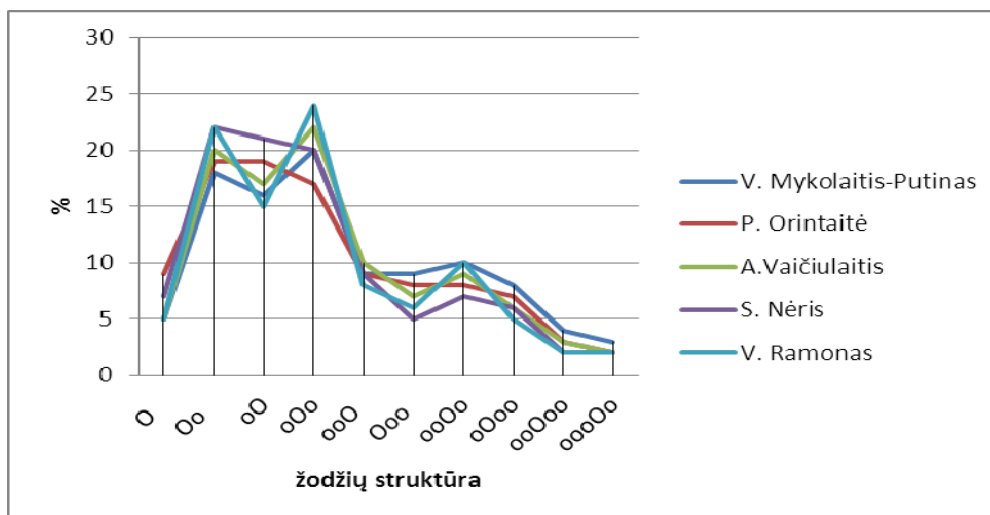
sutelkiamas jau nebe į skiemenų kiekį žodyje, o į kirčio vietą. Taigi, kaip ir kadencijos, žodžiai pagal akcentinį kontūrą gali būti:

- a) **vyriškieji** (baigiasi kirčiuotu skiemeniu, pvz.: *einù, prieinù, nebeprieinù*),
- b) **moteriškieji** (kirčiuojamas priešpaskutinis skienu, pvz.: *ėjo, nuėjo, nebenuėjo*),
- c) **daktiliniai** (kirčiuojamas trečiasis nuo galo skienu, pvz.: *péréjo, nebepéréjo*),
- d) **peoniniai**, arba **hiperdaktiliniai** (kirčiuojamas ketvirtasis nuo galo skienu, pvz.: *pérėjome, nebepérėjome*),
- e) **hiperpeoniniai**, arba **pentatoniniai** (kirčiuojamas penktasis nuo galo skienu, pvz.: *giñčydamiesi*),

Rašytojų, kilusių iš vakarų aukštaičių kauniškių, tekstų analizė rodo (Fokaitė 2003: 34–35), kad vyrauja dviskiemeniai žodžiai (beveik apylygiai pasiskirsto jambas ir chorėjas) ir amfibrachis. Šie modeliai sudaro tris penktadalius visų žodžių (žr. 23 lent. ir 30 pav.)

23 lentelė. **Fonetinių žodžių pasiskirstymas (%) rašytojų, kilusių iš vakarų aukštaičių kauniškių, kūriniuose** (duomenys iš Fokaitė 2003: 34–35)

Žodžio modelis	V. Mykolaitis- Putinas	P. Orintaitė	A. Vaičiulaitis	S. Nėris	V. Ramonas	Bendras vidurkis
O	5	9	5	7	5	6
Oo	18	19	20	22	22	20
oO	16	19	17	21	15	18
oOo	20	17	22	20	24	21
ooO	9	9	10	9	8	9
Ooo	9	8	7	5	6	7
ooOo	10	8	9	7	10	9
oOoo	8	7	6	6	5	6
ooOoo	4	3	3	2	2	3
oooOo	3	2	2	2	2	2

30 pav. **Fonetinių žodžių pasiskirstymas rašytojų, kilusių iš vakarų aukštaičių kauniškių, kūrinuose** (duomenys iš Fokaitė 2003: 34–35)

Remiantis MFDB medžiaga galima sakyti, kad apibendrintas žodžio struktūrinis modelis yra: $o_{0-7}Oo_{0-5}$, kur prieškirtinių skiemenų gali būti iki septynių, o pokirtinių – iki penkių. Tačiau žodžių, iliustruojančių maksimalų modelį, t. y. trylikos skiemenų, tiriamojame medžiagoje nerasta. Taigi toks modelis atspindi tik pasitaikantį prieškirtinių ir pokirtinių skiemenų kiekį, bet ne jų bendrą suminį variantą. Ilgiausi žodžiai yra sudaryti iš devynių – dešimties skiemenų, bet jie tik keli ir tie patys tarptautiniai, pvz.: *internacionālizacija, ikiindoeuropiētiškųjų, elektrofibriliātoriumi*.

MFDB vyrauja (62 proc.) žodžiai, sudaryti iš dviejų – trijų skiemenų, nereti ir keturių skiemenų žodžiai (19 proc.). Savaimė suprantama, struktūrinių modelių dažnumą paprastai lemia konkrečių žodžių pavartojimo atvejų kiekis, pavyzdžiui, žodžiai *darbo, metų, žemės, yra, buvo, gali, turi* tiriamojame medžiagoje pavartoti daugiau nei po penkis šimtus kartų. Tai nesudėtingos struktūros, dažniausiai pirminiai žodžiai. Prozodiniai dažniausiai vartojamų žodžių modeliai gali būti: $oO, Oo, Ooo, oOo, ooO, Oooo, oOoo, ooOo, oooO$. Tačiau ne visi jie vienodai „mėgstami“. Didelės apimties įvairaus stiliaus tekstuose dažniausi jambas ($oO, 14,5$ proc.), chorėjas ($Oo, 16$ proc.) ir amfibrachis ($oOo, 14,9$ proc.). Jų santykiai atitinkamai: 1: 1,1 : 1. Tačiau čia, skirtingai nei vakarų aukštaičių kauniškių kilmės rašytojų kūrinuose, mažesnis atotrūkis tarp dažniausių ir retesnių – anapesto ($ooO, 6,8$ proc.), daktilio ($Ooo, 9,8$ proc.) ir vienskiemenių žodžių (žr. 24 lent. ir 31 pav.). Fonetinių žodžių struktūrą ir jų pasiskirstymą mokslinio, grožinio ir publicistinio stiliaus tekstuose statistiškai reikšmingai skiriasi ($\chi(42)=7641,8, p<0,001$). Kramerio V koeficientas (0,112

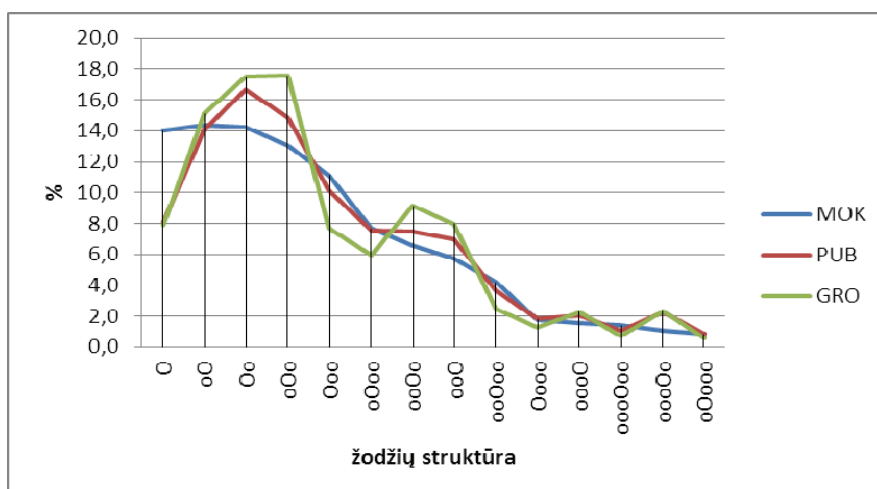
($p < 0,001$) rodo, kad ryšys tarp stiliaus ir fonetinių žodžių struktūrinių modelių nėra labai stiprus, bet gerokai ryškesnis nei inicijų, kadencijų ar tarpkirtinių intervalų struktūra skirtingo stiliaus tekstuose.

24 lentelė. **Fonetinių žodžių pasiskirstymas įvairaus stiliaus tekstuose**²³

Žodžio struktūrinis modelis	MOK		PUB		GRO		Bendras vidurkis (%)
	Kiekis	%	Kiekis	%	Kiekis	%	
O	15412	14,1	9778	8,1	6601	7,9	10,0
oO	15849	14,5	15914	14,2	12625	15,1	14,5
ooO	6332	5,8	7877	7,0	6670	8,0	6,8
oooO	1715	1,6	2335	2,1	1901	2,3	1,9
ooooO	345	0,3	494	0,4	318	0,4	0,4
oooooO	79	0,1	112	0,1	57	0,1	0,1
ooooooO	5	0,0	11	0,0	3	0,0	0,0
oooooooO	1	0,0	3	0,0	0	0,0	0,0
Iš viso vyriškojo akcentinio tipo	39738	36,4	36524	31,9	28175	33,8	33,7
Oo	15670	14,3	18771	16,7	14587	17,5	16,0
oOo	14332	13,1	16734	14,9	14650	17,6	14,9
ooOo	7246	6,6	8429	7,5	7627	9,1	7,6
oooOo	1187	1,1	2511	2,2	1963	2,4	1,8
ooooOo	443	0,4	529	0,5	319	0,4	0,4
oooooOo	50	0,0	83	0,1	45	0,1	0,1
ooooooOo	6	0,0	12	0,0	3	0,0	0,0
oooooooOo	0	0,0	1	0,0	0	0,0	0,0
Iš viso moteriškojo akcentinio tipo	38934	35,5	47070	41,9	39194	47,1	40,8
Ooo	12223	11,2	11429	10,2	6421	7,7	9,8
oOoo	8425	7,7	8495	7,6	4935	5,9	7,1
ooOoo	4611	4,2	4132	3,7	2040	2,4	3,5
oooOoo	1555	1,4	1175	1,0	612	0,7	1,1
ooooOoo	250	0,2	218	0,2	101	0,1	0,2
oooooOoo	44	0,0	39	0,0	10	0,0	0,0
ooooooOoo	3	0,0	5	0,0	1	0,0	0,0
oooooooOoo	1	0,0	3	0,0	0	0,0	0,0
Iš viso daktilinio tipo	27112	24,7	25496	22,7	14120	16,8	21,7

²³Šioje lentelėje, skirtingai nei ankstesnėse, pateikiamas ir žodžių kiekis. Taip elgiamasi dėl to, kad būtų galima matyti visą teorinę struktūrinių modelių įvairovę ir vartoseną.

Žodžio struktūrinis modelis	MOK		PUB		GRO		Bendras vidurkis (%)
	Kiekis	%	Kiekis	%	Kiekis	%	
Oooo	1947	1,8	2065	1,8	1037	1,2	1,6
oOooo	942	0,9	964	0,9	478	0,6	0,8
ooOooo	439	0,4	371	0,3	199	0,2	0,3
oooOooo	110	0,1	68	0,1	57	0,1	0,1
ooooOooo	11	0,0	16	0,0	5	0,0	0,0
oooooOooo	2	0,0	2	0,0	0	0,0	0,0
ooooooOooo	1	0,0	0	0,0	1	0,0	0,0
Iš viso hiperdaktilinio tipo	3452	3,2	3486	3,1	1777	2,1	2,8
Ooooo	241	0,2	139	0,1	125	0,1	0,2
oOoooo	23	0,0	35	0,0	33	0,0	0,0
ooOoooo	14	0,0	6	0,0	6	0,0	0,0
oooOoooo	0	0,0	1	0,0	1	0,0	0,0
Iš viso pentatoninio tipo	278	0,2	181	0,1	165	0,1	0,2
Oooooo	12	0,0	3	0,0	8	0,0	0,0
oOooooo	1	0,0	4	0,0	0	0,0	0,0
Iš viso hiperpentatoninio tipo	13	0,0	7	0,0	8	0,0	0,0

31 pav. Produktyviausių prozodinių žodžio modelių dažnumas įvairaus stiliaus tekstuose

V. Ramonaitės (2006: 320) ir šio tyrimo rezultatai labai panašūs, o J. Girdzijauskas (1979: 160–161) ir L. Saukos (1978: 236–238) tyrimų rezultatai šiek tiek skiriasi, bet tai ne kardinalūs skirtumai. J. Girdzijauskas (1979: 160–161),

remdamasis rišliais prozos tekstais, nustatė, kad dažniausi yra amfibrachis (19,7 proc.), retesni chorėjas (17,9 proc.) ir jambas (14,6 proc.). Jų santykiai atitinkamai: 1,3 : 1,2 : 1.

L. Sauka (1978: 236–238), tyręs žodžių prozodinę struktūrą tarmėse, priėjo prie išvados, kad prozodinių modelių dažnumo rodikliai panašūs visose tarmėse ir galima daryti apibendrintas išvadas apie interdialektinio žodyno prozodinių modelių santykinį dažnumą. Taigi tarmėse vyrauja chorėjas (21,6 proc.), toliau eina jambas (18,5 proc.) ir amfibrachis (18,4 proc.). Jų santykiai atitinkamai: 1,2 : 1 : 1. Taigi trys būdingiausi žodžio prozodinės dinamikos modeliai trijuose tyrimuose išsidėsto skirtinga tvarka, bet skirtumai tikrai nedideli.

MFDB medžiaga patvirtina jau kitų mokslininkų pastebėjimus (Stundžia 1991: 91; Girdenis, Karosienė 2010: 73), kad kirtis linkęs koncentruotis žodžio viduryje (žr. 25 lent.). Tad galima tik pacituoti J. Girdzijausko (1979: 161) išvadą, kad „kirtis tarsi vengia prasminių kalbos vienetų pakraščių, jis traukiasi į žodžių ir sintagmų vidurį. Kirčiui reikia išibėgėti ir atslūgti, jis turi centrą ir periferiją, savo viršūnę ir šlaitus“. Tą patį patvirtino kiek vėliau ir B. Stundžia (1991: 91): „duomenys paremia tezę apie polinkį į dinaminę pusiausvyrą: kirtis labiau „mėgsta“ taktų (žodžių) vidurį, o ne pakraščius; vyrauja moteriškosios frazių inicijos ir kadencijos“. Taip sukuriamas lengvai artikuliuojamas, natūralus sakinės kalbos vienetas, turintis prozodinę viršūnę viduryje. Tokia tendencija ryškiausia triskiemeniuose žodžiuose, kur beveik pusė žodžių kirčiuojami viduriniame skiemenyje. Dviskiemeniame žodyje kirtis vienodai pasiskirstęs abiejuose skiemenyse, tas pats pasakytina ir apie keturskiemenius žodžius. Vadinas, žodžio prozodinė struktūra yra geras kalbos ritmiškumo pamatas.

25 lentelė. Kirčio vieta ir skiemenų kiekis žodyje

Skiemenų kiekis	4–6 nuo galo skiemo	3 nuo galo skiemo (daktiliniai)	Priešpaskutinis skiemo (moteriškieji)	Paskutinis skiemo (vyriškiai)	Iš viso
1				10,0	10,0
2			16,0	14,5	30,5
3		9,8	14,9	6,8	31,5
4	1,6	7,1	7,6	1,9	18,2
5	1,0	3,5	1,8	0,4	6,7
6	0,3	1,1	0,4	0,1	1,9
7–10	0,1	0,2	0,1	0	0,4
Iš viso	3	21,7	40,8	34,3	99,8

Inicijos ir kadencijos bei tarpkirtinių intervalų pobūdis, galima sakyti, tiesiogiai susijęs su vyraujančiais žodžio prozodiniais modeliais. Dažniausios yra moteriškosios ir vyriškosios inicijos ir kadencijos, atitinkamai dažniausi žodžiai su pirmuoju kirčiuotu ar vienu nekirčiuotu skiemeniu. Būdingiausi tarpkirtiniai intervalai yra vieno – dviejų skiemenų, dažniausi žodžiai yra dviskiemeniai ir triskiemeniai amfibrachiai, o jų sandūroje dažniausi vienas – du nekirčiuoti skiemenys.

Reikėtų atkreipti dėmesį į tai, kad netikslu manyti, jog lietuvių kalboje vyrauja priešpaskutinio skiemens (penultimos) kirtis. Kirčio vietos ir skiemenų kiekio žodyje sąsaja tą neabejotinai paneigia. Jeigu žiūrėtume tik į paskutinę 25 lentelės eilutę, atrodytų, išties dažniausiai kirčiuojamas priešpaskutinis skienuo, ypač atmetus vienskiemenius žodžius. Tačiau penkis ir daugiau skiemenų turinčių žodžių nėra daug (iš tos pačios lentelės paskutinio stulpelio matyti, kad tokių yra vos dešimtadalis), tad nėra daug teorinių galimybių kirčiuoti tolesnių skiemenų. Keturių skiemenų žodžiai vienodai dažnai kirčiuojami tiek priešpaskutiniame, tiek trečiajame nuo galo skiemenyje, tai irgi nerodo polinkio į penultimos kirtį. Todėl geriau kalbėti apie tendenciją kirčiuoti žodžio vidurį, o ne priešpaskutinį skiemenį.

3.5. Skiemens centro kiekybė ir rašytinės kalbos ritmas

Jau ne kartą minėta, kad analizuojant lietuvių kalbos ritmiškumą laikytasi hipotezės, kad svarbiausias ritmo generatorius yra kirtis, o garsai ir skiemenys, anot J. Girdzijausko (1982: 135), „ritmo atžvilgiu tiek reikšmingi, kiek jie sudaro žodžius“. Tiriamosios medžiagos buvo pakankamai ir ji tinkamai parengta, tad norėta pasidairyti ir į žemesnio rango kalbos segmentų bent jau galimą įtaką kuriant kalbos ritmiškumą. Tie segmentai yra skiemenys.

Skiemenys pagal juos sudarančius balsius ar dvigarsius skirstomi į ilguosius ir trumpuosius. Vargu ar galima tikėtis nepoetinėje kalboje labai griežtų ilgųjų ir trupųjų skiemenų kartojimosi dėsningumą. Tuo galima įsitikinti panagrinėjus trumpą fragmentą iš V. Mykolaičio-Putino „Altorių šešėly“ (12 pirmųjų sakinių, pateiktų 2 priede ir sutartiniais simboliais užkoduotų 4 priede). Nesunku pastebėti, kad beveik pusė sintagmų gali būti pradedamos ir baigiamos ilgaisiais skiemenimis, bet sintagmos pradžios ir pabaigos ilgųjų ar trumpųjų skiemenų grandinės gali būti labai įvairios: nuo 1 iki 6–7 skiemenų. Kiek dėsningiau atrodo ilgųjų ir trumpųjų skiemenų kartojimasis

sintagmos viduje: tarp ilgųjų skiemenų dažniausiai (du trečdaliai) pasitaiko vienas trumpasis skiemo, trumpųjų skiemenų grandinę dažniausiai (69 proc.) nutraukia taip pat vienas ilgasis skiemo.

MFDB tekstuose nekirčiuotoje pozicijoje vienodai pasiskirsto ilgieji ir trumpieji skiemenys (žr. 26 lent., kur pateikti apibendrinti duomenys iš visų tirtų tekstų), bet kirčiuotų ilgųjų skiemenų yra dvigubai daugiau nei trumpųjų, net jei atmestume padėtinio ilgumo žemutinius *a*, *e*, kurie pailgėja tik gavę kirtį. Labai panašius rezultatus gavo ir A. Girdenis (1983: 117–118), A. Girdenis, V. Karosienė (2010: 74–75).

26 lentelė. **Skiemens centro kiekybės ir kirčio sąsaja (%)**

Skiemenys	Kirčiuoti	Nekirčiuoti	Iš viso
Trumpieji	10	34	44
Ilgieji	24	4 – padėtiniai <i>a</i> , <i>e</i>	56
		10 – tvirtapradžiai	
		10 – tvirtagalai	
Iš viso	34	66	100

Lietuvių kalbos kirtis nėra kiekybinis²⁴, t. y. kirčiuotas skiemo ir jo centras iš principo nekeičia savo kiekybės, trumpasis nevirsta ilguoju, nors trukmės skirtumų tarp atitinkamų kirčiuotų ir nekirčiuotų garsų tikrai yra (Pakerys 1982: 111–116), bet šie kontrastai gana sistemiški. Tačiau tendencija vos ne pustrėčio karto dažniau kirčiuoti ilgąjį nei trumpąjį skiemenį yra nemenkas psicholingvistinis signalas ne tik kirčio atitraukimo polinkiams, bet ir ritminei kalbos sąrangai. Kalbos ritminė ir akcentinė viršūnė dažniau pasitaiko žodžio centre ir ties ilguoju skiemeniu. Taip sudaromos kuo palankiausios sąlygos kirčiui realizuoti: kalbos padargai neforsuojami, oro srovės intensyvumas be išskirtinių pastangų, palengva didinamas ir taip pasiekiamas pikas (viršūnė) – ilgasis balsis ar dvigarsis, kurio kiekybinės ir kokybinės ypatybės savaime ryškesnės nei trumpojo baltio, tad jis labiau atitinka viršūnės įspūdį.

3.6. Apibendrinamosios skyriaus pastabos

Rašytinės, kaip ir sakytinės, kalbos ritmiškumo pagrindą sudaro dvejetainis pobūdžio reiškiniai: kalbos vienetų trukmė ir kirčio dislokacija. Analizuotuose

²⁴ A. Girdenis minėtame straipsnyje (1983: 118) palaiko J. Kazlauskio (1968: 9) idėją, kad lietuvių kalbai būdinga kiekybinio kirčio tendencija – tam tikras sąryšis tarp skiemens ilgumo ir kirčio (tas pats ir Girdenis, Karosienė: 2010: 75)

rašytojų, kilusių iš vakarų aukštaičių kauniškių ploto, kūrinų fragmentuose ir MFDB medžiagoje vyrauja vienos – keturių sintagmų frazės, o sintagmos dažniausiai esti dvižodės – trižodės (arba dvikirtės – trikirtės). Kad ir kokio ilgio būtų rašytinės kalbos sakiniai, juos stengiamasi suskaidyti į fiziologiškai ir psichologiškai parankius segmentus.

Vienas iš svarbiausių rašytinės kalbos ritmiškumo vienetų – sintagma – dažniausiai pradeda kirčiuotu arba vienu nekirčiuotu skiemeniu, baigiama taip pat dažnai kirčiuotu arba vienu – dviem nekirčiuotais skiemenimis. Tarp dviejų kirčių sintagmos viduje dažniausiai būna vienas – du nekirčiuoti skiemenys.

Tipiškas fonetinis žodis nėra ilgas: dviejų – keturių skiemenų ir, jeigu tik yra galimybė (bent trys skiemenys), kirčiuotas dažniausiai esti vidinis skienuo.

Apie nemetrinės kalbos ritmiškumą labai taikliai yra pasakęs J. Girdzijauskas (1982: 135): „nemetriškas ritmas – toks, kurio vienetai kartojasi pagal statistinės tikimybės dėsnius, be aiškios tvarkos. <...> Nemetrišką ritmą valdo vien statistiniai dėsniumai, o metrišką ritmą – dar ir kompoziciniai dėsniumai, kurie ir statistinius dėsniumus daro specifiškus“. Prie šio teiginio tegalima pridurti tai, kad nemetrinės rašytinės ir sakytinės, spontaniškos ir iš anksto parengtos kalbos ritmiškumas labai glaudžiai susijęs su fiziologinėmis žmogaus galimybėmis. Frazės, sintagmos ir žodžio ilgis ribotas – kuo trumpesnis segmentas, tuo lengviau jis artikuliuojamas. Dėl tų pačių pragmatinių aspektų vengiama ir kirčio sangrūdų, ir ilgų bekirčių skiemenų grandinių.

4. Klitikai rišlioje kalboje

Trečiajame skyriuje ne kartą kalbėta apie vienskiemenių žodžių kirčiavimo potencialumą ir galimą subjektyvumą rengiant medžiagą. Šie žodžiai išties kelia nemažai abejonių, dėl to derėtų juos aptarti atskirai.

Vienskiemeniai nekaitomi, rečiau daugiaskiemeniai ar kaitomieji žodžiai kalbos sraute gali prišlyti prie gretimų žodžių ir netekti kirčio. Tokių žodžių (klitikų), pavyzdžiui, *ant_tāko, su_mamà, už_nāmo, prie_gātvės, namū_link, eĩnam_gi*, rišliame kalbos sraute gali būti namažai. Kai kada vienskiemeniai nekaitomieji žodžiai gali turėti kirtį, ypač tais atvejais, kai sąmoningai žodį norime išryškinti ir kalbame lėtai, pavyzdžiui, *jis bėgo slėptis ne_ùž nāmo, bėt į_gātvę*. Vienskiemeniai kaitomieji žodžiai dažniausiai turi kirtį, pavyzdžiui, gerai iš klausos skiriami *durìs* ir *dù rìs*.

Daugelyje lietuvių kalbos akcentologijos vadovėlių tik trumpai paaiškinama, kad vienskiemeniai nesavarankiški žodžiai šnekos sraute dažniausiai neturi kirčio ir prišlyja prie daugiaskiemenių. Tačiau šis procesas gerokai sudėtingesnis, nei gali pasirodyti iš pirmo žvilgsnio. Taip yra dėl to, kad nustatyti iš klausos ne visada lengva, ar potencialus klitikas iš tiesų pavartotas kaip klitikas, o gal jis prozodiškai savarankiškas. Dar kartą derėtų prisiminti A. Parkerio (1982: 108–111) tyrimus, kurie rodo, kad net savarankiški žodžiai tam tikromis sąlygomis ne visada adekvačiai suvokiami. Ypač sunku tada, kai rūpimas žodis gali gauti šalutinį kirtį. Ne visada padeda ir garsų analizės programos, nes pauzių ilgis, balsių trukmė, intensyvumas gana sąlygiški dalykai, kuriems įtakos turi ir kiti reiškiniai. Dažnai be išsamių instrumentinių tyrimų galima pastebėti, kad greta kirčiuoto skiemens vienskiemenis žodis dažniau tariamas be kirčio, greta nekirčiuoto jis gali gauti kirtį. Tačiau tikrai ne visada lengva atskirti, ar žodis gauna pagrindinį (vadinasi, prozodiškai savarankiškas) ar šalutinį kirtį (vis dėlto klitikas).

Ortotoninių (kirčiuotų, prozodiškai savarankiškų) žodžių ir klitikų santykio nustatymas yra vienas iš subtilesnių teksto ritminės ir akcentinės sąrangos tyrimo aspektų. O svarbiausia – jis lemia ir kitų ritmo parametrų duomenis: žodžio struktūrinių modelių, tarpkirtinių intervalų pasiskirstymą, sintagmų ilgį ir inicijų bei kadencijų pobūdį ir, žinoma, kirčiuotų bei nekirčiuotų skiemenų santykį. Netinkamai nustatyti enklizės ir proklizės atvejai pakeis ir minėtų parametrų kiekybinius rezultatus.

Kirtis yra vienas pagrindinių lietuvių kalbos metrinio ritmo požymių. Poezijoje vadinamasis gramatinis kirtis (t. y. žodžio kirčiavimas pagal bendrinės kalbos dėsningumus ir taisykles) ne visada sutampa su metrinio kirčiu (t. y. žodžio kirčiavimu pagal metro poreikius). Poetų pagalbininkai čia gali būti klitikai. Taigi klitikai gali išskaidyti kirčio sangrūdas arba, atvirkščiai, nutraukti ilgą nekirčiuotų skiemenų grandinę.

A. Balčiūnaitė ir A. Pakerys (2006: 12–14), tyrę Alfonso Maldonio poeziją, nustatė, kad dažniausiai šlijo viensiemeniai prielinksniai, jungtukai, dalelytės,rieveksmiai, rečiau – įvardžiai; iš dviskiemenių žodžių labiausiai linkę šlyti prielinksniai, jungtukai, menčiaurieveksmiai, veiksmažodžiai ir įvardžiai. Taigi viensiemenės ir turinčios menkesnę funkcinę reikšmę kalbos dalys poezijoje dažniau praranda prozodinį savarankiškumą. Kalbos vartotojai identifikuoja žodžius, remdamiesi ne tik gramatinėmis jų funkcijomis, struktūra, bet ir jų reikšme, kuri yra svarbesnė nei formalūs ribų signalai. Taigi nekirčiuoto žodžio šlijimas prie kirčiuoto yra gramatikos, semantikos ir fonetikos sąsajų rezultatas, kuriam įtakos gali turėti ir kiti veiksniai, pavyzdžiui, kalbėjimo tempas, nes tikėtina, kad proklizė ir enklizė yra dažnesnės greitai kalbant.

Vis dėlto klitikai nėra vien tik pagalbinė medžiaga siekiant kurti sklandų metrinį ritmą. Esama tam tikrų ir nepoetinės kalbos dėsningumų: vieni žodžiai labiau, kiti menčiau linkę prišlyti. L. Sauka (1978: 233) pastebėjo, kad „visada atonuojami viensiemeniai prielinksniai“, labai dažnai ir jungtukai, kiti viensiemeniai žodžiai prisišlieja nenuosekliai.

Norėdama išsiaiškinti žodžių šlijimo dėsningumus V. Mauricaitė atliko ne vieną tyrimą (1985; 1986; 1987; 1994). Jos audicinio tyrimo rezultatai (Mauricaitė 1985: 40–42) rodo, kad „potencialūs klitikai prišlyja silpniau, kai jie yra šalia žodžio, pabrėžto loginiu kirčiu“, o ilgesnėje frazėje žodžiai labiau linkę šlietis nei trumpoje.

V. Mauricaitė (1986) pateikė tikrųjų ir potencialiųjų klitikų sąrašus. Tikraisiais klitikais ji siūlo laikyti: prielinksnius *ant, be, dėl, į, iš, lig, link, nuo, pas, per, po, prie, pro, su, tarp, už*; jungtukai *ar, bei, bet, ir, jog, kad, kai, kaip, kiek, lyg, nes, o*; dalelytes *ar, be, bet, dar, gal, gi, ir, jau, juk, kai, kaip, ne, tik*. Prie potencialų klitikai priskyrė: įvardžius *aš, jis, ji, kas, šis, ši, tas, ta, tu*;rieveksmius *čia, kur, ten, tuoj*; skaitvardžius *du, dvi, trys*; veiksmažodį *bus*; prielinksnius *apie, iki*; dalelytę *nebe*.

Lietuvių kalboje vartojama nemažai samplaikinių formų, iš kurių tik vienas žodis yra kirčiuojamas (jų kirčiavimo dėsningumai taip pat analizuoti V. Mauricaitės (1987). Daugumos šių samplaikinių formų kirčiavimas yra nusistovėjęs ir net pateikiamas žodynuose, pavyzdžiui, *bet kadà, kada nòrs*.

Tęsdama klitikų tyrimus, V. Mauricaitė (1994) bandė išsiaiškinti, kokią įtaką šlijimui turi atstumas iki kirčiuoto skiemens. Rezultatus buvo galima iš anksto prognozuoti: potencialūs klitikai greta kirčiuoto skiemens dažnai bus nekirčiuoti, o greta arba tarp nekirčiuotų skiemenų – kirčiuoti. Ji nustatė, kad dažniausiai šlyja vienskiemeniai tarnybiniai žodžiai (prielinksniai, jungtukai, dalelytės), funkciškai reikšmingesni vienskiemeniai žodžiai (įvardžiai,rieveiksmiai, skaitvardžiai) dažniau yra kirčiuojami, kartais gali šlyti ir dviskiemeniai tarnybiniai žodžiai bei tarinio jungtis. Tad trumpai apibendrinant V. Mauricaitės tyrimus, galima sakyti, kad lietuvių kalbos akcentinį šlijimą lemia potencialaus klitiko skiemenų skaičius, jo funkcinis reikšmingumas ir nuotolis iki kirčiuoto skiemens.

Žodžių prozodinis savarankiškumas priklauso ir nuo tarmės. Pavyzdžiui, A. Girdenis (1993: 83–84) yra pastebėjęs, kad pietinių vakarų aukštaičių net proklitiškai tariami žodžiai „daug autonomiškesni negu kitose tarmėse: jų fonologinės ir intonacinės ribos dažniau pabrėžiamos tam tikrais garsiniais požymiais“.

Vienas iš naujausių akcentinio šlijimo tyrimų yra atliktas T. Anbinderio ir P. Kasparaičio (2007). Jie, remdamiesi „Dabartinės lietuvių kalbos žodynu“ ir V. Mauricaitės straipsniais, sudarė 699 samplaikinių formų sąrašą, pagal kurį tikrino vartoseną ir nustatė, kad žodžių grupė, galinti sudaryti samplaikinę formą, dažniausiai ją ir sudaro (Anbinderis, Kasparaitis 2007: 31). Straipsnis iš principo skirtas automatinei klitikų paieškai, siekiant išsiaiškinti, ar galima automatiškai nustatyti enklizės ir proklizės atvejus ir sukurti algoritmą, kurį būtų galima įdiegti į kalbos sintezavimo programas. Autoriai nekirčiuojamų žodžių paieškai lietuvių kalbos tekste pasiūlė keturių tipų metodus, pagrįstus samplaikinių formų atpažinimu, kiekybiniais duomenimis apie žodžio prozodinį savarankiškumą, gramatikos taisyklėmis bei gretimų žodžių kirčio vieta.

Trumpai apibendrinant ankstesnius darbus, galima pasakyti, lietuvių kalbos žodžių prozodinio savarankiškumo problemos jau yra ne vieno autoriaus gvildentos, visai neblogai parašyti akcentinį šlijimą lemiantys veiksniai ir net pabandytos sukurti taisyklės automatinio klitikų atpažinimo įrankiui. Todėl norėta įsitikinti, ar kitų

mokslininkų aprašytos tendencijos atsispindi ir šioje tiriamoje medžiagoje. Tikėtasi, jei dirbdami su skirtinga medžiaga mokslininkai nustato tas pačias tendencijas, tai jau nebe atsitiktinumas ir galbūt subjektyvumo nėra tiek daug, kiek iš pradžių manyta.

Analizuoti trečiajame skyriuje minėtų grožinių kūrinių fragmentai, kuriuos įgarsino profesionalūs diktoriai (iš viso 11 val. 20 min., 22 diktoriai, skaitantys po pusę valandos). Mokslinė ir publicistinė dalis nenagrinėtos dėl metodinių sumetimų – jos garsinių įrašų nėra, šlijimas žymėtas remiantis medžiagos rengėjo skaitymu balsu. Be to, diktorių skaitomuose įrašuose, remiantis jų tarimu, sužymėtas ir loginis kirtis, kuris gali turėti įtakos ir prozodiniam žodžių savarankiškumui.

Žodžių šlijimas žymėtas vadovaujantis garso įrašais, stengiasi išvengti išankstinės nuostatos, todėl atsiribota nuo V. Mauricaitės parengto tikrųjų ir potencialių klitikų sąrašo. Įrankį, išgavusį pirminius klitikų duomenis, kūrė prof. dr. G. Raškinis.

Pirmasis žvilgsnis į empirinius duomenis leidžia daryti išvadą, kad klitikų lietuvių kalboje tikrai nemažai. Iš beveik 63 tūkst. fonetinių žodžių pavartojimo atvejų net 14,5 tūkst. (23 proc., beveik ketvirtadalis) yra žodžiai su klitikais.

Tolesnė šių žodžių analizė, deja, nėra tokia paprasta. Nesudėtinga suskaičiuoti, kiek klitiškai pavartotas žodis turi skiemenų, nustatyti, koks atstumas iki kirčiuoto skiemens, koks santykis su loginiu kirčiu, patikrinti kalbėjimo tempą, nes parengtame konkordanse yra nuoroda į šaltinį (žr. 32 pav.). Tačiau problemiška yra klitiškai pavartotų žodžių morfologinė analizė, nes ne visada lengva atskirti dalelytes nuo jungtukų, prielinksnių,rieveiksmių, reikia apsispręsti, ką laikyti morfologine samplaika ir analizuoti atskirai. Todėl parengtą visų klitiškai pavartotų žodžių konkordansą reikėjo peržiūrėti ne vieną kartą. Tai buvo dar viena priežastis, dėl kurios atsiribota tik dalimi kituose skyriuose nagrinėtos medžiagos.

Iš minėtų beveik 14,5 tūkst. fonetinių žodžių su prišlijusiu klitiku beveik tūkstantį sudaro morfologinės samplaikos. Duomenų analizė nuo jų ir prasidėjo – iš tiriamosios medžiagos, remiantis E. Rimkutės (2009) sudarytu sąrašu pirmiausia išrinktos morfologinės samplaikos (tiriamojoje medžiagoje rastos morfologinės samplaikos, jų kirčiavimo polinkiai ir vartosenos dažnumas pateiktas 8 priede). Kai kurios iš jų gerai žinomos ir minimos akcentologijos mokomojoje literatūroje.

```

fonotaktika_all_konk - Notepad
File Edit Format View Help
LIU 257 --Ne4, ne4, / ka3_tu, /
NAS 350 o_ka3_tu_jam, / neben3t tik_patyliu4kais gali_pake9ikti jo
NAS 299 Tačtiau3 ka3_tu_jam, ri4tu1, padary9sti, / neben3t i_u9odega papu3
LAT 534 Ir_atsidūstū4: / ka3_tu_čia, / va31iau, / šnek14: / nei_išnami3, / nei_k
BLA 290 Bet_ka3_čia / - neprae3jo ne_po9ra me3tu, / o_pe9rprato tek1
BLA 227 ka3_čia Grabava, / ne_su_Petkel1škem nera4_ko ly9ginti.
BUC 197 Saky9k, brangu4sis, / ar_suprant14, / ka3_čia rašau3?
NAS 56 O_ka3_čia šneke9ti, viso9kių žmonių3_kai me gyve3na, / vien
MIC 514 [A026">Praeiti4s ruden14niam <accent correct="užpi4ldo">užpi3ldo</accent> dau3g 0_ka3_čia šneke9ti, sekma3dienio gatve4s didel1uose mie3stuos
JUK 957 - žina13_ką? / tuščia4s sekma3dienio gatve4s didel1uose mie3stuos
SIR 70 e text="karjeri4stiški">karje4riški</replac> / be4t / jie3 / taip_pa4t nedau3g ka_ben3dro ture9jo / ir_su_tikrai3siais tiesio9giniais k
ARM 1176 (-) u41, ka_dara13? / kad_jie3 pradē9tų kuo_nors_dome9tis, kai3p
BRU 645 ka_dary9ti, / kad_jie3 pradē9tų kuo_nors_dome9tis, kai3p
ARM 1220 <accent correct="Ne4t">Ne3t</accent> nežinau3, ka_ga3lima pe9rtvarkyti nuosavame4 name4, / kad_už_ši4lu
MIC 618 p_jos_se3nas te9vas vėl_pe9rdaro kro9snis, / pe9rjungia vamzdžiu4s ir_vi4ską, / ka_ga3lima pe9rtvarkyti nuosavame4 name4, / kad_už_ši4lu
LAT 230 Gal_ir_ja9i lik14mas ka_ga3lima pe9rtvarkyti nuosavame4 name4, / kad_už_ši4lu
SIR 244 bet_ir_čiad jis_išgir3do tą_pa3tį ka_girde9davo per3 konferen3cijas / ir_skaity9davo dva3s
MIC 443 Tiesa4, ir_ji4s nē_nema3ne kaip_no9rs fiksu9oti, ka_ja9m sakiau3. /
JUK 540 Bet_replys tai3p ir_gir3di, / ka_jam_sto9ru balsu4 atsaky9tų te9vas. /
LIU 971 ka_jau_ka3, / be4t / negirde9ti ji4s moke9jo! /
JUK 744 Gi4ltinei_gi vis_tiek. / ka_ji4 ma3to: / žmo9nes, vor3tink1lius, ri9ešutus, gile4
MIC 441 Tai_re9iškia, / kad_a4s ne_t14k neužrašine9jau, ka_ji4s "dikta3vo" (kabu4tėse), / bet_atvirksčiai3, / e
BRU 618 kaip_me3mininką, / kaip_t14krą kūrē9ją, / nes_visa_tai3, ka_ji4s dabar_da3re, / bu4vo per_dau3g lai3kina. netvaru
KOS 384 Je9igu pabu4do Dagy3s ar_Dagienē, / kaži4n ka_jie3 pagalvo9jo apie_nakti4nį svečio slampine9jimą?
MIC 503 Nežinau3, ka_jis_žyme9jo paskutiniu4 žodžiu4: / ar_dan3gu, ar_pajū
LAT 409 Bet_ja9i bu4vo sunku4, / kad_nežino9jo, / ka_jisai3 ma3no; / ir_apsisprende per_ki4ta pasima3tymą
MIC 171 Pe9rrašau, / visa9i_apie ka_ki4ta. /
SIR 783 jisai3 nie3ko negale9jo galvo9ti ka_ma3tes ir_girde9jes /
SIR 645 susē9do jie_visi4 sekly3čioje / vakarien1a3vo / te9vas pa3sakojo ka_ma3te semina3rijoje / liu4das šj_tą3 <accent correct="
RAV 476 o dusliai3 ir_tru4putį pagieži4ngai: / Tad_ga91, / gerblama4sis, / patar3tum, / ka_mu4ms dary9ti? /
MIC 470 Bet_drauge4 laikiau3si ir_poz14cijos, / kad_jisai3 gali_dary9ti, ka_no9ri. /

```

32 pav. Klitiškai pavartotų žodžių konkordanso fragmentas

Tiriamajoje medžiagoje rastos įvairios tokių **samplaikinių įvardžių** su antruoju kirčiuotu dėmeniu formos:

- bet_kàs²⁵, bet_kóks, -ià, bet_kurìs, -ì,*
- kad_ir_kàs, kad_ir_kóks, -ià,*
- kai_kàs, kai_kurìs, -ì,*
- kaži(n)_kàs, kaži(n)_kurìs, -ì,*
- kas_nórs, koks, -a_nórs, kuris, -i_nórs, kieno_nórs,*
- nē_víenas, -a,*
- tas_pàts, -i,*
- toks, -ia_pàt,*
- tam_tìkras, -a,*
- šis_tàs.*

Pirmasis dėmuo kirčiuotas tik nedaugelio samplaikinių įvardžių: *daūg_kas, kàs_tik, vīsa_tai*. Du kirčiuotus dėmenis tiriamajoje medžiagoje turi: *šį bei_tą, šiókiu ar_tókiu*.

Samplaikinių įvardžių kirčiavimo polinkiai tiriamajoje medžiagoje visiškai sutampa su vadovėliuose nurodomais, tik pavieniais atvejais abu dėmenys gali prišlyti prie tolesnio žodžio. Jeigu prie samplaikinio įvardžio prišlyja prielinksnis ar jungtukas, kirtį dažnai turi abu dėmenys, pavyzdžiui: *ir_kokià nórs, į_kókių nórs, iš_kókiu nórs*, bet gali būti atitraukiamas kirtis į pirmąjį dėmenį, pavyzdžiui: *ar_kokiomìs_nors, apie_kókius_nors*.

²⁵ Simboliu „~“ žymimas šlijimas.

Antrąją grupę sudaro **samplaikos, atliekančios nekaitomųjų kalbos dalių** –rieveiksmių, prielinksnių, jungtukų, dalelyčių – **funkcijas**. Kaip rodo duomenys, šios samplaikos dažniausiai ištartos su vienu leksiniu kirčiu. Taigi morfologinė samplaika beveik visada signalizuoja ir prozodinę samplaiką (fonetinį žodį).

Kirtį antrajame dėmenyje turi tokios nekaitomųjų kalbos dalių funkcijas atliekančios samplaikos (dažnesnės grupuojamos pagal pirmąjį dėmenį):

be – *be_ãbejo*, *be_abejõnõs*, *be_gãlo*, *be_pérstojo*, *be_reĩkalo*, *be_tõ*,
bet – *bet_ir_* (dažniausiai šlyja prie tolesnio žodžio), *bet_kadà*, *bet_kuř*,
dõl – *dõl_tõ*, *dõl_kõ*,
iki – *iki_pàt*, *iki_šiõl*,
iř – *iř_aĩksto*, *iř_daliõs*, *iř_eilõs*, *iř_esmõs*, *iř_karõto*, *iř_lõto*, *iř_naũjo*,
iř_paleĩngvo, *iř_paskõs*, *iř_paskutiniũjũ*, *iř_pàt*, *iř_pat_pradziũ*,
iř_pat_pradziõs, *iř_pradziũ*, *iř_tiesũ*, *iř_tĩkro*, *iř_tĩkrũjũ*, *iř_tolì*, *iř_tõlo*, *iř_võso*,
kad – *kad_ir_kaiř*, *kad_tĩk*,
kaip – *kaip_nõrs*, *kaip_tĩk*,
kas – *kas_diẽnq*, *kas_kĩta*,
kaži(n) – *kaži_kaiř*, *kažin_kuř* (sukirčiuota ir *kažin_kur*),
kur – *kur_kàs*, *kur_nõrs*, bet *kuř_tĩk* kirtį turi pirmajame dėmenyje,
lig(i) – *lig(i)_šiõl*, *lig(i)_vãliai*, *ligi_pàt*,
ne – *ne_kã*, *ne_tĩk*, *ne_tĩktaĩ*, *ne_vĩen*,
nõ – *nõ_kĩek*, *nõ_mõtais*,
nuo – *nuo_mažeĩns*, *nuo_pàt*, *nuo_šiõl*,
per – *per_daũg*, *per_mažaiř*,
po – *po_trupùtĩ*, *po_velniũ*, *po_tõ*,
prieř – *prieř_pàt*, *prieř_taiř*,
taip – *taip_pàt*, *taip_sãkant*,
tiek – *tiek_pàt*, *tiek_tõ*,
tuo – *tuo_ãtveju*, *tuo_bũdũ*, *tuo_labiaũ* (dõl tolesnio žodžio nekirčiuoto pirmojo skiemens sukirčiuota ir *tuõ_bũdũ*, *tuõ_labiaũ*), *tuo_laikũ*, *tuo_tãrpu*,
tuo (pat) metu sukirčiuota dvejopai: *tuo_metũ* ir *tuõ_metũ*, *tuõ_pat_metũ* ir *tuo_pàt_metũ*,

vis – vis_tiek, vis_vien, tik *vìs_délto* kirtį turi pirmajame dėmenyje, nors pasitaikė du atvejai iš 41, kai abu dėmenys ištarti be ryškaus (bent jau pagrindinio) kirčio (*kaip_vis_délto, vis_délto_jtikina*).

Antrojo dėmens kirtį turi: *ar_tik, bent_kiek, kada_nórs, kai_kuř, kol_kàs, prie_pàt, tarp_kitko, ten_pàt, tik_tiek, vos_vòs* (lėtai skaitant gali abu žodžiai gauti kirtį: *vòs vòs*). Samplaikos, į kurių sudėtį įeina *pat*, dažnai šlyja prie tolesnio žodžio.

Pirmajame dėmenyje kirčiuojamos šios tiriamojoje medžiagoje rastos samplaikos: *beñt_jau, daũg_kur, kã_tik, kiek_tik, lýg_ir, nèt_ir, šiaip_jau, šit_kaip, tik_kq, tik_jau, vòs_tik*.

Kai kurių samplaikų kirčiavimas įvairuoja: *niẽko_sáu* ir *niẽko_sau, vís_dar* ir *vís_dár, tuoj_pàt* ir *tuõj_pat* (*tuojau_pat* sukirčiuota nuosekliai pirmajame dėmenyje). Įvairuoja samplaikos *nors* ir kirčiavimas: dažniausiai (šeši iš aštuonių) kirtį turi *nórs*, o *ir* prišlyja prie tolesnio žodžio, gali abu dėmenys tapti klitikais ir prišlyti prie tolesnio žodžio arba jie abu sudaryti fonetinį žodį *nórs_ir* rečiau *nors_ĩř*.

Samplaikos *kai tik* gali būti kirčiuoti tai vienas, tai kitas dėmuo. Tą lemia skaitytojo intencija pabrėžti vieną ar kitą samplaikos narį. Nereta samplaika *čia pat* tiriamojoje medžiagoje visada šlyja prie tolesnio žodžio.

Du kirčiuotus dėmenis tiriamojoje medžiagoje turi: *ir_taip_toliaũ, kadà_ne_kadà, kàs_be_kõ, šeñ_bei_teñ, šiaip_ar_taip, vòs_ne_vòs*.

Tolesnė empirinių duomenų analizė (ir gero dešimtmečio patirtis rengiant garsinių įrašų anotacijas) leidžia daryti išvadą, kad prozodinis savarankiškumas labiausiai priklauso nuo žodžio funkcinio krūvio, ypač nuo morfologinių ypatybių (tą pastebėjo ir anksčiau referuoti lietuvių mokslininkai). Visi klitiškai pavartoti žodžiai, išskyrus jau aptartas morfologines samplaikas, suskirstyti į tris grupes:

- **tikrieji klitikai** – tai leksemos, kurios prišlyja prie gretimo žodžio maždaug nuo 70 iki 100 proc. pavartojimo atvejų;
- **potencialieji klitikai** – leksemos, klitiškai pavartotos nuo 40 iki 69 procentų;
- **klitiškai pavartoti žodžiai** – leksemos, klitiškai pavartotos nuo 1 iki 39 procentų.

Žinoma, visada reikia atsižvelgti į vartosenos dažnumą. Remtis procentine išraiška ne visada prasminga, jei žodis pavartotas vos kelis kartus, nors bendrąsias tendencijas matyti jau galima.

Visi vienskiemeniai ir nesudėtingos foneminės struktūros dviskiemenių (*apie, iki*) **prielinksniai** dažniausiai prišlyja prie kaitomojo žodžio, kai kurie iš jų (*iš, ant, į, be, su, už*) beveik visada vartojami tik kaip klitikai (žr. 27 lent.). Tolesnio žodžio ritminė sąranga neturi reikšmės, prielinksniai šlyja ir prie pirmajame, ir prie tolesniame skiemenyje kirčiuotų žodžių (žr. 10 priedą). Savarankiškais žodžiais jie tampa tik retais atvejais, kai kartu su kaitomuoju žodžiu arba tik kaitomasis žodis gauna loginį kirtį. Tai bene vienintelė klitikų grupė, kurios prozodinis savarankiškumas visiškai nepriklauso nuo skaitymo tempo. Tai, matyt, susiję su prielinksnių gramatinėmis funkcijomis. Prielinksniai be linksniuojamojo žodžio gramatinių funkcijų neatlieka, tad jie ir negali turėti funkciškai ir prozodiškai savarankiško žodžio statuso.

Dviskiemeniai *anot, pagal, palei, sulig, aplink* ir polinksnis *link* gali būti tiek savarankiški, tiek prišlyti. Du iš jų (*pagal, palei*) netgi gali būti dvejopai kirčiuojami, bet jų kirčio vieta tirtuose tekstuose nebuvo susijusi su ritmu, tai greičiau skaitovų įprotis taip kirčiuoti šiuos prielinksnius. Tačiau reikėtų atkreipti dėmesį į tai, kad šie prielinksniai nėra dažni, išvadas galima daryti tik iš nedidelio pavartojimo kiekio.

27 lentelė. **Prielinksnių prozodinis savarankiškumas**²⁶

Leksema	Vartosenos duomenys (kiekis)			Vartosenos duomenys (%)		
	Kliti- kas	Fonetinio žodžio kirčiuota dalis	Savarankiškas žodis	Kliti- kas	Fonetinio žodžio kirčiuota dalis	Savarankiškas žodis
greta	2	0	0	100,0	0,0	0,0
iš	533	0	11	98,0	0,0	2,0
ant	245	0	5	98,0	0,0	2,0
į	935	1	24	97,4	0,1	2,5
be	69	0	6	92,0	0,0	8,0
su	497	1	25	95,0	0,2	4,8
už	229	0	12	95,0	0,0	5,0
per	159	3	8	93,5	1,8	4,7
pas	60	0	4	93,8	0,0	6,3
po	220	2	14	93,2	0,8	5,9
prie	229	1	16	93,1	0,4	6,5
nuo	233	5	13	92,8	2,0	5,2
apie	189	1	18	90,9	0,5	8,7
pro	74	2	6	90,2	2,4	7,3

²⁶ Šioje ir kitose klitikų lentelėse į morfologines samplaikas įeinantys dėmenys neįskaičiuoti.

Leksema	Vartosenos duomenys (kiekis)			Vartosenos duomenys (%)		
	Kliti- kas	Fonetinio žodžio kirčiuota dalis	Savarankiškas žodis	Kliti- kas	Fonetinio žodžio kirčiuota dalis	Savarankiškas žodis
iki	63	1	8	87,5	1,4	11,1
tarp	43	1	9	81,1	1,9	17,0
virš	14	0	5	73,7	0,0	26,3
dėl	51	5	14	72,9	7,1	20,0
prieš	70	3	23	72,9	3,1	24,0
anot	2	0	1	66,7	0,0	33,3
šalia ²⁷	12	1	7	60,0	5,0	35,0
link	4	0	3	57,1	0,0	42,9
palei	4	0	3	57,1	0,0	42,9
viršum	4	1	2	57,1	14,3	28,6
pagal	11	2	7	55,0	10,0	35,0
sulig	1	1	2	25,0	25,0	50,0
aplink	3	1	9	23,1	7,7	69,2
priešais	1	0	5	16,7	0,0	83,3

Jungtukai *ar, bei, bet, ir, jog, kad, kai, kaip, lyg, negu, nei, nes, o, tad, tai* laikytini tikraisiais klitikais (žr. 28 lent.). Kaip klitikai jie pavartoti nuo 70 iki 95 proc. Jungtukus *arba, ligi, nors* galima laikyti potencialiaisiais klitikais, *betgi, jei, jeigu, nebent, tačiau* nederėtų laikyti net potencialiais klitikais, nes klitiškai pavartoti nuo 17 iki 35 proc. Jungtukas *kiek* beveik visada (96 proc.) yra savarankiškas, neretai prie jo prišlyja klitikas. Apskritai prie *kaip, jei, kiek* ir dviskiemenių jungtukų dažnai prišlyja kiti klitikai, pavyzdžiui: *bet jėi, jėi jau, ir jėigu, jėigu ir, jau kėiek, kėiek jau*. Tokius junginius būtų galima laikyti samplaikomis. Tačiau jų nebuvo sąrašė, kuriuo remiantis atrinktos samplaikos, šie pavyzdžiai rasti jau apdorojant empirinius duomenis.

Tiriamajoje medžiagoje pastebėta (žr. 10 priedą), kad prie pirmajame skiemenyje kirčiuoto žodžio jungtukai gana dažnai prišlyja, plg. 40 proc. prišlijusių ir 5 proc. kirčiuotų jungtukų, prie antrajame skiemenyje kirčiuotų žodžių prišlyja 25 proc., kirtį išlaiko 11 proc., prie trečiajame skiemenyje kirčiuotų žodžių prišlyja 7 proc., kirtį išlaiko 8 proc. Vadinas, galima manyti, kad jungtukų šlijimui įtakos turi ir gretimo žodžio kirčio vieta.

²⁷ Šalia gali būti ir prieveiksmis. Prieveiksmis *šalia* tiriamajoje medžiagoje visada kirčiuotas.

Kokybinė medžiagos analizė rodo, kad jungtukų prozodiniam savarankiškumui nemažą įtaką daro sakinio ilgis ir skaitymo tempas, ypač loginis kirtis. Ta įtaka jungtukams gerokai didesnė nei prielinksniams.

28 lentelė. **Jungtukų prozodinis savarankiškumas**

Leksema	Vartosenos duomenys (kiekis)			Vartosenos duomenys (%)		
	Kliti- kas	Fonetini o žodžio kirčiuota dalis	Savarankiškas žodis	Kliti- kas	Fonetinio žodžio kirčiuota dalis	Savarankiškas žodis
ir	2538	4	139	94,7	0,1	5,2
o	536	2	33	93,9	0,4	5,8
ar	91	1	5	93,8	1,0	5,2
kad	666	5	45	93,0	0,7	6,3
kai	173	9	17	86,9	4,5	8,5
bei	33	0	5	86,8	0,0	13,2
bet	411	2	102	79,8	0,4	19,8
jog	59	0	17	77,6	0,0	22,4
nes	103	1	29	77,4	0,8	21,8
negu	24	0	8	75,0	0,0	25,0
lyg	75	4	26	71,4	3,8	24,8
kaip	296	18	90	73,3	4,5	22,3
tai	24	0	9	72,7	0,0	27,3
nei	58	3	21	70,7	3,7	25,6
tad	26	1	10	70,3	2,7	27,0
ligi	4	1	1	66,7	16,7	16,7
arba	53	0	30	63,9	0,0	36,1
nors	57	29	36	46,7	23,8	29,5
jei	40	19	55	35,1	16,7	48,2
betgi	2	0	4	33,3	0,0	66,7
jeigu	19	19	47	22,4	22,4	55,3
tačiau	21	4	74	21,2	4,0	74,7
nebent	1	2	3	16,7	33,3	50,0
kiek	3	26	44	4,1	35,6	60,3

Kita gausi klitikų grupė yra **dalelytės**. Tai problemiškesnė gramatiniu požiūriu kalbos dalis, nes nelengva jas identifikuoti, o dalis jų gali sudaryti morfologines samplaikas. Įvairuoja ir dalelyčių prozodinis savarankiškumas. Į morfologines samplaikas įeinančios dalelytės beveik visada vartojamos klitiškai. Daugelis dažnesnių vienskiemenių dalelyčių, neįeinančių į samplaikas, linkusios prišlyti. Tikraisiais

klitikais laikytinos dalelytės *gi, ar, ir, it, o, juk, ne, nè, tik* (klitiškai vartojama nuo 70 iki 100 proc., žr. 29 lent.). Atkreiptinas dėmesys į dalelytę *gi*, kuri visada vartojama tik klitiškai. Tai, matyt, lemia rašybos su kaitomaisiais ir daugiaskiemeniais žodžiais problemas. Prie tikrųjų klitikų galima priskirti ir dalelytę *jau* (68 proc. klitiškai pavartotų atvejų).

Dalelytės *bene, bent, čia, mat, nebe, net, neva, ogi, va, vis* galėtų būti laikomos potencialiaisiais klitikais (klitiškai vartojama nuo 43 iki 63 proc.), bet tiriamojoje medžiagoje jų mažai, todėl prozodinio savarankiškumo tendencijas sunku vienareikšmiškai nustatyti.

Dviskiemenės *argi, beje, negi, nejau, netgi, taigi, tarsi, tegu, tiktai* ir tvirtapradės *gal, dar, kaip, sau, štai, taip*²⁸ dažnai išlaiko kirtį (jų nederėtų laikyti potencialiaisiais klitikais), tai susiję su loginiu kirčiu, aktualiąja sakinio skaida ir skaitymo tempu. Reikia pasakyti, kad dalelytės labiausiai reaguoja į šiuos veiksnius. Jos, skirtingai nei prielinksniai ir jungtukai, dažniau gali tapti ir kirčiuotąja fonetinio žodžio dalimi, t. y. prie jų prišlyja klitikai.

Beveik trys ketvirtadaliai dalelyčių, vartojamų prieš pirmajame skiemenyje kirčiuotą žodį, prišlyja prie šio žodžio (žr. 10 priedą). Prieš antrajame skiemenyje kirčiuotą žodį prišlyja tik trečdalis. Vadinas, gretimo žodžio ritminė sąranga gali turėti įtakos dalelyčių prozodiniam savarankiškumui, ypač tuo atveju, kai ir kiti veiksniai šį (ne)savarankiškumą skatina.

Raiškesnėje kalboje, kai pabrėžiamas kone kiekvienas žodis, dalelytės ir jungtukai kirtį gali gauti gana dažnai. Reikėtų paminėti ir tai, kad nepastebėta ryškaus koreliacinio ryšio tarp nekaitomąsias kalbos dalis sudarančio skiemens trukmės ir polinkio netekti kirčio. Tai akivaizdu peržvelgus 29 lentelėje pateiktas dalelytes: iš aštuonių tikriesiems klitikams priskirtų dalelyčių penkios (*gi, it, juk, ne, tik*) su trumpuoju skiemeniu, iš vienuolikos potencialiesiems klitikams priskirtų dalelyčių aštuonios (*bene, čia, mat, nebe, net, neva, va, vis*) su trumpuoju skiemeniu, o iš 18 trečiosios grupės (klitiškai pavartotų) dalelyčių tik keturios trumposios.

Dirbant su medžiaga pastebėta, kad net ir tikrieji klitikai gauna kirtį tada, kai tolesnį žodį diktorius skaitė kiek suabejodamas dėl jo tarimo ar dėl kitų, nelingvistinių, dalykų, bet tai pavieniai atvejai.

²⁸ V. Mauricaitė (1986) *jau, kaip, gal, dar* priskyrė prie tikrųjų klitikų.

29 lentelė. Dalelių prozodinis savarankiškumas

Leksema	Vartosenos duomenys (kiekis)			Vartosenos duomenys (%)		
	Kliti- kas	Fonetinio žodžio kirčiuota dalis	Savarankiškas žodis	Kliti- kas	Fonetinio žodžio kirčiuota dalis	Savarankiškas žodis
gi	65	0	0	100,0	0,0	0,0
ir	542	1	38	93,3	0,2	6,5
ar	191	4	15	91,0	1,9	7,1
it	12	0	2	85,7	0,0	14,3
o	103	0	20	83,7	0,0	16,3
nė	62	2	13	80,5	2,6	16,9
ten	4	1	0	80,0	20,0	0,0
juk	73	7	12	79,3	7,6	13,0
ne	293	24	86	72,7	6,0	21,3
tik	188	11	71	69,6	4,1	26,3
jau	218	36	65	68,3	11,3	20,4
vis	47	8	20	62,7	10,7	26,7
nebe	4	1	2	57,1	14,3	28,6
mat	8	1	6	53,3	6,7	40,0
net	73	24	44	51,8	17,0	31,2
va	2	0	2	50,0	0,0	50,0
neva	1	0	1	50,0	0,0	50,0
čia	36	27	13	47,4	35,5	17,1
bene	5	0	6	45,5	0,0	54,5
ogi	3	0	4	42,9	0,0	57,1
bent	8	6	5	42,1	31,6	26,3
sau	10	3	13	38,5	11,5	50,0
vien	6	2	11	31,6	10,5	57,9
vos	16	6	31	30,2	11,3	58,5
tegu	4	1	9	28,6	7,1	64,3
tiktai	8	3	17	28,6	10,7	60,7
štai	17	26	19	27,4	41,9	30,6
kaip	2	2	4	25,0	25,0	50,0
nejau	1	0	3	25,0	0,0	75,0
gal	32	57	69	20,3	36,1	43,7
beje	2	0	9	18,2	0,0	81,8
dar	51	57	174	18,1	20,2	61,7
tarsi	10	2	44	17,9	3,6	78,6
argi	4	4	19	14,8	14,8	70,4
negi	1	1	5	14,3	14,3	71,4
netgi	3	8	11	13,6	36,4	50,0
šit	1	5	2	12,5	62,5	25,0

Leksema	Vartosenos duomenys (kiekis)			Vartosenos duomenys (%)		
	Kliti- kas	Fonetinio žodžio kirčiuota dalis	Savarankiškas žodis	Kliti- kas	Fonetinio žodžio kirčiuota dalis	Savarankiškas žodis
taigi	3	0	28	9,7	0,0	90,3
taip	1	11	54	1,5	16,7	81,8

Prieveiksmiai, net ir vienskiemeniai, dažnai išlaiko leksinį kirtį. Iš jų potencialiaisiais galima būtų laikyti *čia, kol, kur, ten, vis*²⁹ (žr. 9 priedą). Visi kiti prieveiksmiai prišlyja gerokai rečiau. Atkreiptinas dėmesys į vienskiemenius prieveiksmius *daug, kaip, tiek, vėl*, kurie nelinkę prišlyti prie gretimų žodžių. Jų šlijimui tolesnio žodžio kirčio vieta įtakos beveik neturi, nes tik kiek daugiau nei trečdalis prieveiksmių kirčio netenka prieš tolesnio žodžio pirmąjį kirčiuotą skiemenį (žr. 10 priedą). Tad prieveiksmiai skaitomoje kalboje retai naudojami kirčio sangrūdai naikinti. Prieveiksmių prozodinis savarankiškumas, matyt, susijęs su reikšmingesnėmis jų gramatinėmis funkcijomis (skirtingai nei prielinksnių ar net jungtukų ir dalelyčių).

Mobiliausi prozodinio savarankiškumo požiūriu yra ir **kaitomieji vienskiemeniai** žodžiai: įvardžių *aš, tu, šis, ši, tas, ta, kas, jis, ji*, skaitvardžių *du, dvi, trys* formos. Jie gali būti vartojami ir kaip savarankiški žodžiai, ir kaip klitikai (žr. 9 priedą), gali prie jų prišlyti kiti klitikai (proporcijos apylygės – pasidalija beveik po trečdalį). Vienskiemeniai įvardžiai *jūs, man, mes, mus, pats, tau* ir skaitvardžiai *trys, tris* šlyja rečiau (nuo 10 iki 20 proc.). V. Mauricaitė (1986) visus šiuos žodžius laiko potencialiaisiais klitikais. Tačiau remiantis anksčiau nubrėžta formalia kiekybine riba, jų negalima laikyti net potencialiaisiais klitikais.

Šių žodžių šlijimą pirmiausia, matyt, lemia skiemenų skaičius (tai vienskiemeniai žodžiai). Galbūt įtakos turi ir foneminė struktūra (trumpasis šaknies balsis), nors tokio polinkio nepatvirtina kitų kalbos dalių šlijimas. Reikėtų atkreipti dėmesį į šių žodžių funkcinį svorį kalboje. Įvardžiai *aš, tu, jis, ji* ir veiksmažodžio formų galūnės atlieka tą pačių gramatinę funkciją, taigi jie vienas kitą dubliuoja. Parodomieji įvardžiai *šis, ši, tas, ta* neretai atlieka artikelio funkciją. Tad jų funkcinis svoris taip pat kiek menkesnis nei daiktavardžių ar kitas funkcijas atliekančių įvardžių. Tai galėtų būti viena iš priežasčių, kodėl šie įvardžiai netenka kirčio.

²⁹ V. Mauricaitė (1986) potencialiaisiais laiko *čia, kur, ten, tuoj*.

Gretimo žodžio kirčio vieta įvardžių ir skaitvardžių prozodiniame savarankiškumui nedaug turi įtakos (žr. 10 priedą). Pusė įvardžių (trečdalis skaitvardžių) netenka kirčio prieš tolesnį pirmajame skiemenyje kirčiuotą žodį, kita pusė įvardžių kirtį išlaiko. Kiek įdomesnė situacija yra su žodžiais, kirčiuotais antrajame skiemenyje. Prieš tokius žodžius trys ketvirtadaliai įvardžių išlaiko kirtį, tad šiuo atveju susiformuoja *kirčiuoto-nekirčiuoto-kirčiuoto...* skiemens ritmas.

Kiti **klitiškai pavartoti žodžiai** sudaro tik keturis procentus tiriamojoje medžiagoje rastų ir analizuotų prišlijusių žodžių (žr. 9 priedą). Visi šie atvejai yra diskusiniai, nes buvo sunku nustatyti, ar tikrai žodis prišlijęs. Tarp jų yra labai įvairių žodžių: kaitomųjų (pavyzdžiui: *yra, gink, naujus, žilą*) ir nekaitomųjų (pavyzdžiui: *deja, na, nagi, oi*), vienskiemenių (pavyzdžiui: *ak, ei, eik, šuns*) ir daugiaskiemenių (pavyzdžiui: *brolių, galvojo, tarė*). Jiems būdingas vienas bendras ypatumas – kirčio netenka tam, kad būtų panaikinta kirčių sangrūda, pavyzdžiui: *darau_àš, priglaudė žilą_gáloq, gink_Diėve, įleīs naujus_lángus, platus_diržas, nešini_šākėmis, eik_šeñ, eik_žēmės kàst, paleis_vėjais, àš_šneku (loginį kirtį turi įvardis aš), tačiau_mėdžių_tankmėje, galės_virti*. Tačiau reikia pripažinti, kad ir po proklizės kirčio sangrūdos atvejų išlieka daug. Tai gerai matyti 10 priede, kur tie patys kaitomieji žodžiai net 300 kartų pavartoti kaip savarankiški (kirčiuoti) prieš pirmajame skiemenyje kirčiuotą tolesnį žodį. Be to, 3.3.3 poskyryje rašyta, kad beveik 10 proc. visų tarpkirtinių intervalų sudaro nuliniai intervalai (kirčių sangrūda). Tad galima teigti, kad visi pavieniai klitiškai pavartoti žodžiai prišlyja dėl greitesnio kalbėjimo tempo, o tolesnio žodžio ritminė sąranga yra tik papildoma sąlyga netekti kirčio.

Tokia kiekybinė didelės duomenų bazės analizė neleidžia prasiskverbti į gilesnius teksto prozodijos sluoksnius. Atidesnė kai kurių tekstų peržiūra vis dėlto liudija, kad neatmestina ritmo įtaka šlijimui. Galima paanalizuoti nedidelę ištrauką iš V. Mykolaičio-Putino „Altorių šešėly“ (skaitė V. Širka). Toliau ši ištrauka pateikiama 1) taip, kaip ji buvo parengta analizei, 2) su kirčiuotų / nekirčiuotų skiemenų simbolinė schema. Raudonai paryškintas fonetinis žodis su klitiku, žaliai – vienskiemenis žodis.

1. devyni4 kieti4 / plieni4niai skam3balo <lg>smū3giai</lg> / <rheme>paža3dino Liu4dą
 Vasa3rį <lg>iš_mie3go</lg></rheme> //
 ooO oO / oOo Ooo Oo / oOoo Oo oOo o_Oo //

2. <theme>krū9ptelėjęs jis_atme9rkė</theme> <rheme><lg>aki4s</lg></rheme> /
<theme>ir_valandė3lę negalė9jo <lg>susivo9kti</lg></theme> / <rheme>kame4
<lg>esą3s</lg></rheme> //
Oooo o_oOo oO / o_ooOo ooOo ooOo / oO oO //
3. <theme>bu4vo</theme> <rheme>ly9giai penkta4 valanda4 / ša9lto ruden3s
<lg>ry9to</lg></rheme> //
Oo Oo oO ooO / Oo oO Oo //
4. <theme>pro_la9ngą srove3no</theme> / <rheme><lg>šėma4</lg> / ūkano9ta / <accent
correct="pri9ešsaulėtekio">priešsaulė9tekio</accent> <lg>šviesa4</lg></rheme> //
oOo oOo / oO / ooOo / Ooooo oO //
5. <theme>siau3ras / be4t nuostabiai3 <accent correct="i4lgas">il3gas</accent>
kambary3s</theme> / <rheme>ske9ndėjo da9r <lg>šėšė9liuose</lg></rheme> //
Oo / O ooO oO ooO / Ooo O oOoo //
6. <theme>tačiau_Liu4do</theme> <rheme><lg>kaimy9nai</lg></rheme> /
<theme>taip_pa4t <lg>kaip_ir_jisai3</lg> / paža3dinti negailesti4ngo
<lg>skam3balo</lg></theme> / <rheme>jau_spuždė9jo kiekvi9enas/ prie_sa4vo
<lg>lo9vos</lg></rheme> / <theme>ir_netru4kus subarškė9jo</theme> <rheme>metali4niai
/ didžiu4lės prausy3klos/ <lg>čiaupai3</lg></rheme> //
oo_Oo oOo / o_O o_o_oO / oOoo ooOo Ooo / o_oOo oOo / o_Oo Oo /
o_oOo ooOo ooOo / oOo oOo / oO //
7. <theme>a3k / juk_tai3</theme> <rheme><lg>semina3rija</lg></rheme> //
O / o_O ooOoo //
8. <theme>tai_jų3 naujo3kų pirmame3čių</theme> / <rheme>septynio9liktas
<lg>kambary3s</lg></rheme> / <theme>vadi4namas</theme> <accent
correct="labiri4ntu"><rheme><lg>labirin3tu</lg></rheme></accent> / <theme>kur_jų3
ir_til3po</theme> / <rheme><lg>taip_pa4t</lg> apie3 septynio9lika</rheme> //
o_O oOo ooOo / ooOoo ooO / oOoo ooOo / o_O o_oO / o_O oO ooOoo //
9. <theme>Liu4das da9r <lg>tebekovo9jo</lg></theme> / <rheme>su_paskutiniu4
nutra9ukto mie3go<lg>an3tplūdžiu</lg></rheme> / <theme>bet_jo_artimia9usias
kaimy9nas</theme> / <rheme>Jo3nas <lg>Vario3kas</lg></rheme> / <theme>kuri4s
paprastai3 pame4sdavo lo9vą</theme> / <rheme>vi9enas <lg>iš_paskutinių3jų</lg>/
<lg>jau3</lg> bu4vo paki4lės</rheme> / <theme>ir_praei3damas negailesti4ngai / nuplė9šė
nuo_jo3</theme> <p> <rheme><lg>an3tklodę</lg></rheme> //
Oo O oooOo / o_oooO oOo Oo Ooo / o_o_ooOo oOo / Oo oOo / oO ooO
oOoo Oo / Oo o_oooOo/ Oo oOo / o_oOoo oooOo / oOo o_O Ooo //
10. <theme>Vasa3ris šo9ko</theme> <rheme><lg>iš_lo9vos</lg></rheme> /
<theme>ir_ė3mė</theme> <rheme>paskubomi4s <lg>ren3gtis</lg></rheme> //
oOo Oo o_Oo / o_Oo oooO Oo //
11. <theme>staiga4 <lg>jis_atsi4minė</lg> / kad_šian3dien</theme> /
<rheme><lg>ir_diena4</lg> nepaprasta4</rheme> //
oO o_oOoo / o_Oo / o_oO oooO //
12. <theme>šian3dien štai3 <lg>jie_bai3gia</lg></theme> / <rheme>i4lgas / penkių3 dienų3
/ <lg>rekole4kcijas</lg></rheme> / <theme>ir_pi4rmą kar3tą užsivil3ks</theme>
<rheme><lg>sutana4s</lg></rheme> //
Oo O o_Oo / Oo / oO oO / ooOoo / o_Oo Oo ooO ooO //

Šioje ištraukoje iš vienskiemenių žodžių kirčiuoti šeši: du kartus pavartotas:

bet (5 sakiny: *be4t nuostabiai3 <accent correct="i4lgas">il3gas</accent> kambary3s</theme> /*)

dar (5 sakiny: *<rheme>ske9ndėjo da9r <lg>šešė9liuose</lg></rheme> //; 9 sakiny: <theme>Liu4das da9r <lg>tebekovo9jo</lg></theme> /*),

ak (7 sakiny: *<theme>a3k /*),

jau (9 sakiny: *<lg>jau3</lg> bu4vo paki4lės</rheme>*),

štai (12 sakiny: *<theme>šian3dien štai3 <lg>jie_bai3gia</lg></theme>*).

Visi jie, išskyrus jaustuką *ak* ir jungtuką *bet*, pavartoti prie žodį, gaunantį loginį kirtį. Prieš tokį žodį skaitovas paprastai stabteli (pauzė dažnai yra vienas iš būdų išryškinti svarbesnes mintis ne tik sakinio viduje, bet ir tarp sakinių).

Jeigu samplaikas, prielinksnių, jungtukų ir dalelyčių šlijimą laikytume morfologijos nulemtais, tada galima būtų daryti išvadą, kad nemaža dalis šios ištraukos proklizės atvejų motyvuojama morfologija. Taigi prišlyja prielinksniai (*iš miėgo, prie sàvo, nuo jō, iš lovos*), jungtukai (*ir valandėlę, ir netrūkus, ir ėmė, ir tīlpo, ir pīrmą, ir dienà, ir praeĩdamas, kad šiañdien, kur jū, su paskutiniū*), dalelytės (*juk tai, tai jū, jau spurdėjo*), samplaikų dėmenys (*taip pàt, iš paskutiniūjū*). Tačiau tai ne tik žodžių derinimas pagal funkcinio krūvio hierarchiją, bet ir ritmo reguliavimas. Taip naikinami nekirčiuoti vienskiemeniai žodžiai (kurie nėra įprastas reiškinys rišioje kalboje) ir kirčių sangrūda. Iš anksčiau pateiktų pavyzdžių matyti, kad kirčio sangrūda neatsirastų kirčiuojant *ir valandėlę, ir netrūkus, ir praeĩdamas, su paskutiniū, jau spurdėjo*, bet visi jie pavartoti sintagmos pradžioje. Taigi proklizės atveju inicija jau nebe vyriškoji, ji pradeda nekirčiuotu skiemeniu, su tam tikru įsibėgėjimu, o tai jau ritmo dalykas. Tokios inicijos (kaip V. Širkos skaitymo tempas ir tembras) labai dera su ilgais V. Mykolaičio-Putino sakiniais.

Tik ritmo sumetimais – naikinamos kirčio sangrūdos – galima paaiškinti proklizę *tačiau Liūdo, jie baĩgia, staigà jis atsĩminė*. Tad analizuojamoje ištraukoje lieka tik du atvejai (*krūptelėjes jis atmėrkė, bet jo artimiáusias*), kurių šlijimo negalima paaiškinti gramatika ir teksto ritminės sąrangos dėsniumais. Tačiau atkreiptinas dėmesys į tai, kad jie pavartoti temoje, kuri neretai ištariama kiek greitesniu tempu (bent tokią tendenciją galima buvo stebėti tiriamojoje medžiagoje), o tai ir galėjo nulemti šių vienskiemenių žodžių prozodinį nesavarankiškumą. Apskritai reikia pasakyti, kad aktualiosios skaidos įtaka proklizei iki šiol beveik neanalizuota, ji dar laukia išsamesnių studijų.

Apibendrinant galima pasakyti, kad lietuvių kalbos žodžių prozodinis savarankiškumas priklauso nuo:

- fonetinės struktūros (skiemenu skaičiaus: vienskiemeniai žodžiai dažniau prišlyja),
- morfologinių požymių (kalbos dalies: tarnybinės kalbos dalys dažnai neturi kirčio, prielinksniai dažniausiai netenka kirčio),
- sakinio struktūros (įterpiniuose, eliptiniuose sakiniuose kirtį gali gauti kitais atvejais klitiškai vartojami žodžiai),
- pragmatinių intencijų (pabrėžiamas, loginį kirtį turintis žodis dažnai gaus ir leksinį kirtį),
- ritmo spaudimo (greta nekirčiuoto skiemens potencialus klitikas gali išlaikyti kirtį ir, atvirkščiai, dėl tolesnio kirčiuoto skiemens kirtį gali prarasti ir gramatiškai savarankiški žodžiai).

Atrodo, šie veiksniai yra išvardyti svarbumo tvarka, nors to kategoriškai tvirtinti negalima, nes kiekvienas iš jų gali būti pakankamas pagrindas žodžiui tapti klitiku. Kitas labai svarbus dalykas, yra tai, kad kalboje prozodinis žodžių savarankiškumas yra reliatyvus. Galima sukurti akcentinio šlijimo taisyklių, parengti algoritmų, juos įdiegti į kalbos sintezatorius ir dėl to sintezuojama kalba tikrai skambės natūraliau, bet vartosenai gali pateikti ir daug šių taisyklių nepaisančių pavyzdžių. Tačiau nemetrinėje redaguotoje rašytinėje kalboje klitikų vaidmens formuojant ritmą nereikėtų pervertinti, nes redaktoriai (neretai ir pats rašantysis) menkesnę funkcinę vertę turinčius žodžius paprasčiausiai išbraukia. Kitas reikalas spontaniškos kalba, kurioje gausiau vartojama ne tik nekaitomųjų kalbos dalių, bet ir įvairių pertarų, pauzių užpildų.

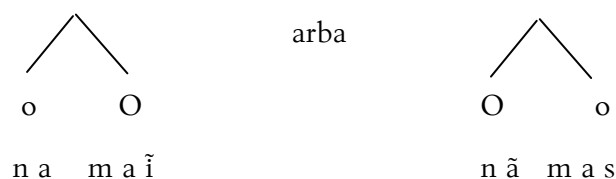
5. Ritmas metrinės fonologijos požiūriu

Kalbos ritmas į fonologų akiratį pateko palyginti neseniai, nors kirtis, kaip supersegmentinis elementas, bent jau klasikinėje fonologijoje buvo gana plačiai aptariamas. Generatyvinei fonologijai, ypač jos formavimosi pradžioje, kirtis rūpėjo kaip balsio ypatybė (skiemuo buvo ignoruojamas), o ne kaip tam tikros žodžio ritminės schemos raiška. Tik XX a. aštuntajame dešimtmetyje, atsiradus **autosegmentinei fonologijai** (ang. *autosegmental phonology*) ir **metrinei teorijai** (ang. *metrical theory*) arba **metrinei fonologijai** (ang. *metrical phonology*), suaktyvėjo teksto prozodijos ir kalbos ritmiškumo funkciniai tyrimai. Metodologinės autosegmentinės ir metrinės fonologijos (kaip ir optimalumo teorijos, kuri šį kartą nebus plačiau aptariama) ištakos neabejotinai yra generatyvinė kalbotyra.

Metrinė fonologija bando išsiaiškinti du svarbiausius dalykus:

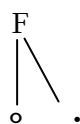
- kaip nustatyti pagrindinio ir šalutinių kirčių vietą,
- kokiais būdais siekiama išvengti kalbos ritmo nesklendumų.

M. Libermanas ir A. Princas (Liberman, Prince 1977) pirmieji prabilo apie ritminę žodžio ir žodžių junginio struktūrą ir pasiūlė modelius, kurie remiasi santykinę balsių, o kartu ir skiemenų svarba. Tie santykiai, kaip įprasta generatyvinės fonologijos darbuose, gali būti vaizduojami medžių šakomis, kurių viena žymi stiprųjį, arba ryškųjį, kita – silpnąjį, arba blankųjį, balsį ir skiemenį. Pirmieji skiemenys angliškoje literatūroje žymimi simboliu „s“ (ang. *strong*, šiame darbe jie bus žymimi simboliu „O“, kaip ir ankstesniuose skyriuose žymėti kirčiuoti skiemenys). Kirčiuoti skiemenys psichoakustiniu požiūriu neabejotinai yra stiprieji (garsesni, iškilesni nei nekirčiuotieji). Silpnieji, arba blankieji, skiemenys angliškoje literatūroje žymimi simboliu „w“ (ang. *weak*), šioje knygoje jie bus žymimi simboliu „o“. Dviskiemenis žodis pagal skiemenų svarbą (ir pagal pagrindinio kirčio distribuciją) gali būti tik dviejų struktūrinių modelių:

Svarbiausias ritmo vienetas metrinėje fonologijoje yra **pėda** (Spencer 1996: 241 ir t. t.; Clark, Yallop 1995: 349 ir t. t.; Hayes 1995: 40 ir t. t.; Roca, Johnson 1999: 331 ir t. t.; Gussenhoven, Jacobs 2005: 187 ir t. t.). Pėdą sudaro kirčiuoto ir nekirčiuotų skiemenų junginys (patį *pėdos* terminą fonologai pasiskolino iš literatūrologų, metrinio poezijos ritmo teorijos darbų³⁰). Kirčiuotu šiuo atveju gali būti laikomas ir pagrindinį, ir šalutinį kirtį turintis skiemu.

Simboliai, kuriais žymimi kirčiuoti ir nekirčiuoti skiemenys, užsienio fonologų darbuose šiek tiek skiriasi (tai lemia darbų chronologiškumas): A. Spenceris (1996) kirčiuotus skiemenis žymi simboliu „°“, nekirčiuotus – simboliu „·“, pavyzdžiui, ang. *water* „vanduo“ jo pateikiamas taip („F“ čia žymi pėdą (ang. *foot*):

water

M. Halle ir J. R. Vergnaudas (1987) kirčiuotus skiemenis žymi simboliu „*“, Tad tas pats pavyzdys jų būtų vaizduojamas taip (skliaustais žymima pėda):

water

Pėdos gali būti dvinarės ir trinarės (kaip ir nesudėtingi, paprastieji fonetiniai žodžiai, žr. 3.4 poskyrį). Dvinarių pėdų galimos tik dvi kombinacijos, trinarių, žinoma, – trys.

1) **Dvinarės** (kirčiuoto ir vieno nekirčiuoto skiemens junginys):

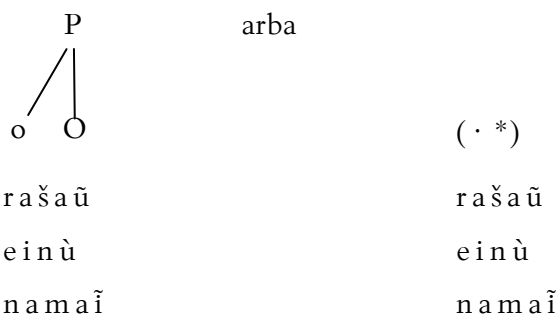
a) **chorėjas** (arba trochėjas³¹) – pirmasis skiemu kirčiuotas, antrasis – nekirčiuotas, jo schema:

³⁰ Metrinės fonologijos ir poezijos (ypač klasikinės) metro studijų sąsajos akivaizdžios, nors patys užsienio fonologai to per daug neakcentuoja.

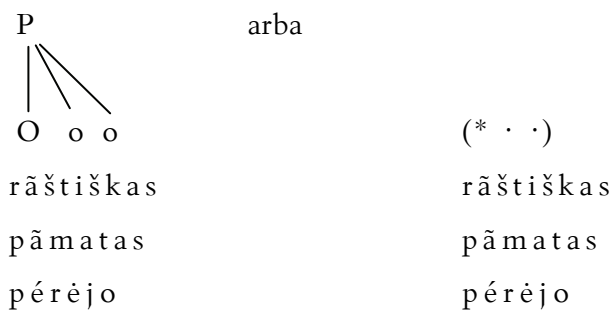
³¹ Angliškoje literatūroje vartojamas tik *trochėjo* terminas.

b) **jambas** – pirmasis skiemuo nekirčiuotas, antrasis – kirčiuotas, jo schema:

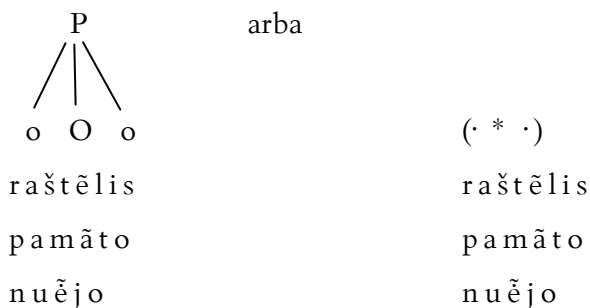

2) **trinarés** (kirčiuoto ir dviejų nekirčiuoto skiemens kombinacijos):

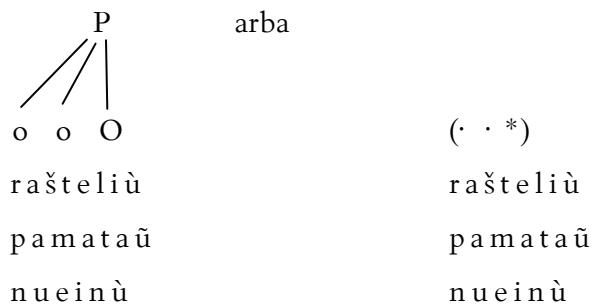
a) **dãktilis** – pirmasis skiemuo kirčiuotas, kiti du – nekirčiuoti:

b) **amfibrachis** – antrasis skiemuo kirčiuotas, abu aplinkiniai – nekirčiuoti:

c) **anapestas** – trečiasis skiemuo kirčiuotas, pirmieji du – ne:

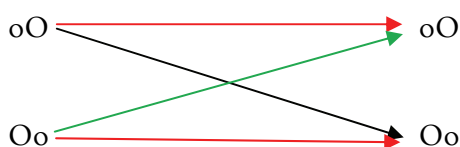

Kalbose, kurioms būdingos dvinarės pėdos, pavyzdžiui, anglų, vyrauja binariniai santykiai tarp stipriųjų ir silpnųjų (kirčiuotų ir nekirčiuotų) skiemėnų. Tokiose kalbose labai ryški šalutinių ritminių kirčių sistema.

Šiose kalbose tarp dviejų kirčiuotų (tai gali būti ir pagrindinį, ir šalutinį kirtį turintys skiemenys) gali atsirasti vienas arba du nekirčiuoti skiemenys (nekirčiuotų skiemenų apskritai gali ir nebūti, susiformuoja kirčių sangrūda):

- 1) vienskiemeniai tarpkirtiniai intervalai tarp dviejų chorėjų (Oo+Oo), dviejų jambų (oO+oO);
- 2) dviskiemeniai tarp chorėjo ir jambo (Oo+oO);
- 3) nuliniai intervalai (kirčio sangrūda, vadinamasis *spondėjas*) tarp jambo ir chorėjo: oO+Oo.

Visas įmanomas dvinarių pėdų sandūras galima vaizduoti taip (raudona rodyklė žymi vienskiemenį tarpkirtinį intervalą, juoda – nulinį, žalia – dviskiemenį):

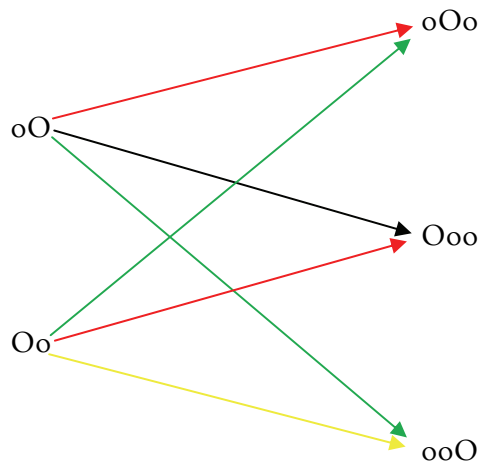

Jeigu kalboje gali pasitaikyti ir dvinarių, ir trinarių pėdų, paprastai tokioms kalboms nėra būdingi ar nelabai ryškūs šalutiniai ritminiai kirčiai. Tokio tipo kalbose tarpkirtinių intervalų įvairovė teoriškai gali būti didelė. Be jau aptartų dvinarių pėdų sandūrų, čia gali būti:

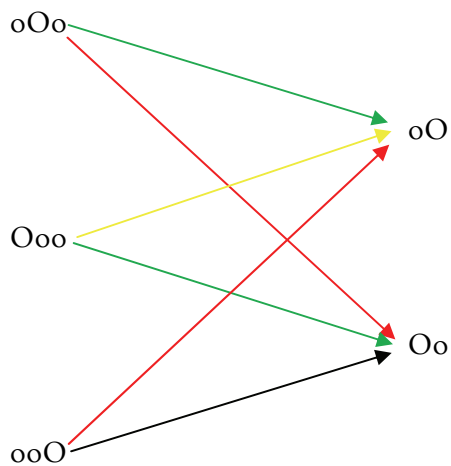
- 1) vienskiemeniai tarpkirtiniai intervalai tarp jambo ir amfibrachio (oO+oOo), chorėjo ir daktilio (Oo+Ooo), amfibrachio ir chorėjo (oOo+Oo) ir kt.;
- 2) dviskiemeniai tarp chorėjo ir amfibrachio (Oo+oOo), jambo ir anapesto (oO+ooO), amfibrachio ir jambo (oOo+oO) ir kt.;
- 3) triskiemeniai tarp chorėjo ir anapesto (Oo+ooO), daktilio ir jambo (Ooo+oO) ir kt.;
- 4) keturskiemenis tarp daktilio ir anapesto (Ooo+ooO);
- 5) nuliniai intervalai (kirčio sangrūda) tarp jambo ir daktinio (oO+Ooo), anapesto ir chorėjo (ooO+Oo); anapesto ir daktilio (ooO+Ooo).

Visas įmanomas dvinarių ir trinarių pėdų sandūras galima schematizuotai vaizduoti tokiomis schemomis, kur raudona rodyklė žymi vienskiemenį tarpkirtinį intervalą, juoda – nulinį, žalia – dviskiemenį, geltona – triskiemenį:

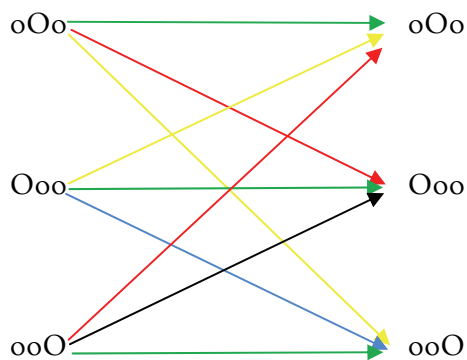
- a) dviskiemenės ir triskiemenės pėdos sandūra:

b) triskiemenės ir dviskiemenės pėdos sandūra:

c) triskiemenių pėdų sandūra (čia jau gali pasitaikyti ir keturių skiemenų tarpkirtinis intervalas, jis pažymėtas mėlyna linija):

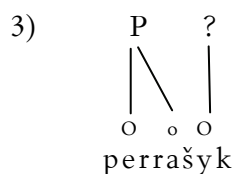

Kaip matyti, kombinacijų daug (net 25), bet kalboje visos teorinės galimybės retai kada realizuojamos. Pavyzdžiui, lietuvių kalboje galimi visų penkių tipų žodžiai (šiuo atveju žodis = pėda), bet chorėjas, jambas ir amfibrachis kartu gerokai dažnesni

už visus kitus įmanomus modelius (žr. 21–22 lent.). Tas pats pasakytina ir apie tarpkirtinius intervalus: nors teoriškai įvairiausi intervalai, bet vienas – du nekirčiuoti skiemenys sudaro beveik du trečdalius visų tarpkirtinių intervalų (žr. 3.3.3 poskyrį).

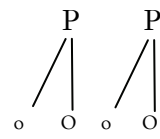
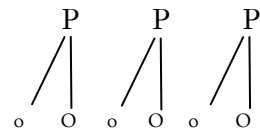
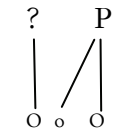
Metrinės fonologijos išplėtos pėdų teorijos esmę ir tuo pačiu pagrindinius kalbos ritmo fonologinės interpretacijos principus galima išsiaiškinti analizuojant dvi lietuvių kalbos žodžių grupes: a) *pėrrašymas, pėrrašinėtojas, pėrrašyk* ir b) *uždaviniū, negailestingumū, parašū*.

Pirmosios grupės žodžius (*pėrrašymas, pėrrašinėtojas, pėrrašyk*) vienija tai, kad pagrindinis kirtis yra pirmajame skiemenyje (priešdėlyje *per-*). Vadinasi, šių žodžių ritmiškumą galėtų lemti chorėjo pėda. Kirčio dislokacija labai paprasta: nuo pirmo kirčiuoto skiemens į dešinę kas antras skiemuo gauna šalutinį ritminį kirtį. Šių žodžių ritminė struktūra būtų tokia:

Trečiajame žodyje turime vieną normalią pėdą, o antrosios tik kirčiuotą skiemenį. A. Spenceris (1996: 245), vėliau ir kiti fonologai tokį elementą siūlo laikyti **degeneravusia** pėda (ang. *degenerate foot*).

Antrosios aptariamų grupės žodžiai – *uždaviniū, negailestingumū, parašū* – kirčiuojami paskutiniame skiemenyje. Taigi jiems galbūt būdinga jambinė pėda: nuo paskutinio kirčiuoto skiemens į kairę kas antras skiemuo gauna šalutinį kirtį. Ritminė struktūra šiuo atveju būtų tokia:

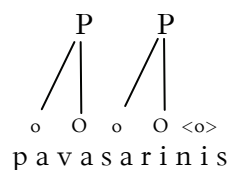
- 1)
uždavinių
- 2)
negailėstingumu
- 3)
parašų

Pavyzdyje *parašų* antrajai pėdai stinga nekirčiuoto skiemens. Taigi čia degeneravusi pėda būtų žodžio pradžioje.

Kaip reiktų interpretuoti tuos atvejus (ar net kalbas), kur **pagrindinis kirtis yra antrajame ar tolesniame skiemenyje nuo galo skiemenyje** ir tas skiemuo nėra žodžio pradžia?

Jei kalbose egzistuoja šalutiniai ritminiai kirčiai, penultimos (priešpaskutinio skiemens kirčio) atveju pirmiausia reikia nustatyti, kuris – jambas ar chorėjas – būdingas kalbai ar analizuojamai žodžių grupei. Analizuojant penultimos kirtį turinčius žodžius, pakanka, kad būtų nustatyta, jog tokios pėdos būdingos analizuojamai žodžių grupei, pavyzdžiui, anglų kalbos veiksmazodžiams būdingas jambas, o daiktavardžiams – chorėjas (ang. *to im'plant* „įdiegti, implantuoti“ – ang. *an 'implant* „implantas“).

Jeigu vyrauja jambo pėdos, kai kurie fonologai (Spencer 1996: 246) siūlo paskutinį skiemenį laikyti papildomu, **ekstrametrinium** (ang. *extrametrical*, *extraprosodic*) ir pėdas skaičiuoti nuo priešpaskutinio skiemens. Lietuvių kalbos žodžio *pavasarinis* ritminė struktūra galėtų būti tokia (jambo pėdos):

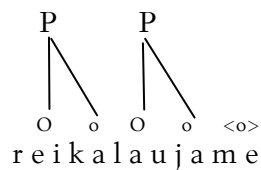

Taip interpretuodami turime būti tikri, kad lietuvių kalboje vyrauja jambo, o ne chorėjo pėdos. Chorėjo atveju problemų nekyla ir šio žodžio schema yra tokia (skliaustuose pažymėta degeneravusi pėda):

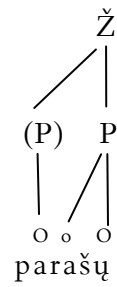
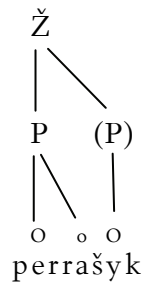
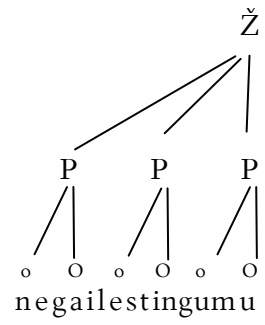
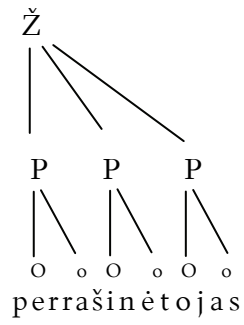
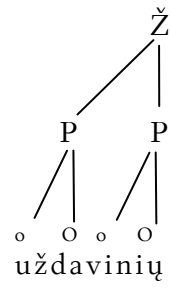
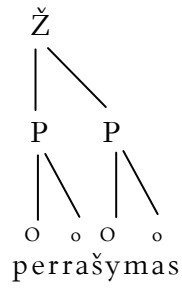
Ši interpretacija labai paranki kalboms su priešpaskutiniu kirčiuotu skiemeniu, pavyzdžiui, lenkų. Tik, žinoma, reikia nustatyti pėdų kryptį: į dešinę – chorėjas, į kairę – jambas.

Neprieštarauja pėdų teorijai ir žodžiai su kirčiuotu trečiuoju nuo galo skiemeniu, pavyzdžiui, *reikaláujame*. Ekstrametrinis gali būti laikomas paskutinis skienu (pėdų teorija leidžia tokiu laikyti tik vieną skiemenį), o toliau ritmas pasiskirsto pagal tokį modelį (chorėjo pėda):

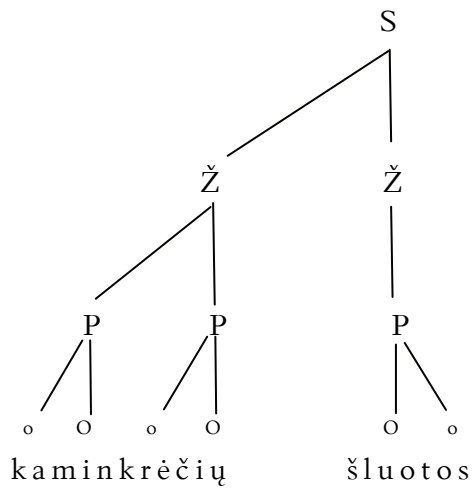

A. Spencerio (1996: 244) nuomone, ekstrametriniai skiemenys vartosenoje gali būti redukuojami, praleidžiami, o, pridėjus afiksą, tampa normalios pėdos dalimi. Lietuvių bendrinėje kalboje galiniai ekstrametriniai skiemenys beveik niekada netaps pėdos dalimi. Kai kurie iš jų (kaip ir šiame pavyzdyje) gali būti praleidžiami, bet taip elgiamasi ne dėl ritmo.

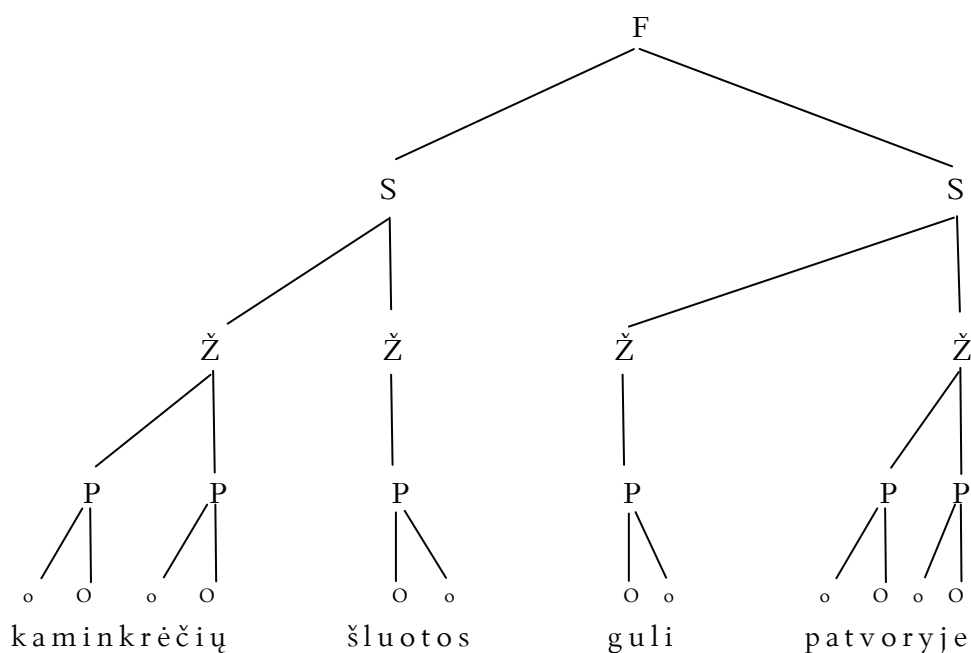
Visais atvejais vienas stipriausias pėdų lygio skienu gauna pagrindinį kirtį (ši pėda yra pagrindinė). Todėl anksčiau pateiktus pavyzdžius, galima aukštesniu lygiu vaizduoti taip (simboliu „Ž“ žymimas žodis):

Galima braižyti ne tik pavienių žodžių medžius su binarinėmis šakomis, bet ir žodžių junginių, sintagmų ar frazių (ir ištisų tekstų). Pavyzdžiui, žodžių junginys (arba sintagma) *kaminkrėčių šluotos* galėtų būti vaizduojamas taip (simboliu „S“ žymima sintagma):

Sakinys (arba frazė) *kaminkrėčių šluotos guli patvoryje* galėtų būti vaizduojamas taip (simboliu „F“ žymima frazė):

Remiantis metrinės fonologijos principais, kalboms, ypač turinčioms fiksuotą pirmojo, pvz.: latvių, suomių (ir mūsų žemaičiams), arba paskutinio skiemens kirtį, galima sukurti itin paprastą ritminio kirčio prieskyros **algoritmą**:

- įeiga (*konkretus žodis*),
- skiemens centrų identifikavimas (pažymimi visi skiemens centrai),
- vyraujančių pėdų nustatymas (jambas ar chorėjas, į dešinę ar kairę bus formuojamos pėdos)
- ekstrametrinio skiemens nustatymas (jeigu toks būdingas kalbai ar konkrečiai nesudėtingai automatiškai identifikuojamai žodžių grupei, pavyzdžiui, kuriai nors žodžių formai),
- pėdų sužymėjimas,
- pagrindinės pėdos nustatymas,
- žodžio kirčio vietos pažymėjimas.

Toks nesudėtingas ritmo formalizavimas įmanomas tik tuo atveju, jei neabejotinai žinoma, kad taip interpretuojamos kalbos turi šalutinius kirčius.

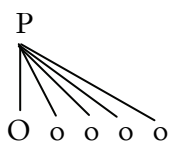
Tik eksperimentiniai tyrimai gali atsakyti į klausimą, ar kalbai būdinga šalutinių ritminių kirčių sistema. Nuo to priklausys, kaip bus interpretuojama pėdų struktūra ir

pats kalbos ritmas. Net jeigu garsų analizės programos nefiksuoja akivaizdžių šalutinių ritminių kirčių požymių, bet gimtakalbiai auditoriai gerai skiria potencialius kirčius, nereikėtų atmesti jų egzistavimo.

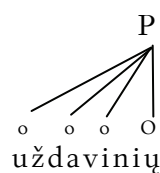
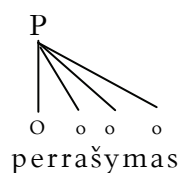
Apie lietuvių bendrinės kalbos ir jos pagrindo – vakarų aukštaičių kauniškių šnektų šalutinius kirčius nemažai parašyta (Girdenis, 1968, 141; 1971, 206; Girdenis, Rosinas, 1974, 195; Girdenis, 1978, 75–76, Kosienė, Girdenis, 1979, 54–55; Kazlauskienė 1998; Kazlauskienė 2001). Būta ir skeptiškos nuomonės šiuo klausimu (Grinaveckis, 1975, 195). A. Girdenis ir A. Pupkis (1994, 88–89) atkreipė dėmesį į tai, kad lietuviai (ypač vakarinės šnekos), negirdėdami ilgesnio žodžio kirčiuoto skiemens, kirčiuotais laiko antrąjį prieškirtinį ar pokirtinį skiemenį. Tą patį galima pastebėti dėstant kirčiavimą. Pradedantys mokytis studentai ilgesnių žodžių kirčio vietą sunkiau nustato ir dažnai kaip kirčiuotą mini būtent potencialiai šalutinį ritminį kirtį galintį turėti skiemenį. Vadinasi, šie skiemenys kalboje labiau išryškunami nei prieškirtiniai ar pokirtiniai.

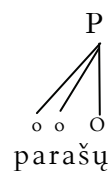
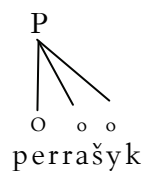
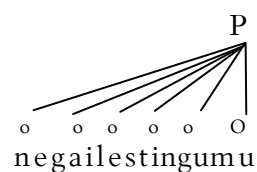
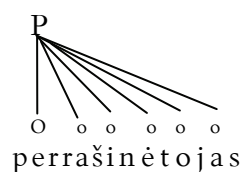
Instrumentinių lietuvių bendrinės kalbos tyrimų, kuriuose būtų analizuojama potencialių šalutinių kirčių akustinės ypatybės beveik ir nėra. Prisimintinas tik vienas V. Vaitkevičiūtės straipsnis (1969), kuriame skaičiuota kai kurių dvikirčių ir trikirčių dūrinių ir priešdėlinių žodžių (t. y. žodžių, turinčių šalutinius kirčius) skiemens centro trukmė ir nustatyta, kad daugeliu atvejų šalutinį kirtį turintys balsiai ar dvibalsiai yra ilgesni. Tad kol kas negalima tvirtinti, kad lietuvių kalboje egzistuoja šalutiniai ritminiai kirčiai, ar bent jau jie yra tikrai ryškūs. Tam reikia išsamių audicinių ir instrumentinių tyrimų.

Lietuvių kalba ne vienintelė, dėl kurios šalutinių kirčių kyla abejonių. Fonologai (Hayes 1995: 296; Spencer 1996: 248; Roca, Johnson 1999: 371–372) tokių kalbų žodžius siūlo laikyti **neribotomis** pėdomis (ang. *unbounded*) ir schematizuoti taip:

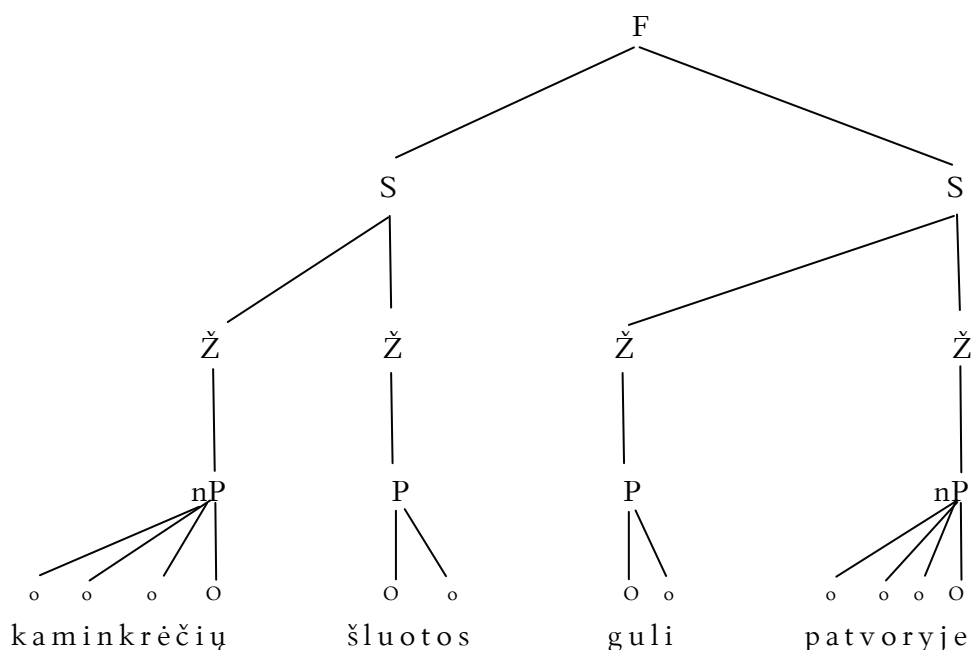

Tokiu atveju anksčiau aptarti lietuvių kalbos pavyzdžiai būtų formalizuojami taip:

Anksčiau minėta frazė turėtų dvi dvinares pėdas ir dvi neribotas pėdas (simbolis „nP“) ir formalizuojama taip:

Kad būtų galima paprasčiau formalizuoti kalbos ritmiškumą ir nustatyti būdus, kuriais siekiama naikinti ritmo nesklaidumus (kirčio sangrūdas ir ilgas nekirčiuotų skiemenų grandines), buvo pasiūlytas **metrinis tinklelis**, ang. *metrical grid* (Liberman, Prince 1977; išplėtotas Hogg, McCully 1987, dabar naudojamas daugelio fonologų, pavyzdžiui, Hayes 1995; Roca, Johnson 1999). Anksčiau minėtas žodžių junginys *kaminkrėčių šluotos* metrinės fonologijos atstovų būtų pateikiamas taip:

4 lygis (sintagma)						*
3 lygis (žodis)					*	*
2 lygis (pėda)		*		*	*	*
1 lygis (skiemuo)	*	*	*	*	*	*

ka min krė čių šluo tos

- 1 lygyje simboliu „*“ pažymimas kiekvienas potencialus kirčio realizavimo atvejis, t. y. skiemens centras. Vadinasi, simbolių yra tiek, kiek analizuojamame fragmente balsių ar dvibalsių.
- 2 lygyje pažymimas tas skiemuo, kuris pagal anksčiau aptartą metodiką gauna ritminės pėdos kirtį arba turi šalutinį kirtį.
- 3 lygyje žymimas žodžio kirtis.
- 4 lygis skirtas vadinamajam sintagmos ar frazės kirčiui žymėti. Jeigu sintagma neturi loginio kirčio, lietuvių kalboje sintagmos (frazės) kirtį gaus paskutinis žodis (tas pats ir anglų kalboje, žr. Spencer 1996: 255), kaip ir pažymėta ankstesniame pavyzdyje. Jei sintagma turi loginį kirtį, tada jis aukščiausio lygio metriniam tinklelyje turi būti pažymimas virš pabrėžto žodžio kirčio:

4 lygis (sintagma)						*
3 lygis (žodis)					*	*
2 lygis (pėda)		*		*	*	*
1 lygis (skiemuo)	*	*	*	*	*	*

ka min krė čių šluo tos

Kaip jau buvo minėta, M. Halle ir J. R. Vergnaudas (1987) žymi pėdas. Todėl analizuotas pavyzdys su neutraliu sintagmos kirčiu jų būtų vaizduojamas taip:

4 lygis (sintagma)						(*)
3 lygis (žodis)					(*	*)
2 lygis (pėda)		(*	*)	(*	*)	(*)
1 lygis (skiemuo)	(*	*)	(*	*)	(*	*)

ka min krė čių šluo tos

Metrinės fonologijos šalininkų manymu, tokiu principu galima aprašyti daugelio kalbų ritmą. Neabejojama, kad kalbai būdingas ritmiškumas, nors ne toks griežtas kaip poezijoje. Nepoetinei kalbos ritmas remiasi ryškesnių ir blankesnių skiemenų kaitaliojimusi: ... ryškus – blankus – ryškus – blankus... (dvinarių pėdu atveju) arba ... ryškus – blankus – blankus – ryškus – blankus – blankus... (trinarių pėdu atveju). Taigi svarbiausias neeiluotos kalbos ritmo požymis ir reikalavimas: **vengti ilgų nekirčiuotų skiemenų grandinių (ang. *lapse*) ir kirčio sangrūdų (ang. *clashes*).**

Anglų kalboje labai griežtai vengiama kirčio sangrūdų, todėl kirčio judėjimas rišlioje sakytinėje kalboje yra natūralus ir gana dažnas reiškiny. Žodžiu, vartosenoje dviejų kirčių greta negali būti nė viename lygyje (nei žodžio, nei sintagmos). Kirčio sangrūda naikinama atitraukiant kirtį į potencialų tik to lygmens (tos pačios metrinio tinklelio linijos) segmentą. Tokį kirčio judėjimą labai taikliai atskleidžia I. Roca ir W. Johson (1999: 306) pavyzdžiuose: ang. *South American* „Pietų Amerikos“, ang. *South American music* „Pietų Amerikos muzika“, ang. *South American modern music* „modernioji Pietų Amerikos muzika“.

1. Žodžių junginyje *South American* kirčio sangrūdos nėra nei viename lygyje, tad jo metrinis tinklelis taisyklingas:

2 kirčio linija		*
1 kirčio linija	*	*
Pagrindinė linija	*	* * * *

South American

2. Žodžių junginyje *South American music*, kaip įprasta neutralioje, be loginio kirčio kalboje, pagrindinį junginio kirtį turės žodis *music* (*South American + music*). Šiuo atveju atsiranda kirčių sangrūda antrojoje linijoje (pažymėta raudonai). Todėl kirtis perkeliamas į pirmąjį žodį *South*:

3 kirčio linija		*
2 kirčio linija	* ←	* * *
1 kirčio linija	*	* *
Pagrindinė linija	*	* * * * *

South American music

3. Žodžių junginys *South American modern music* pagrindinį junginio kirtį vėl turės žodis *music* (*South American + modern music*). Tačiau čia jau nebėra kirčių sangrūdos jokiam lygyje:

3 kirčio linija								*
2 kirčio linija			*					*
1 kirčio linija	*		*	*				*
Pagrindinė linija	*	*	*	*	*	*	*	*

South American modern music

Metrinė fonologija iš principo paremta anglų kalba, kuriai būdingas labai aukštas garsų asimiliacijos ir net redukcijos lygis, žodžių fonologinis savarankiškumas nestabilus, kirčio judėjimas nulemtas ne morfologijos, o teksto prozodijos (arba nepoetinės kalbos ritmo). Ar galima, remiantis šia teorija, aprašyti lietuvių kalbos ritmą? Pavyzdyje *kaminkrėčių šluotos* pirmasis žodis yra jambo pėdos ritmo (jei pripažinsime ne tik šalutinius ritminius, bet ir dūriniuose pasitaikančius šalutinius morfemos kirčius), antrasis – chorėjo. Tad antroje kirčio linijoje (pagrindinio žodžio kirčio lygyje) atsiranda kirčio sangrūda:

3 kirčio linija								*
2 kirčio linija				*	*			*
1 kirčio linija	*		*					*
Pagrindinė linija	*	*	*	*	*	*	*	*

ka min krė čių šluo tos

Situacija panaši kaip ir aptartasis anglų kalbos pavyzdys. Standartinėje bendrinėje lietuvių kalboje tokio kirčio atitraukimo, kaip anglų kalboje (ir apskritai bet kokio kirčio atitraukimo), negali būti:

								*
3 kirčio linija								*
2 kirčio linija		*	←	→	*			*
1 kirčio linija	*		*					*
Pagrindinė linija	*	*	*	*	*	*	*	*

ka min krė čių šluo tos

Tačiau šnekamojoje, ypač visai nevaržomoje privačioje kalboje tokių atvejų tikrai nemažai. Ir atkreiptinas dėmesys į tai, kad aptartasis pavyzdys gali būti išstartas *kaminkrėčių šluotos*:

3 kirčio linija				*
2 kirčio linija	*	←	*	*
1 kirčio linija	*		*	*
Pagrindinė linija	*	*	*	*
	ka	min	krė	čiu
			šluo	tos

Tačiau jis niekada nebus išstartas *kaminkrėčių šluotos*:

3 kirčio linija				*
2 kirčio linija	*	←	*	*
1 kirčio linija	*		*	*
Pagrindinė linija	*	*	*	*
	ka	min	krė	čiu
			šluo	tos

Jeigu žodžio *kaminkrėtys* būtų tik vienintelis 3^a kirčiuotės kirčiavimo modelis, galima būtų manyti, kad tobulo ritmiškumo padeda siekti ir paradigmos kirtis (kituose linknsniuose kirtį gauna būtent *-min-* skiemuo). Tačiau bendrinėje kalboje galimas ir 3^{4b} kirčiuotės variantas, tokiu atveju paradigmos kirtis nepadeda formuoti ritmo, paremto dvinare pėda.

Lietuvių kalbos žodis gana autonomiškas, kirtis – leksinis (galima būtų laikyti paradigminiu) ir jo atitraukimą greičiausiai lemia kiti dėsniumai, ne tik ritmas. Pavyzdžiui, žodžių junginiuose *šakosè tūpi* ir *šakosè tupéjo* abiem atvejais gali būti atitraukiamas kirtis, nors ritmo spaudimas aktualus tik pirmuoju. Atkreiptinas dėmesys į tai, kad kirtis abiejuose pavyzdžiuose gali būti atitraukiamas ne per du skiemenis (kaip būtų įprasta pagal metrinės fonologijos principus), bet į gretimą skiemenį.

Reikia pasakyti, kad pastarųjų metų metrinės fonologijos darbuose kalbama išskirtinai tik apie dvinares pėdas, visiškai atsiribojama nuo kalbų, galinčių turėti trinaras pėdas, ir kai kurios tokios kalbos laikomos neturinčiomis ritminio kirčio. Kalbas bandoma klasifikuoti į chorėjo (trochėjo) ir jambo ritmo kalbas. Geriausias to pavyzdys *Pasaulio kalbų struktūros atlasas* (WALS, prieiga internete:

<http://wals.info/>). Ritmo tipų skyriaus autoriai (Goedemans, Hulst van der 2013) iš aptariamų 323 kalbų net 184 priskiria prie dvinarės pėdas turinčių kalbų.

Kol kas nenustatytas koks nors akivaizdesnis ryšys tarp skiemeninio/kirtinio/morinio ir chorėjo (trochėjo)/jambo ritmo kalbų (žr. 30 lent.). Pusei 30 lentelėje pateiktų kirtinio ritmo kalbų būdingas chorėjas (arabų kalbos šalutinių kirčių sistema, rodos, priklauso nuo arealo), informacijos apie danų ir portugalų (vienintelė romanų kalbų kirtinio ritmo atstovė) kalbas nepateikta, o rusų, švedų, turkų kalbose nėra ritminio kirčio. Skiemeninio ritmo kalboms taip pat būdingesnė chorėjo sistema (nors, atrodo, apie skiemeninio ritmo kalbų šalutinius kirčius lyg ir nederėtų kalbėti).

30 l e n t e l ė. **Akustinio ir fonologinio ritmo sąsaja**³²

Kalba	Chorėjo (trochėjo) ritmas	Jambo ritmas	Nėra ritminio kirčio	Nenustatyta
Anglų*	+			
Arabų* (Libijos)		+		
Arabų* (Egipto, Sirijos ir kt.)	+			
Čekų	+			
Danų				+
Islandų	+			
Lenkų	+			
Olandų*	+			
Portugalų*				+
Rusų*			+	
Švedų			+	
Turkų			+	
Vokiečių*	+			
Estų	+			
Graikų*	+			
Ispanų*	+			
Italų				+
Prancūzų*				+
Suomių	+			

³² Raudonai pažymėtos kirtinio ritmo kalbos, mėlynai – skiemeninio, „*“ žymi prototipines kirtinio ar skiemeninio ritmo kalbas. Fonologinio ritmo duomenys iš *The World Atlas of Language Structures Online*, interneto adresas: <http://wals.info/feature/17A#3/42.81/45.35>.

Metrinės fonologijos esmę trumpai galima būtų taip apibendrinti: egzistuoja hierarchija tarp skiemenų žodyje, tarp žodžių – junginyje ir sintagmoje. Šia hierarchija paremtas kalbos ritmiškumas ir tai geriausiai atsispindi metriniam tinklelyje. Deja, kol kas dar negalima pateikti išsamios lietuvių kalbos ritmo interpretacijos, paremtos metrinės fonologijos principais. Būtinai sutikti su A. Girdeniu (2003: 263): „Bene subtiliausiai ir išradingiausiai pagrindinio bei šalutinių kirčių hierarchiją aiškina metrinė fonologija, operuojanti visokeriopo dėmesio verta metrinių pėdų bei jų dėmenų (dažniausiai – skiemenų) santykinio prozodinio svorio sąvokomis <...>. Bet <...> kol kas neturime šio pobūdžio parengiamųjų lituanistinių darbų.“

6. Išvados

Kalbos ritmiškumas – įdomus reiškinys, kuris rūpi daugelio sričių specialistams (kalbininkams, literatūrologams, muzikologams, neurologams ir kt.). Tačiau jo, kaip ir kitų prozodinių reiškinų, požymiai sunkiai identifikuojami ir analizuojami. Dėl šios priežasties ritmo akustinių ypatumų tyrimai suaktyvėjo tik XX a. devintajame dešimtmetyje, kai buvo gerai išanalizuotos akustinės balsių ir priebalsių ypatybės. Panašiu laiku pradėta ir funkcinė kalbos ritmiškumo analizė. Didžiausias postūmis jai buvo generatyvinės fonologijos suklestėjimas.

Lietuvoje kalbos ritmas labiausiai rūpėjo literatūrologams. Ne itin aktyvų kalbininkų domėjimąsi, matyt, galima paaiškinti tuo, kad apskritai stokojama kompleksinių bendrinės kalbos prozodinių reiškinų tyrimų, be to, vyravo klasikinės fonologijos idėjos. Todėl knygoje aprašytas tyrimais buvo siekiama apibendrinti pavienius lietuvių kalbininkų darbus ir bent šiek tiek priartėti prie pasaulinių ritmo tyrimų. Tyrimo rezultatus galima suskirstyti į tris grupes, tiesiogiai susijusias su keltais uždaviniais.

1. Įvairių lietuvių kalbos segmentų trukmės tyrimas rodo, kad skaitomoje kalboje skiemenų, pėdų bei tarpkirtinių intervalų trukmė įvairuoja. Tad absoliutūs trukmės duomenys lietuvių kalbos ritmiškumo neatskleidžia. Todėl, remiantis užsienio mokslininkų patirtimi, buvo nagrinėti statistiniai garsinio signalo vienetų trukmės įverčiai (standartinis nuokrypis, variacijos koeficientas ir kt.) ir jų reikšmės gretintos su kitų kalbų duomenimis. Šios analizės rezultatai gana prieštaringi ir pagal juos lietuvių kalbos negalima vienareikšmiškai priskirti prie kurios nors ritmo grupės. Nors tirtieji lietuvių kalbos pavyzdžiai užima tarpinę padėtį tarp kirtinio ir skiemeninio ritmo kalbų hipotetinių rodiklių, vis dėlto jie yra artimesni kirtinio ritmo kalboms. Lietuvių kalba neabejotinai skiriasi nuo japonų (morinio ritmo) kalbos.

Įvairiapusė dabar naudojamų akustinių ritmo koreliatų analizė leidžia manyti, kad galbūt nėra gryųjų kirtinio ar skiemeninio ritmo kalbų. Todėl reikėtų kalbėti tik apie šių reiškinų – kirčio ir skiemens – svarbą formuojant konkrečios kalbos ritmą.

2. Rašytinės kalbos ritmiškumo pagrindą sudaro dvejojo pobūdžio reiškiniai: kalbos vienetų trukmė ir kirčio pozicija. Analizuotoje medžiagoje vyrauja vienos – keturių sintagmų frazės (tokių yra apie du trečdaliai), o sintagmos dažniausiai (taip pat du trečdaliai) esti dvižodės – trižodės, arba dvikirtės – trikirtės. Įvairaus ilgio rašytinės kalbos sakiniai skaitant skaidomi į fiziologiškai ir psichologiškai parankius segmentus,

kurie dažniausiai yra ir gramatiškai bei semantiškai savarankiški. Frazės ir sintagmos ilgis yra sąmoningai kuriamo ritmiškumo rodiklis, kuriam įtakos turi kalbos gramtinė struktūra. Tai nėra pirminio ritmo požymis.

Sintagma dažniausiai pradedama kirčiuotu arba vienu nekirčiuotu skiemeniu (tokių sintagmų du trečdaliai), dažnai baigiama (beveik keturi penktadaliai) kirčiuotu arba vienu – dviem nekirčiuotais skiemenimis. Tarp dviejų kirčių sintagmos viduje dažniausiai būna vienas – du nekirčiuoti skiemenys (tokių yra apie du trečdalius).

Tipiškas fonetinis žodis yra dviejų – keturių skiemenų (tokie žodžiai sudaro kiek mažiau nei du trečdalius visų žodžių). Dviskiemeniuose žodžiuose kirtis vienodai dažnai gali būti tiek paskutiniame, tiek pirmajame skiemenyje. Ilgesniame žodyje jis linkęs koncentruotis viduryje, taip sukuriamas artikuliaciniu požiūriu labai patogus vienetas su prozodine viršūne viduryje (kalbos padargų įtampa kyla, pasiekiamas pikas, tada kalbos padargų įtampa atslūgsta).

Visi aptarti reiškiniai, formuojantys rašytinės kalbos ritmą, vyksta dėl pragmatinių priežasčių (panašios tendencijos išlieka ir iš anksto paruoštoje sakytinėje bei spontaniškoje). Vengiama ilgų sunkiai fiziologiškai ištariamų sintagmų, žodžių, kirčio sangrūdų, ilgų bekirčių skiemenų grandinių, nes jiems artikuluoti reikia didesnių pastangų.

3. Lietuvių kalbos žodis yra gana savarankiškas prozodinis vienetas. Jo savarankiškumas priklauso nuo daugelio veiksnių: fonetinės struktūros (vienskiemeniai žodžiai dažniau prišlyja), morfologinių požymių (tarnybinės kalbos dalys, ypač prielinksniai, dažnai neturi kirčio), sakinio struktūros (eliptiniuose sakiniuose kirtį gali gauti potencialus klitikas), pragmatinių intencijų (loginį kirtį turintis žodis gaus ir leksinį kirtį), ritmo spaudimo (greta nekirčiuoto skiemens potencialus klitikas gali išlaikyti kirtį). Pastarasis veiksnys labai svarbus ritmo požiūriu, nes klitikas gali panaikinti kirčių sangrūdą, chorėjo tipo žodį (ir vyriškąją sintagmą) paversti patogesniu išstarti amfibrachiu (ir moteriškąją sintagmą).

4. Fonologinė lietuvių kalbos ritmiškumo analizė ir interpretacija susiduria su problema, kuri lieka dar neišspręsta. Tai šalutinių ritminių kirčių (ne)buvimas. Remiantis pavieniais turimais lietuvių bendrinės kalbos šalutinių kirčių tyrimais, galima manyti, kad jei ir egzistuoja tokie kirčiai bendrinėje kalboje, jie nėra labai ryškūs. Tad galėtume kalbėti tik apie neribotas, bet ne apie dvinares pėdas, pagal kurias kalbos klasifikuojamos į dvi tipologines grupes. Iš dalies tokią prielaidą remtų ir

kirčio atitraukimo dėsningumai, kai kirtis atitraukiamas ne per du skiemenis (kaip reikalauja metrinė fonologija dvinarių pėdų atveju), bet į gretimą ankstesnį skiemenį. Tačiau kol kas tai tik įžvalgos, reikalaujančios labai kruopščios vartosenos duomenų analizės.

Apibendrinant galima pasakyti, kad atlikti lietuvių kalbos ritmiškumo tyrimai kol kas nepateikia daug konkrečių atsakymų, tačiau jie atveria kelius tolesnei analizei. Be jau minėtų šalutinių kirčių ir jų vaidmens formuojant ritmą, reikėtų aiškintis, kaip kalbos ritmo išmoksta dvikalbiai vaikai, kaip svetimų kalbos ritmiškumo mokosi kitakalbiai, ar galima iš ritmo atpažinti kalbas, dialektus, sociolektus, kaip suvokiamas ritmas, kai kalba yra sutrikusi, kaip tobulinti sintezuotos kalbos ritmiškumą.

Literatūra

- Abercrombie D. 1967: *Elements of general phonetics*, Edinburgh: Edinburgh University Press.
- Anbinderis T., Kasparaitis P. 2007: Klitikų paieškos lietuviškame tekste algoritmai. *Kalbų studijos* 10, 30–37.
- Anbinderis T. 2010: *Kai kurių lietuvių kalbos teksto kirčiavimo aspektų matematinis modeliavimas*. Daktaro disertacija, Vilniaus universitetas.
- Arvaniti A. 2009: Rhythm, timing and the timing of rhythm, *Phonetica* 66, 46–63.
- Arvaniti A. 2012: The usefulness of metrics in the quantification of speech rhythm, *Journal of Phonetics* 40, 351–373.
- Balčiūnaitė A., Pakerys A. 2006: Klitikų problema Alfonso Maldonio poezijoje. *Žmogus ir žodis: Didaktinė lingvistika* 1, 10–14.
- Barry W. J., Andreeva B., Russo M., Dimitrova S., Kostadinova T. 2003: Do rhythm measures tell us anything about language type? In *Proceedings of XVth ICPHS*, Spain: Barcelona, 2693–2696.
- Bertinetto P. M., Bertini Ch. 2008: On modeling the rhythm of natural languages, in *Proceedings of the 4th International Conference on Speech Prosody*, Brazil: Campinas, 427–430.
- Bitinienė A. 1997: *Funkciniai stiliai: sakinio ilgis ir struktūra*. Vilnius: Vilniaus pedagoginio universiteto leidykla.
- Bond Z. S., Markus D., Stockmal V. 2003: Prosodic and rhythmic patterns produced by native and non-native speakers of a quantity-sensitive language, in *Proceedings of XVth ICPHS*, Spain: Barcelona, 527–530.
- Clark J., Yallop C., 1995: *An introduction to phonetics and phonology*. Second edition. Oxford UK, Cambridge USA: Blackwell.
- Crystal D. 1976: *Prosodic Systems and Intonation in English*, Cambridge, London, New York, Melbourne: Cambridge University Press.
- Crystal D. 2003: *A Dictionary of linguistics & phonetics. Fifth edition*, Blackwell Publishing
- Dauer R. M. 1983: Stress-timing and syllable-timing reanalysed, *Journal of Phonetics* 11, 51–62.

- Dauer R. M. 1987: Phonetic and phonological components of language rhythm, in *Proceedings of XIIth ICPHS*, Estonia: Tallinn, 447–449.
- Dellwo V., Wagner P. 2003: Relations between language rhythm and speech rate, in *Proceedings of XVth ICPHS*, Spain: Barcelona, 471–474.
- Dellwo V. 2006: Rhythm and speech rate: A variation coefficient for deltaC, in Karnowski Pawel, Imre Szigeti (eds.) *Language and Language Processing: Proceedings of the 38th Linguistic Colloquium*, Piliscsaba 2003, Frankfurt: Peter Lang, 231–241, http://www.academia.edu/1311481/Rhythm_and_speech_rate_A_variation_coefficient_for_C (2013-04-15)
- Dellwo V. 2010: *Influences of speech rate on the acoustic correlates of speech rhythm: An experimental phonetic study based on acoustic and perceptual evidence*, PhD theses, University of Bonn.
- Dessons G. 2005: Poetikos įvadas. Literatūros teorijų apžvalga. Vilnius: „Baltos lankos“.
- Fokaitė I. 2003: *Lietuvių kalbos teksto prozodijos pagrindai*. Bakalauro darbas. Kaunas: Vytauto Didžiojo universitetas.
- Girdenis A. 1968: [rec. kn.:] Z.Zinkevičius, Lietuvių dialektologija. Lyginamoji tarmių fonetika ir morfologija. *Baltistica*, t. 4 (1), 135–144.
- Girdenis A. 1971: [rec. kn.:] Lietuvių kalbos tarmės (Chrestomatija). *Baltistica*, t. 7 (2), 201–209.
- Girdenis A., Rosinas A. 1974: [rec. kn.:] V.Grinaveckis, Žemaičių tarmių istorija (Fonetika). *Baltistica*, t. 10 (2), 187–207.
- Girdenis A. 1978: Akcentologinis mažmožis. *Baltistica*, t. 14 (1), 75–76.
- Girdenis A. 1983: Lietuvių bendrinės kalbos prozodinių skiemens tipų santykiniai dažnumai. *Kalbotyra* 34 (1), 117–118.
- Girdenis A. 1993: „Metų“ hegzametas. *Darbai apie Kristijoną Donelaitį*. Vilnius: „Vaga“. 60–103.
- Girdenis A., Pupkis A. 1994: Vienas lietuvių kalbos ritmo bruožas. *Kalbotyra*, t.43 (1), 88–89.
- Girdenis A. 2003: Teoriniai lietuvių fonologijos pagrindai. Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas.

- Girdenis A., Karosienė V. 2010: *Bendrinės lietuvių kalbos statistinė struktūra: fonologijos dalykai*, Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla.
- Grinaveckis V. 1975: Dėl naujo požiūrio į kai kuriuos lietuvių istorinės dialektologijos klausimus. *Baltistica*, t. 11 (2), 185–200.
- Girdzijauskas J. 1966: *Lietuvių eilėdara. Silabinės–toninės sistemos susiformavimas*. Vilnius: Vaga.
- Girdzijauskas J. 1979: *Lietuvių eilėdara (XX a.)*. Vilnius: „Mokslas“.
- Girdzijauskas J. 1982: Eilėdara. *Literatūros teorijos apybraiža*. Vilnius: „Vaga“, 133–184.
- Goedemans R, Hulst H van der. 2013. Rhythm Types. In: Dryer, Matthew S. & Haspelmath, Martin (eds.). *The World Atlas of Language Structures Online*. Leipzig: Max Planck Institute for Evolutionary Anthropology. (Available online at <http://wals.info/chapter/17>, Accessed on 2014-11-29).
- Goldsmith J. 1990: *Autosegmental and metrical phonology*. Basil Blackwell.
- Grabe E., Low E. L. 2002: Durational variability in speech and the rhythm class hypothesis. In Gussenhoven Carlos, Natasha Warner (eds.), *Papers in Laboratory Phonology 7*, Berlin: Mouton de Gruyter, 515–546.
- Gussenhoven C., Jacobs H., 2005: *Understanding Phonology*. Second edition. London: Hodder Arnold.
- Hayes B., 1995: *Metrical stress theory*. Chicago: The University of Chicago Press.
- Halle M., Verganu J.-R., 1987: *An Essay on Stress (Current Studies in Linguistics)*. Cambridge, Massachusetts, London: MIT Press.
- Hogg R., McCully C.B., 1987: *Metrical phonology: a coursebook*. Cambridge University Press.
- Karosienė V., Girdenis A. 1990: Bendrinės kalbos žodžio ir skiemens statistinė struktūra. *Kalbotyra* 41(1), 36–48.
- Kazlauskas J. 1968: *Lietuvių kalbos istorinė gramatika*, Vilnius: „Mintis“ (= J. Kazlauskas, Rinktiniai raštai, t. 1, Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas, 2000)
- Kazlauskienė A. 1998: *Pietinių vakarų aukštaičių tarmės balsių kiekybė*: Daktaro disertacija. Kaunas: VDU.

- Kazlauskienė A. 2001: Šalutiniai kirčiai vakarų aukštaičių kauniškių tarmėje. *Kalbotyra*, t. 50 (1), 53–66.
- Kazlauskienė A., Fokaitė I. 2005: Dėl lietuvių kalbos teksto prozodijos. *Žmogus ir žodis* 1, 35–38.
- Kazlauskienė A. 2005a: *Statistiniai lietuvių šnekamosios kalbos frazės sandaros dėsniumai*. Prieiga per internetą: http://fcim.vdu.lt/~asta_kazlauskiene/publikacijos/Statisniai%20lietuviu%20šnekamosios%20kalbos.pdf.
- Kazlauskienė A. 2005b: Žodžių dinaminė struktūra ir tarpkirtiniai intervalai vakarų aukštaičių kauniškių šnektose. *Kalbos istorijos ir dialektologijos problemos* 1, 285–291.
- Kazlauskienė A. 2009: Kirtis populiariose jaunimo dainose. *Žmogus ir žodis* 1, 45–51.
- Kazlauskienė A., Raškinis G. 2008: Lietuvių kalbos fonologinio skiemens struktūrinių modelių dažnumas, *Žmogus ir žodis* 10(1), 24–31.
- Kazlauskienė A., Raškinis G. 2013: *Lietuvių kalbos tarties žodynas*. Kaunas. Prieiga per internetą: <http://tekstynas.vdu.lt/page.xhtml;jsessionid=BC02BD68D072134320C2795D10C51672?id=pronunciation>
- Kazlauskienė A. Kai kurie akustiniai lietuvių kalbos ritmiškumo parametrai. *Baltistica: baltų kalbotyros žurnalas*. Vilnius: Vilniaus universitetas, 2013, T. 48 (1), 19–36.
- Kazlauskienė A., Raškinis G. 2013: Intonuoto garsyno kūrimo principai, *Žmogus ir žodis*, t. 15, 101–110.
- Kohler K. J. 2008: The perception of prominence patterns, *Phonetica*, 65, 257–269.
- Kohler K. J. 2009a: Whither speech rhythm research? *Phonetica*, 66, 5–14.
- Kohler K. J. 2009b: Rhythm in speech and language. A new research paradigm, *Phonetica*, 66, 29–45.
- Kosienė O., Girdenis A. 1979: Fonologinis šalutinis kirtis rytų aukštaičių uteniškių tarmėje. *Kalbotyra*, t.30 (1), 48–56.
- Koženiauskienė R. 1999: *Retorika: iškalbos stilistika*. Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas.
- Kreiner H. 2012: Prosodic rhythm in reading and their contribution to text integration, in *Perspectives on Rhythm and Timing*, UK: Glasgow, 29.

- Ladefoged P. 2011: *A course in phonetics. Fourth edition*, Thomson Wadsworth.
- Lehiste I. 1977: Isochrony reconsidered, *Journal of Phonetics* 5, 253–263.
- Lehiste I. 1990: An acoustical analysis of the metrical structure of orally produced Lithuanian poetry, *Journal of Baltic Studies*, Vol. XXI, No. 2, 145–156.
- Lieberman M., Prince A. 1977: On stress and linguistic rhythm. *Linguistic inquiry*. Nr. 8
- Lloyd J. A. 1940: *Speech signals in telephony*, London: Pitman&Sons.
- Mauricaitė V. 1985: Kai kurių frazės faktorių įtaka žodžių šlijimui. *Kalbotyra* 36(1), 38–42.
- Mauricaitė V. 1986: Kiek žodžių, tiek ir kirčių?, *Lietuvių kalba mokykloje* 2, 95–103.
- Mauricaitė V. 1987: Samplaikinių formų dėmenų akcentinis šlijimas, *Mūsų kalba* 2, 3–6.
- Mauricaitė V. 1994: Akcentinis šlijimas frazės viduje (statistinis tyrimas), *Kalbotyra* 43 (1), 61–64.
- Mairano P. 2009: *Correlatore 2.1*, http://www.lfsag.unito.it/correlatore/index_en.html (2013-04-15)
- Mairano P. 2011: *Rhythm typology: acoustic and perceptive studies*, PhD theses, University of Turin.
- Pakerys A. 1982: *Lietuvių bendrinės kalbos prozodija*. Vilnius: Mokslas.
- Pikčilingis J. 1971: *Lietuvių kalbos stilistika*. Vilnius: Mintis.
- Pike K. L. 1945: *The intonation of American English*, Michigan: University Press.
- Port R. F., Dalby J., O'Dell M. 1987: Evidence for mora-timing in Japanese, *Journal of the Acoustical Society of America* 81, 1574–1585.
- Pukevičiūtė A., Kazlauskienė A. 2013: Klasterinė tipologinių kalbos ritmo grupių analizė. ALL, 2013, 166–182
- Ramus F., Nespors M., Mehler J. 1999: Correlates of linguistic rhythm in the speech signal, *Cognition* 73, 265–292, <http://www.lscp.net/persons/ramus/docs/Cognition99.pdf> (2013-04-15)
- Ramonaitė V. 1980: Prozos kalbos ritmas. Konstruktyvieji faktoriai ir pagalbiniai formantai. *Literatūra ir kalba* 16, 38–65.
- Ramonaitė V. 2006: Pirminis Juozo Baltušio „Parduotų vasarų“ ritmas. *Acta Humanitarica Universitatis Saulensis*. Mokslo darbai: Šiauliai, 307–333.
- Ramonaitė V. 2010: J. Baltušio romano „Parduotos vasaros“ ritmas kaip stiliaus ypatybė (Filologijos kandidato disertacija). Šiauliai: VšĮ Šiaulių universiteto

- leidykla, 93–274.
- Rimkutė E. 2009: Gramatinė morfologinių samplaikų klasifikacija. *Kalbų studijos* 14, 32–38
- Rimkutė E., Kazlauskienė A., Raškinis G. 2012: *Abėcėlinis lietuvių kalbos morfemikos žodynas*. Kaunas. Prieiga per internetą: <http://donelaitis.vdu.lt/lkk/pdf/AbcI.pdf>
- Rimkutė E., Kazlauskienė A., Raškinis G., Markiewicz I. 2013: *Lietuvių kalbos morfemikos duomenų bazė*. Kaunas. Prieiga per internetą <http://tekstynas.vdu.lt/page.xhtml;jsessionid=F9A46304364F16762F4A042346DA3362?id=morfema-db>.
- Roach P. 1982: On the distinction between 'stress-timed' and 'syllable-timed' languages', in David Crystal (ed.), *Linguistic Controversies*, London: Edward Arnold, 73–79, <http://www.personal.reading.ac.uk/~llsroach/phon2/frp.pdf> (2013-04-15)
- Roca I., Johnson W., 1999: *A course in phonology*. Blackwell Publishinh
- Sauka L. 1978: *Lietuvių liaudies dainų eilėdara*. Vilnius: Vaga.
- Spencer A., 1996: *Phonology. Theory and Description*. Blackwell Publishinh Ltd
- Stundžia B. 1991: *Kirtis tekste. Žodžiai ir prasmės*. Vilnius: Mokslas, 86–92
- Vaičiaitytė G. 2010: *Pirminis lietuvių kalbos tekstų ritmas*. Magistro darbas. Kaunas: VDU.
- Vaitkevičiūtė V. 1969: Dvikirčiai ir trikirčiai žodžiai. *Lietuvių kalbos gramatikos tyrinėjimai*. 1969, 231–242.
- Vaitkevičius R., Saudargienė A. 2006: *Statistika su SPSS psichologiniuose tyrimuose: mokomoji knyga*. Kaunas: VDU leidykla.
- The World Atlas of Language Structures Online*. Leipzig: Max Planck Institute for Evolutionary Anthropology (Available online at <http://wals.info/>, Accessed on 2014-11-29).
- Zaborskaitė V. 1982: *Literatūros mokslo įvadas*. Vilnius: Mokslas.

The regularities of primary rhythm of the Lithuanian language (summary)

The rhythm of a language is an interesting phenomenon that concerns many areas (linguistics, literary science, musicology, neurology, etc.). However, it is difficult to identify and analyse various features of the rhythm. For this reason, the investigation of acoustic characteristics of the rhythm became more active only in the eighties of the twentieth century, when vowels and consonants of many languages had already been thoroughly researched and described. Metrical phonology started at a similar time. The development of generative phonology was the greatest impetus on the origin of metrical stress theory.

The rhythm of Lithuanian concerned almost exclusively scientists of literature. The fact that there is no complex research of the Standard Lithuanian prosody could explain why linguists lack interest in the rhythm. Moreover, classical phonology was the predominant area of Lithuanian phonology.

The aim of the research which is described in this study is to identify the main regularities of primary rhythm of Lithuanian. This is achieved by identifying rhythmical features of speech signals and written texts. In this study, the rhythm which is not consciously constructed but is determined by the language system is called primary rhythm. The research consists of four parts: 1) analysis of phonetic features of the speech rhythm, 2) establishment of the regularities of the rhythm in written language, 3) research of the prosodic autonomy of words and its determinants, 4) a description of the principles of metrical phonology.

The aim of the first part of the research was to establish duration-related phonetic features of the rhythm of the Lithuanian speech and to try to assign Lithuanian to one of typological classes of the rhythm. The duration of various segments of speech was investigated and acoustic metrics was calculated. The research was based on a data corpus consisting of 5 professional speakers (3 male and 2 female) who read 10 minute extracts from classical novels and 4 professional actors (3 male and 1 female) who read the text “The North wind and the Sun”, at different reading rates. Acoustic metrics was calculated and charts were drawn by software *Correlatore* 2.2, which was developed by Dr. P. Mairano

(http://www.lfsag.unito.it/correlatore/index_en.html). A computational programme for extracting data was designed by Prof. Dr. G. Raškinis.

The results of the research of the text which was read by professional speakers showed that the duration of the syllables, fragments from the beginning of one vowel till another vowel, feet (intervals from a stressed syllable inclusive to the beginning of the next stressed syllable) and inter-stress intervals are not equal. A major part (91%) of the syllables and the fragments from the beginning of one vowel till another vowel fits into the interval of 200 ms (from 80 to 280 ms). The feet from 210 ms to 600 ms dominate the studied material and comprise about 75% of all feet. This interval is too long, so the duration of the feet as well as the syllables is not really equal. Stressed syllables are also located at varying intervals. The length of 75% of inter-stress intervals is from 110 ms to 500 ms. Consequently, the duration of syllables or feet, inter-stress intervals is not fundamental and certainly not the only feature of rhythmicity of the Lithuanian speech.

The results of the analysis of acoustic metrics which are related to the duration of vocalic and consonantal segments cannot unambiguously indicate as to which rhythm is closer to Lithuanian: syllable-timed or stress-timed. The data of the analysed Lithuanian fragments showed that:

- ΔC varied from 42 to 69 in normal and fast reading and from 61 to 88 in slow reading,
- %V – from 41 to 47 at all reading rates,
- varcoC – from 43 to 56 in normal and fast reading and from 55 to 63 in slow reading,
- rPVI – from 45 to 82 in normal and fast reading and from 74 to 101 in slow reading,
- nPVI – from 42 to 57 at all reading rates,
- CCI-V – from 21 to 44 at all reading rates,
- CCI-C – from 25 to 58 at all reading rates.

The calculated acoustic correlates cover all the intervals inherent to stress-timed and syllable-timed languages. Therefore, according to ΔC , %V, varcoC and the two-dimensional charts of these metrics, the analysed examples of the Lithuanian language are in an intermediate position between the two types of the rhythm classes. However, they are located close to the stress-timed languages. Thus, it is possible to state that

Lithuanian is more similar to the stress-timed languages. Only CCI-C and CCI-V allow syllabic timing of the Lithuanian speech.

The second part of the research deals with regularities of the rhythm in written language. It was expected that this analysis will reveal what is really typical of the rhythm in the Lithuanian language and that it is not subject to functional or individual writer's style or dynamics of a narrative. The results from this part of the study show the role of stress in rhythm formation of written Lithuanian; it also aimed to detect the duration of the most typical segments (sentences, phrases and words), the structure of the beginning and the end of a phrase and a word and the length of inter-stress intervals.

The research was based on the data from two corpora. The first one consists of extracts from the novels by P.Orintaitė, A.Vaičiulaitis, V.Ramonas, V.Mykolaitis-Putinas and the essays by S. Nėris. These extracts include approximately one thousand sentences each. The second corpus consists of extracts from scientific (about 8 thousand sentences), fiction (about 11 thousand sentences) and media (about 8 thousand sentences) texts. These extracts include approximately two thousand phrases each.

The research results show that sentences of 1–4 phrases, phrases of 2–3 phonological words (stresses) predominate in Lithuanian. Both groups (typical sentences and phrases) constitute two-thirds of the studied material. Sentences of varying duration are segmented into units which are suitable for articulation and perception. These units (phrases) are usually grammatically and semantically independent. The duration of sentences and phrases is purposely created and thus cannot be an indicator of the rhythmicity of the language. For this reason, this is not a feature of primary rhythm.

It is possible that the position of stress is more significant for primary rhythm than the duration of units. Nearly half of all phrases begin and end in one unstressed syllable, and every third phrase begins and ends in a stressed syllable. One- and two-syllable inter-stress intervals predominate and account for two-thirds of all inter-stress intervals. Long unstressed syllable chains (lapses) are avoided.

The results show that two-syllable words are used most often: the words which are stressed on the first syllable comprise 16%, the words stressed at the ending amount to 15%. Three-syllable words are also encountered frequently: the words

stressed in the middle syllable comprise 15%, the words with stressed endings amount to 7%, the words with the first stressed syllable make up 10%. There are quite a few one-syllable words (10%). Longer words are less frequent (26%). It was observed that stress tends to concentrate in the middle of a word or a phrase. Thus, it is very comfortable for pronunciation of a prosodic unit with a top in the middle: the tension of speech organs increases and reaches the peak; then, the tension of speech organs decreases.

The rhythm of prose is not limited by strict metric poetical requirements. However, it can be distinctly dependent on a language structure. Furthermore, the above mentioned phenomena create the rhythm of a written language so that it is read smoothly silently or vocally. A reader must be able to integrate the information across several units of semantic, grammatical, text prosody levels to achieve the correct interpretation of a sentence. Consequently, the rhythmic arrangement of a text is due to pragmatic reasons in order to avoid hardly pronounceable and incomprehensible phrases, combinations of words, stress lapses and clashes. A reader does not notice text prosody unless normal patterns are broken.

The third part of the study of Lithuanian rhythm regularities focuses on the prosodic autonomy of a word and its determinants. A Lithuanian word is quite an autonomous prosodic unit. Nevertheless, in some cases a word loses stress, connects to an adjacent word and becomes a part of a succeeding or preceding word. Such potential clitic can be an important regulator of the rhythm in terms of avoiding stressed syllable clashes.

The preparation of the data base for the study revealed that sometimes it is difficult to determine whether a word is independent. Therefore, it was decided to explore this question separately. The data base for this analysis consists of some audio recordings of novels, which were used in this study (11 h 20 min, 22 speakers).

The empirical data show that words with clitics comprise about $\frac{1}{4}$ of all the words. The data analysis suggests that word autonomy depends on many factors: phonetic structure (monosyllabic words often lose their stress), morphological features (uninflected parts of speech, especially prepositions, often do not have a stress), the structure of a sentence (a potential clitic can get a stress in an elliptic sentence), pragmatic intentions (a word with a phrase stress will get a lexical stress), and the pressure of the rhythm (a potential clitic can keep stress due to succeeding unstressed

syllable). The latter factor is important for rhythmicality of speech for two reasons. First, a clitic can eliminate a stress clash, which might form if both words had stresses. Second, if a clitic connected to the word with a first stressed syllable, the second syllable would become stressed. Such word is articulated easier than a word which begins with a stressed syllable. However, the rhythm does not have a major impact on word autonomy in Lithuanian. The phonetic structure and morphological features have the most significant influence on prosodic autonomy of a word.

The principles of metrical phonology and possibilities to describe the rhythm of Lithuanian on the basis of this theory are discussed in the fourth part of the study of the Lithuanian language rhythm.

The phonological analysis and interpretation of the Lithuanian language rhythm face problems that still remain unsolved. The major problem is whether a secondary rhythmical stress exists or is absent from the Lithuanian language. From individual articles it could be assumed that if these stresses exist in Lithuanian, they are not prominent. Thus, we can only talk about unbounded feet but not about binary feet. According to the latter feet, languages are classified into two typological groups: iambic and trochaic. This suggestion is partly supported by stress retraction. The stress is not retracted consistently over two syllables (as it is required by metrical phonology in case of binary feet) but to the adjacent preceding syllable. However, it is only the assumption that requires an extremely accurate analysis of usage data.

In summary, the research of the Lithuanian language rhythm, which is described in this study, has not provided a lot of specific answers yet, but it opens prospects for further analysis. It is necessary to determine whether there is a secondary stress in Lithuanian and what its role in creating the rhythm is, how bilingual children learn the rhythm of a language, how people learn the rhythm of L2, whether it is possible to recognize languages, dialects, sociolects by rhythm, how a language rhythm is perceived in case of speech disorders, how to improve the rhythm of synthesized speech.

Svarbesnių terminų žodynas

- Akceñtinis šlijimas** – leksinio kirčio praradimas, žodžio virtimas klitiku.
- Akùstinis koreliãtas** – kintamasis, gaunamas apskaiãiãvus ir statistiškai įvertinus balsinių ir priebalsinių intervalų trukmę.
- Amfibrãchis** – triskiemenė pėda, kurios pirmasis ir treãiasis skiemuo nekirãiuoti, o antrasis kirãiuotas (schema oOo).
- Anapėstas** – triskiemenė pėda, kurios du pirmieji skiemenys nekirãiuoti, o treãiasis kirãiuotas (schema ooO).
- Anapėstinė inìcija** – sintagmos pradžia, kai iki pirmojo kirãiuoto skiemens yra du nekirãiuoti skiemenys (schema /ooOo_x.../).
- Chorėjas, arba trochėjas**, – dviskiemenė pėda, kurios pirmasis skiemuo kirãiuotas, o antrasis nekirãiuotas (schema Oo).
- Dãktilis** – triskiemenė pėda, kurios pirmasis skiemuo kirãiuotas, o kiti du nekirãiuoti (schema Ooo).
- Daktilinė kadeñcija** – nuo paskutinio kirãiuoto skiemens iki sintagmos pabaigos yra du nekirãiuoti skiemenys (schema /... o_xOoo/).
- Daktilinio akceñtinio (prozòdinio) mòdelio žòdis** – treãiajame nuo galo skiemenyje kirãiuojamas žodis (schema o_xOoo).
- Degenerãvusi pėda** – pėda, kuriã sudaro tik vienas skiemuo. Tokia pėda žodyje gali bũti tik viena ir ji yra arba žodžio pradžioje, arba gale.
- Ekstramètrinis skiemuõ** – skiemuo, kuris nustatant pėdas metriniame tinklelyje neskaiãiuojamas. Toks skiemuo žodyje gali bũti tik vienas ir jis yra arba žodžio pradžioje, arba gale.
- Enklìtikas** – žodis, neturintis savarankiшко kirãio ir prišlijęs prie ankstesnio žodžio.
- Fonètinis (fonològinis) žòdis** – žodis ar žodžio ir klitikų junginys, kurio centras – kirãiuotas skiemuo.
- Frazãvimas, frazuõtė** – rišlios kalbos skaidymas atkarpomis, paremtas semantiniu, gramatiniu ir intonaciniu principu.
- Frãzė** – fonetinių žodžių ar sintagmų junginys, vienijamas semantikos, gramatikos ir intonacijos; transkripcijoje frazės pabaiga dažnai žymima simboliu „//“
- Gramãtinis kiřtis** – žodžio kirãiãvimas pagal bendrinės kalbos dėsningumus ir taisykles.

Hiperpoèninė inìcija – sintagmos pradžia, kai iki pirmojo kirčiuoto skiemens yra keturi nekirčiuoti skiemenys (schema /ooooOo_x .../).

Hiperpoèninė kadeñcija – sintagmos pabaiga, kai nuo paskutinio kirčiuoto skiemens yra keturi nekirčiuoti skiemenys (schema /... o_xOoooo/).

Hiperpoèninio, arba pentatòninio, akceñtinio (prozòdinio) mòdelio žòdis – penktajame nuo galo skiemenyje kirčiuojamas žòdis (schema o_xOoooo).

Inìcija – nekirčiuotų skiemenų grandinė iki pirmojo kirčiuoto sintagmos skiemens imtinai.

Jámbas – dviskiemenė pėda, kurios pirmasis skiemuo nekirčiuotas, o antrasis kirčiuotas (schema oO).

Kadeñcija – nekirčiuotų skiemenų grandinė nuo paskutinio kirčiuoto skiemens iki sintagmos galo.

Kirčių sángrūda – dviejų kirčiuotų skiemenų sandūra, ankstesnis žòdis baigiasi, o tolesnis žòdis prasideda kirčiuotu skiemeniu.

Kirtinio rìtmo kalbà – kalba, kurios ritmo pagrindas yra kirtis.

Klìtikas – neturintis savarankiško kirčio žòdis, prišlijęs prie savarankiško žòdžio.

Kontròlės ir kompensàcijos inðeksas – statistinis kriterijus, nusakantis, kiek gali būti proporcingai trumpinami ar ilginami garsai.

Lèksinis, arba žòdžio, kiřtis – vieno skiemens išryškinimas kitų skiemenų atžvilgiu.

Lòginis kiřtis – sąmoningas vieno žòdžio pabrėžimas sintagmoje.

Mètrinė fonològija, arba mètrinė rìtmo teòrija, – fonologijos atšaka, kur hierarchiškai analizuojami supersegmentiniai elementai.

Mètrinis kiřtis – žòdžio kirčiavimas pagal poezijos metro poreikius.

Mètrinis rìtmas – kalbos elementų kartinėjimas, reglamentuojamas griežtomis taisyklėmis, būdingas eiliuotai kalbai (poezijai, dainoms).

Mètrinis tinklėlis – skiemenų ritminės hierarchijos vaizdavimo būdas, kur grafiškai stulpelių ir eilučių sankirtoje pažymimas konkrečiam skiemeniui priskiriamas santykinis požymis.

Mòrinio rìtmo kal̃ba – kalba, kurios ritmo pagrindas yra mora.

Móteriškoji inìcija – sintagmos pradžia, kai iki pirmojo kirčiuoto skiemens yra vienas nekirčiuotas skiemuo (schema /oOo_x .../).

Móteriškoji kadeñcija – sintagmos pabaiga, kai nuo paskutinio kirčiuoto skiemens yra vienas nekirčiuotas skiemuo (schema /... o_xOo/).

Móteriškojo akceñtinio (prozòdinio) mòdelio žòdis – nekirčiuotu skiemeniu besibaigiantis žodis (schema o_xO_o).

Neribóta pèdà – iš daugiau nei dviejų skiemenų sudaryta pèda.

Ortotòninis žòdis – prozodiškai savarankiškas žodis, turintis pagrindinį kirtį.

Pèdà – kirčiuoto ir nekirčiuota, ar kelių nekirčiuotų skiemenų derinys.

Penùltimos kiřtis – priešpaskutinio skiemens kirtis.

Pirminis rìtmas – kalbos ritmiškumas, nulemtas konkrečios kalbos struktūros ir fiziologinių žmogaus galimybių, jis nėra sąmoningai kuriamas.

Poèninė inìcija – sintagmos pradžia, kai iki pirmojo kirčiuoto skiemens yra trys nekirčiuoti skiemenys (schema $/oooO_o_x \dots/$).

Poèninė kadeñcija – sintagmos pabaiga, kai nuo paskutinio kirčiuoto skiemens yra trys nekirčiuoti skiemenys (schema $/\dots o_xOoooo/$).

Poèninio, arba hiperdaktilinio, akceñtinio (prozòdinio) mòdelio žòdis – ketvirtajame nuo galo skiemenyje kirčiuojamas žodis (schema o_xOoooo).

Pórinis variantiškùmo inðeksas – suma trukmės skirtumų tarp gretimų intervalų, padalinta iš porų kiekio.

Proklìtikas – žodis, neturintis savarankiško kirčio ir prišlijęs prie tolesnio žodžio.

Prozòdiškai savarañkiškas žòdis – leksemos kirtį turintis žodis.

Ribóta pèdà – dviskiemenė (dvinarė) pèda.

Rìtmas – proceso diskretumas, jo nutrūkstamumas ir atsinaujimas, tam tikrų reiškinių pasikartojimas.

Rìtmika – mokslas apie kalbos segmentavimą, tų segmentų formą, jų grupavimosi bei kaitaliojimosi dėsnius.

Sintagma – fonetinių žodžių junginys, vienijamas semantikos ir intonacijos, jos centras – frazės ar loginį kirtį turintis fonetinis žodis; transkripcijoje sintagma dažnai žymima simboliu „/“.

Sintāgmos, arba frāzės, kiřtis – vieno žodžio pabrėžimas sintagmoje, lietuvių kalboje sintagmos kirtį paprastai gauna paskutinis žodis.

Skiemeninio rìtmo kalbà – kalba, kurioje ritmo pagrindas yra skienuo.

Standártinis bałsių ar príebalsių trukmės núokrypis – statistinis kriterijus, nusakantis atsitiktinio dydžio įgyjamų reikšmių sklaidą apie trukmės vidurkį.

Tarpkirtinis intervālas – skiemenys tarp dviejų kirčių vienos sintagmos ribose.

Tèkstinè anotàcija – garsinio įrašo tekstinė perraša, papildyta įvairiais sutartiniais simboliais ir pritaikyta naudoti kalbos kompiuterinio apdorojimo priemonėse, įrankiuose.

Variācijas koeficièntas – statistinis kriterijus, nusakantis standartinio nuokrypio ir garsų trukmės vidurkio santykį, gaunamas standartinį nuokrypį padauginus iš 100 ir padalinus iš trukmės vidurkio.

Výriškoji inìcija – kirčiuotu skiemeniu prasidedanti sintagma (schema /Oo_x.../).

Výriškoji kadeñcija – kirčiuotu skiemeniu besibaigianti sintagma (schema /...o_xO/).

Výriškojo akceñtinio (prozòdinio) mòdelio žòdis – kirčiuotu skiemeniu besibaigiantis žodis (schema o_xO).

Priedai

1 priedas. Frazuotės ir šlijimo eksperimentų rezultatai

Paiškinimas. Pirmasis tekstas yra pradinis. Antrasis tekstas pateikiamas taip, kaip jis, remiantis G. Deksnio skaitymu, buvo sufrazuotas tyrimui. Greta sintagmos, frazės riboženkliai ar kitose teksto vietose nurodomi studentų frazavimo rezultatai. Trečiajame tekste laužtiniuose skliaustuose nurodomi studentų žymėjimo rezultatai, simboliu „_“ žymimas žodžių šlijimas.

1) Pradinis tekstas (ištrauka iš J. Apučio „Skruzdėlynas Prūsijoje“):

Taip, taip, tai buvo paprasčiausia ubagystės darna ir harmonija, jeigu jis būtų turėjęs kitą apavą ir drabužį, prie harmonijos tada būtų veržęsis kitaip – mintimis ir kur kas didingesniais darbais negu dainuojant ėjimas per lapkričio darganą...

Betgi jis jautė viduje šilumą, jam gera, kad nepasidavė, nesubliūško, lyg ir metė kokį šūkį, kokį tiltą į ateitį – į sielos ir minties harmoniją!

Harmonija iš ubagystės!

Gerai, o kodėl jis taip negalėjo ir negali pakęsti žmonių, kurie, toluoj grojant muzikai, vapa niekus, negirdėdami ir nekrustelėdami, ir kodėl taip mylėjo ir myli motiną, nes ji, toluoj išgirdusi klarnetą, pastatydavo kieme kibirus ir klausydavosi, žiūrėdama į tolį ir jau spausdama ašarą.

Harmonija, tiktai harmonijos pajautos traukė jį visą laiką, ir todėl jam taip liūdnei gera einant didžiojo literatūros klasiko vardu pavadinta gatve.

Jo mintis: gera, labai gera, kad jis pagaliau iš tikrųjų nemažai padarė, kad jam ne gėda dabar taip pasakyti gatvei, ir tiktai liūdnei, kad toks sutrūkinėjęs, toks neaiškus, o dažnai ir beprasmiškas judėjimas šita gatve!..

Ir kad tokia miglota jūdvių ateitis!

2) Parengta tekstinė anotacija ir studentų frazavimo rezultatai:

Taip, (/ - 3) taip, / (/ - 17, // - 6)

tai buvo paprasčiausia ubagystės darna (/ - 1) ir harmonija, // (// - 19, / - 4)

jeigu jis būtų turėjęs kitą apavą ir drabužį, / (/ - 13, [/] - 6, [/] - 4, // - 1)

prie harmonijos ((/) - 4, / - 3) tada būtų veržęsis kitaip / - (/ - 20, // - 3)

mintimis (/ - 8, [/] - 6, (/) - 1) ir kur kas didingesniais darbais ((/) - 5, / - 3, [/] - 1)

negu dainuojant ([/] - 6, // - 4, / - 2, [/] - 1) ėjimas per lapkričio darganą... // (// - 21, / - 2)

Betgi jis jautė viduje šilumą, / (/ - 14, // - 7, [/] - 1)

jam gera, / (/ - 8, (/) - 6)

kad nepasidavė, / (/ - 19, (/) - 2)

nesubliūško / (/ - 16, [/] - 4, // - 3)

lyg ir metė kokį šūkį, / (/ - 21, [/] - 2)

kokį tiltą į ateitį – / (/ - 14, (/) - 4, [/] - 4)

į sielos ir minties harmoniją! // (// - 22, / - 1)

Harmonija iš ubagystės! // (// - 10, [/] - 3, [/] - 2)

Gerai, / (/ - 16, // - 6)

o kodėl jis taip negalėjo ((/) - 2) ir negali ((/) - 1) pakęsti žmonių, / (/ - 13, (/) - 6, [/] - 3)

kurie, (/ - 1) tolumoj (/ - 4) grojant muzikai, / (/ - 8, [/] - 7, (/) - 1)
 vapa niekus, / (/ - 10, [/] - 6, (/) - 3)
 negirdėdami ir nekrustelėdami, / (/ - 13, // - 7, [/] - 3)
 ir kodėl taip mylėjo (/ - 1, [/] - 3) ir myli motiną, / (/ - 14, (/) - 8, // - 2)
 nes ji, (/ - 5, (/) - 1) tolumoj išgirdusi klarnetą, / (/ - 8, (/) - 7)
 pastatydavo kieme kibirus / (/ - 5, (/) - 2, [/] - 2)
 ir klausydavosi, / ([/] - 8, / - 5, (/) - 2)
 žiūrėdama į toli ((/) - 8, / - 1) ir jau spausdama ašarą. // (// - 18, (//) - 5)
 Harmonija, / (/ - 12, // - 9, [/] - 2)
 tiktai harmonijos pajautos traukė jį visą laiką, / (/ - 13, [/] - 10)
 ir todėl jam taip liūdnai gera ((/) - 11) einant didžiojo literatūros klasiko vardu pavadinta
 gatve. // (// - 21, / - 2)
 Jo mintis: / ([/] - 14, [/] - 5)
 gera, / (/ - 17, // - 3)
 labai gera, / (/ - 16, (/) - 2, // - 1)
 kad jis pagaliau iš tikrųjų nemažai padarė, / (/ - 21)
 kad jam ne gėda dabar taip pasakyti gatvei, / (/ - 13, [/] - 7, (/) - 1)
 ir tiktai liūdna, / (/ - 19)
 kad toks sutrūkinėjęs, / (/ - 11, (/) - 6, [/] - 2)
 toks neaiškus, / (/ - 16, // - 5, [/] - 5)
 o dažnai ir beprasmis judėjimas šita gatve!.. // (/ - 18, // - 5, [/] - 5)
 Ir kad tokia miglota jūdviejų ateitis! // (// - 23)

3) Žodžių šlijimo eksperimenti rezultatai:

Taip, [4] taip, tai [9] buvo paprasčiausia ubagystės darna ir [12] harmonija, jeigu [2] jis [6] būtų turėjęs kitą apavą ir [10] drabužį, prie [8] harmonijos tada [4] būtų veržęsis kitaip – mintimis ir [10] kur [17] kas didingesniais darbais negu [4] dainuojant ėjimas per [8] lapkričio darganą...

Betgi [5] jis [6] jautė viduje šilumą, jam [5] gera, kad [8] nepasidavė, nesubliūško, lyg [16] ir [8] metė kokį šūkį, kokį tiltą į [15] ateitį – į [16] sielos ir [11] minties harmoniją! Harmonija iš [16] ubagystės!

Gerai, o [15] kodėl [3] jis [6] taip [2] negalėjo ir [11] negali pakęsti žmonių, kurie, tolumoj grojant muzikai, vapa niekus, negirdėdami [1] ir [11] nekrustelėdami, ir [13] kodėl taip [2] mylėjo ir [14] myli motiną, nes [10] ji, tolumoj išgirdusi klarnetą, pastatydavo kieme kibirus ir [11] klausydavosi, žiūrėdama į [16] toli ir [12] jau [6] spausdama ašarą.

Harmonija, tiktai harmonijos pajautos traukė [2] jį [1] visą laiką, ir [14] todėl [1] jam [2] taip [3] liūdnai gera einant didžiojo literatūros klasiko vardu pavadinta gatve. Jo mintis: gera, labai [2] gera, kad [8] jis pagaliau iš [15] tikrųjų nemažai padarė, kad [11] jam [2] ne [16] gėda dabar [1] taip [1] pasakyti gatvei, ir [8] tiktai liūdna, kad [5] toks [1] sutrūkinėjęs, toks [6] neaiškus, o [14] dažnai ir [9] beprasmis judėjimas šita gatve!..

Ir [10] kad [5] tokia miglota jūdviejų ateitis!

2 priedas. Tyrimui parengtos tekstinės anotacijos pavyzdys

Paiškinimas. Ištrauką iš V. Mykoliaičio-Putino „Altorių šešėly“ skaitė V. Širka. Tekstinėje anotacijoje vartojami tie patys simboliai, kaip ir nurodyta x poskyryje: „/“ žymi frazės pabaigą, „/“ – sintagmos pabaigą, „_“ – žodžių šlijimą, „9“ – dešininį kirčio ženklą, „4“ – kairinį kirčio ženklą, „3“ – riestinį kirčio ženklą. Ši medžiaga ruošta taip, kad ją būtų galima naudoti kompleksiniams teksto prozodijos tyrimas ir kuriant kalbos technologijų produktus. Todėl, be minėtų sutartinių ženklų, atskirais simboliais pažymėtas loginis kirtis (<lg>), tema (<theme>), rema (<rheme>), kirčiavimo klaidos (<accent correct>) ir kt.

```
<file name="SIR_A001">devyni4 kieti4 / plieni4niai skam3balo <lg>smū3giai</lg>
/ <rheme>paža3dino Liu4dą Vasa3rį <lg>iš_mie3go</lg></rheme> //
<theme>krū9ptelėjęs jis_atme9rkė</theme> <rheme><lg>aki4s</lg></rheme> /
<theme>ir_valandė3lę negalė9jo <lg>susivo9kti</lg></theme> / <rheme>kame4
<lg>esą3s</lg></rheme> //
<theme>bu4vo</theme> <rheme>ly9giai penkta4 valanda4 / ša9lto rudė3s
<lg>ry9to</lg></rheme> //
<theme>pro_la9ngą srove3no</theme> / <rheme><lg>šėma4</lg> / ūkano9ta /
<accent correct="pri9ešsaulėtekio">priešsaulė9tekio</accent>
<lg>šviesa4</lg></rheme> //
<theme>siau3ras / be4t nuostabiai3 <accent correct="i4lgas">il3gas</accent>
kambary3s</theme> / <rheme>ske9ndėjo da9r <lg>šešė9liuose</lg></rheme> //
<theme>tačiau_Liu4do</theme> <rheme><lg>kaimy9nai</lg></rheme> /
<theme>taip_pa4t <lg>kaip_ir_jisai3</lg> / paža3dinti negailesti4ngo
<lg>skam3balo</lg></theme> / <rheme>jau_spurdė9jo kiekvi9enas/ prie_sa4vo
<lg>lo9vos</lg></rheme> / <theme>ir_netru4kus subarškė9jo</theme>
<rheme>metali4niai / didži4lės prausy3klos/ <lg>čiaupai3</lg></rheme> //
<theme>a3k / juk_tai3</theme> <rheme><lg>semina3rija</lg></rheme> //
<theme>tai_jų3 naujo3kų pirmame3čių</theme> / <rheme>septynio9liktas
<lg>kambary3s</lg></rheme> / <theme>vadi4namas</theme> <accent
correct="labiri4ntu"><rheme><lg>labirin3tu</lg></rheme></accent> /
<theme>kur_jų3 ir_til3po</theme> / <rheme><lg>taip_pa4t</lg> apie3
septynio9lika</rheme> //
<theme>Liu4das da9r <lg>tebekovo9jo</lg></theme> / <rheme>su_paskutiniu4
nutra9ukto mie3go<lg>an3tplūdžiu</lg></rheme> / <theme>bet_jo_artimia9usias
kaimy9nas</theme> / <rheme>Jo3nas <lg>Vario3kas</lg></rheme> /
<theme>kuri4s paprastai3 pame4sdavo lo9vą</theme> / <rheme>vi9enas
<lg>iš_paskutinių3jų</lg>/ <lg>jau3</lg> bu4vo paki4lęs</rheme> /
<theme>ir_praei3damas negailesti4ngai / nuplė9šė nuo_jo3</theme> <p>
<rheme><lg>an3tklodę</lg></rheme> //
<theme>Vasa3ris šo9ko</theme> <rheme><lg>iš_lo9vos</lg></rheme> /
<theme>ir_ė3mė</theme> <rheme>paskubomi4s <lg>ren3gtis</lg></rheme> //
<theme>staiga4 <lg>jis_atsi4minė</lg> / kad_šian3dien</theme> /
<rheme><lg>ir_diena4</lg> nepaprasta4</rheme> //
```

<theme>šian3dien štai3 <lg>jie_bai3gia</lg></theme> / <rheme>i4lgas / penkių3
 dienų3 / <lg>rekole4kcijas</lg></rheme> / <theme>ir_pi4rmą kar3tą
 užsivil3ks</theme> <rheme><lg>sutana4s</lg></rheme> //
 </file>
 <file name="SIR_A003"> <theme>ta_geleži4nè dieno9tvarkè / turè9jo šiokių3
 tokių3</theme> <rheme><lg>varia9ntų</lg></rheme> //
 <rheme><lg>ne_mo9kslo</lg> dienomi4s / <lg>ir_šventa3dieniais</lg></rheme>
 / <theme>jie_ke9ldavosi</theme> <rheme><lg>še3štą</lg> va3landą</rheme> /
 <theme><lg>vienu9oliką</lg> va3landą / skam3balas šau3kdavo / juo3s
 į_ka3tedrą</theme> <rheme><lg>sumo3s</lg></rheme> /
 <theme><lg>o_ketvir3tą</lg> va3landą</theme> /
 <rheme><lg>mišpa3rų</lg></rheme> //
 <rheme><lg>adven3to metu4</lg></rheme> / <theme>jie_ei3davo</theme>
 <rheme>į_ankstyvą9sias / <lg>rarota4s</lg></rheme> /
 <rheme><lg>o_gavè3nioj</lg></rheme> / <theme>į_be_ga3lo i4lgas</theme> /
 <rheme>graudžiu9osius <lg>verksmu4s</lg></rheme> / <theme>kuriuo3s
 giedo9davo </theme> / <rheme> kartu4<lg>su_visa_bažny9čia</lg></rheme> //
 <theme>di4džiosios šven3tės</theme> / <rheme><lg>kalè3dos / vely9kos /
 sekmi4nės</lg> / die3vo kū9no <lg>oktava4</lg></rheme> /
 <theme>atne4šdavo</theme> / <rheme>da9r <lg>naujų3</lg> pareigų3</rheme>
 //
 <rheme><lg>ketvirta3dieniais</lg></rheme> / <theme>tuo3j <lg>po_pietų3</lg>
 / iki_penkto3s <lg>valando3s</lg> / juos_ve4sdavo / visu4s kartu4</theme>
 <rheme><lg>pasiva9ikščioti</lg>/ už_mie3sto ple9ntais /
 <lg>arba_į_miške3lį</lg></rheme> //
 <theme><lg>pietu4ms</lg> tą_die3ną / du9odavo</theme>
 <rheme><lg>kopū3stų</lg></rheme> //
 <rheme><lg>šešta3dieniais</lg></rheme> / <theme>jie3 ei3davo</theme>
 <rheme><lg>išpažintie3s</lg></rheme> / <theme>o_po_vakari4nių maldų3
 bū9davo</theme> / <rheme>dva3sios tè9vo <lg>konferen3cija</lg></rheme> //
 <theme>kiekvi9eno mè9nesio <lg>pradžio3j</lg> / jie3 atli4kdavo</theme> /
 <rheme>vieno3s dieno3s <lg>rekole4kcijas</lg></rheme> / <theme>o_pradžio3j
 <lg>ir_pabaigo3j</lg> mo9kslo me3tų / <lg>gavè3nioj</lg> / ir3
 <lg>prieš_šventimu4s</lg> / rekole4kcijos tru4kdavo</theme> / <rheme>tri4s
 penkia4s <lg>diena4s</lg></rheme> //
 <theme>Liu4das Vasa3ris</theme> / <rheme>vos_po9rą sava9ičių
 teišbu4vęs<lg>semina3rijoj</lg></rheme> / <theme>vi4so to_reži4mo</theme>
 <rheme><lg>da9r nepaty9rè</lg></rheme> / <theme>bet_per_tą3 lai3ką /
 jau_visa9i pripra3to</theme> / <rheme>prie_skam3balo <lg>bal3so</lg></rheme>
 / <theme>ir_išgir3dęs jį3 / ki4ldavo <lg>ir_plau3kdavo</lg> / su_visa4 srove4
 išsili9ejusių / į_kori4dorių </> klie3rikų</theme>
 <rheme><lg>ten3</lg></rheme> / <theme>kur3 tas_bal3sas</theme>
 <rheme><lg>šau3kdavo</lg></rheme> //

```

</file>
<file name="SIR_A005"> <theme>šita4 koplyčia4 / iš_pirmo3s dieno3s /
<lg>pada3rė</lg> Liu4dui Vasa3riui</theme>/ <rheme>neišdi4ldomą
<lg>į9spūdį</lg></rheme> //
<theme>visado3s</theme> <rheme> švariai3<lg>lai3koma</lg>/ tyli4
<lg>ir_paslapti4nga</lg> / su_sa4vo apvalai3 / susk liaustomi4s <lg>lu4bomis</lg>
/ su_mažučiu4 <lg>alto3rium</lg> / <lg>su_suolu3</lg> eilėmi4s / su_klausykla4
<lg>ir_vargo3nais</lg></rheme> / <theme>ji_bu4vo</theme>
<rheme><lg>tikra4</lg> / vi4so semina3rijos gyve3nimo
<lg>širdi4s</lg></rheme> //
</theme>į_ją3 kone_de3šimtį kar3tų <lg>per_die3ną</lg> / <lg>įplau3kdavo
ir_išplau3kdavo</lg></theme> / <rheme>tų3 gyve3nimo <lg>nepaži9stančių</lg>
/ bet_gyve3nimą gy9dyti / besiren3giančiųjaunuo3lių <lg>banga4</lg></rheme> //
<rheme><lg>ir_tik_jo3j</lg></rheme> <theme>bu4vo / priežasti4s
ir_pate9isinimas</theme> / <rheme><lg>to_ki9eto</lg> gyve3nimo</rheme> /
<theme>kuri3 / jie3 tuose4 mū9ruose <lg>le9ido</lg> / išsižadė9dami </theme>
<rheme> sa4vo <lg>la9isvės</lg> / <lg>jauna3tvės</lg> / ir_visų3 pasa9ulio
<lg>vilio3nių</lg></rheme> //
<theme>Liu4dui Vasa3riui iš_pirmo3s dieno3s / y9pač į_a3kį <lg>kri4to</lg> / an3t
<p> išgaubtų3 koply3čios <lg>si9enų</lg> / iš_abiejų3 pu4sių nupiešti4</theme> /
<rheme>šven3to Aloy3zo <lg>Gonza3gos</lg> / ir_šven3to Stani4slovo
<lg>Ko4stkos</lg> / didesni4 už_natūra3lų dy3dį <lg>pave9ikslai</lg></rheme>
//
<theme>tai_bu4vo</theme> <rheme>dva3siškos <lg>jaunu9omenės</lg> /
klie3rikų šventi9eji <lg>globė9jai</lg></rheme> //
<theme>ir_tyliomi4s dieno3s <lg>valandomi4s</lg> / kai_koplyčia4
bū9davo</theme> <rheme><lg>tuščia4</lg></rheme> /
<theme>ir_svirduliu9o jančioj / žva3kių <lg>švieso3j</lg></theme> /
<rheme>kada4 ji_bū9davo pilnutė3lė / dva3sinius pratimu4s atlikinė9jančių /
sutano9tų <lg>jaunuo3lių</lg></rheme> / <theme>tie3_du keistai3 išlin3kę
<lg>šventi9eji</lg></theme> / <rheme><lg>su_suta3nomis ir_ka9mžomis</lg> /
nekaltai3s <lg>veidai3s</lg> / ir_aureo4lių apsuptomi4s
<lg>galvomi4s</lg></rheme> / <theme>bū9davo apgaubti4</theme> / <rheme>
kažko3<lg>nesupran3tamo</lg> / mi4stiško / <lg>paslapti4ngo</lg></rheme> //
<theme>Liu4das Vasa3ris / įsižiūrė9jęs į_tuo3s didžiuliu4s <lg>pave9ikslus</lg> /
visado3s paju4sdavo</theme> <rheme>gilio3s <lg>pagarbo3s</lg> / bet_taip_pa4t /
ir_prietari4ngos <lg>ba9imės</lg> jau3smą</rheme> //
</file>
<file name="SIR_A007"> <theme>moty3vai</theme> //
<theme>Tada_Liu4das Vasa3ris / jai3s galvo3s</theme> <rheme><replace
text="dau3g">sa9u</replace><lg>nekva9ršino</lg></rheme> //

```


<theme>Tai3p</theme> <rheme><lg>reikè9jo</lg></rheme> /
 <theme>kitai3p</theme> <rheme>nebu4vo <lg>ga3lima</lg></rheme> /
 <theme><lg>ir_ti9ek</lg></theme>
 //
 <theme>Ti4k po_dau3gelio</theme> <rheme><lg>me3tų</lg></rheme> /
 <theme>kai_jisai3 atsisto9jo</theme> / <rheme>sa4vo gyve3nimo pusia9ukelėj /
 <lg>ir_kry3žkelėj</lg></rheme> / <theme>kur_pašauki4mo kla9usimas /
 bu4vo</theme> <rheme><lg>jau_nebe_teo4rinio svar3stymo obje4ktas</lg> /
 bet_širdie3s krauju4 / aplieta4 gyve3nimo <lg>žaižda4</lg></rheme> /
 <theme>tik_tada4 ja9m / galutiniai3 <lg>paaiškè9jo</lg></theme> /
 <rheme>i_semina3rija / stoji4mo moty3vų<lg>vertè3</lg></rheme> //
 <theme><lg>jie</theme>_<rheme>nebu4vo žemi4</lg> / nei_<replace
 text="karjeri4stiški"><lg>karje4riški</lg></rheme></replace> / <theme>be4t <p>
 jie3 / taip_pa4t nedau3g_ką <lg>ben3dro</lg> turè9jo</theme> /
 <rheme><lg>ir_su_tikrai3siais</lg> / tiesio9giniais kuniga3vimo uždaviniai3s /
 <lg>pastora3cija</lg> / <lg>apaštala3vimu</lg> / Kri4staus mo9kslo
 <lg>skleidimu4</lg> / dva3siniu <lg>tobulè9jimu</lg></rheme> //
 <theme>tèvų3 no9ras ži4noma</theme> / <rheme>nusvè9rè
 <lg>dau3g</lg></rheme> //
 <theme>Liu4das / jau_nuo_pa4t <lg>mažen3s</lg> bu4vo / ski4rtas</theme>
 <rheme>le9isti<lg>i_ku4nigus</lg></rheme> //
 <theme>pabai3gęs penkia4s <lg>klase4s</lg> / ji4s</theme> <rheme>tylu4s
 ir_klusnu4s / šešio9likos me3tų <lg>jaunuo3lis</lg></rheme> /
 <theme>nè_mègi4nti nemègi4no / pri9ešintis</theme>
 <rheme><lg>geležii4nei</lg> / vi4ską nu4lemiančiai tè9vo<lg>va3liai</lg> /
 ir_tylio3s jautrio3s mo9tinos <lg>no9rui</lg></rheme> //
 <theme>bet_tai3 jam</theme>_<rheme>nebu4vo <lg>sunku4</lg></rheme> /
 <theme>nes_ir_kiti4 / tik_ja9m <lg>pačia9m</lg> ži4nomi <p> sumeti4mai </>
 <lg>len3kè</lg> jj3</theme> / <rheme>i_semina3rijos <lg>pu4sę</lg></rheme>
 //
 <theme>tū9kstantis devyni9 šimtai3 / penktų3jų me3tų <lg>revoliu4cija</lg> /
 užklu4po Liu4dą Vasa3rį</theme> / <rheme>vieno3j iš_pirmų3jų gimna3zijos
 <lg>kla3sių</lg></rheme> / <theme>bet_jo3s pa3sekmės / <lg>lydè9jo</lg>
 jj3</theme> / <rheme>visu4s gimna3zijos mo9kslo <lg>metu4s</lg></rheme> //
 <theme>mokinių3 ta9rpe / ne4t ir_<accent
 correct="žemesnèse4">žeme4snèse</accent> kla3sèse / tuo_metu4 <lg>bu4vo
 pasire9iškęs</lg></theme> / <rheme>dido9kas <lg>patvirki4mas</lg></rheme> //
 <theme>y9pač du4 <lg>atsitiki4mai</lg> pasibaisè9jimu / su4krètè</theme>
 <rheme>Liu4do <lg>si9elą</lg></rheme> //
 <theme>vi9enas <lg>jo_drau3gas</lg> / kar3tą iš_bažny9čios / parsi4nešè</theme>
 <rheme><lg>komu4nija</lg></rheme> / <theme>norè9damas įro9dyti / ka4d
 nesą3 joje4</theme> / <rheme><lg>stebu4klo</lg> /
 <lg>nei_die3vo</lg></rheme> //

<theme>dėl_to3 <lg>gimna3zijos</lg> / ir_visame4 <lg>mieste4</lg>
 ki4lo</theme> / <rheme>negirdė9tas <lg>skanda3las</lg></rheme> /
 <theme>plačiai3 nuaidė9jęs </theme>
 <rheme>viso3j <lg>apy9linkėj</lg></rheme> //
 <theme>kiekviena9m gimnazi4stui <lg>ta_pro9ga</lg> / iš_sa4vo tėvų3
 <lg>ir_giminių3</lg> te3ko / prisiklausy9ti</theme> <rheme><lg>a9imanų</lg> /
 baugi4nimų <lg>ir_grasi4nimų</lg> / daugiau3 <lg>negu_rei3kia</lg></rheme>
 //
 <theme>bet_štai3 netru4kus / <lg>an3tras</lg> Liu4do drau3gas</theme> /
 <rheme><lg>nusišo9vė</lg></rheme> / <theme>susir3gęs</theme>
 <rheme>Vene4ros <lg>liga4</lg></rheme> / <theme>nete3kęs / kaip_jis_sa3kėsi
 / sa4vo rašte3lyje</theme> / <rheme>gyve3nimo<lg>ti4kslo</lg></rheme> /
 <theme>ir_kad_gyve9nti</theme> <rheme><lg>nusibo3dė</lg></rheme> //
 </file>
 <file name="SIR_A009"> <theme><lg>ilgai3</lg> dar_tai3p kalbė9jo /
 primicia9ntas / <lg>ir_paro9dė</lg> Liu4dui</theme> / <rheme>keli4s ten_pa4t
 e3sančius<lg>klie3rikus</lg></rheme> / <theme>jau_šiuo3 / metu4</theme>
 <rheme><lg>pasizymė9jusius</lg></rheme> //
 <theme>Štai_ši4s garbiniu9otas <p> skardžiabal3sis / sveikata4 ir_gyvy9be / <accent
 correct="try9kštąs">trykštą3s</accent> <lg>raudoni4kis</lg></theme> /
 <rheme>jau3 išver3tęs ir_išle9idęs/ vi9eną <lg>knygu4tę</lg></rheme> //
 <theme>ana4s</theme> / <rheme>tyrinė9jās Lietuvo3s
 <lg>isto4riją</lg></rheme> / <theme>ana4s_gi_a9ukštas / li9esas
 <lg>blondi4nas</lg></theme> / <rheme>gerai3 paži9stas <lg>literatū3rą</lg> /
 ir_ra3šas kri4tikos <lg>stra9ipsnius</lg></rheme> / <theme>o_ši4tas / ilgaplau3kis
 <lg>gražuo3lis</lg></theme> / <rheme>turi3s / <lg>nema3žą</lg> beletri4sto
 ta3lentą</rheme> //
 <theme>Liu4das</theme> <rheme><lg>nudžiu4go</lg></rheme> //
 <theme>vadi4nasi</theme> <rheme><lg>teisy9bė</lg></rheme> //
 <rheme><lg>štai3</lg></rheme> <theme>kur_išga3nymas</theme> //
 <theme>ji4s jau_žino9jo / kad_beve9ik visi4 didžia9usi / lietu4vių literatū3ros
 <lg>vardai3</lg> / priklaus3so</theme> <rheme><lg>kuniga9ms</lg></rheme> //
 <theme><lg>o_štai3</lg> da9r kiek_jų3</theme> /
 <rheme><lg>pria9ugančių</lg></rheme> //
 <theme><variant text="ir">i</variant>_jau3 po_dau3gelio <lg>me3tų</lg> /
 kai_Liu4do Vasa3rio gyve3nimas / pakry3po</theme> <rheme><lg>kita4</lg>
 linkme4</rheme> / <theme>ji4s prisimin3damas ši4tą sce4ną <p> <lg>sode4</lg>
 / ir_tuo3s dau3g ža3dančius <lg>klie3rikus</lg></theme> / <rheme>kar3čiai
 <lg>nusišypso9davo</lg></rheme> / <theme>garbiniu9otas raudoni4kis</theme>
 / <rheme>pasken3do<lg>alkoho4ly</lg></rheme> / <theme>isto4rikas
 žu4vo</theme> / <rheme>u4žkambio <lg>para3pijoj</lg></rheme> /
 <theme>kri4tiką po_poro3s me3tų</theme> / <rheme><lg>išva3rė</lg>

iš_semina3rijos</rheme> / <theme>o_gabu4sis beletri4stas / ta3pęs
ku4nigu</theme> / <rheme><lg>visa9i</lg> me3tė ra3šęs</rheme> //
<theme><lg>ogi_jis_pa4ts</lg> / Liu4das <lg>Vasa3ris</lg></theme> //
<theme>pasibai3gus medita3cijai <lg>ir_maldo9ms</lg> / Vasa3ris te3kinas le9idosi
/ i_vir3šų</theme> <rheme>vil3ktis <lg>suta3nos</lg></rheme> //
<theme>visi4 jie3 <lg>pirmame3čiai</lg></theme> / <rheme>dabar3
<lg>ta_pa4t</lg> da3rė</rheme> //
<theme>ke9lnes reikė9jo paslė3pti</theme> <rheme><lg>ko9jinėse</lg> /
arba_ba3tų <lg>auluose4</lg></rheme> / <theme>ant_krūti4nės užsidė9ti ta9m
<lg>ti4krą</lg></theme> / <rheme>be_susegi4mo <lg>lieme3nę su_ba9lta</lg> /
ne_po_smakru4 / bet_ant_spra9ndo u4žsegama <p> <lg>apy9kakle</lg></rheme>
<theme>vadi4namą</theme> / <accent
correct="koloratka4"><rheme><lg>kolora3tka</lg></rheme></accent> /
<theme>pagaliau3 užsivil3kti</theme> <rheme><lg>suta3ną</lg>/ kal3bant ta9m
ti4krą <lg>malde3lę</lg></rheme> //
<theme>tai_atli4kęs / Liu4das išsitra9ukė</theme> / <rheme>gra3žią teto3s
padovano9tą<p> <lg>ka9mžą</lg></rheme> / <theme>ir_nuė3jo</theme>
<rheme><lg>i_koply3čią</lg></rheme> //
<theme>de3gė</theme> <rheme>vi4sos<lg>žva3kės</lg></rheme> //
<theme>mišia4s ren3gėsi laiky9ti</theme> / <rheme>pa4ts
<lg>re4ktorius</lg></rheme> / <theme>visi4 klie3rikai vil3kosi</theme> <p>
<rheme><lg>ka9mžas</lg></rheme> / <theme>ir_sto9jo / i_ei3lę</theme>
<rheme>priim3ti <lg>komu4nijos</lg></rheme> //
<theme>momen3tas</theme> / <rheme>bu4vo graudu4s
<lg>ir_iškilmi4ngas</lg></rheme> //
<theme>Liu4das Vasa3ris</theme> / <rheme>pamažu4 ar3tinosi prie_die3vo
<lg>sta3lo</lg></rheme> / <theme>o_iš_abiejų3 pu4sių / nuo3 įgaubtų3
<lg>si9enų</lg> / lydė9jo jį</theme> _<rheme>ra3mūs / <accent
correct="dan3giški">da9ngiški</accent>/ šven3to <lg>Aloy3zo</lg> / ir_šven3to
Stani4slovo <lg>veidai3</lg></rheme> //
</file>
<file name="SIR_A011"> <theme>po_pamaldų3 / visi4 <lg>jie_išė3jo</lg>
iš_koply3čios</theme> / <rheme>linksmi3 <lg>nusitei3kę</lg></rheme> //
<theme>pagaliau3 <lg>pasi4baigė</lg></theme> / <rheme>penkių3 dienų3
<lg>tylė9jimas</lg></rheme> / <theme>ir_vi4sas rū9mas suskam3bo</theme> /
<rheme>linksmi3s jaunai3s <lg>balsai3s</lg></rheme> //
<theme>pirmame3čiai bu4vo</theme> / <rheme>dieno3s
<lg>di4dvyriai</lg></rheme> / <theme>ir_visų3</theme> <rheme>dė3mesio
<lg>cen3tras</lg></rheme> //
<theme>vyresni9eji</theme> <rheme><lg>juos_sve9ikino</lg> /
<lg>ir_bučia3vo</lg></rheme> / <theme>linkė9dami grei3tai ta4pti</theme> /
<rheme>gerai3s <lg>kunigai3s</lg></rheme> //

<theme>kiti4 dali4no ji9ems</theme> / <rheme>šventu4s <lg>paveikslėliu4s</lg>
 su_u4žrašais/ suta3nos užsivilki4mo <lg>die3nai</lg> <p> atsimin3ti</rheme> //
 <theme>jie_pa3tys</theme> <rheme>bu4vo <lg>pate9nkinti</lg></rheme> /
 <theme>ka4d dabar3 jau3 / <lg>nebesiskir3s</lg> / iš_ben3dro klie3rikų
 bū3rio</theme> / <rheme>sa4vo gimnazi4stiška / nunešio9ta
 <lg>unifo4rma</lg></rheme> //
 <theme>jie_va9ikščiojo <lg>kori4doriais</lg> / pa3tys iš_savę3s
 <lg>juo3kdamiesi</lg> / ka4d <p> ilgoje4 suta3noje</theme> /
 <rheme>pa9iniojasi <lg>ko9jos</lg></rheme> / <theme>kad_jau3čiasi</theme> /
 <rheme>esą3_kaip / <lg>supa9nčioti</lg></rheme> / <theme>ir_vieni4 kitu4s /
 iš_visų3 šo9nų</theme> <rheme><lg>apžiūrinė9jo</lg></rheme> //
 <theme>iš_tiesų3 / jie3</theme> <rheme><lg>ir_bu4vo</lg> gana4<p>
 <lg>juoki4ngi</lg></rheme> //
 <theme>retai3 kuria9m ti4ko / prie_stuomen3s <lg>ir_prie_ve9ido</lg></theme>
 / <rheme>ta4s rim3tas <lg>ku4nigiškas rū3bas</lg></rheme> //
 <theme>juk_jie3 visi4 bu4vo</theme> / <rheme>tokie3
 <lg>jaunu4čiai</lg></rheme> //
 </file>
 <file name="SIR_A013"> <theme>Liu4das Vasa3ris <lg>iš_tiesų3</lg>
 atro9dė</theme> / <rheme>kaip_vi9enas i4š/ <variant
 text="vargingia9usių"><lg>mizernia9usių</lg></rheme></variant> //
 <rheme><lg>li9esas</lg> / <lg>laibu4tis</lg> / visa9i dar_vai3kiško
 <lg>ve9ido</lg>/ su4 <p> išaugtinai3 pasiūta4 / sutana4</rheme> /
 <theme>jisai_bu4vo panašu4s <lg>i_bernio3ką</lg></theme> /
 <rheme>apsivil3kusį tē9vo <lg>drabu4žiais</lg></rheme> //
 <theme>semina3rija / <lg>kaip_ir_kiekviena4</lg> disciplinu9ota bendru9omenė /
 o_y9pač <lg>bažny9tinė</lg></theme> / <rheme>tu4ri sa4vo hiera9rchišką <p>
 <lg>vyresny9bę</lg></rheme> / <theme>ir_įvairio9ms viešo9ms fu4nkcijoms /
 bei_pareigo9ms atlikinė9ti</theme> / <rheme>ta9m tikru4s <lg>o4rganus</lg> /
 ir_nuolatinu4s / <accent correct="arba4">ar3ba</accent> iš_eilė3s / kas_sava9itė /
 ski4riamus <lg>a3smenis</lg></rheme> //
 <theme>pačio3j semina3rijos vyresny9bės <lg>viršū9nėj</lg> / ži4noma
 sto9vi</theme> / <rheme><lg>vy9skupas</lg></rheme> //
 <theme>tačiau3 to3j semina3rijoj / i_kurią3 isto9jo Liu4das <lg>Vasa3ris</lg> /
 tiesio9giai vy9skupo val3džią </> klie3rikai</theme> <p> <rheme><lg>ma3ža</lg>
 jau3tė</rheme> //
 <theme>jisai3_tik</theme> / <rheme>kada4 ne_kada4 <lg>pasiro9dydavo</lg>
 semina3rijoje / ar_tai_pasaky9davo <lg>pamokslė3lį</lg></rheme> /
 <theme>ar_tai_re3tkarčiais</theme> / <rheme>atsilanky9davo
 <lg>i_pa3mokas</lg></rheme> //
 <theme>ji4s per_didžią9sias švente4s / laiky9davo ka3tedroje</theme> /
 <rheme>iškilmi4ngas <lg>pa3maldas</lg></rheme> / <theme>ji4s pagaliau3
 du9odavo</theme> / <rheme>įvairiu4s <lg>šventimu4s</lg></rheme> //

<theme>tų3 pamaldų3 ir_šventi4mų <lg>pro9ga</lg> / klie3rikai
 turė9davo</theme> / <rheme>da9rbo ir_rū3pesčio <lg>iki_ausų3</lg></rheme> //
 <theme>vieni9ems reikė9davo išmo9kti</theme> / <rheme>labai3 kompliku9otas
 <lg>ceremo4nijas</lg> / <lg>asistu9oti</lg> / tarna9uti
 <lg>pamaldo9ms</lg></rheme> / <theme>kiti9ems mo9kytis</theme> /
 <rheme><accent correct="tinkamų3">tin3kamų</accent>
 <lg>giesmių3</lg></rheme> / <theme>pagaliau3 / visi9ems</theme>
 <rheme><lg>nuvar3gti</lg> <p> ka3tedroj / šio9kiu ar_to9kiu būdu4 /
 tose_i4škilmėse <lg>dalyva9ujant</lg></rheme> //
 <theme>svarbia9usias / tiesio9ginis semina3rijos vir3šininkas</theme> /
 <rheme><lg>tai_re4ktorius</lg></rheme> //
 </file>
 <file name="SIR_A015"> <theme>sto9damas į_semina3riją / ji4s
 <lg>kiek_kitai3p</lg> vaizda3vosi sa4vo</theme> / <rheme>suklierikė9jimo
 <lg>proce4są</lg></rheme> //
 <theme>jisai3 gana_nai3viai <lg>ma3nė</lg></theme> / <rheme>kad_pirmia9usia
 juo3s / im3s <lg>įtikinė9ti</lg></rheme> //
 <theme>ma3nė ka4d / nesugriaunamai3s argumen3tais / <lg>įro9dys</lg></theme>
 / <rheme>jog_yra4 <lg>die3vas</lg></rheme> //
 <theme>ma3nė kad_išsklaidy3s</theme> / <rheme>visa4s jų3<p>
 <lg>abejone4s</lg></rheme> / <theme>ir_iša9iškins</theme>
 <rheme><lg>pri9ekaištus</lg></rheme> / <theme>kad_dėl_to3
 jų_tikė9jimas</theme> / <rheme>pasidary3s stipru4s <lg>ir_gy9vas</lg></rheme>
 //
 <theme>bet_nie3ko panašau3s</theme> <rheme><lg>nebu4vo</lg></rheme> //
 <theme>nie3kas</theme> <rheme><lg>jų_neįtikinė9jo</lg></rheme> /
 <theme>pri9ekaištų</theme> <p> <rheme><lg>neklau3sė</lg> /
 <lg>ir_nea9iškino</lg></rheme> //
 <theme>juo3s su_visai3s kitai3s / pasodi4no</theme> <rheme>atli4kti
 <lg>rekole4kcijų</lg> / ir_kalbė9ti <lg>maldų3</lg></rheme> / <theme><accent
 correct="tar3tum">tartum3</accent> <p> jie_bū9tų</theme> /
 <rheme><lg>gilia9usiai</lg> visu_tuo3 tikį3 / <lg>jaunuo3liai</lg></rheme> //
 <theme>už9ot <p> die3vą <lg>įrodinė9ję</lg> / juo3s išsy3k panardi4no</theme>
 / <rheme>į_pa3tį <lg>tą_gyve3nimą</lg></rheme> / <theme>kurio3 visa4
 prasmė3 <lg>ir_pate9isinimas</lg></theme> /
 <rheme><lg>tai_die3vas</lg></rheme> / <theme><lg>į_gyve3nimą</lg> / kuri4s
 be_die3vo</theme> / <rheme>bū9tų <lg>neįma3nomas</lg> /
 <lg>absu4rdiškas</lg></rheme> / <theme>ir_jauno9ms jų_są9žinėms</theme>
 /<rheme>visa9i <lg>nepa4keliamas</lg></rheme> //
 <theme>ši4tas psicholo4ginis/ <accent
 correct="pra3ktiškasis">praktiška4sis</accent> <lg>argumen3tas</lg> </theme> /
 <rheme>vei3kė <lg>geriau3</lg> negu_teo4riniai / įrodinė9jimai
 <lg>ir_įtikinė9jimai</lg></rheme> //

<theme>jei_ka4s</theme> <rheme><lg>nepasi4davè</lg> / to_argumen3to
 ga3liai</rheme> / <theme>bè9go iš_semina3rijos</theme> / <rheme>pirmai3siais
 arba4 antrai3siais <lg>me3tais</lg></rheme> //
 <theme>teo4riniai įrodinè9jimai</theme> / <rheme>atè3jo
 <lg>vèliau3</lg></rheme> //
 <theme>reikè9jo juo3s mo9kytis</theme> / <rheme><lg>ka9lti</lg></rheme> //
 <theme>bet_jie3 / didelè3s į9takos pra3ktiškam <lg>tikè9jimui</lg></theme> /
 <rheme>jau_tada4 <lg>neturè9jo</lg></rheme> //
 <theme>o_galbū9t</theme> / <rheme><lg>ir_nie3kad</lg> netu4ri</rheme> //
 <theme>vasa3ris semina3rijoje / toly3džio <lg>girdè9davo</lg> / kad_gy9vas
 tikè9jimas</theme> / <rheme>yra_die3vo <lg>malo9nè</lg></rheme> /
 <theme>kurio3s rei3kia die3vą</theme> <rheme><lg>mel3sti</lg></rheme> /
 <theme>ir_kurio3s ga3lima nete4kti</theme> / <rheme>die3vui
 <lg>nusidè9jus</lg></rheme> //
 <theme>tai3 bu4vo</theme> <rheme><lg>a9išku</lg></rheme> //
 <theme><lg>tačiau_ki4tas</lg> daly3kas / kar3tkarčiais padrum3sdavo Vasa3rio
 są9žinę</theme> / <rheme>jau_pirmai3siais <p> <lg>me3tais</lg></rheme> //
 <theme><lg>a9iškiei</lg> ji4s to_daly3ko</theme> /
 <rheme><lg>nemokè9jo</lg> tada4 įsivaizdu9oti ir_suformulu9oti</rheme> /
 <theme>tačiau3 vi4s_dèlto <lg>jj</theme> _<rheme>jau3sdavo</lg></rheme> //
 <theme>bū9tent / <lg>ko9ks</lg> yra4</theme> / <rheme>gy9vo tikè9jimo
 si9eloje <lg>pasireiški4mas</lg> / <lg>po9žymis</lg> /
 <lg>krite4rijus</lg></rheme> //
 <theme>ji4s / klie3rikas Liu4das Vasa3ris</theme> /
 <rheme><lg>ti4ki</lg></rheme> //
 <rheme><lg>bet_kai3p</lg></rheme> //
 <theme>kuo3 / <accent correct="pa4grįstas">pagrį3stas</accent></theme>
 <rheme>jo3 <lg>tikè9jimas</lg></rheme> //
 <rheme>tèvų3 / įdiegta4 <lg>tradi4cija</lg></rheme> //
 <rheme>mirtie3s / ir_pomirti4nio gyve3nimo <lg>ba9ime</lg></rheme> //
 <rheme>semina3rijos gyve3nimo <rheme><lg>suge4stija</lg></rheme> //
 <rheme><lg>protu4</lg></rheme> //
 <rheme>die3vo <lg>me9ile</lg></rheme> //
 </file>
 <file name="SIR_A017"> <theme>ta4s dva3sios <lg>šaltu4mas</lg> / y9pač
 nerami4ndavo Vasa3rį</theme> / <rheme>priè3mus
 <lg>komu4niją</lg></rheme> //
 <theme>o_juk_jokio3s nu9odèmès / ja9m są9žinė</theme>
 <rheme><lg>neprika9išiojo</lg></rheme> / <theme>ir_jo_i4špažintys</theme> /
 <rheme><variant text="veikia9usiai">bero9ds</variant> bū9davo
 <lg>ge3ros</lg></rheme> //

<theme>dėl_to3 <lg>jis_išdrį3so</lg> / po9rą kar3tų pasisaky9ti / dva3sios
 tē9vui</theme> <rheme>sa4vo <lg>atšali4mą</lg></rheme> /
 <theme>ir_kla9usti</theme> <rheme><lg>patari4mo</lg></rheme> //
 <theme><lg>bet_ir_čia4</lg> jis_išgir3do tą_pa3tį / ką_girdė9davo</theme>
 <rheme>per3 <lg>konferen3cijas</lg></rheme> /
 <theme>ir_skaity9davo</theme> <rheme>dva3sios <lg>vado3vuose</lg></rheme>
 / <theme>kad_nerei3kia</theme> / <rheme><lg>smaguria9uti</lg> si9elos
 reikalai3s</rheme> / <theme>kad_nerei3kia per_dau3g norė9ti</theme> /
 <rheme><accent correct="jausmi4nių">jau3sminių</accent> <lg>malonu4mų</lg>
 / ir_pasite9nkinimo iš_dva3sinių <lg>pra3ktikų</lg></rheme> /
 <theme><lg>kad_ma3žas</lg> bū9tų nu9opelnas / je9igu me3s
 už_tas_pra3ktikas</theme> / <rheme>tuo3jau3 ga9utume
 <lg>ir_atly9ginimą</lg></rheme> / <theme>kad_die3vas galbū9t to9kiu
 būdu4</theme> / <rheme><lg>ban3do</lg> mū9sų tikė9jimą /
 <lg>ir_ištikimy9bė</lg></rheme> / <theme><replace text="ir_dau3g dar">ir_da9r
 dau3g</replace> panašių3</theme> <rheme><lg>rami4nimų
 ir_a9iškinimų</lg></rheme> //
 <theme>i4švada bū9davo / visada4 <lg>viena4</lg></theme> / <rheme>nerei3kia
 pa9isyti ta3riamo <lg>atšali4mo</lg></rheme> / <theme>bet_ir_toliau3 visu4
 <lg>uolumu4</lg> / save4 nu4galint <lg>ir_priver3čiant</lg></theme> /
 <rheme>atlikinė9ti dva3sinius <lg>pratimu4s</lg></rheme> //
 <theme>bet_čia4_jau / dva3sios <lg>tobulė9jimo</lg> vari4klis / pa4vestas
 <lg>tik_va3lios</lg> glo3bai</theme> / <rheme>dažnai3/ <lg>visa9i</lg>
 nusto9davo su4ktis</rheme> / <theme>o_da9r dažniau3</theme> /
 <rheme>bejė3giškai <lg>ma9ldavo</lg> / tuščiose4 ruti4nos duobėse4 / visa9i
 nevary9damas / dva3sinio gyve3nimo lai3vo<lg>pirmy3n</lg></rheme> //
 <theme>neišve9ngė ši4to <lg>pavo3jaus</lg></theme> / <rheme>nė_klie3rikas
 <lg>Vasa3ris</lg></rheme> //
 <theme>jau_pirmai3siais / semina3rijoje buvi4mo <lg>me3tais</lg> / dau3gelis <p>
 reli4ginių pra3ktikų / ė3mė ta4pti ja9m</theme> / <rheme><accent
 correct="negy9vu">negyvū4</accent> <lg>pa3pročiu</lg></rheme> //
 <theme>jau_pa4ts / jų_gausu4mas ir_dažnu4mas / lė9mė ja4s</theme>
 <rheme>tokia9m <lg>liki4mui</lg></rheme> //
 <theme>rei3kia nepa4prasto <lg>uolu4mo</lg> / gy9vo tikė9jimo / ir_aske4tiško
 <lg>palinki4mo</lg> / ka4d per_dienų3 <lg>diena4s</lg> / lai3krodžio tikslumu4 /
 besikarto9jančius tuos_pačiu4s žodžiu4s / ir_gestu4s</theme> /
 <rheme>atlikinė9tum <p> vis_su_<accent correct="gy9va">gyva4</accent>
 <lg> są9mone</lg></rheme> //
 <theme>tai3gi per_rytmetine4s / ar_vakarine4s malda4s / Liu4das Vasa3ris</theme>
 / <rheme><lg>uo3liai</lg> kartu4 su_visai3s / atsakinė9damas reikali4ngas<p>
 <lg>vieta4s</lg> / arba_lita3nijų <foreign language="lat" text="ora pro nobis">o4ra
 <lg>pro_no4bis</lg></foreign> / mel3skis <lg>už_mu4s</lg></rheme> /

<theme>mintimi4s <lg>skrajo9davo</lg></theme> / <rheme>neribo9tuose
 <lg>plo9tuose</lg></rheme> //
 </file>
 <file name="SIR_A019"> <theme><lg>sėkminge4snei</lg> su_ta_y9da ko3vai /
 forma3rijus ji9ems <lg>sugalvo9jo</lg> / da9r to9kią pri9emonę</theme> /
 <rheme><replace text="padali4no">padi4dino</replace> visi9ems po_<variant
 text="virve3lę">šniūre3lį</variant>/ stan3džiai <p> suvertų3
 <lg>karolė3lių</lg></rheme> / <theme>paskirtų3 skaičiu9oti</theme> /
 <rheme>svarbia9usios y9dos <lg>pasireiški4mams</lg></rheme> /
 <theme><lg>sugavai3</lg> save4 / pasidu9odant y9dai</theme> / <rheme>stu4mk
 vi9eną karolė3lį / <lg>ligi_mazge3lio</lg></rheme> //
 <theme>nema3ža neramu4mo / tei3kdavo ja9m</theme>
 <rheme><lg>ir_i4špažintys</lg></rheme> //
 <theme>jau_nuo_mažen3s / išpažintie3s <lg>sakramen3tas</lg> / bu4vo
 ja9m</theme> / <rheme>a4psuptas paslaptingu4mo
 <lg>ir_ba9imės</lg></rheme> //
 <theme>Liudu4kas bu4vo be_ga3lo drovu4s / ir_savy3 užsida3ręs <lg>vai3kas</lg>
 / ir_turė9davo panaudo9ti</theme> / <rheme>didelia9usią va3lios
 <lg>pri9evartą</lg></rheme> / <theme>pasisaky9ti ku4nigui</theme>
 <rheme>sa4vo <lg>nu9odėmes</lg></rheme>//
 <rheme><lg>ka4s</lg> pagaliau3</rheme> /
 <theme><lg>tos_nu9odėmės</lg></theme> //
 <theme>kiekvi9enas vei3ksmas / kuri3 jis_žino9jo</theme> <rheme>e3sant
 <lg>blo3gą</lg></rheme> / <theme>jo_patie3s padary9tas</theme> /
 <rheme>i9ga9udavo kažko9kį neužčiu9opiamą / speci4fišką
 <lg>a3tspalvį</lg></rheme> / <theme>kurio3 <p> jis_nie3kaip
 negalė9davo</theme> <rheme><lg>išre9ikšti</lg></rheme> / <theme>ir_kurio3 /
 ji4s tai_tikrai3 <lg>jau3tė</lg> / nesugebė3s <lg>i9ve9rtinti</lg> / o_ga9l
 ir_supra4sti</theme> / <rheme>klausy3kloje <accent
 correct="sé9dįs">sėdį3s</accent> <lg>ku4nigas</lg></rheme> //
 <theme>ta4s jį3 be_ga3lo var3žė saky9ti</theme> / <rheme>ir_pa3tį<p>
 <lg>vei3ksmą</lg> / ta3riant <p> <lg>nu9odėmę</lg></rheme> //
 <theme>o_pasa3kius</theme> / <rheme>li4kdavo
 <lg>nepasite9nkinimo</lg></rheme> / <theme>kad_čia4 vi4s_dėlto</theme> /
 <rheme>kas_no9rs <lg>negerai3</lg></rheme> //
 <theme>ta4s nepasite9nkinimas / ne_ti4k kad <lg>neišny3ko</lg></theme> /
 <rheme>be4t <p> <lg>sustiprė9jo</lg> semina3rijoje</rheme> //
 <theme>kiekvi9eną šešta3dienį / <lg>jis_karto9jo</lg> dva3sios tē9vui</theme> /
 <rheme>vis_tuo3s pačiu4s nereikšmi4ngus <lg>dalyku4s</lg></rheme> /
 <theme>ti9ek ir_ti9ek kar3tų / buvau3</theme> <rheme><lg>išsibla3škęs</lg>
 per_medita3ciją / <lg>arba_sna9udžiau</lg></rheme> / <theme>ti9ek ir_ti9ek
 kar3tų</theme> / <rheme><lg>sumelavau3</lg></rheme> / <theme>ti9ek


```

ir_tie3k kar3tų / bu4vo užė3jė</theme> /
<rheme>blogų3<lg>minčių3</lg></rheme> //
</file>
<file name="SIR_A021"> <theme>ir_štai3 po_kurio3 lai3ko / Liu4das Vasa3ris è3mė
saky9ti</theme> / <rheme>nau3ją <lg>nu9odėmę</lg></rheme> / <theme>tie3k
ir_tie3k kar3tų</theme> / <rheme>buvau3 pasikė9lęs
<lg>i_puiky9bė</lg></rheme> //
<theme>nors_ta_3jo3 puiky9bė</theme> / <rheme>bū9davo
<lg>paprasčia9usias</lg>/ pasite9nkinimo <lg>jau3smas</lg> / dėl_kokio_no9rs
pasiseki4mo / arba_nekalta4 svajo3nė <lg>apie_a3teiti</lg></rheme> /
<theme><pron text="tačiau3">taciau3</pron> įbaugi4ntas / ji4s <lg>ir_čia4</lg>
maty9davo</theme> / <rheme>nu9odėmės <lg>pavo3jų</lg></rheme> //
<theme>be_to3 tai_bu4vo</theme> / <rheme>nauja4 me3džiaga<p>
<lg>i4špažinčiai</lg></rheme> //
<theme>po_puiky9bės / è3mė ei3ti</theme> <rheme><lg>pavydė9jimas</lg> /
vyresnių3jų <lg>kritika3vimas</lg></rheme> / <theme>ir_ki4tos</theme> /
<replace text="bai3sios"><rheme><lg>bai3siosios</lg></replace>
nu9odėmės</rheme> //
<theme>jau3sdamas širdy3</theme> / <rheme>di4delį neramu4mą
<lg>ir_kartu4mą</lg> / dėl_tokių3 <p> išpažinčių3</rheme> / <theme>Liu4das
kar3tais / išsikalbė9davo su_sa4vo <lg>draugai3s</lg></theme> / <rheme>ką3_gi
<lg>jie3</lg> sa3ko / kas_sava9itė dva3sios <lg>tė9vui</lg><rheme> //
<theme>pasiro9dydavo / kad_kai_kurie3</theme> /
<rheme>ly9giai<lg>taip_pa4t</lg> dary9davo / <lg>kaip_ir_ji4s</lg>/rheme> /
<theme>kai_kurie3 į_to9kį kla9usimą</theme> / <rheme><lg>nie3ko</lg>
negalė9davo atsaky9ti</rheme> / <theme>kai_kurie3 nepasite9nkinę</theme> /
<rheme><replace text="kal3bą">kalba4</replace> <p> nukrei3pdavo
<lg>i_ša3lį</lg></rheme> //
<theme>maty9davo ji4s / tiesa4 / prie_klausy3klos lange3lių</theme>
<rheme><lg>ir_tokių3</lg></rheme> / <theme>kurie3 ten_išbū9davo</theme> /
<rheme><lg>ir_penkio9lika</lg> minu4čių / <lg>ir_pu4svalandį</lg></rheme> /
<theme>kažką3 karštai3</theme> <rheme><lg>šnibždė9dami</lg></rheme> /
<theme>kažko3 su_dva3sios tė9vu</theme>
<rheme><lg>gin3čydamiesi</lg></rheme> / <theme>kažko3</theme>
<rheme><lg>klausinė9dami</lg></rheme> //
<theme>tokie3 bū9tent į_Vasa3rio kla9usimus</theme> /
<rheme><lg>nie3ko</lg> neatsaky9davo</rheme> //
<theme>bet_visi4 draugai3 žino9jo</theme> / <rheme>ka4d tai_yra4 <p>
<lg>skrupula3tai</lg></rheme> / <theme>ir_žiūrė9davo / į_juo3s</theme>
<rheme><lg>su_pasigailė9jimu</lg></rheme> //
</file>
<file name="SIR_A023"> <theme>Liu4das Vasa3ris / jau_dau3g vėliau3
prisimin3damas / tas_semina3rijos <lg>rekolė4kcijas</lg> / stebė9davos</theme> /

```

<rheme><lg>kaip_ma3ža</lg> jose4 bū9davo / dva3sios
 <lg>šilumo3s</lg></rheme> / <theme>kaip_jo3s bū9davo</theme> /
 <rheme><lg>nepsicholo4giškos</lg> / <lg>ir_nepedago4giškos</lg></rheme> //
 <theme>visi4 apmą3stymai / svar3stymai / ir_są9žinės pe9rkratymai / ei3davo
 dviejų3 <lg>po4lių</lg></theme> / <rheme>die3vo <lg>ir_žmogau3s</lg> /
 tarpu4savio santykia3vimo <lg>plotmėje4</lg></rheme> //
 <theme>die3vas</theme> <rheme>begali4nė <lg>gėry9bė</lg> /
 <lg>tobuly9bė</lg></rheme> / ir_visų3 <p> <accent
 correct="teigiamų3">tei3giamų</accent> atribu4tų <lg>suma4</lg></rheme> //
 <theme>žmogu4s</theme> / <rheme>begali4nė <lg>mize4rija</lg> / ir_viso9kių
 blogy9bių <lg>nešio9tojas</lg></rheme> //
 <theme>žmogu4s</theme> <rheme>jau_ <accent
 correct="gi4msta"><lg>gim3sta</lg></accent> nu9odėmėje</rheme> /
 <theme>jo_prigimti4s</theme> / <rheme>jau_lin3kusi
 <lg>į_nu9odėmę</lg></rheme> / <theme>ir_vi4sas jo_gyve3nimas</theme> /
 <rheme>tai_begali4nė nu9odėmių <lg>vi4rtinė</lg></rheme> //
 <theme>o_to3s nu9odėmės</theme> / <rheme>di4delės
 <lg>ir_bai3sios</lg></rheme> //
 <theme>vi9enai iš_jų3 atpir3kti / bū9tų <lg>per_ma3ža</lg></theme> /
 <rheme>viso3s amžina3tvės <lg>kentė9jimų</lg></rheme> //
 <theme>Liu4dui Vasa3riui / jau_po_dau3gelio me3tų / <lg>vi4s_dar</lg>
 skambė9davo ausyse4</theme> / <rheme>skurdu4s dva3sios tē9vo
 <lg>bal3sas</lg></rheme> / <theme><accent
 correct="bai3giaš">baigia3s</accent> tą3 nu9odėmių baisu4mo
 medita3cija</theme> / <rheme>įspūdi4nga <lg>frazė4</lg> / kokia4 nu9odėmių
 <lg>proce4sija</lg></rheme> //
 <theme><variant text="ir">i</variant>_ji4s pui3kiai <lg>atsimin3davo</lg> /
 kad_tuome4t ja9m / pirmame3čiui klie3rikui / visa4 ta_medita3cija</theme> /
 <rheme>bu4vo <lg>vi4siškai</lg> tuščia4 / ir_neįti4kinanti
 <lg>pastanga4</lg></rheme> //
 <theme><lg>Jis_jos_nie3kaip</lg> / neįste9ngė</theme> <rheme>priside3rinti
 <lg>sa9u</lg> / ir_ta9i pa3dėčiai</rheme> / <theme>kurioje4</theme> <p>
 <rheme>jie3 <lg>visi_bu4vo</lg></rheme> //
 <theme>ir_nie3kaip negalė9jo</theme> <rheme>atsigi4nti
 <lg>mintie3s</lg></rheme> / <theme>ka9m vi4sa_tai</theme> <rheme>mu4ms
 <lg>sa3koma</lg></rheme> //
 <rheme><lg>ka4s</lg></rheme> <theme>me3s</theme> //
 <rheme><lg>žmogų3udžiai3</lg></rheme> //
 <rheme><lg>plėši4kai</lg></rheme> //
 <rheme><lg>paleistu4viai</lg></rheme> //
 <theme><lg>ir_ka4s_tos</lg> / per_bjau3rios nu9odėmės / kuriomi4s me3s
 die3vą</theme> / <rheme>taip_bai3siai <lg>užrū9stinom</lg></rheme> //
 </file>

<file name="SIR_A025"> <theme>bū9tent Vely9kų ato9stogų metu4 / per_vi9eną
 pa3šnekesį</theme> / <rheme><lg>jų_forma3rijus</lg> / tikrai3 <lg>rim3tas</lg>
 / iš_die3vo malo9nės klie3rikas <lg>ir_dia3konas</lg></rheme> /
 <theme>pasišiū9lė kiekviena9m iš_jų3</theme> / <rheme>pasaky9siaš svarbesniu4s
 / chara3kterio bru9ožus <lg>ir_y9das</lg></rheme> / <theme>kuria4s</theme>
 <rheme>jis_yra4<lg>pastebė9jės</lg></rheme> //
 <theme>po_kelių3 dienų3 / <lg>pasiry9žo</lg> pakla9usti apie_save4 / forma3rijaus
 nu9omonės</theme> / <rheme><lg>ir_Vasa3ris</lg></rheme> //
 <theme>apie_ta9mstą / aš_galiu4</theme> <rheme><lg>mažia9usia</lg>
 pasaky9ti</rheme> / <theme>kiek_patylė9jės ta3rė <lg>forma3rijus</lg></theme>
 //
 <theme>ta9mstą</theme> <rheme><lg>aš_mažia9usiai</lg> paži9stu</rheme> //
 <theme>ta9msta esi4</theme> / <rheme>per_dau3g <p> <lg>užsida3ręs</lg> /
 <lg>pasislė3pęs</lg></rheme> //
 <theme>ši4tokia charakteri4stika / jam_bu4vo</theme> <rheme>visa9i
 <lg>netikė9ta</lg></rheme> //
 <theme>iš_sa4vo draugų3 / <lg>jis_nie3kad</lg> nebu4vo girdė9jės</theme> /
 <rheme>esą3s <lg>slapu4kas</lg></rheme> //
 <theme>jis_visi9ems bu4vo</theme> / <rheme>a3tviras
 <lg>ir_nuoširdu4s</lg></rheme> //
 <theme>taip_pa4t jis_jau3tėsi <lg>nesisla3pstęs</lg></theme> / <rheme>nė3
 <lg>nuo_vi9eno</lg> vyresnių3jų</rheme> //
 <theme>jis_bu4vo</theme> / <rheme>net_per_dau3g / nuolaidu4s
 <lg>ir_klusnu4s</lg></rheme> / <theme>ir_tai3</theme>
 <rheme><lg>ne_veidmai3niškai</lg> / bet_visa9i <lg>nuoširdžiai3</lg></rheme>
 //
 <theme>ir_staiga4 <lg>užsida3ręs</lg> / <lg>pasislė3pęs</lg></theme> //
 <theme>tačiau3 forma3rijaus žo3džiai anaip3to3l / nebu4vo</theme> <rheme>ja9m
 <lg>nemalo3nūs</lg></rheme> //
 <theme><lg>jis_paju4to</lg></theme> / <rheme>tarsi_<accent
 correct="tu4rįs">turi3s</accent> savy3 kažką3 <lg>brangau3s</lg></rheme> /
 <theme>ką_rei3kia</theme> <rheme>apsa9ugoti <lg>nuo_kitų3</lg></rheme> /
 <theme>ji4s pasiju4to</theme> / <rheme>atsparu4s
 <lg>nepasidu9oti</lg></rheme> // <rheme><lg>ka9m</lg></rheme> /
 <theme>jis_gerai3 <lg>nežino9jo</lg></theme> /
 <rheme><lg>bet_każka9m</lg></rheme> / <theme>kas_būtinai3
 <lg>kėsi4nsis</lg> / tą_tur3tą</theme> <p> <rheme>iš_jo3
 <lg>išplė9šti</lg></rheme> //
 <theme>ir_pi4rmą kar3tą <lg>jis_nu4jautė</lg> / kad_jau3 yra4</theme> /
 <rheme>kažko9ks <lg>sky3das</lg> tarp_jo3 / ir_viso3s semina3rijos
 <lg>atmosfe4ros</lg></rheme> / <theme>ir_kad_ta4s <lg>gyve3nimas</lg> /
 jau_nie3kad nesuta4ps</theme> / <rheme>su4<lg>intymiu4</lg> jo_širdie3s /
 ir_pro3to <lg>gyve3nimu</lg></rheme> //

```

</file>
<file name="SIR_A027"> <theme>su_Varioku4 gin3čytis / nie3kas <p>
<lg>ir_nenorė9jo</lg></theme> / <rheme>dėl_jo3<p> <lg>nesival3dymo</lg> /
užgauli4ngo <lg>to4no</lg> / ir_neslepriamo3s pa3niekos sa4vo
<lg>drauga9ms</lg></rheme> //
<theme>kalba4</theme> <rheme><lg>nutrū9ko</lg></rheme> //
<theme>vi9enas ki4tas</theme> <rheme>pasikė9lė <lg>ei3ti</lg></rheme> //
<theme>Vario3kas pasislin3ko</theme> <rheme><lg>prie_Vasa3rio</lg></rheme>
//
<theme>no9ri</theme> //
<rheme><lg>ei3nam</lg> pasiva9ikščioti</rheme> //
<theme>turiu4 ta9u</theme> / <rheme>ši_tą3 <lg>pasaky9ti</lg></rheme> //
<theme>Vario3kas ir_Vasa3ris / įsto9jo į_semina3riją</theme> / <rheme>iš_to3s
pačio3s <lg>gimna3zijos</lg> / bet_draugai3 <lg>nebu4vo</lg></rheme> //
<theme>Vario3kas gimna3zijoje</theme> <rheme><lg>menkai3</lg>
mo9kėsi</rheme> / <theme>į_jo9kias kuopele4s</theme>
<rheme><lg>nesidė9jo</lg></rheme> //
<theme>mė9go</theme> <rheme>sukinė9tis aplin3k <lg>panele4s</lg></rheme>
/ <theme>ir_bu4vo</theme> <rheme>di4delis <lg>dabita4</lg></rheme> //
<theme>dėl_to3 <pron text="jo3">jo4</pron> / stoji4mas į_semina3riją / gero9kai
<lg>nuste3bino</lg></theme> / <rheme><lg>ir_Vasa3rį</lg> /
<lg>ir_kitu4s</lg> paži9stamus</rheme> //
<theme>semina3rijoj jie3du</theme> / <rheme><lg>taip_pa4t</lg>
nesusidrauga3vo</rheme> / <theme>tačiau3 Vasa3ris pastebė9jo / kad_Vario3kas
jo3</theme> / <rheme>ne_ti4k <lg>nenie3kina</lg>/ kaip_kitu4s draugu4s /
bet_kar3tais tar3si net_ste9ngiasi / <lg>arčiau3</lg> prie_jo3 priei3ti</rheme> //
<theme>tai3gi ir_ši4s / konfidencialu4s pakvieti4mas <lg>pava9ikščioti</lg> /
ir_kažką3 <lg>pasaky9ti</lg></theme> / <rheme><lg>nelabai3</lg> Vasa3rį
nuste3bino</rheme> //
</file>
<file name="SIR_A029"> <theme>ši4tas pasikalbė9jimas bu4vo</theme> /
<rheme><lg>pirma4</lg> Vasa3rio pamoka4 </> apie3<p> mo9teries kū9no
<lg>gro3žį</lg></rheme> //
<theme><lg>bet_ki4tą</lg> šešta3dienį / per_i4špažintį / ji4s prisipaži4no dva3sios
tė9vui</theme> / <rheme><lg>nesa9ugojęs</lg> akių3 / žiūrė9jęs
nepadorių3<lg>paveikslė3lių</lg></rheme> //
<theme>dva3sios tė9vas / <lg>ilgo9kai</lg> jį_mo9kė</theme> / <rheme>kai3p
<lg>tai_pavoji4nga</lg> esą</rheme> / <theme><lg>nesa9ugoti</lg>
akių3</theme> / <theme>primin3damas</theme> / <rheme>net_kara3liaus
<lg>Do9vydo</lg> pa3vyzdį</rheme> //
</file>

```

<file name="SIR_A031"> <theme>to9kio jau3smo <p> pagrinde4 / turbū9t
 glūdė9jo</theme> <rheme><variant text="ši4tokie"><lg>ši4toki</lg> </variant> /
 nea9iškūs <lg>sumeti4mai</lg></rheme> //
 <theme>ką3_gi</theme> //
 <rheme><lg>ne_aš_vi9enas</lg></rheme> <theme>to9ks</theme> //
 <rheme>di4delė <lg>dauguma4</lg></rheme> <theme>tokie3 kaip_a4š</theme>
 //
 <theme>ma4no inten3cijos</theme> <rheme><lg>gry9nos</lg></rheme> /
 <theme><lg>aš_tikrai3</lg> no9riu bū9ti</theme> / <rheme><lg>ge3ras</lg>
 ku4nigas</rheme> //
 <theme>kiti4</theme> <rheme><lg>taip_pa4t</lg>no9ri </rheme> //
 <theme>ir_bū9sime</theme> //
 <theme><lg>to9ks</lg> pamaldu4mas / kai3p mū9sų forma3rijaus /
 arba_štai_Balse3lio</theme> / <rheme>tai_ypati4nga die3vo <lg>dovana4</lg> /
 <lg>tai_išimti4s</lg></rheme> //
 <theme>užten3ka turė9ti</theme> <rheme>gry9ną <lg>inten3ciją</lg> / geru4s
 <lg>no9rus</lg> / tvi4rtą <lg>pasiryži4mą</lg></rheme> / <theme>tai3p
 ir_dva3sios <lg>tė9vas</lg> sa3ko</theme> //
 <theme>to9kiu būdu4 Liu4das Vasa3ris / pamažu4 è3mė</theme>
 <rheme><lg>prigy9ti</lg> semina3rijoje / <lg>sua9ugti</lg> su_jo3s gyve3nimu /
 pripra4sti <p> prie_jo3s <lg>atmosfe4ros</lg></rheme> //
 <theme>jisai_sa4vo nusista3tymu / ir_el3gesiu atiti4ko</theme>
 <rheme><lg>vi4durį</lg> / <lg>didu4mą</lg> /
 <lg>pusia9usvyrą</lg></rheme> //
 <theme>reikė9jo kažko3 / labai3 <lg>nedau3g</lg> / kad_jisai3
 nuriedė9tų</theme> / <rheme><accent
 correct="arba4">ar3ba</accent><lg>i_de3šinę</lg> / <accent
 correct="arba4">ar3ba</accent><lg>i_kai3rę</lg></rheme> //
 <theme>bet_ta4s <lg>kažka4s</lg> maty9t</theme> / <rheme>da9r
 <lg>nebu4vo</lg> jame4 iša9uges</rheme> //
 <theme>praslin3ko</theme> <rheme>po9ra<lg>sava9ičių</lg></rheme> /
 <theme>po_<replace text="minė9tino">minė9to</replace> pasikalbė9jimo /
 Vasa3rio <lg>su_Varioku4</lg></theme> //
 <theme>vi9eną <lg>ketvirta3dienį</lg> / po_<accent
 correct="i4lgo">il3go</accent> pasiva9ikščiojimo <lg>ple9ntu</lg> / susirin3ko
 klie3rikų būre3lis</theme> / <rheme>antro3joje<p> <lg>au3lėje</lg></rheme> /
 <theme>ir_belaukdami4 <lg>skambu4čio</lg> / bai3gė <p> rekrea3ciją</theme> /
 <rheme> šnekė9damiesi <lg>ir_juoka9udami</lg></rheme> //
 <theme>staiga4</theme> <rheme>du4rys <lg>atsida3rė</lg> / ir_jė3jo
 <lg>Vario3kas</lg></rheme> //
 <theme>visi4 pastebė9jo / kad_jis_bu4vo</theme> <rheme>nepaprastai3
 <lg>suja9udintas</lg></rheme> //

```

<theme>nuti4lo</theme> <rheme>kal3bos <lg>ir_juokai3</lg></rheme> /
<theme>nes_Vario3ko dau3gelis</theme> <rheme><lg>prive9ngè</lg></rheme>
/ <theme>o_čia4 dar_jau3čiama</theme> <rheme>ka4s
<lg>nepa4prasto</lg></rheme> //
</file>

```

3 priedas. Programos „Ritmika“ rezultatų pavyzdys

Paiškinimas. Įgarsinto V. Mykolaičio-Putino „Altorių šešėly“ fragmento SIR_A001, pateikto 2 priede, duomenys. Programoje, kaip ir ankstesniuose autorės straipsniuose, vartojami kiti terminai: *sakinys* (dabar *frazė*), *frazė* (dabar *sintagma*), *taktas* (dabar *fonetinis žodis*). Šiame priede vartojamai tie patys simboliai kaip ir 2 priede: frazės, sintagmos riboženkliai, kirčio ir šlijimo ženklai. Dėl apimties nepateikiami konkrečios prozodinės struktūros žodžių, inicijų ir kadencijų bei kitų analizuotų parametrų pavyzdžiai.

Sakinių kiekis = 12

Ritminių frazių pasiskirstymas sakinyje

1-frazių sakinių	0	0,00 %
2-frazių sakinių	3	25,00 %
3-frazių sakinių	4	33,33 %
4-frazių sakinių	1	8,33 %
5-frazių sakinių	2	16,67 %
6-frazių sakinių	0	0,00 %
7-frazių sakinių	0	0,00 %
8-frazių sakinių	1	8,33 %
9-frazių sakinių	1	8,33 %

2-fraziai sakiniai (3)

bu4vo ly9giai penkta4 valanda4 / ša9lto ruden3s ry9to
a3k / juk_tai3 semina3rija
Vasa3ris šo9ko iš_lo9vos / ir_ė3mė paskubomi4s ren3gtis

3-fraziai sakiniai (4)

devyni4 kieti4 / plieni4niai skam3balo smū3giai / paža3dino Liu4dą
Vasa3rį iš_mie3go
krū9ptelėjęs jis_atme9rkė aki4s / ir_valandė3lę negalė9jo susivo9kti /
kame4 esą3s
siau3ras / be4t nuostabiai3 i4lglas kambary3s / ske9ndėjo da9r šešė9liuose
staiga4 jis_atsi4minė / kad_šian3dien / ir_diena4 nepaprasta4

4-fraziai sakiniai (1)

pro_la9ngą srove3no / šėma4 / ūkano9ta / pri9ėšsaulėtekio šviesa4

5-fraziai sakiniai (2)

tai_jų3 naujo3kų pirmame3čių / septynio9liktas kambary3s / vadi4namas
labiri4ntu / kur_jų3 ir_til3po / taip_pa4t apie3 septynio9lika
šian3dien štai3 jie_bai3gia / i4lglas / penkių3 dienų3 / rekole4kcijas /
ir_pi4rmą kar3tą užsivil3ks sutana4s

8-fraziai sakiniai (1)

tačiau_Liu4do kaimy9nai / taip_pa4t kaip_ir_jisai3 / paža3dinti
negailesti4ngo skam3balo / jau_spurdė9jo kiekvi9enas / prie_sa4vo lo9vos
/ ir_netru4kus subarškė9jo metali4niai / didžiu4lės prausy3klos / čiaupai3

9-fraziai sakiniai (1)

Liu4das da9r tebekovo9jo / su_paskutiniu4 nutra9ukto mie3go
an3tplūdžiu / bet_jo_artimia9usias kaimy9nas / Jo3nas Vario3kas / kuri4s
paprastai3 pame4sdavo lo9vą / vi9enas iš_paskutinių3jų / jau3 bu4vo
paki4lęs / ir_praei3damas negailesti4ngai / nuplė9šė nuo_jo3 an3tklodę

Taktų pasiskirstymas sakinyje

1-takčių sakinių	0	0,00 %
2-takčių sakinių	0	0,00 %
3-takčių sakinių	1	8,33 %
4-takčių sakinių	0	0,00 %
5-takčių sakinių	1	8,33 %
6-takčių sakinių	2	16,67 %
7-takčių sakinių	1	8,33 %
8-takčių sakinių	2	16,67 %
9-takčių sakinių	1	8,33 %
10-takčių sakinių	0	0,00 %
11-takčių sakinių	1	8,33 %
12-takčių sakinių	1	8,33 %
13-takčių sakinių	0	0,00 %
14-takčių sakinių	0	0,00 %
15-takčių sakinių	0	0,00 %
16-takčių sakinių	0	0,00 %
17-takčių sakinių	1	8,33 %
18-takčių sakinių	0	0,00 %
19-takčių sakinių	0	0,00 %
20-takčių sakinių	0	0,00 %
21-takčių sakinių	0	0,00 %
22-takčių sakinių	0	0,00 %
23-takčių sakinių	0	0,00 %
24-takčių sakinių	0	0,00 %
25-takčių sakinių	1	8,33 %

3-takčiai sakiniai (1)

a3k / juk_tai3 semina3rija

5-takčiai sakiniai (1)

staiga4 jis_atsi4minė / kad_šian3dien / ir_diena4 nepaprasta4

6-takčiai sakiniai (2)

pro_la9ngą srove3no / šėma4 / ūkano9ta / pri9ėšsaulėtekio šviesa4
Vasa3ris šo9ko iš_lo9vos / ir_ė3mė paskubomi4s ren3gtis

7-takčiai sakiniai (1)

bu4vo ly9giai penkta4 valanda4 / ša9lto ruden3s ry9to

8-takčiai sakiniai (2)

krū9ptelėjęs jis_atme9rkė aki4s / ir_valandė3lę negalė9jo susivo9kti /
kame4 esą3s

siau3ras / be4t nuostabiai3 i4lgas kambary3s / ske9ndėjo da9r šešė9liuose

9-takčiai sakiniai (1)

devyni4 kieti4 / plieni4niai skam3balo smū3giai / paža3dino Liu4dą
Vasa3rį iš_mie3go

11-takčiai sakiniai (1)

šian3dien štai3 jie_bai3gia / i4lgas / penkių3 dienų3 / rekole4kcijas /
ir_pi4rmą kar3tą užsivil3ks sutana4s

12-takčiai sakiniai (1)

tai_jų3 naujo3kų pirmame3čių / septynio9liktas kambary3s / vadi4namas
labiri4ntu / kur_jų3 ir_til3po / taip_pa4t apie3 septynio9lika

17-takčiai sakiniai (1)

tačiau_Liu4do kaimy9nai / taip_pa4t kaip_ir_jisai3 / paža3dinti
negailesti4ngo skam3balo / jau_spurdė9jo kiekvi9enas / prie_sa4vo lo9vos
/ ir_netru4kus subarškė9jo metali4niai / didžiu4lės prausy3klos / čiaupai3

25-takčiai sakiniai (1)

Liu4das da9r tebekovo9jo / su_paskutiniu4 nutra9ukto mie3go
an3tplūdžiu / bet_jo_artimia9usias kaimy9nas / Jo3nas Vario3kas / kuri4s
paprastai3 pame4sdavo lo9vą / vi9enas iš_paskutinių3jų / jau3 bu4vo
paki4lęs / ir_praei3damas negailesti4ngai / nuplė9šė nuo_jo3 an3tklodę

Taktų pasiskirstymas frazėje

1-takčių frazių 8 16,33 %

2-takčių frazių 20 40,82 %

3-takčių frazių 15 30,61 %

4-takčių frazių 6 12,24 %

1-taktės frazės (8)

šėma4

ūkano9ta

siau3ras

čiaupai3

a3k

kad_šian3dien

i4lgas

rekole4kcijas

2-taktės frazės (20)

devyni4 kieti4

kame4 esą3s

pro_la9ngą srove3no

pri9ešsaulėtekio šviesa4

tačiau_Liu4do kaimy9nai

taip_pa4t kaip_ir_jisai3
jau_spurdė9jo kiekvi9enas
prie_sa4vo lo9vos
didžiu4lės prausy3klos
juk_tai3 semina3rija
septynio9liktas kambary3s
vadi4namas labiri4ntu
kur_jų3 ir_til3po
bet_jo_artimia9usias kaimy9nas
Jo3nas Vario3kas
vi9enas iš_paskutinių3jų
ir_praei3damas negailesti4ngai
staiga4 jis_atsi4minė
ir_diena4 nepaprasta4
penkių3 dienų3

3-taktės frazės (15)

plieni4niai skam3balo smū3giai
krū9ptelėjęs jis_atme9rkė aki4s
ir_valandė3lę negalė9jo susivo9kti
ša9lto ruden3s ry9to
ske9ndėjo da9r šešė9liuose
paža3dinti negailesti4ngo skam3balo
ir_netru4kus subarškė9jo metali4niai
tai_jų3 naujo3kų pirmame3čių
taip_pa4t apie3 septynio9lika
Liu4das da9r tebekovo9jo
jau3 bu4vo paki4lęs
nuplė9šė nuo_jo3 an3tklodę
Vasa3ris šo9ko iš_lo9vos
ir_ė3mė paskubomi4s ren3gtis
šian3dien štai3 jie_bai3gia

4-taktės frazės (6)

paža3dino Liu4dą Vasa3rį iš_mie3go
bu4vo ly9giai penkta4 valanda4
be4t nuostabiai3 i4lgas kambary3s
su_paskutiniu4 nutra9ukto mie3go an3tplūdžiu
kuri4s paprastai3 pame4sdavo lo9vą
ir_pi4rmą kar3tą užsivil3ks sutana4s

Skiemenų pasiskirstymas frazėje

1-skiemenių frazių	1	2,04 %
2-skiemenių frazių	4	8,16 %
3-skiemenių frazių	1	2,04 %
4-skiemenių frazių	3	6,12 %

5-skiemenių frazių	5	10,20 %
6-skiemenių frazių	6	12,24 %
7-skiemenių frazių	6	12,24 %
8-skiemenių frazių	8	16,33 %
9-skiemenių frazių	6	12,24 %
10-skiemenių frazių	2	4,08 %
11-skiemenių frazių	2	4,08 %
12-skiemenių frazių	3	6,12 %
13-skiemenių frazių	2	4,08 %

Inicijų pasiskirstymas

0 skiemenų –	14	28,57 %
1 skienuo –	23	46,94 %
2 skiemenys –	9	18,37 %
3 skiemenys –	1	2,04 %
4 skiemenys –	2	4,08 %

Kadencijų pasiskirstymas

0 skiemenų –	14	28,57 %
1 skienuo –	27	55,10 %
2 skiemenys –	8	16,33 %

Frazių ilgio dinamika

5 8 12 10 13 4 9 6 6 2 4 7 2 9 8 7 6 12 7 5 12 6 2 1 7 9 8 8 5 9 8 13 9 5 11
8 6 10 8 8 9 7 3 7 6 2 4 5 11

Kirčio vietos dažnumas

1 skienuo	39	33,33 %
2 skienuo	60	51,28 %
3 skienuo	16	13,68 %
4 skienuo	1	0,85 %
5 skienuo	1	0,85 %

Taktų dinaminė forma

O	6	5,13 %
oO	20	17,09 %
ooO	9	7,69 %
oooO	3	2,56 %
ooooO	1	0,85 %
Oo	20	17,09 %
oOo	23	19,66 %
ooOo	11	9,40 %
oooOo	4	3,42 %
ooooOo	2	1,71 %
Ooo	5	4,27 %
oOoo	5	4,27 %
ooOoo	6	5,13 %
Oooo	1	0,85 %

Ooooo 1 0,85 %

Tarpkirtinių intervalų dažnumas

0 skiem,	5	7,35 %
1 skiem,	20	29,41 %
2 skiem,	25	36,76 %
3 skiem,	10	14,71 %
4 skiem,	3	4,41 %
5 skiem,	5	7,35 %

0-skiemeniai intervalai (5)

ruden3s ry9to
 nuostabiai3 i4lgas
 jau3 bu4vo
 nuo_jo3 an3tklodę
 paskubomi4s ren3gtis

1-skiemeniai intervalai (20)

devyni4 kieti4
 plieni4niai skam3balo
 kame4 esą3s
 bu4vo ly9giai
 da9r šešė9liuose
 negailesti4ngo skam3balo
 prie_sa4vo lo9vos
 tai_jų3 naujo3kų
 kur_jų3 ir_til3po
 taip_pa4t apie3
 Liu4das da9r
 su_paskutiniu4 nutra9ukto
 nutra9ukto mie3go
 mie3go an3tplūdžiu
 paprastai3 pame4sdavo
 Vasa3ris šo9ko
 šian3dien štai3
 štai3 jie_bai3gia
 penkių3 dienų3
 ir_pi4rmą kar3tą

2-skiemeniai intervalai (25)

skam3balo smū3giai
 pažą3dino Liu4dą
 Liu4dą Vasa3rį
 Vasa3rį iš_mie3go
 jis_atme9rkė aki4s
 ly9giai penkta4
 penkta4 valanda4

ša9lto ruden3s
pro_la9ngą srove3no
be4t nuostabiai3
ske9ndėjo da9r
tačiau_Liu4do kaimy9nai
jau_spurdė9jo kiekvi9enas
didžiu4lės prausy3klos
juk_tai3 semina3rija
apie3 septynio9lika
bet_jo_artimia9usias kaimy9nas
Jo3nas Vario3kas
kuri4s paprastai3
pame4sdavo lo9vą
bu4vo paki4lęs
nuplė9šė nuo_jo3
šo9ko iš_lo9vos
staiga4 jis_atsi4minė
užsivil3ks sutana4s

3-skiemeniai intervalai (10)

ir_valandė3lę negalė9jo
negalė9jo susivo9kti
i4lgas kambary3s
taip_pa4t kaip_ir_jisai3
ir_netru4kus subarškė9jo
subarškė9jo metali4niai
naujo3kų pirmame3čių
da9r tebekovo9jo
ir_diena4 nepaprasta4
kar3tą užsivil3ks

4-skiemeniai intervalai (3)

septynio9liktas kambary3s
vadi4namas labiri4ntu
ir_ė3mė paskubomi4s

5-skiemeniai intervalai (5)

krū9ptelėjęs jis_atme9rkė
pri9ešsaulėtekio šviesa4
paža3dinti negailesti4ngo
vi9enas iš_paskutinių3jų
ir_praei3damas negailesti4ngai

Kirčio skiemens ir kiekybės santykis

Ilgieji kirčiuoti skiemenys	84
Trumpieji kirčiuoti skiemenys	33
Ilgieji nekirčiuoti skiemenys	114

Trumpieji nekirčiuoti skiemenys	118
Tvirtagaliai skiemenys	48
Tvirtapradžiai skiemenys	36

4 priedas. Įrankio „Ritmas“ rezultatų dokumento fragmentas

Paiškinimas. Pateikiamas koduotas tas pats V. Mykolaičio-Putino „Altorių šešėly“ fragmentas ir įrankio pateikiama empirinių duomenų suvestinė. Įrankyje vartoti senesni terminai: *sakinys* (dabar *frazė*), *frazė* (dabar *sintagma*), *taktas* (dabar *fonetinis žodis*).

ooO oO / oOo Ooo Oo / oOoo Oo oOo oOo)
 Oooo ooOo oO / oooOo ooOo ooOo / oO oO)
 Oo Oo oO ooO / Oo oO Oo)
 oOo oOo / oO / ooOo / Ooooo oO)
 Oo / O ooO oO ooO / Ooo O oOoo)
 ooOo oOo / oO oooO / oOoo ooOo Ooo / ooOo oOo / oOo Oo / ooOo ooOo
 ooOo / oOo oOo / oO)
 O / oO ooOoo)
 oO oOo ooOo / ooOoo ooO / oOoo ooOo / oO oOo / oO oO ooOoo)
 Oo O oooOo / ooooO oOo Oo Ooo / ooooOo oOo / Oo oOo / oO ooO oOoo Oo /
 Oo ooooOo/ O Oo oOo / ooOoo oooOo / oOo oO Ooo)
 oOo Oo oOo / oOo oooO Oo)
 oO ooOoo / oOo / ooO oooO)
 Oo O oOo / Oo / oO oO / ooOoo / oOo Oo ooO ooO)

Sakinių kiekis 12

Ritminių frazių pasiskirstymas

Vienfrazių sakinių 0
 Dvifrazių sakinių 3
 Trifrazių sakinių 4
 Keturfrazių sakinių 1
 Penkių frazių sakinių 2
 Šešių frazių sakinių 0
 Septynių frazių sakinių 0
 Aštuonių frazių sakinių 1
 Devynių frazių sakinių 1

Taktų pasiskirstymas sakinyje

Vientakčių sakinių 0
 Dvitakčių sakinių 0
 Tritakčių sakinių 1
 Keturtakčių sakinių 0
 Penkiatakčių sakinių 1

Šešiatakčių sakinių	2
Septyntakčių sakinių	1
Aštuontakčių sakinių.....	2
Devyntakčių sakinių	1
Dešimties taktų sakinių	0
Vienuolikos taktų sakinių.....	1
Dvylikos taktų sakinių	1
Trylikos taktų sakinių	0
Keturiolikos taktų sakinių	0
Penkiolikos taktų sakinių	0
Daugiau nei penkiolikos taktų.....	2

Taktų pasiskirstymas frazėje

Vientakčių frazių	8
Dvitakčių frazių	20
Tritakčių frazių	15
Keturtačių frazių	6
Penkiatačių frazių	0

Tarpkirtiniai intervalai

0 skiemenų intervalai.....	5
1 skiemens intervalai	20
2 skiemenų intervalai.....	25
3 skiemenų intervalai.....	10
4 skiemenų intervalai.....	3
5 skiemenų intervalai.....	5

Inicijų pasiskirstymas

0 (vyriškoji)	14
1 (moteriškoji)	23
2 (anapestinė)	9
3 (peoninė).....	1
4 (hiperpeoninė)	2

Kadencijų pasiskirstymas

0 (vyriškoji)	14
1 (moteriškoji)	27
2 (anapestinė)	8
3 (peoninė).....	0
4 (hiperpeoninė)	0

Taktų dinaminės formos

O.....	6
--------	---

oO.....	20
ooO.....	9
oooO.....	3
oooO.....	1
Oo.....	20
oOo.....	23
ooOo.....	11
oooOo.....	4
ooooOo.....	2
Ooo.....	5
oOoo.....	5
ooOoo.....	6
Oooo.....	1
Ooooo.....	1

5 priedas. Įsiminimo eksperimento rezultatai

Paiškinimas. 16 studentų klausė natūraliu tempu skaitomų sakinių ir turėjo kuo tiksliau perrašyti išgirstą sakinį. Po kiekvieno sakinio buvo daroma trumpa pertrauka.

Sakiniai	Fonologiniai žodžiai	Visiškai taisyklingų atsakymų kiekis (iš 16)	Pastabos
Tokie jos postringavimai buvo palydėti juoku.	6	16	
Mes sėdėjome už ilgo didelio stalo pokylyje.	6	13	praleido <i>didelio</i> , sukeitė vietomis <i>ilgo</i> ir <i>didelio</i>
Nežinau, kodėl ji užsigeidė sėdėti nuo manęs atskirai.	7	15	sukeitė vietomis <i>nuo manęs sėdėti</i>
Žmogus atsmaukė ją, nusišluostė prakaituotą kaktą ir kibo darban.	8	15	praleido <i>atsmaukė ją, prakaituotą</i>
Gatvės jau buvo ištuštėjusios, paskutiniai apytuščiai troleibusai minkštai riedėjo tiltu.	9	10	praleido po vieną–du žodžius, sukeitė vietomis <i>riedėjo minkštai</i>
Taip juoktis moteris tegali tik iš žodžių, kuriuose slypi kokia nors intymi potekstė.	11	10	praleido <i>tik, kokia nors</i> , pakeitė <i>nors</i> į <i>tai</i> , <i>kokia nors</i> į <i>kažkokia</i>
Kartą jam šovė į galvą mintis parašyti recenziją apie vieną	12	9	praleido <i>jam, į galvą, vieną, novelių rinkinį,</i>

Sakiniai	Fonologiniai žodžiai	Visiškai taisyklingų atsakymų kiekis (iš 16)	Pastabos
jam patikusį novelių rinkinį.			pakeitė <i>mintis</i> į <i>idėjęlę</i> , <i>recenziją</i> į <i>novelėlę</i> , <i>rinkinį</i> į <i>rinkinėlį</i> , <i>patikusį</i> – į <i>galvą šovusį</i>
Tas veidas plazda vakarėjančios saulės kaitroj, akys žiūri į mane, lyg prašytų, kad išsaugočiau jos paslaptį.	14	4	praleista <i>jos</i> , <i>vakarėjančios</i> , <i>į mane</i> , praleisti fragmentai <i>akys žiūri į mane</i> , bet paliktas tarpas, pakeista <i>lyg</i> į <i>tarsi</i> , <i>prašytų</i> į <i>prašydamos</i> , <i>kad</i> į <i>jog</i> , <i>kaitroj</i> į <i>šviesoj</i>
Dabar, sėdėdamas su kita ir gerdamas kavą, jis staiga prisiminė tą telefono skambutį ir panorą papasakoti jai savo dvejones.	16	5	praleista <i>tą, jai, jis, ir gerdamas kavą, telefono, staiga</i> , pridėta <i>susitikti su ja</i> , pakeista <i>tą telefono</i> į <i>netikėtą</i> , <i>kita</i> į <i>ja</i> , <i>papasakoti</i> į <i>pakalbėti</i> , <i>skambutį</i> į <i>pokalbį</i> , <i>panoro</i> į <i>norėjo</i>
Tačiau ji taip užsiplieskė, taip įsitraukė į kalbą, kad nė nejuto jo tiriančių žvilgsnių, kuriuos jis svaidė iš kitos stalo pusės.	18	2	netikslumų nuo dviejų iki penkių, bet <i>mintis išlaikyta</i>
Kai pilstanti gėrimus moteris jį aprėkia, jis prisišlieja prie langelio, paremia galvą ir taip ją purto, kad net lapatuoja atlėpę skrybėlės kraštai.	19	-	perpasakojama
Norėjos kuo greičiau pasprukti nuo jos suakmenėjusio veido, kristi į lovą, užsitempti ant galvos paklodę ir, klausantis retų garsų už lango, laukti, kol ateis miegas.	20	-	perpasakojama

6 priedas. Skaitymo eksperimento rezultatai

Paiškinimas. B. Radzevičius ištraukoje laužtiniuose skliaustuose nurodoma, kiek studentų iki konkrečios teksto vietos gebėjo perskaityti vienu įkvėpimu.

Galvok taip, kad niekas nejaustų, jog tai būtų tu galvoji, nenurodyk, kokiais sumetimais ar dėl kokių motyvų išplaukia vieni ar kiti tavo vertinimai, kalbėk neapčiuopiamo kaip šmėkla skaitytojo vardu, ^[3] atstovauk kažkokių instancijų tiesų ^[1] rinkiniui, ^[7] dar apsimesk, kad turi objektyvius ^[1] absoliučius ^[2] ir, be to, ^[1] moksliskai pagrįstus ^[1] vertinimo ^[1] kriterijus, ^[6] atplėšk savo mąstymo objektą ^[1] nuo savęs, ^[1] operuok sąvokom, ^[2] kurių neužpildo tavo ^[1] paties būtis, ^[5] kalbėk, ^[1] ko tu pats nesupranti, pasimesk ^[1] abstrakčiausių žodžių sraute, ^[1] gink Dieve, neišsiskirk iš kitų nei žodeliu, nei vienu minties ar jausmo vingiu, – ir viskas bus gerai.

7 priedas. Kirčio vieta ir psichoakustinis ritmiškumo vertinimas

	Neutraliai	Maloniai	Švelniai	Piktai	Griežtai	Liūdnai	Monotoniškai	Kitas variantas
Inicija								
vakaras atėjo	1	5	2	-	2	-	3	ramiai
vakarėja jau	-	4	5	-	3	1	1	
alkanas buvau	1	-	1	4	3	-	5	
išalkęs buvau	1	-	4	2	2	-	4	suirzusiai
DA-da-da	1	1	4	5	4	-	2	
da-DA-da	2	1	1	3	2	1	4	
da-da-DA-da	-	-	1	2	-	-	8	linksmai, skausmingai, šiurkščiai
Kadencija								
atėjo vakarop	3	1	-	4	5	-	-	šaltokai
atėjo vakarėjant	1	3	8	-	1	-	-	romantiškai
vakare atėjau	1	2	4	1	4	-	-	
vakare atėjo	2	3	-	3	2	-	4	
da-da-DA	1	1	-	3	8	-	-	melodingai
da-DA-da	2	-	1	3	4	-	1	nusivylusiai

	Neutraliai	Maloniai	Švelniai	Piktai	Griežtai	Liūdnai	Monotoniskai	Kitas variantas
da-DA-da-da	-	2	1	1	3	-	5	prašančiai, ritmingai
Visas žodis								
vakaras	4	3	2	3	2	-	-	
vakarė	-	4	4	2	3	-	-	romantiškai
vakarai	-	5	1	-	1	-	3	
DA-da	1	1	-	5	6	-	1	
da-DA	-	-	-	3	11	-	-	
da-DA-da	-	1	2	1	7	1	2	
da-da-DA-da-da	1	2	1	-	-	1	6	linksmi, intriguojančiai, melodingai

8 priedas. Morfologinių samplaikų kirčiavimas

Samplaika	Pavartojimo atvejai
ar_tik	5
be_abejōnēs	4
be_ābejo	10
be_gālo	12
bè paliovōs	1
be_pérstojo	3
be_reĩkalo	4
be_tō	28
beñt_jau	4
beñt_kiek, bent_kíek	2
1) bèt ir_	3
2) bet_ir_	10
bet_kadà	2
bet_kō	1
bet_kókiiai	1
bet_kókią	1
bet_kókiio	3
bet_kókius	1

Samplaika	Pavartojimo atvejai
bet_kóks	2
bet_kuō	1
bet_kuī	4
bet_kuriā	1
bet_kuris	2
bet_kurī	1
čia_pat	13
daūg_kas	2
daūg_ko	3
daūg_kur	1
daūg_ką	4
dēl_kō	5
dēl_tō	45
iki_pāt	6
iki_šiōl	7
ir_tāip_toliaū	4
iš_añksto	4
iš_daliēs	1
iš_eilēs	5
iš_esmēs	1
iš_kārto	6
iš_lēto	7
iš_naūjo	2
iš_paleñgvo	1
iš_paskōs	3
iš_paskutiniūjū	4
iš_pāt	2
iš_pat_pradžiōs	2
iš_pat_pradžiū	2
iš_pradžiū	12
iš_tiesū	18
iš_tikro	4
iš_tikrūjū	22
iš_tolì	3
iš_tólo	6
iš_vìso	6
jéi_tik	1
kad_ir_kaīp	2
kad_ir_kàs	2
kad_ir_kóks	3

Samplaika	Pavartojimo atvejai
kad_tik	8
kadà ne_kadà	1
1) kada_nórs	7
2) kadà nórs	1
kai_kàs	2
kai_kâ	2
kai_kõ	2
kai_kuř	3
kai_kuriaĩs	1
kai_kuriẽ	11
kai_kuriẽms	1
kai_kuriũ	1
1) kai_tik	6
2) kaĩ_tik	2
kaip_nórs	4
1) kaip_tik	12
2) kaĩp_tik	1
kam_nórs	2
kàs be_kõ	2
kas_diẽnà	2
kas_kita	1
1) kas_nórs	14
2) kas_nors_	1
kaži_kaĩp	1
kaži_kâ	1
kaži_kokiẽ	1
1) kažin_kâ	1
2) kažin_kâ	1
kažin_kuo	1
1) kažin_kuř	2
2) kažin_kur	1
ką nórs	3
1) kâ_tik	9
2) kâ_tik	1
kieno_nórs	1
(ir_) kokià nórs	1
kókiai_nors	1
kokiamè_nors	1
(i_) kókią nórs	1

Samplaika	Pavartojimo atvejai
1) (iš_, prie_) kóchio nórs	2
2) (dėl_) kokio_nórs	1
3) kokio_nórs	1
(ar_) kokiomìs_nors	1
kokiōs_nors	1
(apie_) kókius_nors	1
kokiū_nors	1
1) kókį_nors	1
2) (apie_) kókį nórs	1
koks_nórs	2
kol_kàs	6
kuo_nórs	1
kur_kàs	7
kur_nórs	5
kuř_tik	2
kuō_tik	1
kō_tik	1
kas_tik	1
kíek_tik	6
kuri_nórs	1
kuris_nórs	1
lig_šiōl	2
lig_vāliai	1
ligi_pàt	1
ligi_šiōl	2
ligi_vāliai	1
lýg_ir	3
ne_kā	1
nē_kíek	12
nē_mōtais	1
ne_tik	26
ne_tiktaĩ	2
ne_víen	5
nē_vienà	1
nē_vienám	1
nē_víenas	7
nē_víeno	9
nē_vienojè	1
nē_vienōs (dgs. kilm.)	1
1) nèt ir_	5

Samplaika	Pavartojimo atvejai
2) nèt_ir	1
1) niēko_sáu	2
2) niēko_sau	1
1) nórs_ir	6
2) nors_ir	4
3) nórs_ir	3
4) nors_ĩř	1
nuo_mažeĩs	1
1) nuo_pat	9
2) nuo_pàt	3
nuo_šiòl	3
per_daũg	12
per_mažaĩ	2
po_trupùtĩ	1
po_velniũ	3
po_tò	10
prie_pàt	3
prieš_pàt	2
prieš_taiĩ	3
šeĩ bei_teĩ	2
1) ši_bei_tà	1
2) ši_bei_tà	1
šiaĩp_ar_taiĩp	1
šiaĩp_jau	1
šio_tò	1
šiòkiu_ar_tòkiu	1
šis_tàs	1
šit_kaip	2
ši_tà	2
ta_patì	4
taip_pàt	59
taip_sàkant	1
tam_tikrà	2
tam_tíkrà	1
tam_tikruosè	1
tam_tikrùs	1
tam_tikrũ	2
tarp_kìtko	1
1) tas_pàts	7
2) tas_pats	1

Samplaika	Pavartojimo atvejai
tą_pāčią	2
tą_pàt	1
tą_pātį	6
ten_pàt	2
tie_pātys	2
tiek_pàt	1
tiek_tõ	1
tík_ką	2
tik_tiek	3
tìk_jau	2
to_patiēs	1
tojè pačiojè	5
tokia_pàt	2
tokie_pātys	1
tókį_pat	2
toks_pàt	2
tõs pačiõs (vns. kilm.)	4
tos_pāčios (dgs. vard.)	1
tuo_ātveju	1
tuõ būdù	1
1) tuo_labiaũ	2
2) tuõ labiaũ	1
tuo_laikù	1
1) tuo_metù	11
2) tuõ metù	3
1) tuõ pačiù	3
2) tuo_pačiù	2
1) tuõ_pat metù	3
2) tuo_pàt metù	2
tuo_tárpu	12
1) tuoj_pàt	6
2) tuõj_pat	2
tuojaũ_pat	6
tuos_pačiùs	1
1) vîs dar	8
2) vîs dár	11
1) vîs_délto	39
2) vis_délto (kaíp_vis_délto, vis_délto_ĵtikina)	2
vis_tiek	18
vis_vîen	2

Samplaika	Pavartojimo atvejai
vīsa_tai	12
vōs ne_vōs	1
vōs_tik	5
1) vos_vōs	4
2) vōs vōs	2

9 priedas. Klitiškai pavartoti žodžiai

Leksema	Vartosenos duomenys (kiekis)			Vartosenos duomenys (%)			
	Klitikas	Foneti- nio žodžio kirčiuota dalis	Savaran- kiškas žodis	Klitikas	Foneti- nio žodžio kirčiuota dalis	Savaran- kiškas žodis	
Įvardžiai							
abu, abi	abiem	1	0	5	16,7	0,0	83,3
	abi	1	2	5	12,5	25,0	62,5
	abu	2	9	11	9,1	40,9	50,0
aš	aš	150	139	188	31,4	29,1	39,4
	manim	1	3	0	25,0	75,0	0,0
	man	52	47	120	23,7	21,5	54,8
	mes	22	37	56	19,1	32,2	48,7
	mums	8	13	35	14,3	23,2	62,5
	mus	5	17	14	13,9	47,2	38,9
	mane	6	30	79	5,2	26,1	68,7
	manęs	1	12	19	3,1	37,5	59,4
	mano	6	62	146	2,8	29,0	68,2
jis, ji	joms	1	1	7	11,1	11,1	77,8
	ją	18	25	50	9,4	26,9	53,8
	jiems	6	7	51	9,4	10,9	79,7
	jį	70	59	114	8,8	24,3	46,9
	jam	39	44	132	8,1	20,5	61,4
	jus	2	12	15	6,9	41,4	51,7
	ji	87	46	107	6,3	19,2	44,6
	jie	91	51	111	6,0	20,2	43,9
	juo	7	23	14	5,9	52,3	31,8
	jis	280	172	343	5,2	21,6	43,1
	jas	5	4	11	5,0	20,0	55,0
	jos	42	61	67	4,7	35,9	39,4
	jums	9	16	41	3,6	24,2	62,1

Leksema		Vartosenos duomenys (kiekis)			Vartosenos duomenys (%)		
		Klitikas	Foneti- nio žodžio kirčiuota dalis	Savaran- kiškas žodis	Klitikas	Foneti- nio žodžio kirčiuota dalis	Savaran- kiškas žodis
	ja	5	9	1	3,3	60,0	6,7
	jai	20	7	35	2,3	11,3	56,5
	juos	12	35	63	0,9	31,8	57,3
	jų	57	61	71	0,2	32,3	37,6
	jo	133	100	99	0,1	30,1	29,8
	jame	1	1	8	0,0	10,0	80,0
	jisai	4	7	9	0,0	35,0	45,0
joks, -ia	jokiu	1	0	7	12,5	0,0	87,5
	jokio	1	5	5	9,1	45,5	45,5
kas	kuo	12	7	9	42,9	25,0	32,1
	ko	32	40	23	33,7	42,1	24,2
	ką	62	76	70	9,8	36,5	33,7
	kam	6	10	16	8,8	31,3	50,0
	kas	92	84	112	1,9	29,2	38,9
kažkas	kažką	1	5	16	4,5	22,7	72,7
	kažkas	1	4	26	3,2	12,9	83,9
	keli	3	0	15	16,7	0,0	83,3
	kieno	1	1	5	14,3	14,3	71,4
	kito	1	17	8	3,8	65,4	30,8
koks, -ia	koks	11	12	20	25,6	27,9	46,5
	kokią	2	1	6	22,2	11,1	66,7
	kokio	2	3	7	16,7	25,0	58,3
	kokie	1	2	14	5,9	11,8	82,4
	kokį	1	4	15	5,0	20,0	75,0
	kokia	1	4	24	3,4	13,8	82,8
kuris, -i	kurs	1	0	1	50,0	0,0	50,0
	kurie	12	2	25	30,8	5,1	64,1
	kuri	13	2	28	30,2	4,7	65,1
	kurio	10	11	27	20,8	22,9	56,3
	kurį	10	14	27	19,6	27,5	52,9
	kuriai	1	0	5	16,7	0,0	83,3
	kuris	11	1	69	13,6	1,2	85,2
	kurias	1	2	6	11,1	22,2	66,7
	kurią	1	12	18	3,2	38,7	58,1
	kurių	1	7	22	3,3	23,3	73,3

Leksema		Vartosenos duomenys (kiekis)			Vartosenos duomenys (%)		
		Klitikas	Foneti- nio žodžio kirčiuota dalis	Savaran- kiškas žodis	Klitikas	Foneti- nio žodžio kirčiuota dalis	Savaran- kiškas žodis
pats	pačių	1	0	3	25,0	0,0	75,0
	pats	7	39	36	8,5	47,6	43,9
savo	sau	3	0	16	15,8	0,0	84,2
	savo	15	101	234	4,3	28,9	66,9
šis, ši	ši	26	4	8	68,4	10,5	21,1
	ši	7	1	3	63,6	9,1	27,3
	šią	7	3	3	53,9	23,1	23,1
	šio	9	7	2	50,0	38,9	11,1
	šiuo	9	4	6	47,4	21,1	31,6
	šiai	2	1	2	40,0	20,0	40,0
	šiais	1	1	1	33,3	33,3	33,3
	šios	4	2	6	33,3	16,7	50,0
	šis	14	10	25	28,6	20,4	51,0
	šie	4	5	9	22,2	27,8	50,0
	šiam	1	0	4	20,0	0,0	80,0
	šiuos	1	0	4	20,0	0,0	80,0
	šių	1	5	4	10,0	50,0	40,0
tas, ta	ta	33	12	10	60,0	21,8	18,2
	tuo	38	19	12	55,1	27,5	17,4
	tą	58	28	20	54,7	26,4	18,9
	tas	64	26	32	52,5	21,3	26,2
	ton	1	0	1	50,0	0,0	50,0
	tai (bev.g.)	148	92	63	48,8	30,4	20,8
	tuos	13	12	8	39,4	36,4	24,2
	tie	12	11	9	37,5	34,4	28,1
	tos	14	11	13	36,8	29,0	34,2
	tais	3	4	2	33,3	44,4	22,2
	tose	1	0	3	25,0	0,0	75,0
	tų	9	21	11	22,0	51,2	26,8
	tam	6	7	16	20,7	24,1	55,2
	to	31	113	23	18,6	67,7	13,8
	tatai	1	0	5	16,7	0	83,3
	toje	1	0	9	10,0	0,0	90,0
	tasai	1	3	8	8,3	25,0	66,8

Leksema		Vartosenos duomenys (kiekis)			Vartosenos duomenys (%)		
		Klitikas	Foneti- nio žodžio kirčiuota dalis	Savaran- kiškas žodis	Klitikas	Foneti- nio žodžio kirčiuota dalis	Savaran- kiškas žodis
toks, -ia	tokiai	1	0	2	33,3	0,0	66,7
	toks	6	8	33	12,8	17,0	70,2
	tokios	2	2	12	12,5	12,5	75,0
	tokie	1	3	14	5,6	16,7	77,8
	tokio	1	6	12	5,3	31,6	63,2
	tokia	1	12	17	3,3	40,0	56,7
	tokį	1	7	15	4,3	30,4	65,2
tu	tu	81	57	39	45,8	32,2	22,0
	jūs	26	38	50	22,8	33,3	43,9
	tau	12	20	28	20,0	33,3	46,7
	tave	2	13	21	5,6	36,1	58,3
	tavo	1	22	25	2,1	45,8	52,1
visas, -a	visu	2	2	7	18,2	18,2	63,6
	visa (mot.g.)	2	7	26	5,7	20,0	74,3
	visas	2	13	29	4,5	29,5	65,9
	visus	2	6	36	4,5	13,6	81,8
	visi	3	33	85	2,5	27,3	70,2
	visą	1	22	39	1,6	35,5	62,9
	visokių	1	1	5	14,3	14,3	71,4
Skaitvardžiai							
	dvi	7	8	7	31,8	36,4	31,8
	dviem	2	5	1	25,0	62,5	12,5
	du	13	12	31	23,2	21,4	55,4
	trys	3	5	15	13,0	21,7	65,2
	penki	1	0	7	12,5	0,0	87,5
	tris	1	5	12	5,6	27,8	66,7
	vieną	2	27	42	2,8	38,0	59,2
Kitos kaitomosios kalbos dalys							
	dariau	1	0	0	100,0	0,0	0,0
	žilą	1	0	0	100,0	0,0	0,0
	gink	2	0	2	50,0	0,0	50,0
	naujus	1	0	1	50,0	0,0	50,0
	platus	1	1	0	50,0	50,0	0,0
	nešini	1	0	1	50,0	0,0	50,0

Leksema	Vartosenos duomenys (kiekis)			Vartosenos duomenys (%)		
	Klitikas	Foneti- nio žodžio kirčiuota dalis	Savaran- kiškas žodis	Klitikas	Foneti- nio žodžio kirčiuota dalis	Savaran- kiškas žodis
eik	2	1	3	33,3	16,7	50,0
paleis	1	0	2	33,3	0,0	66,7
šneku	1	1	2	25,0	25,0	50,0
tankmėje	1	0	3	25,0	0,0	75,0
galės	1	2	2	20,0	40,0	40,0
ilgų	1	1	3	20,0	20,0	60,0
pora	1	1	3	20,0	20,0	60,0
pradės	1	0	4	20,0	0,0	80,0
šakas	1	0	4	20,0	0,0	80,0
šuns	1	1	4	16,7	16,7	66,7
kapų	1	2	3	16,7	33,3	50,0
tatai	1	0	5	16,7	0,0	83,3
brolių	1	1	5	14,3	14,3	71,4
bus	9	20	38	13,4	29,9	56,7
geros	1	1	6	12,5	12,5	75,0
galvojo	1	1	7	11,1	11,1	77,8
turi	3	8	42	5,7	15,1	79,2
yra	6	22	82	5,5	20,0	74,5
žino	1	9	15	4,0	36,0	60,0
metu	1	15	32	2,1	31,3	66,7
akis	1	23	41	1,5	35,4	63,1
kartą	1	22	56	1,3	27,8	70,9
gali	1	20	62	1,2	24,1	74,7
tarė	1	13	81	1,1	13,7	85,3
buvo	6	145	432	1,0	24,9	74,1
Prieveiksmiai						
kolei	1	0	0	100,0	0,0	0,0
pamaži	1	0	0	100,0	0,0	0,0
vis	12	0	5	70,6	0,0	29,4
kol	29	2	14	64,4	4,4	31,1
kur	93	32	47	54,1	18,6	27,3
tuoju	7	0	7	50,0	0,0	50,0
užtai	1	1	0	50,0	50,0	0,0
čia	64	41	62	38,3	24,6	37,1
dažniau	1	1	1	33,3	33,3	33,3

Leksema	Vartosenos duomenys (kiekis)			Vartosenos duomenys (%)		
	Klitikas	Foneti- nio žodžio kirčiuota dalis	Savaran- kiškas žodis	Klitikas	Foneti- nio žodžio kirčiuota dalis	Savaran- kiškas žodis
ten	31	33	45	28,4	30,3	41,3
šiaip	4	8	3	26,7	53,3	20,0
ryt	1	1	2	25,0	25,0	50,0
kone	1	0	3	25,0	0,0	75,0
taip	61	71	122	24,0	28,0	48,0
kada	9	13	19	22,0	31,7	46,3
tuomet	4	5	10	21,1	26,3	52,6
nežinia	2	4	4	20,0	40,0	40,0
anksti	1	1	4	16,7	16,7	66,7
daug	11	29	34	14,9	39,2	45,9
gana	3	2	17	13,6	9,1	77,3
tiesiog	12	39	28	15,2	49,4	35,4
užtat	1	1	7	11,1	11,1	77,8
kaip	4	13	22	10,3	33,3	56,4
tiesiog	3	4	22	10,3	13,8	75,9
tada	8	22	53	9,6	26,5	63,9
pamažu	1	3	7	9,1	27,3	63,6
greit	1	3	8	8,3	25,0	66,7
beveik	2	6	18	7,7	23,1	69,2
paskiau	1	5	9	6,7	33,3	60,0
todėl	3	11	33	6,4	23,4	70,2
dabar	10	55	108	5,8	31,8	62,4
daugiau	4	18	49	5,6	25,4	69,0
paskuį	6	34	51	6,6	37,4	56,0
labai	8	30	110	5,4	20,3	74,3
toli	1	5	14	5,0	25,0	70,0
kodėl	2	15	26	4,7	34,9	60,5
kitaip	1	7	15	4,3	30,4	65,2
staiga	2	12	47	3,3	19,7	77,0
ypač	1	7	23	3,2	22,6	74,2
vėl	4	62	61	3,1	48,8	48,0
toliau	1	8	24	3,0	24,2	72,7
visai	2	13	54	2,9	18,8	78,3
labiau	1	10	24	2,9	28,6	68,6
tikrai	1	11	30	2,4	26,2	71,4

Leksema	Vartosenos duomenys (kiekis)			Vartosenos duomenys (%)		
	Klitikas	Foneti- nio žodžio kirčiuota dalis	Savaran- kiškas žodis	Klitikas	Foneti- nio žodžio kirčiuota dalis	Savaran- kiškas žodis
Kiti nekaitomieji žodžiai						
oi	2	1	0	66,7	33,3	0,0
nagi	1	0	1	50,0	0,0	50,0
na	15	2	32	30,6	4,1	65,3
ei	2	1	6	22,2	11,1	66,7
ak	5	2	23	16,7	6,7	76,7
deja	1	1	17	5,3	5,3	89,5

10 priedas. Klitiškai pavartotų ir savarankiškų žodžių santykis su gretimo žodžio kirčiu

Lek- sema	Atstumas nuo klitiko iki ortotoninio žodžio kirčiuoto skiemens (skiemėmis)				Atstumas nuo savarankiško žodžio iki kito savarankiško žodžio kirčiuoto skiemens (skiemėmis)				Iš viso
	0	1	2	3 ir daugiau	0	1	2	3 ir daugiau	
Prielinksniai									
anot	2	0	0	0	0	1	0	0	3
ant	140	89	13	1	0	2	2	1	248
apie	120	52	13	3	3	6	7	2	206
aplink	3	0	0	0	3	4	3	0	13
be	40	24	5	1	0	2	3	0	75
dėl	33	14	4	0	6	9	3	1	70
greta	2	0	0	0	0	0	0	0	2
iki	34	19	10	3	1	1	2	2	72
iš	281	182	67	3	0	5	4	2	544
į	560	292	76	8	1	11	7	5	960
link	3	1	0	0	0	1	1	1	7
nuo	132	89	19	0	1	9	6	2	258
pagal	6	3	1	1	1	5	2	1	20
palei	2	3	0	0	5	0	0	0	10
pas	38	20	2	0	0	3	1	0	64
per	101	49	7	2	0	6	5	0	170
po	102	91	26	1	3	7	2	4	236
prie	128	81	16	4	5	3	5	4	246
prieš	48	12	8	2	8	9	6	3	96

Lek- sema	Atstumas nuo klitiko iki ortotoninio žodžio kirčiuoto skiemens (skiemėmis)				Atstumas nuo savarankiško žodžio iki kito savarankiško žodžio kirčiuoto skiemens (skiemėmis)				Iš viso
	0	1	2	3 ir daugiau	0	1	2	3 ir daugiau	
priešais	0	1	0	0	2	3	0	0	6
pro	40	29	5	0	0	5	1	2	82
su	191	204	89	13	3	9	8	6	523
sulig	0	1	0	0	0	2	1	0	4
šalia	9	3	0	0	2	3	2	1	20
tarp	22	16	4	0	0	3	6	1	52
už	136	82	8	3	1	3	6	2	241
virš	4	7	2	1	0	4	1	0	19
viršum	1	3	0	0	2	1	0	0	7
Iš viso	2178	1367	375	46	47	117	84	40	4254
%	51,20	32,13	8,82	1,08	1,10	2,75	1,97	0,94	
Jungtukai									
arba	28	17	8	0	3	16	7	4	83
bei	13	13	6	1	0	1	2	2	38
bet	219	153	36	3	10	50	30	14	515
betgi	2	0	0	0	1	1	1	1	6
jei	26	10	4	1	19	35	16	3	114
jeigu	17	2	0	0	30	20	13	3	85
jog	36	20	4	0	0	8	6	2	76
kad	366	215	71	12	4	25	15	8	716
kai	86	65	20	2	3	10	11	2	199
kiek	3	0	0	0	13	29	20	8	73
ligi	3	1	1	0	0	1	0	0	6
lyg	32	31	11	1	2	9	15	4	105
nebent	1	0	0	0	2	0	1	2	6
negu	15	8	1	0	1	3	2	2	32
nei	37	15	5	1	0	11	9	4	82
nes	53	40	10	0	3	13	9	5	133
nors	34	20	3	0	9	21	26	9	122
tačiau	16	5	0	0	22	32	22	2	99
tad	13	11	2	0	0	3	5	3	37
Iš viso	1000	626	182	21	122	288	210	78	2527
%	39,57	24,77	7,20	0,83	4,83	11,40	8,31	3,09	
Dalelytės									
argi	3	1	0	0	9	7	6	1	27
beje	2	0	0	0	0	4	4	1	11
bene	4	1	0	0	3	2	0	1	11
bent	5	3	0	0	0	5	4	2	19

Lek-sema	Atstumas nuo klitiko iki ortotoninio žodžio kirčiuoto skiemens (skiemenimis)				Atstumas nuo savarankiško žodžio iki kito savarankiško žodžio kirčiuoto skiemens (skiemenimis)				Iš viso
	0	1	2	3 ir daugiau	0	1	2	3 ir daugiau	
dar	34	15	2	0	58	105	43	25	282
gal	25	4	1	2	26	49	34	17	158
gi	61	4	0	0	0	0	0	0	65
it	5	5	2	0	0	1	0	1	14
jau	129	67	19	3	18	41	23	19	319
juk	53	16	4	0	1	11	6	1	92
mat	6	2	0	0	0	5	1	1	15
ne	173	93	24	3	8	43	36	23	403
nė	32	22	7	1	1	8	3	3	77
nebe	2	2	0	0	2	0	1	0	7
negi	0	1	0	0	3	0	3	0	7
nejau	1	0	0	0	1	2	0	0	4
net	33	26	15	1	12	27	18	9	141
netgi	3	0	0	0	8	6	4	1	22
neva	0	1	0	0	0	1	0	0	2
ogi	2	1	0	0	1	2	0	1	7
šit	0	1	0	0	2	1	3	1	8
štai	10	6	1	0	6	19	13	7	62
taigi	2	1	0	0	7	12	5	4	31
taip	93	24	3	1	39	105	80	36	381
tarsi	8	3	0	0	9	23	10	3	56
tegu	3	1	0	0	2	6	1	1	14
tik	124	52	12	0	18	36	19	9	270
tiktai	7	1	0	0	3	7	8	2	28
va	1	1	0	0	1	1	0	0	4
vien	6	0	0	0	5	6	0	2	19
vos	13	2	1	0	9	14	12	2	53
Iš viso	840	356	91	11	252	549	337	173	2609
%	32,20	13,65	3,49	0,42	9,66	21,04	12,92	6,63	
Prieveiksmiai									
anksti	1	0	0	0	1	1	1	2	6
beveik	2	0	0	0	5	10	6	3	26
dabar	10	0	0	0	32	70	41	20	173
daug	8	3	0	0	15	28	13	7	74
daugiau	4	0	0	0	11	24	17	15	71
dažniau	1	0	0	0	0	0	2	0	3
gana	3	0	0	0	3	11	3	2	22
greit	0	1	0	0	4	6	1	0	12

Lek- sema	Atstumas nuo klitiko iki ortotoninio žodžio kirčiuoto skiemens (skiemėmis)				Atstumas nuo savarankiško žodžio iki kito savarankiško žodžio kirčiuoto skiemens (skiemėmis)				Iš viso
	0	1	2	3 ir daugiau	0	1	2	3 ir daugiau	
ypač	1	0	0	0	7	10	9	4	31
kada	5	3	1	0	4	14	11	3	41
kitaip	1	0	0	0	3	6	8	5	23
kodėl	2	0	0	0	4	18	13	6	43
kol	18	9	2	0	2	8	5	1	45
kolei	1	0	0	0	0	0	0	0	1
kone	1	0	0	0	0	3	0	0	4
kur	63	25	5	0	14	34	23	8	172
labai	8	0	0	0	38	69	24	9	148
labiau	1	0	0	0	10	15	9	1	36
nežinia	1	1	0	0	1	3	1	3	10
pamaži	1	0	0	0	0	0	0	0	1
pamažu	1	0	0	0	5	3	0	2	11
paskiau	1	0	0	0	3	3	8	0	15
paskui	5	1	0	0	31	29	16	9	91
ryt	1	0	0	0	0	2	1	0	4
staiga	2	0	0	0	13	28	16	2	61
šiai	4	0	0	0	1	3	5	2	15
tada	8	0	0	0	10	33	22	10	83
tiek	11	1	0	0	16	32	13	6	79
tiesiog	3	0	0	0	3	10	11	2	29
tikrai	1	0	0	0	11	15	12	3	42
todėl	3	0	0	0	13	16	7	8	47
toli	1	0	0	0	4	8	4	3	20
toliau	1	0	0	0	3	13	7	9	33
tuoju	6	0	0	0	1	4	3	0	14
tuomet	3	1	0	0	3	5	5	2	19
užtai	1	0	0	0	0	1	0	0	2
užtat	1	0	0	0	3	0	2	3	9
vėl	2	2	0	0	36	49	32	6	127
Iš viso	187	47	8	0	310	584	351	156	1643
%	11,38	2,86	0,49	0,0	18,87	35,54	21,36	9,49	
Daugiareikšmiai nekaitomieji žodžiai (prielinksniai, jungtukai, dalelytės,rieveiksmiai)									
ar	144	93	41	4	0	9	10	4	305
ir	1322	1185	479	94	25	61	56	40	3262
kaip	162	106	35	3	24	62	40	19	451
o	356	215	62	9	9	18	16	9	694
ten	22	8	3	1	15	32	21	11	113

Lek- sema	Atstumas nuo klitiko iki ortotoninio žodžio kirčiuoto skiemens (skiemėmis)				Atstumas nuo savarankiško žodžio iki kito savarankiško žodžio kirčiuoto skiemens (skiemėmis)				Iš viso
	0	1	2	3 ir daugiau	0	1	2	3 ir daugiau	
vis	29	27	3	0	1	8	13	11	92
čia	83	12	7	0	24	51	48	18	243
Iš viso	2118	1646	630	111	98	241	204	112	5160
%	41,05	31,90	12,21	2,15	1,90	4,67	3,95	2,17	
Kiti nekaitomieji žodžiai									
ak	5	0	0	0	5	12	7	1	30
deja	1	0	0	0	1	6	7	4	19
ei	2	0	0	0	2	2	3	0	9
na	11	4	0	0	3	20	6	5	49
nagi	1	0	0	0	0	0	1	0	2
oi	1	1	0	0	0	0	1	0	3
Iš viso	21	5	0	0	11	40	25	10	112
%	18,75	4,46	0,00	0,00	9,82	35,71	22,32	8,93	
Skaitvardžiai									
du	11	2	0	0	9	17	12	5	56
dvi	7	0	0	0	5	6	4	0	22
dviem	1	1	0	0	1	2	2	1	8
penki	1	0	0	0	3	1	3	0	8
tris	0	0	1	0	1	13	1	2	18
trys	3	0	0	0	6	8	5	1	23
vieną	0	2	0	0	35	18	14	2	71
Iš viso	23	5	1	0	60	65	41	11	206
%	11,17	2,43	0,49	0,00	29,13	31,55	19,90	5,34	
Įvardžiai									
abu, abi									
abi	1	0	0	0	1	3	2	1	8
abiem	1	0	0	0	2	0	2	0	5
abu	1	1	0	0	9	9	3	0	23
aš									
aš	86	47	17	0	51	125	112	39	477
man	33	11	7	1	41	70	42	14	219
mane	6	0	0	0	19	47	34	9	115
manim	1	0	0	0	0	1	0	2	4
mano	1	5	0	0	75	86	37	9	213
manęs	0	1	0	0	2	9	10	10	32
mes	12	9	1	0	18	43	22	10	115
mums	6	2	0	0	16	26	4	2	56
mus	3	2	0	0	4	16	8	3	36

Lek- sema	Atstumas nuo klitiko iki ortotoninio žodžio kirčiuoto skiemens (skiemėmis)				Atstumas nuo savarankiško žodžio iki kito savarankiško žodžio kirčiuoto skiemens (skiemėmis)				Iš viso
	0	1	2	3 ir daugiau	0	1	2	3 ir daugiau	
jis, ji									
ja	2	3	0	0	0	7	2	3	17
jai	12	3	5	0	11	17	10	3	61
jam	23	13	3	0	35	74	49	18	215
jame	1	0	0	0	2	5	2	0	10
jas	3	1	1	0	1	9	3	2	20
ji	62	21	3	0	34	62	42	15	239
jie	66	22	2	0	25	76	42	19	252
jiems	3	3	0	0	10	27	13	8	64
jis	168	97	14	2	109	213	140	52	795
jisai	4	0	0	0	3	4	7	2	20
jo	87	27	17	2	33	94	58	12	330
joms	0	0	1	0	5	3	0	0	9
jos	33	6	3	0	25	63	32	9	171
jums	8	3	0	0	10	20	19	5	65
juo	4	2	1	0	3	18	9	6	43
juos	7	4	1	0	8	43	32	14	109
jus	1	1	0	0	3	16	6	3	30
ją	10	5	2	1	11	28	27	10	94
jį	45	16	5	3	19	85	43	26	242
jų	36	16	4	1	18	57	37	20	189
joks, -ia									
jokio	1	0	0	0	6	3	1	0	11
jokiu	0	1	0	0	1	6	0	0	8
kas									
kam	6	0	0	0	9	12	2	3	32
kas	62	23	6	0	44	86	47	19	287
ko	25	7	1	0	7	32	15	8	95
kuo	5	5	1	0	1	8	7	1	28
ką	46	13	3	0	14	62	51	20	209
kažkas									
kažkas	1	0	0	0	10	9	11	0	31
kažką	1	0	0	0	6	7	5	2	21
keli	3	0	0	0	3	5	5	1	17
kieno	1	0	0	0	3	1	0	2	7
kito	1	0	0	0	6	10	7	2	26
koks, -ia									
kokia	1	0	0	0	7	14	5	1	28

Lek- sema	Atstumas nuo klitiko iki ortotoninio žodžio kirčiuoto skiemens (skiemėmis)				Atstumas nuo savarankiško žodžio iki kito savarankiško žodžio kirčiuoto skiemens (skiemėmis)				Iš viso
	0	1	2	3 ir daugiau	0	1	2	3 ir daugiau	
kokie	1	0	0	0	6	5	4	2	18
kokio	3	0	1	0	7	4	2	1	18
kokią	2	0	0	0	8	1	0	0	11
koks	7	1	1	0	6	12	7	4	38
kokį	1	0	0	0	7	4	4	1	17
kuris, -i									
kuri	12	1	0	0	7	10	11	2	43
kuriai	0	1	0	0	1	3	0	1	6
kurias	1	0	0	0	1	4	3	0	9
kurie	11	1	0	0	8	18	8	4	50
kurio	8	1	1	0	8	18	8	5	49
kuris	11	0	0	0	18	36	18	1	84
kurią	1	0	0	0	9	13	6	2	31
kurių	1	0	0	0	15	12	2	1	31
kurs	0	1	0	0	0	1	0	0	2
kurį	8	2	0	0	12	17	9	4	52
pats									
pats	5	1	1	0	20	24	26	6	83
pačių	1	0	0	0	1	1	1	0	4
savo									
sau	3	0	0	0	2	5	6	3	19
savo	10	4	1	0	135	130	52	19	351
šis, -i									
ši	3	3	1	0	0	3	1	0	11
šiai	2	0	0	0	2	1	0	0	5
šiais	0	1	0	0	1	1	0	0	3
šiam	0	1	0	0	3	1	0	0	5
šie	1	3	0	0	4	7	3	0	18
šio	6	3	0	0	2	3	3	1	18
šios	1	3	0	0	2	6	0	0	12
šis	8	6	0	0	10	8	9	8	49
šiuo	6	3	0	0	0	7	3	0	19
šiuos	1	0	0	0	2	2	1	0	6
šią	5	2	0	0	0	4	2	0	13
šių	1	0	0	0	4	5	0	0	10
šį	25	1	0	0	3	7	2	0	38
tas, -a									
ta	14	17	2	0	4	8	9	1	55

Lek- sema	Atstumas nuo klitiko iki ortotoninio žodžio kirčiuoto skiemens (skiemėmis)				Atstumas nuo savarankiško žodžio iki kito savarankiško žodžio kirčiuoto skiemens (skiemėmis)				Iš viso
	0	1	2	3 ir daugiau	0	1	2	3 ir daugiau	
tais	3	0	0	0	4	1	1	1	10
tam	6	0	0	0	5	8	7	3	29
tas	45	17	2	0	11	24	10	13	122
tasai	1	0	0	0	4	4	1	2	12
tatai	1	0	0	0	2	3	0	0	6
tie	8	3	1	0	1	5	11	4	33
to	14	13	3	1	20	54	40	13	158
toje	1	0	0	0	2	1	6	0	10
ton	1	0	0	0	1	0	0	0	2
tos	7	6	1	0	4	15	4	2	39
tose	1	0	0	0	1	2	0	0	4
tuo	20	18	0	0	0	21	8	2	69
tuos	6	7	0	0	3	7	9	1	33
tą	46	10	1	1	14	15	13	6	106
tų	2	6	0	0	1	12	15	4	40
tai	93	43	12	0	26	64	51	14	303
toks, -ia									
tokia	2	1	0	0	4	17	6	1	31
tokiai	1	0	0	0	2	0	0	0	3
tokie	2	0	0	0	2	8	5	2	19
tokio	0	0	1	0	6	6	3	3	19
tokios	1	1	0	0	5	5	2	2	16
toks	7	1	0	0	8	17	12	4	49
tokį	1	0	0	0	16	5	2	1	25
tu									
tu	54	20	5	2	10	47	29	13	180
jūs	24	2	0	0	25	33	23	7	114
tau	11	1	1	0	4	24	15	5	61
tave	1	1	0	0	9	16	9	0	36
tavo	1	0	0	0	18	16	11	2	48
visas, -a									
visa	1	1	0	0	18	30	14	5	69
visas	2	0	0	0	11	23	6	2	44
visi	3	0	0	0	31	57	21	9	121
visu	2	0	0	0	1	4	1	3	11
visus	2	0	0	0	15	14	8	5	44
visą	1	0	0	0	48	8	5	0	62
visokių	1	0	0	0	1	3	2	0	7

Lek- sema	Atstumas nuo klitiko iki ortotoninio žodžio kirčiuoto skiemens (skiemėmis)				Atstumas nuo savarankiško žodžio iki kito savarankiško žodžio kirčiuoto skiemens (skiemėmis)				Iš viso
	0	1	2	3 ir daugiau	0	1	2	3 ir daugiau	
Iš viso	1410	577	133	14	1361	2561	1555	580	8191
%	17,21	7,04	1,62	0,17	16,62	31,27	18,98	7,08	
Kiti kaitomieji žodžiai									
akis	1	0	0	0	4	20	22	18	65
brolių	1	0	0	0	4	1	1	0	7
bus	6	3	0	0	8	31	16	4	68
buvo	3	1	1	1	134	232	156	53	581
dariau	1	0	0	0	0	0	0	0	1
eik	2	0	0	0	2	1	0	1	6
galės	1	0	0	0	0	2	2	0	5
gali	0	1	0	0	23	33	19	7	83
galvojo	1	0	0	0	4	2	1	1	9
geros	1	0	0	0	1	5	1	0	8
gink	2	0	0	0	1	0	1	0	4
ilgų	1	0	0	0	1	3	0	0	5
yra	4	1	1	0	18	44	32	9	109
kapų	1	0	0	0	2	3	0	0	6
kartą	1	0	0	0	14	27	24	12	78
metu	1	0	0	0	8	8	18	13	48
naujus	1	0	0	0	1	0	0	0	2
nešini	1	0	0	0	0	1	0	0	2
paleis	1	0	0	0	0	1	0	1	3
platus	1	0	0	0	0	1	0	0	2
pora	1	0	0	0	1	3	1	0	6
pradės	1	0	0	0	2	2	0	0	5
šakas	0	1	0	0	0	3	0	1	5
šneku	1	0	0	0	1	0	0	2	4
šuns	1	0	0	0	2	3	0	0	6
tank- mėje	0	1	0	0	0	1	2	0	4
tarė	1	0	0	0	46	23	15	10	95
turi	3	0	0	0	23	17	6	4	53
žilą	1	0	0	0	0	0	0	0	1
žino	1	0	0	0	2	6	14	2	25
Iš viso	41	8	2	1	302	473	331	138	1296
%	3,16	0,62	0,15	0,08	23,30	36,50	25,54	10,65	

Kazlauskienė, Asta

Pirminio lietuvių kalbos ritmo dėsningumai. Monografija / Asta Kazlauskienė.

Kaunas: VDU, 2015. – 192 p.: iliustr., lent., bibliogr.

ISBN 978-609-467-082-4 (internetinis)

Monografijoje nagrinėjamas neeiluotos lietuvių kalbos ritmas. Analizuojamos akustinės garsinės kalbos ypatybės, galinčios atskleisti ritmiškumą. Siekiama išsiaiškinti, kuriai tipologinei kalbos ritmo grupei gali būti priskiriama lietuvių kalba, kas – kirtis ar skiemens trukmė – yra pagrindiniai ritmo rodikliai. Aiškinamasi, kas lemia neeiluotos rašytinės kalbos ritmiškumą. Svarstomas klitikų vaidmuo rišliojoje kalboje. Aptariami metrinės fonologijos principai ir galimybės remiantis ja interpretuoti lietuvių kalbos ritmą.

Išleido Vytauto Didžiojo universitetas
K. Donelaičio g. 58, LT-44248, Kaunas